Livaneli

Türk Edebiyatı / Deneme

Orta Zekâlılar Cenneti

15. BASKI

DK

Fotoğraf: Cem Talu

1991 yılında yayınlanan *Orta Zekâlılar Cenneti* ile 2010 yılında yayınlanan *Sanat Uzun, Hayat Kısa*'dan derlenen yazılar elden geçirilmiş yeni baskısıyla okurlarla buluşuyor.

"*Orta Zekâlılar Cenneti*'ni yazdığım yıldan bu yana, Türkiye'de ve dünyada çok şey değişti ama gözlemlerime göre 'orta zekâlı'ların iktidar alanı daha da genişledi, neredeyse başa çıkılmaz bir ortak paydaya dönüştü. Toplum kaliteyi –deyim yerindeyse– kusmaya başladı, iyiliğin yerini kötülük, temizliğin yerini pislik, hakkın yerini haksızlık, kibarlığın yerini kabalık, ahlakın yerini ahlaksızlık alma yolunda epey ileri gidildi.

Ne olup bittiğini anlamamıza destek verebilecek böyle bir kitabı yeniden yayınlarken, iki ayrı kitaptan, yani *Orta Zekâlılar Cenneti* ile daha sonra yayınlanmış olan *Sanat Uzun, Hayat Kısa*'dan bir derleme yapmayı ve birlikte sunmayı istedim. İçimden öyle geldi. Umarım okurlar bunu uygun karşılarlar."

Ömer Zülfü Livaneli

DK DOĞAN KİTAP

Romanları 40 dilde yayımlanan Ömer Zülfü Livaneli, 1946 yılında doğdu. Ankara'da Maarif Koleji'nde okudu, Stockholm'de felsefe ve müzik eğitimi gördü.

1972 yılında fikirlerinden dolayı askeri cezaevinde yattı, 11 yıl sürgünde yaşadı.

Harvard ve Princeton gibi saygın üniversitelerde konferanslar ve dersler veren; romanları, fikirleri ve müziği ile dünya basınında övgülerle karşılanan bir sanatçı olan Livaneli, edebiyat, müzik ve sinema alanlarında 30'dan fazla ulusal ve uluslararası ödül sahibi.

Livaneli, 1999 yılında San Remo'da En İyi Besteci ödülüne layık görüldü. Müzik eserleri Londra, Moskova, Berlin, Atina, İzmir senfoni orkestraları tarafından icra edildi ve Zubin Mehta, Simeon Kogan gibi şeflerce yönetildi.

Türkiye dışında Çin Halk Cumhuriyeti, İspanya, Kore ve Almanya'da da çok satanlar arasına giren romanlarıyla, Balkan Edebiyat Ödülü'ne, ABD'de Barnes and Noble Büyük Yazar Ödülü'ne, İtalya ve Fransa'da Yılın Kitabı Ödülü'ne, Türkiye'de ise Yunus Nadi Ödülü'ne ve Orhan Kemal Roman Ödülü'ne layık görüldü. *Kardeşimin Hikâyesi* 2013'ün en çok okunan romanı oldu. ABD'de Missouri Üniversitesi, romanlarını ders kitabı olarak okuttu.

Livaneli, dünya kültür ve barışına yaptığı katkılardan ötürü 1996 yılında Paris'te UNESCO tarafından Büyükelçilikle onurlandırıldı ve Genel Direktör danışmanlığına atandı.

2002-2006 yılları arasında TBMM'de ve Avrupa Konseyi'nde milletvekilliği görevinde bulundu.

http://www.livaneli.gen.tr
http://www.livaneli.net

Orta Zekâlılar Cenneti

DOĞAN KİTAP TARAFINDAN YAYIMLANAN DİĞER KİTAPLARI

Arafat'ta Bir Çocuk
Bir Kedi, Bir Adam, Bir Ölüm
Mutluluk
Leyla'nın Evi
Sevdalım Hayat
Son Ada
Serenad
Edebiyat Mutluluktur
Kardeşimin Hikâyesi
Konstantiniyye Oteli

ORTA ZEKÂLILAR CENNETİ

Yazan: Ömer Zülfü Livaneli
© Ömer Zülfü Livaneli, 2010
Yayına hazırlayan: Zafer Köse

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

1. baskı / Remzi kitabevi, 2010 (*Sanat Uzun, Hayat Kısa*)
Doğan Kitap'ta genişletilmiş 1. baskı / Aralık 2015
15. baskı / Şubat 2016 / ISBN 978-605-09-3094-8
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Funda Çolpan
Kapak görseli: © Franklin McMahon/CORBIS
Baskı: Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. ve Kağıt San. Tic. Ltd. Şti.
Evren Mah. Gülbahar Cad. No: 62 / C Güneşli - Bağcılar - İSTANBUL
Tel: (212) 515 49 47
Sertifika no: 11965

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Orta Zekâlılar Cenneti

Ömer Zülfü Livaneli

DK DOĞAN KİTAP

İçindekiler

"Orta Zekâlılar Cenneti" ve "Sanat Uzun, Hayat Kısa" Kitaplarının Yeni Baskısı İçin Not 11

Kaideyi Bozan Bir Sanatçıdan 15

Orta Zekâlılar Cenneti 19

Aşk Egoyu Yener 31

Deryadan Habersiz Mahiler 85

Barış Çığlığı 157

Kar Altında 233

Çocuk Ustalığı 303

Daüssıla 353

Sadelik ve İhtişam 417

"Orta Zekâlılar Cenneti" ve "Sanat Uzun, Hayat Kısa" Kitaplarının Yeni Baskısı İçin Not

Kimi yazı başlıkları, şiir dizeleri, türkü sözleri toplumun belleğinde yer tutar, slogana dönüşür, o ülkenin söz dağarına kalıcı biçimde yerleşir. Bu hoş durum birkaç kez benim de başıma geldi. Örneğin, 1973 yılında Stockholm'de yayınladığım albümde yer alan "Vurulduk Ey Halkım Unutma Bizi" adlı şiirim, Uğur Mumcu dostumun bu dize üzerine bir yazı yazmasıyla daha da perçinlendi ve o yıllardan bugüne kadar unutulmadı. Bu örneklerden bir tanesi de 1991 yılında bir yazıda kullanmış olduğum ve bir kitabıma adını vermiş olan "Orta Zekâlılar Cenneti" ifadesi. Toplum bu anlatımı benimsedi, çeşitli zamanlarda gazete yazarlarımız bu anlatıma yer veren yazılar yayınladılar. Demek ki bu işin, henüz farkına varamadığım derin bir kimyası ve iletişimi var.

Orta Zekâlılar Cenneti'ni yazdığım yıldan bu yana, Türkiye'de ve dünyada çok şey değişti ama gözlemlerime göre "orta zekâlı"ların iktidar alanı daha da genişledi, neredeyse başa çıkılmaz bir ortak paydaya dönüştü. Toplum kaliteyi –deyim yerindeyse– kusmaya başladı, iyiliğin yerini kötülük, temizliğin yerini pislik, hakkın yerini haksızlık, kibarlığın yerini kabalık, ahlakın yerini ahlaksızlık alma yolunda epey ileri gidildi.

Ne yazık ki "orta zekâlı"ların başarısı ve insan soyuna acı çektirmesi, bir ülkeyle, bir bölgeyle sınırlı değil. Dünyanın en etkili ülkesini yöneten birtakım orta zekâlıların, herkese yalan söyleyerek Ortadoğu'yu kanlı bir bataklığa sürüklemesi,

milyonlarca insanı katledecek, yerinden yurdundan edecek savaşlar başlatması başka türlü nasıl açıklanabilir. Neo-con denilen yeni muhafazakâr orta zekâlıların sözüm ona "ılımlı İslam" modeli olarak yürüttükleri aptalca politikanın sonuçlarını Şam'da, Halep'te, Suruç'ta, Ankara'da, Paris'te görmedik mi? Kanlı terör örgütlerini yaratan, destekleyen ülkelerin, dünyada ne kadar acıya neden olduklarını bir iç yangınıyla izlemedik mi?

Ne yazık ki "demokrasi" adı verilen bir manipülasyon oyunu, orta zekâlıların elinde mutlak bir iktidar aracı haline geldi. Platon'un "Ülkeleri filozoflar yönetmeli" tezi, "Ülkeleri orta zekâlı lumpenler yönetmeli" ilkesine dönüştü.

Bu da bizi ister istemez zekâ ile kurnazlık arasındaki uzlaşmaz çelişkiye getiriyor: Birçok yazımda tekrarladığım gibi zeki insan kurnaz olmaz, kurnazlar da zeki olamazlar. Çağımızda zekâ denince akla ilk gelen insanlardan biri Albert Einstein değil mi? Hep ona gönderme yapıldığı, hep o örnek verildiği için ben de zekâ/kurnazlık arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi onu örnek vererek anlatmaya çalışayım.

Einstein'ın evrensel zekâsından hiç kimsenin kuşkusu yok. Ama ya kurnazlık? Acaba böyle bir kavram bir kez olsun Einstein'ın yanına uğramış mıdır? Acaba bu bilim insanı, kuyruğa kaynak yaparak öne geçme kurnazlığını gösterebilir miydi; saf bir insanı dolandırıp parasını alabilir miydi; acaba kendini olduğundan daha değerli, daha zengin, daha önemli gösterebilmek için hinoğluhin planlar kurabilir miydi? Hayır, kesinlikle hayır. Çünkü büyük zekâlar, büyük bilim insanları, çağlar ötesine kalacak sanatçılar genellikle saf insanlardır, yaşam acemisidirler. Baudelaire bir şiirinde "geniş kanatlarıyla havada süzülen kartalların, yine bu kanatlar yüzünden yerde yürüyemediği"nden söz eder. Doğrudur. Kafalarında evreni yeniden kuran dehalar, sokak kurnazlığını anlayamazlar bile. Çoğunun otistik gibi görünmesi, topluma ayak uydura-

mayıp inzivaya çekilmesi bu yüzdendir işte. Stefan Zweig'ın *Montaigne* biyografisinin bir bölümünde kullanılan şu cümle, bu konuyu yetkin bir biçimde anlattığı için burada anmaya değer. Zweig, Ahmet Cemal'in güzel Türkçesiyle şöyle sesleniyor bize: "Michel de Montaigne 1570 yılında, otuz sekiz yaşında kulesine çekildiğinde, hayatını kesin olarak noktaladığına inanmaktadır. Daha sonra Shakespeare gibi o da her şeyin kırılganlığını, 'resmi makamların insanlara üstten bakışlarını, politikanın cilvelerini, belediye çalışmalarının yol açtığı can sıkıntısını' ve her şeyden önce dünya işlerine karışmadaki yeteneksizliğini açık seçik görebilmiştir. (...) Başkaları mevki, nüfuz ve ün peşinde koşarken, Montaigne'in bütün çabası artık yalnızca kendisine yöneliktir."

İnsanlığa katkıda bulunmuş birçok büyük ismin "inziva"ya çekilmek zorunda kalmasının gerçek nedeni, dünyayı kaplayan orta zekâlılıktan ve onların kurnazlıklarından yorulmuş olmalarıdır.

Halklar statik değildir, kendilerini yöneten kadrolara göre yeniden biçimlenirler. Örneğin bugünkü Alman halkı, olumlu anlamda İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Alman halkından farklılaşmıştır. Değer yargıları ve ahlaki üstünlükleri değişiklik gösterir. Çünkü halk canlı bir organizmadır ve durmadan değişir. Bazen iyiye, bazen kötüye doğru.

Bizde son yıllarda ne yazık ki orta zekâlılar eskiye kıyasla daha da öne çıktılar, subaşlarını ele geçirdiler ve bütün kurnazlıklarıyla toplumu da kendi yönlerinde dönüştürmeye başladılar.

Ne olup bittiğini anlamamamıza destek verebilecek böyle bir kitabı yeniden yayınlarken, iki ayrı kitaptan, yani *Orta Zekâlılar Cenneti* ile daha sonra yayınlanmış olan *Sanat Uzun, Hayat Kısa*'dan bir derleme yapmayı ve birlikte sunmayı istedim. İçimden öyle geldi. Umarım okurlar bunu uygun karşılarlar.

Kaideyi Bozan Bir Sanatçıdan

Nâzım'ın dediği gibi, insan eli ilk mağaraya ilk bizonu çizdiğinden beri, bir ulu ırmak akıyor bu dünyada.

İnsanın resim yapmaya başlamasından bu yana on binlerce yıl geçti. Larry Shiner'i anarak söylersek, birileri onu "icat" etmeden önce de, insanın hayatında sanat vardı. Geçinme çabasının, daha kolay ve daha güzel yaşama uğraşının, hayatını ve kendini üretme sürecinin ayrılmaz bir parçasıydı sanat.

Yaşadığımız dönemde hayattan kopuk bir uğraş gibi algılayanlar ve öyle üretmeye çalışanlar olsa da, sanat her zaman hayata dair bir üretimdi. Kelimelerle, renklerle, seslerle ve çeşitli yollarla içeriğe biçim vererek anlam yaratmaktı; hayatı yeniden yaratmaktı.

Nâzım'ın "ulu ırmak"ı çok büyük, bunun yanındaki insan teki ise, okyanusun kenarındaki kum taneciği kadar küçüktü. Bu nedenle Latinler, "Ars longa, vita brevis!" demişti. Yani, "Sanat uzun, hayat kısa!"

Evet, hayat kısa. Neyse ki, bireylerle "ulu ırmak" arasındaki bağlantıyı sağlayan güzel bir yol var: Sanat. Ve iyi ki, bu yolu açan sanatçılar var.

Aslında "ulu ırmak" olmasa, tek başına büyük bir sanatçı olmaya hiç kimsenin ömrü yetmezdi. Bu nedenle, her sanatçıyla kurulan iletişim, aynı zamanda "ulu ırmak"la buluşmak anlamına geliyor.

Bu kitap, çok boyutlu bir sanatçının okuyarak, besteler yaparak, filmler çekerek, romanlar yazarak ve hepsini halkla iletişim halinde üreterek yaşarken birikmiş sözlerinin süzülmesinden oluşuyor. Ayrıca, bu ülkede yaşamanın; bu trafikte seyahat etmenin, bu televizyonları izlemenin, bu sokaklarda yürümenin izlerini taşıyor.

Elbette sadece yaşanan günlerin değil, koskoca bir kültürün etkileri var yazılarda. Yitip giden geleneksel değerlerin hüznüyle dolu bir sayfayı, her şeye rağmen memleketin insanından kesilmeyen umudun satırları takip edebiliyor. Yozlaşmaya ve lumpenleşmeye duyulan öfkeyi, evrenin sonsuzluğundaki insanı kavrayan tasavvuf düşüncesinin dinginliği izleyebiliyor. Nitelikli bir roman okumanın coşkusu ile hızla yayılan zevksizliğin sıkıntısı iç içe geçiyor.

"Livaneli'nin sözlerinden bir özet" niteliğinde olan bu yazılar, konularına göre bir araya getirildi.

Aşk Egoyu Yener adlı birinci bölümde insanla, bireysellikle, hayatın anlamıyla ilgili yazılar yer alıyor.

Memleketimizdeki günlük hayatlar, önceki kuşaklardan kalan değerlerin etkisi ve yozlaşma gibi konulardaki yazılardan ise, Deryadan Habersiz Mahiler bölümü ortaya çıktı.

Barış Çığlığı adlı bölüm, evrensel kültür ve insanlığın ortak değerleriyle ilgili yazılardan oluşuyor.

Kar Altında başlıklı bölümde siyasetle, Çocuk Ustalığı adlı bölümdeyse kitaplarla ve edebiyatla ilgili yazılar var.

Daüssıla başlığı altında, toplumsal özelliklerimizle ilgili yazılar, Sadelik ve İhtişam başlığı altında ise sanat ve kültür konulu yazılar bir araya geldi.

Yıllar boyunca biriktirdiği bilgiler, karşılaştığı gerçeklikler, tanık olduğu durumlar arasında ilgiler kurarak, çeşitli meseleler üzerinde düşünüyor Livaneli. Her insanda olduğu gibi onda da dış dünya bu şekilde zihnine yansıyor. Zihnindekile-

ri, yüreğindekileri insanlarla paylaşmak için sürekli üretiyor.

Bu düşünme ve paylaşma uğraşında Livaneli'nin geldiği noktada, odaklanmış yazılar ortaya çıkıyor. Çünkü düşünme ve paylaşma işi, bir yerden sonra eleme uğraşına dönüşüyor. Söylenecek o kadar çok söz, o kadar çok konu ve bu konular arasında o kadar çok bağlantı var ki, ne söyleneceğinden çok, hangisinin söyleneceği yönünde tercihler belirleyici oluyor.

Ve eleme, sadeleştirme aşamasından sonra, süzülmüş konularda dupduru yazılar kalıyor geriye. Bazıları özdeyiş türünde, birkaç cümleyle birkaç sayfa arasında değişen boyutlarda, konulara odaklanmış, nokta atışı niteliğinde yazılar...

Ama bu yazıların konularına göre bölümlere ayrılması kolay olmuyor. Çünkü en kısa yazı bile, onca sadeliğine rağmen, sadece bir konuyla ilgili değil. Bu, Livaneli'nin çok boyutlu olmasıyla ilgili bir durum.

"Çok boyutlu sanatçı" deyince, birden fazla alanda üretim yapmak anlaşılmamalı. Livaneli'nin çok boyutluluğu, her bir yapıtını üretirken dünyaya baktığı açıdan, temaları farklı yönleriyle işlemesinden kaynaklanıyor. Sadece romancı, sadece besteci olan sanatçılar da çok boyutlu olabilir. Daha doğrusu olmalı.

Örneğin Picasso sadece duvarları süslemek için, "güzellik olsun" diye mi resim yaptı? Elbette hayır; aynı zamanda faşizme direnmenin bir yoluydu onun için resim.

Zaten sanatçı olsun olmasın her insanın hayatı direnmekten ve uyum sağlamaktan oluşmuyor mu?

Livaneli'nin ömrü boyunca en kararlı direnişi, Marcuse'un tanımladığı "tek boyutlu insan"a karşı oldu. Kitle iletişim araçlarının, türlü yöntemlerle yapılan manipülasyonların etkisinden sıyrılmak, kendi beyniyle düşünebilen ve doğru bildiğini yapabilen bir insan olmak yolunda yürüdü.

Ürettiği her şey, bu yoldaki çalışmalarıydı.

O da Picasso gibi sanatçılarla aynı görüştedir: Sanat, güzellik yaratmanın, kendini ifade etmenin ve varoluşunu gerçekleştirmenin olduğu kadar, dünyaya müdahale etmenin de bir yoludur. Livaneli, ürettikleriyle ve anlattıklarıyla en çok, insanların tek boyutlu olmaması için çaba harcadı.

İşte bu nedenle, onun denemelerini belli konular altında bölümlere toplamak, bu kitabı yayına hazırlamanın zor bir yönü oldu. Çünkü siyasetle ilgili yazılarda kültür boyutu vardı. Sanat üzerine sözlerde siyasi bir tavır vardı. Gündelik hayatla ilgili bir yorum, buzdağının görünen kısmı gibi, büyük bir geleneksel birikimden geliyordu. Bir bölümdeki herhangi bir yazı, bir yönüyle diğer bir bölüme de alınabilirdi.

* * *

Çok boyutlu bir insan, bu memlekette hep güçlüklerle karşılaşır. Bazıları ondan daha fazla siyasi tavır beklerken bazıları da sanata siyaset bulaştırdığı için eleştirir. Ayrıca, aynı anda hem fazla sade ve "yalın" üretimler gerçekleştirdiği hem de "elit" olduğu için eleştirilmekten kurtulması çok zordur.

Sanatçı olmanın, bir şeyler üretmenin bir hayli zor olduğu bir ülkede yaşadığımızın belki de en önemli kanıtı, "istisnalar kaideyi bozmaz" sözünün yaygınlığıdır. Çünkü bu sözün yaygın olduğu ortamlarda, sadece belirlenmiş çerçevenin içinde kalanlar, sorgulanmayan kurallara uygun şekilde üretenler "başarılı" olurlar. Böyle ortamlarda, ancak öz'de sıradan olmak koşuluyla, yani çerçevenin içinde kalmak şartıyla, biçimsel değişiklikler hoşgörülür.

Ya kaideyi bozmak, gerçekten sanatçı olmak ama insanlara ulaşamamak ya da kaideye uygun yaşamak ve gerçek anlamda var olamamak seçenekleri arasında sıkışıp kalırsınız.

Elinizdeki kitap, kaidelere direnen ama kitlelere ulaşmayı da çok önemseyen bir sanatçının düşüncelerini taşıyor; size ve gelecek yıllara...

Zafer Köse

Orta Zekâlılar Cenneti

Orta Zekâlılar Cenneti ve "Ölü Ozanlar"

Ölü Ozanlar Derneği filmini gördünüz mü?

Birkaç ay önce Paris'te, filmin gösterildiği sinemaya girerken, aklımda sevgili Cemal Süreya, Turgut Uyar, Edip Cansever, Oktay Rifat, Nâzım Hikmet, Orhan Veli gibi ölü ozanlarımız vardı.

Peter Weir'in olağanüstü filminde de gördüm onları.

Bürokrasinin, yeteneksizler dayanışmasının, küçük kıskançlık ve ayak oyunlarının, kısacası örgütlenmiş orta zekâlıların, bir ozan-öğretmen ve öğrencilerini ezmesini, parçalamasını anlatan müthiş bir film.

Öğretmenin sınıfta yaptığı ilk iş, edebiyat ders kitabının önsözünü yırttırması... Dünyanın neresinde olursa olsun, orta zekâlıların (*mediocracy* de diyebilirsiniz), bülbülü eti için öldürmekten farksız olan edebiyat tahlilleri ünlüdür: Bu mısradaki sanatları sayın: Sehl-i mümteni, mecaz, istiare vs...

Günümüzün ünlü yazarlarına, ozanlarına sorun. Lisedeki derslerden edebiyat tadı almış bir tek sanatçı bulamazsınız.

Böyle bir önsözü yırttıran, öğrencilerin içindeki yaratıcılık yetisini kışkırtıp, her birini yaşamın ve değişimin olağanüstü sevinciyle sarhoş birer insan haline dönüştüren bu sıra dışı aydın, örgütlü orta zekâlılar tarafından eziliyor.

Çünkü orta zekâlılar, pek bilgili olmasalar da, kurnazdırlar ve uyumludurlar.

Herkes rahat edebilir. Hareket bastırılmış, düzen geri getirilmiş, talebe hizaya sokulmuştur.

Kimsenin, yaratıcılık, sanat, yaşam sevinci bahaneleriyle kurulu düzeni sarsmasına izin verilmeyecektir.

Üzerlerinde bir sevgisizlik kabuğu taşıyan orta zekâlılar, toplumdaki saygın yerlerini koruyabilir, insanların yaşamları hakkında kararlar verebilir, hepimizi yönetebilir ve pijamalarını giyip balkonlarına kışlık odunlarını istiflerken, ne bizler ne de vicdanları tarafından rahatsız edilirler.

Bu arada, ozanlar ölür. Hem filmlerde, hem yaşamda. Cemal Süreya, orta zekâlıların ömür boyu açtığı yaraları kanaya kanaya gider.

Toplum örgütlenmemiz, yıllarca denenmiş kurallarına geri döner. "Ne yavuz ol asıl, ne alçak ol basıl" özdeyişi yerine gelir.

Rasyonel toplumlardaki, "bir işi, en iyi yapabilecek kişinin üstlenmesi" kuralı altüst olur. Örgütlü orta zekâlılar, kendi dayanışmalarını kurarak, yetenekli insanı yok eder ve kendilerinden birini oturtur oraya...

Şöyle bir gözden geçirelim, diyorum. Ya da herkes kendine sorsun, Türkiye'de yaptığı işe en yaraşan kişinin kendisi olup olmadığını...

Aydınlanma

Oysa bizim kuşak müthiş bir aydınlanma yaşamıştı.

İlkokulda *Pekos Bill*, Köroğlu, *Çocuk Yuvası*'yla başladığımız okuma serüveni, bir dönem Abdullah Ziya Kozanoğlu, Nihal Atsız, sonra Michel Zevaco, derken 60'tan sonra üzerimize çavlan gibi boşalıveren, Plehanov, Kafka, Sartre, Beckett, Rilke, Faulkner, Dos Passos, Hemingway'lerle sürmüştü.

Ankara'da Godot'ya koşuyor, oradan, dil bilmenin ayrıcalığıyla yabancı kitaplıklara dalıyor, dünyayı değiştirmenin coşkusuyla, aşırılıklar yaparak, selamlaşma stilimizi, giyimimizi değiştiriyor, yürüyüşlere katılıyor, yürek burkan sevdalarla sarsılıyorduk. Kömür tozlu, dumanlı, sokak lambaları al-

tında parlayan karda dolaşan, eprimiş memur giysili insanların Ankarası, bize bir kültür başkentinin coşkusunu veriyordu. Kimimiz resim yapıyor, kimimiz yeni akorlar arıyor, kimimiz yazı yazıyorduk.

Başı suyun altında zorla tutulan bir insan gibi fırlamak, dünyanın diğer yörelerini, diğer kültürlerini tanımak ve ülkenin üstüne çöreklenmiş taşra kapanıklığını yırtmak istiyorduk.

Çok neşeli ve çok umutluyduk.

Hiçbirimiz üç-beş yıl sonra evlerimizin basılacağını, o büyülü, ellemeye kıyamadığımız kitaplarımızın hoyratça yırtılıp parçalanacağını, evimizdeki Haçaturyan plağının bile suç olacağını, sevgili arkadaşlarımızla işkence hücrelerinde karşılaşacağımızı, Ankara'nın, daha önce hiç görmediğimiz bir semtinde, Yıldırım Bölge'de koğuşlarda tutulacağımızı bilmiyorduk.

Bu, orta zekâlılarla ilk ciddi karşılaşmamızdı. Kürsülerin arkasındaydılar, göremediğimiz odalarda, yaşamlarımız hakkında karar veriyorlardı.

Daha sonra bu insanlarla hep karşılaştık.

Her dönemde, her çevrede ve her aşamada...

En korkuncu, sanat ve bilim çevrelerinde örgütlenmiş orta zekâlılar örgütünü tanımamız oldu.

Sanat dergilerine, gazetelere, jürilere ve üniversitelere sızmış orta zekâlılar, bizi dehşete düşürdü.

En büyük gücümüz, bunlarla uzlaşmamak, bunlara alışmamak oldu.

Kırk dört yaşında, orta yaşlı bir adamken bile...

Düzgün İnsan

İki tip insan yaşıyor bu ülkede: Düzenden yararlanarak köşeyi dönmek isteyenler ve gidişattan acı duyarak, toplumu değiştirmeye çalışanlar.

Birinciler hiçbir şeyden rahatsız değil!

Ne televizyon ekranlarındaki barbarlıklar ne müzik zevkinin yerlerde sürünmesi ne de ayakların baş, başların ayak yapılması etkiliyor onları.

Hayatlarından memnunlar!

Çökmekte olan Babil Kulesi'nin bir çürüme basamağına tutunmuşlar, vur patlasın çal oynasın, günlerini gün ediyorlar.

Toplumun zevkini geliştirme, niteliğini yükseltme, kibarlık, nezaket, insanca yaşam, onur, merhamet, olgunluk gibi kavramlara uzaklar.

Yaşamlarının amacı, daha çok yeme, daha çok içme, daha zengin giyinme, daha çok seks yapma, daha çok hava ve göbek atma olarak özetlenebilir.

* * *

Bir de köşelerine çekilmiş insanlar var.

Acı duyuyorlar.

Her haber seyredişte, her gazete okuyuşta "Bu ülkeye ne oldu böyle?" diye düşünüyor, yarınlardan kaygılanıyor ve içinde büyüdükleri Türkiye'yi tanımakta güçlük çekiyorlar.

Aslında azımsanmayacak sayıdalar ama sesleri çıkmıyor. Kimse onları ekranda göstermiyor, fikirlerini sormuyor.

* * *

Bu çevrenin, Türkiye'deki insanlardan bir tek talebi var: Herkesin düzgün insan olmasını istiyorlar.

Şöyle der gibiler: Kardeşler, ne olursanız olun, yeter ki düzgün insan olma vasfını yitirmeyin!

Sağcı, solcu, milliyetçi, enternasyonalist, tarikatçı, Fenerbahçeli, Galatasaraylı, Beşiktaşlı, genç-yaşlı, kadın-erkek, köylü-şehirli, Doğulu-Batılı, zengin-yoksul olmanız fark etmez.

Yeter ki düzgün insan olun!

Maçlarda birbirinizi döner bıçaklarıyla doğramayın!

Kadınları, çocukları dövmeyin!

Bakan sıfatı taşırken; kesilmiş sığır kellesinin kanlı burun deliklerine iki parmağınızı sokarak, uzağa fırlatma yarışı yapmayın.

Belinize taktığınız silahla, birer barbarlık örneği gibi dolaşmayın.

Teke gibi kokmayın!

Konsere gittiğinizde kendinizi paramparça etmeyin!

Televizyon ekranlarını beşinci sınıf varyeteyle doldurup, insanları çileden çıkarmayın.

Yoksul ailelerin kızlarını ahlaksızlığa özendirmeyin.

Oturduğunuz yeri kokutmayın!

Altınızdaki otomobili, öldürücü bir silah gibi kullanmaktan vazgeçin!

Birtakım haykırışlar, nidalar ve hırıltılar çıkarmak yerine, anadilinizi temiz konuşmaya gayret edin!

Küfretmeyi bir alışkanlık haline getirmeyin. Küfrettiğiniz için övünmeyin.

Yalan söylemeyin!

Rüşvet yemeyin!
Kısacası: Düzgün insan olun!
DÜZGÜN İNSAN OLUN!

İyi Niyet

Orta yaşı geçmiş ve yıllarca Türkiye üzerine düşünmüş bir insan olarak rahatça söyleyebilirim ki burası iyi niyetin ödüllendirildiği ve kötü niyetin cezalandırıldığı bir ülke değil. Bunu üstünkörü bir yargı olarak almayın; tarihimize bu açıdan bir göz atın, ne kadar haklı olduğumu hemen anlayacaksınız.

Türkiye'de insanlar birbirine karşı saldırı ve savunma halindedir. Yüzyıllar boyunca sürüp giden kavgalar vahşi bir geleneğe dönüşmüştür artık. Cangılda yaşayanlar ister istemez bir saldırı ve savunma içgüdüsü geliştirirler. Bizde de durum farklı değildir.

Hayatta ya da ayakta kalmak için insanlar birbirine sokulur, gruplaşır, kendi arasında dayanışma kurar ve düşmanlarına saldırırlar. Bu gruplaşmanın adı hemşerilik de olabilir; bir futbol takımı, bir ideoloji, bir tarikat ya da bir parti.

Böyle konuları çoktan aştığı sanılan entelektüel gruplar bile ancak bir çeteleşme içinde kendilerini rahat hissederler.

Türkiye bir çete savaşları ülkesidir. İnsanlar açık konuşmaz; sembollerle, imalarla, dedikodularla kendilerini ifade ederler.

Böylece aynı sembollerde, terminolojide ve ima dünyasında buluşan çete mensupları birbirlerini rahatça tanıyabilirler. Gözünü böyle bir ülkeye açan insanların çoğu, sinsi bir kabulle ortama uyum göstermeye çalışır ve kendilerine en uygun çeteye kapağı atarak hayatta kalmanın çaresini ararlar.

Bir de hayat boyu bu uyumu gösteremeyen, içinde bulunduğu kurumları eleştiren, sözünü sakınmayan, etrafında dönen dolapları anlamayan iyi niyetli insanlar vardır.

Herkesi kendileri gibi bilir ve hayata bir çocuk safiyetiyle tutunmaya çalışırlar. Heyecanları ve hayalleri vardır.

Ama Türkiye'nin sistemi her fırsatta bu insanlara ağzının payını verir. İnsanların çoğu, iyi niyet denilen kavrama sahip olmadıkları için, bir başkasında da bu özelliğin bulunduğuna inanmaz ve yüreğini büyük bir safiyetle açan kişiye "Kim bilir ne işler çeviriyor?" diye bakarlar.

Yazının sonunda sözümü açık açık söyleyeyim: Ben Türkiye'de iyi insanlar da tanıdım ama kötü insanların sayısı çok daha fazla, başa çıkılamayacak kadar fazla.

Hem de sağcı-solcu, dinci-laik, eğitimli-eğitimsiz ayrımı gözetmeden.

Yaşamımın bana öğrettiği en önemli gerçek şu: Türkiye iyi niyetli insanlara göre bir ülke değil. Bir Anadolu türküsünün dediği gibi: "Bizde âdet böyledir / Güzeli ağlatırlar, çirkini söyletirler."

Zaten hep böyle olmadı mı?

İnsan İlişkileri Dersi

Dikkatli okur, bu konuyu pek çok kere ele aldığımı, yazdığımı hatırlayacaktır:

Yeterli olur mu bilmem ama bu memleketin okullarına acil olarak bir "insan ilişkileri dersi" konulması gerekli.

Yeni tanışılan bir insana nasıl hitap edilir, topluluk içinde nasıl davranılır, nasıl sohbet edilir, karşılıklı sohbet ile yarım saat ders verme tavrı birbirinden nasıl ayırt edilir, karşıdaki insanın söyledikleri nasıl dinlenir, kime sen denir, kime siz denir vs. gibi birçok kuralın sıkı sıkıya öğretilmesi çok yararlı olur.

Çünkü uzaktan bakınca yaşlı başlı, akıllı uslu, eğitimli gibi görünen birçok insanın densizleştiği, terbiyesizleştiği bir ülkede yaşıyoruz artık.

Yaşlılığı özellikle vurguluyorum çünkü bir zamanlar insanların yaşlandıkça durulduğu, oturup kalkmayı, söz söylemeyi bildiği, edep erkân kavramlarının farkında olduğu bir dünya vardı.

Şimdi tam tersine, birçok kişi yaşlandıkça zıpırlaşıyor, saldırgan hale geliyor, ona buna laf sokmaktan zevk alıyor, içindeki habis ruhu daha çok açığa koyuyor.

Yeni tanıştığı insanlara "siz" demeyi bilmiyor, omzuna vuruyor, kolunu tutuyor, son derece "laubali" şekilde hareket etmeyi marifet sanıyor.

Hem de bu yeni moda, kadın-erkek farkı tanımadan, sal-

gın bir hastalık gibi yayılmakta. Çünkü insanlar lumpenleşiyor. Bitirdikleri okulları, mesleklerini kâğıt üstünde okuduğunuz zaman saygı duyabileceğiniz birçok kişi, içindeki korkunç lumpeni saklayamıyor.

Yaşlıların bile böyle davranmaya başladığı bir ülkede gençler ne yapsın diyeceksiniz. Haklısınız; sahiden bu örnekleri gören gençler ne yapsın?

* * *

Lise çağlarımda ipuçlarını görmeye başladığım "arabesk lumpenlik" kadar nefret ettiğim hiçbir şey olmadı.

Ama ne yazık ki o dönemde ancak belirtileri sezilen bu korkunç hastalık, azgın bir kanser gibi yayılarak koskoca ülkeyi sardı, nefes alınamaz hale getirdi.

Koskoca adamlar, koskoca kadınlar lumpenliğe savruldular. Üstelik, bunların üç kuruş para görmüş olanları bu lumpenliğe bir de küstahlık eklediler.

* * *

Osmanlı yüzyılları boyunca İstanbul'a gelen gezginler, yazdıkları kitaplarda bu toprağın insanlarını "sessiz, vakur ve olgun" olarak nitelerler. Bunun birçok örneğini verebilirim. Zaten yabancıların tanıklığına gerek yok; kendi dedelerinizi, ninelerinizi, onların hayata karşı davranışlarını, terbiyelerini, alçakgönüllülüklerini, nezaketlerini hatırlayın, ne demek istediğim daha iyi anlaşılır.

Şimdi en tepedekinden en alttakine kadar herkes lumpenleşti. (Herkes demek istemiyorum elbette ama artık terbiyeli insanlar kelimenin tam anlamıyla "devede kulak" kadar azaldılar. Çünkü deve çok büyüdü.)

Demek ki bir toplum böyle çürüyormuş.

Aşk Egoyu Yener

Evrenin Karanlığındaki Aydınlık

Evrende bir toz zerresi bile sayılamayacak olan Dünya gezegeni, belirli bir süre için canlıların yaşamasına elverecek sıcaklık koşullarına kavuşmuş. Canlı türlerinden biri olan insan, kışın ısınma, yazın da serinleme önlemleri alarak hayatiyetini sürdürüyor. Bu sıcaklık koşulları bir gün değişecek ve diğer canlı türleriyle birlikte insan soyu da ortadan kalkacak.

Bu dış denge.

Kolunuzu kaldırıyorsunuz laktik asit salgılanıyor, vücudun her bölgesine, "Enerjiye ihtiyacım var!" çağrısı gidiyor ve başlıyor kimya dengeleri çalışmaya.

Biz bunun farkında olmuyoruz ama gövdemizde öyle nazik, öyle hassas bir denge var ki, akıllara durgunluk verir.

En ufak bir aksama, yaşam denilen enerjiyi alıp götürüyor bizden.

Bu da iç denge.

Sınırları bilinmeyen ve kavranılamayan bir evren içindeki dış denge ve gövdemizdeki iç denge sayesinde kısa bir ömür bağışlanmış bize.

Mutlaka sonlu olduğunu bildiğimiz bir ömür. Bir bilinmeyenle, bir başka bilinmeyen arasında nefes alma fırsatı.

İsterseniz kavgalarınızı, üzüntülerinizi kıskançlıklarınızı, övünmelerinizi bir de bu açıdan düşünmeyi deneyin. Ölçek değiştirerek bakın olaylara.

Einstein da biliyordu bu ölçekleri, Sokrates de, Kordoba müftüsü İbni Rüşd de.

Doğa açısından insanın tek önemi türünü devam ettirmesi.

Joseph Campbell bu yüzden, "Çocuğu olduktan sonra bir insan doğa bakımından ölü sayılır" diyor. Ne acı, değil mi!

Ama bunları bilmek insanın yaşam coşkusunu azaltmıyor. Tam tersine dünyaya, evrene ve kendisine daha doğru bakmasını gerekli kılıyor.

Yani gazeteleri kaplayan kavga gürültünün ne kadar geçici olduğunu kavramamızı sağlıyor; Delfi Tapınağı'nda yazan "Kendini Tanı!" öğüdünü hatırlatıyor. Ömür dilimimiz içinde birbirimizi kırıp dökmenin saçmalığını ortaya çıkarıyor.

Ve bizi huzura yaklaştırıyor.

Dostluğun, insancıllığın, sanatın ve bilimin kalıcı değer ölçülerini vurguluyor. Bunca tedirginlik ve kıvranma içinde huzur bulabilmenin tek yolu bu ölçekte düşünebilmek.

Yunus Emre bu bilince erişmeden "Bir ben vardır bende benden içeri" dizelerini yazabilir miydi dersiniz?

Birey Olmak

Modern hayat bize ne düşünme zamanı bırakır ne de okuma.

Televizyon karşısında geçen esaret saatleri bizi oyalar gibi görünürken, durmadan mesajlar aktarır. Nasıl düşünmemiz, nasıl eğlenmemiz, neyi sevip neyi sevmememiz, neyi yararlı neyi zararlı bulmamız, hangi politik çizgilerde yürümemiz konusunda sürekli tembihler alırız.

Düşünmeden yaşarız. Kafalarımız, çıkarlarımızın nerede olduğunu sezmemize yarayan antenlere, duyargalara dönüşmüştür.

Oysa çeşme-i irfan'dan kana kana içen birçok insan da yaşamaktadır bu memlekette.

Ama onlar rejim tarafından pek iyi gözle bakılmayan ve vatana sadakat duygularının zayıflığından kuşku duyulan yurttaşlardır.

Sürüden ayrılan insanı hiçbir rejim sevmez. Sürüden ayrılmanın, birey olmanın ve kendi kafasıyla düşünmenin en önemli göstergesi ise okumaktır.

"Kendini Tanı"

Öyle bir yaşama hız gürüne kaptırmışız ki kendimizi, elimizden kayıp giden günlerin farkına varmıyoruz.

Tespih tanesi gibi arka arkaya diziliyor günler. Birbirinin tıpatıp aynı.

Sabah kahvaltı, sonra iş, derken biraz kavga, biraz sevinç, biraz telaş, bolca fesatlık, bir başkasının kuyusunu kazma oyunları ve akşam.

Televizyon karşısında geçirilen uykulu saatlerde kimin kiminle fingirdeştiğini izlemek ve sonra cuppa yatak!

Ne için?

Ertesi gün yine aynı şeyleri tekrarlamak için.

Bu arada iç organlarınız yıpranıyor, gövdeniz pörsüyor, bakışlarınız bile eskiyor ve her gün biraz daha finale yaklaşıyorsunuz.

Ama size verilmiş olan bu yaşamın ne demek olduğunu farkına varmadan, güneşe, çiçeğe, ota, böceğe, denize aldırmadan hoyratça savuruyorsunuz bu değerli yılları.

Delfi Tapmağı'nda "Kendini tanı!" yazısını bir kez daha hatırlıyorsunuz.

İnsanoğlu "Kendini Tanı"yabilse, evren içindeki boyutunu ve sınırlı süresini kavrayabilse birçok sorun çözülecek ama hırs buna imkân vermiyor işte.

Evren ölçeğinde bile kelebek ömrü kadar bile olmayan insan yaşamını, böyle gerginliklerle ziyan etmeye değer mi?

Bir parça alçakgönüllülük, gündelik hırslardan birazcık arınma dünyayı cennete çevirmeye yeter: Hem size, hem başkalarına.

Okyanusta Bir Kaptan

Kaptan Cook'u bilir misiniz? İlginç ve tutkulu bir adam. 1700'lü yılların bu usta denizcisi, kömür taşıyan gemilerde değişiklik yaparak okyanuslara açılmış ve bazen iki yılı aşkın süre dolaşarak yeni kıtalara, meçhul adalara, kimsenin varlığını bilmediği insanlara, bitkilere ve hayvanlara ulaşmış.

Zorlu fırtınalara dayanan, inanılmaz sertlikteki kış rüzgârlarını atlatan bir serüven bu. Gün olmuş mercan kayalıklarına oturan gemisini tekrar yüzdürmek için çırpınmış, gün olmuş medeniyetle hiç karşılaşmamış olan yerlilerin oklarına karşı savaşmış.

Ve bu zorlu uğraş sonunda inanılmaz büyüklükte bir coğrafyayı, ülkesi İngiltere'ye hediye etmiş. Rastladığı koylara, dağlara, nehirlere, adalara, insan topluluklarına İngilizce adlar takmış ve bunlar Cook'tan sonra İngilizce adlarıyla anılır olmuş.

İngiltere'ye birçok koloni kazandırmış. Ve dünyanın bilinmeyen bölgelerini İngiliz kültürünün egemenliği altına sokmuş. Bir yandan da dünyanın hiç geçilmemiş sularının, sarp kıyılarının haritasını çıkarmış ve suları iskandil ederek derinlikleri kaydetmiş. Bilimsel amaçlı çalışmalar yapmış.

Kaptan Cook'u böylesine riskli serüvenlere iten ve kömür gemileriyle okyanus ötelerine atan duygu neydi acaba? İngiltere'deki rahat yatağında uyumak yerine neden kendini tehlikeden tehlikeye savurmuştu?

Ben bunu "merak" kelimesiyle açıklıyorum. Dünyayı, doğayı, denizlerin ötesini merak etmek! Bilinmeyeni bulmaya duyulan sonsuz merak! Her büyük bilim insanının ve her büyük gezginin kanını tutuşturan o esrarlı tutku.

Eğer Kaptan James Cook ve Batı medeniyetini oluşturan diğerleri böyle çılgın meraklarla donanmış olmasalardı, bugün bize doğal gelen birçok bilimsel icat ve coğrafi keşiften yoksun kalırdık.

İngiltere'deki sanayi devrimine yol açan da bu meraktır, tıp alanındaki gelişmeleri sağlayan da. Bugün bütün dünya internet ağıyla birbirine bağlanıyorsa, yine Batı kültürünün yeni Kaptan Cook'ları, yani Bill Gates'ler sayesindedir.

Bu öylesine derin bir merak duygusudur ki, yöresel siyasi dedikoduları aşar, kişisel vıdıvıdıları katlayıp bir kenara koyar.

Eğer Kaptan Cook, uzak diyarları merak edip gemisine atlamak yerine, Londra'daki siyasetçilerin ne giydiği, ne yediği ve ne dediğine takılsaydı, insanlığa topluiğne başı kadar yarar sağlamamış olarak ölecekti.

Eğer Einstein izafiyet teorisi yerine, önemli siyasetçilerin yanında görünme merakına kapılsaydı, ömrünü telef etmiş olacaktı.

Bu soylu adamların yüreğinde yanan ateş onları evrenin bilinmezlerini merak etmeye zorladı ve insanlığa adım attırdılar.

Kaptan Cook'un denizlerde dolaştığı dönemi, yani 18. yüzyılı düşünüyor ve aynı yıllarda Osmanlı'nın nelerle uğraştığını hatırlayıp kederleniyorum.

Birbirini yiyen saray adamları, göze girenler ile gözden düşenlerin sonsuz gelgiti, padişaha yakın durup bir mansıp kapmak için çırpınan kalem erbabı, medreselerde yetersiz eğitim ve kendi içine kapanmış, kendisini dünyanın merkezi sanan bir münevver grubu.

Sahi şimdi durumumuz nasıl?

Gergedan Olmak

Yıllar önce Ankara Devlet Tiyatrosu, Eugene Ionesco'nun *Gergedan* adlı harika oyununu sahnelediğinde, izleyiciler arasında bir lise öğrencisi olarak ben de vardım.

Bir cumartesi öğle sonrasında, tiyatro salonunun büyülü ve gizemli karanlığına gömülüp Ionesco'nun oyununu seyretmek beni altüst etmişti. Çünkü oyundaki herkes yavaş yavaş gergedana dönüşüyordu.

Normal insan olarak tanıdığınız kişi, bir gün alnının üstünde duyduğu bir kaşıntıyla hastalanmaya başlıyor ve bu süreç alnının tam ortasında çıkan kocaman bir boynuzla taçlanıyordu.

Sonunda gergedanlar normal insanlardan daha çok olunca, boynuzlular normal, boynuzu olmayan insanlar ise anormal sayılmaya başladılar.

Çünkü çoğunluk gergedan olmuştu artık.

İlk gençliğimin tepkili duyarlılığı ve toplumu eleştirme gereksinmesiyle, oyunun tam da Türkiye'yi anlattığını düşünüp heyecanlanmıştım.

Ne kadar yanılmışım!

Meğer esas gergedanlaşmayı görmek ve sağlıklı, onurlu insanların teker teker bataklığa yuvarlanarak birer gergedana dönüştüğünü, gergedan olmamanın, normal insan olmanın ayıp sayıldığı dönemi yaşamak için daha yıllarca beklemem gerekecekmiş.

O zamanlar, henüz değer yapısı sarsılmamış bir toplumda yaşamakta olduğumuzu fark edememişim.

Medyada, politikada, sanat dünyasında tanıdığım birçok kişi hırslarının, para tutkularının, benlik kaygılarının kurbanı oldular. Herkesi bir arada tutan ideolojik umutlar da suya düşünce, yürek saflığını yitiren bazı arkadaşların alınları kaşınıp, boynuzları uç vermeye başladı.

Boynuzun ilk işareti şu cümlelerdi: "Biz bu dünyaya sorumluluk için mi geldik? Nasıl olsa para kazanıyoruz, tanınıyoruz. Barlarda etrafımızı genç kızlar da sarıyor. Öyleyse çek kuyruğunu! Görünmez anlaşmalarını yap. Kendi otosansürünü uygula, vicdanını sustur, ortak yalana katıl ve sistemde yerini al."

İyi ama her şeyin bir bedeli var. O bedel de insanın öldükten sonra bile manevi olarak taşımaya devam edeceği bir bencillik boynuzu!

Siz henüz gergedan olmadıysanız, acı çekiyorsunuz demektir. Çünkü bu ülkede olup bitenlerden acı çekenler, ekranlardaki yozlaşmaya akıl erdiremeyenler, hileyi, yalanı, çürümeyi, tezgâhı içlerine sindiremeyenler, ayakların nasıl baş yapıldığını anlayamayanlar gergedan olmayan, normal insanlardır.

Gergedanlar bunların hiçbirine aldırmıyor. Sistemde yerlerini almışlar. "Başarılı insan" olmanın keyfini sürüyor ve alıştıkları için hem kendi alınlarındaki hem de çevrelerindeki boynuzları görmüyorlar.

"Acaba"sı Olmayan İnsanların Rahatlığı

Büyük Montaigne, "Bana doğru gibi gelen hiçbir fikir yoktur ki aynı zamanda yanlış gibi de gelmesin" demişti.

Çok doğru bir söz bu. Tabii üstadın kuralına uyarak yanlış olmasını da hesaba katmak gerekiyor.

Her insanın doğruları; bakış açılarına, kavrama ve bilgi düzeyinin gelişmesine, önyargılardan kurtulmasına bağlı.

Tepkisel doğrular zamanla yerini analitik doğrulara bırakır. Ama Montaigne üstadın beş yüz yıl önce söylediği gibi, düşünen insan, her şeye kuşkuyla yaklaşmalıdır.

Düşünmenin temel ahlaki ilkesi sık sık "Acaba" sorusunu sormaktır. Çünkü her öznel doğrunun gerisinde gölgeli, kuşkulu bir alan mevcuttur. Akıllı insanlar sürekli olarak kendi vicdanlarıyla, yargılarıyla ve bilgileriyle hesaplaşırlar. "Ben her şeyi bilmem ama her gün bir şey öğrenirim" derler.

Mediokr yani benim pek sevdiğim bir deyimle "orta zekâlı" olanlar ise hiçbir şeyi sorgulamazlar. Kamplaşmış taraflardan birine ait olurlar, hayatı bu şekilde algılarlar.

Onlara göre dünya basittir, hiçbir karmaşıklığı yoktur. Her şey siyah-beyaz netliğindedir. Bir taraf yüzde yüz haklı, öteki taraf yüzde yüz haksızdır.

Bazen içinde bulundukları safları değiştirirler, ama dünyayı basit ve mutlak görme alışkanlıkları değişmez.

"Acaba"sı olmayan insanlar için bu dünyada hiçbir gizem yoktur. Ne doğum, ne ölüm, ne aşk, ne inanç, ne insan ruhu-

nun karmaşıklığı... Onlar her şeyi bilirler.

Bilmeyenler ise Montaigne, Dostoyevski, Einstein, Nietzsche, İbni Rüşd gibi kafası karışık insanlardır.

Mutsuzluğu Seçmek

Dünya yüzündeki kısa konukluğunda insanoğlunu birazcık sevgi mutlu edebiliyor; bir kadını, bir erkeği, bir çocuğu, bir dostu, bir sanat yapıtını sevmek mutluluk için yetiyor da artıyor bile.

Gündoğumu, günbatımı, rüzgârda sallanan dal, yaz gecelerini dolduran baş döndürücü yasemin kokusu yüreğinizi mutluluktan titretiyor. Yaşama büyük bir minnettarlık duyuyorsunuz.

Hele sevildiğini bilmek... Birisinin sizi düşündüğünü, iyi olmanız için uğraştığını, sizi koruduğunu hissetmek. Bir de paylaşma duygusunu eklemek gerekiyor buna. Ekmeği, düşünceyi, sevgiyi paylaşmak. Sait Faik'in cümlesiyle söylersek eğer, her şey bir insanı sevmekle başlıyor.

Oysa biz nelerle dertleniyoruz? Politik mücadeleler, haşin kavgalar, sen-ben itişmeleri, ego çatışmaları sarmalamış çevremizi. Bu dünyaya gelip gitmekte olan bir sincabın mutluluğunu yaşayamıyoruz.

Ülke sarsılıyor, içinde bulunduğumuz gemi fırtınaya tutulmuş, yalpalayıp durmakta. Bu sarsıntıları etimizde kemiğimizde hissediyoruz. Başımız dönüyor, midemiz bulanıyor. Tek başına mutluluğun yetmediğini anlıyorsunuz.

Sizi çevreleyen ortam durmadan mutsuzluk, durmadan kavga üretiyor. Televizyon ekranında kavga, mecliste kavga, gazete köşelerinde kavga, sokakta kavga... Bu ülkenin insan-

ları, hayatı kendilerine cehennem kılmak için ne mümkünse yapıyorlar. Ne sağlığın değerini biliyor çoğumuz, ne sevginin, ne kibarlığın, ne inceliğin...

Bir kabadayı afur tafuru, "Sen benim kim olduğumu biliyor musun!" böbürlenişi, öfke şehvetine kapılmış insanlar yaratıyor.

Bu soruyu sorana demeliyiz ki: "Evet, senin kim olduğunu biliyorum. Üç-beş yıl sonra ölüp gidecek ve dünyadan izi silinecek bir fanisin. En ufak bir hastalık alıp yerden yere vurabilir seni. Bir dakika sonra başına ne geleceğini bilemezsin. Onca malı mülkü, parayı, rüşveti de yanında götürmene gerek yok. Nedir bu ihtiras? Nedir bu kavga? Nedir bu yetinmeme?"

Jean-Paul Sartre "Başkaları cehennemdir!" demişti. Biz bu kültürden gelmiyoruz. Bizim Akdeniz aydınlığı vurmuş kültürümüzde "Yalnızlık Allah'a mahsus!" denir. Ve inanılır ki "İnsan insanın zehrini alır!"

Doğrudur da. Mutluluk bizi sarıp sarmalayan dostlarımızdır, paylaşma duygusudur, merhamettir, erdemli kalma onurudur, sevdamızdır.

İyimser misiniz, Kötümser mi?

Ben bir iyimserim, hem de iflah olmaz bir iyimser. Arkadaşlarımın da çoğu kötümser.

Oturup konuştuğumuzda ve memleket ahvalini gözden geçirdiğimizde hepsi ağız birliği etmişçesine diyorlar ki "İşler bundan kötü olamaz. Dibe vurduk artık!"

Tipik bir kötümser yaklaşımı. Ben de bir iyimser olarak onlara diyorum ki, "Hayır! Her şey daha kötü olabilir."

Egoyu Sadece Aşk Yenebilir

Her insan, egosu tarafından yönetilir. Kendimizi özgür sanırız ama aslında egomuzun esiriyizdir. İçimizdeki esas "ben", sahibimizdir.

Bizim yerimize kararları o alır, bizi çeşitli ruh durumlarına sokar. Hiç istemeden öfkelenmemizin, sinirlenmemizin altında bu vardır. Hırslarımızı ego yönetir. Aklımız ne kadar başka türlü söylese de ego "Hayır" der, "Öyle değil, böyle davran!"

Ve biz ister istemez onu dinleriz.

Her şeyi yapabilirsiniz ama insanın egosuna dokunamazsınız. Bunu yaptığınız anda karşınızdaki insanın çıldırdığını, her türlü deliliği yapma noktasına geldiğini, hatta sizi öldürmek istediğini fark edersiniz.

Ego, insanı mantıkdışı noktalara sürükler. Kadın ile erkeği düşman kılan, arkadaşlıkları bozan, siyaseti çekilmez hale getiren şey egodur.

Milyonlarca insanın öldürüldüğü savaşları, çoğu zaman iki komutanın egosu yönetir. Birbirlerinden çok uzak oldukları, hatta hiç karşılaşmadıkları halde başka insanların hayatı üstünden bir ego oyunu oynarlar.

Galip komutanın rakibine uzaktan "Seni yendim ey bilmem kim!" demesi bundandır.

Bütün dinler egoyu terbiye etmek, hatta sindirmek üzerine kurulmuştur.

Bazı çilekeşlerin kendi bedenlerine eziyet etmeleri, aç kalmaları, kadınsız bir hayatı tercih etmeleri, mağaralara inzivaya çekilmeleri, nefsi yani egoyu terbiye etmek içindir.

Tanrı buyrukları, peygamber sözleri hep "şeytan" olarak tanımlanan egonun insanı aldatmasını engellemeyi hedefler. İnsanın efendisinin ego değil, Tanrı olmasını sağlamaya yöneliktir.

Bu yüzden de bütün kutsal kitaplar insana bu dünyanın geçici bir sınav yeri olduğunu, dünya zevklerine kapılmaması gerektiğini, asıl yaşamın öbür dünyada olduğunu vurgular ve sürekli olarak ölümü hatırlatır. Çünkü ölüm egoyu da öldürecektir.

Olgunluk, bilgelik, egoyu denetim altına almak demektir.

Bazı insanların sözleri hatta yazıları buram buram ego kokar. O kişi sürekli savunma halindedir. Hangi konudan söz açılsa, "ben" diye düşünür ve cevap verir. O gizli ve derin egosunu zaman zaman gözlerinde, sesinde, kelimelerinde görebilirsiniz.

Egolarının kölesi olan bu tip insanlar, ömür boyu huzur bulamazlar.

Egoyu öldüren tek şey aşktır.

Gerçek, derin, tutkulu, özverili, canını verecek, kendi kimliğini silip eritecek, yok edecek kadar büyük bir aşk.

Böyle bir esrimenin karşısında ego yaşayamaz, insan üzerindeki egemenliğini sürdüremez. Yenilmeye mahkûmdur.

Kendi varlığını başka bir varlık içinde eritmek isteyen kişi çok güçlüdür. Yenen değil yenilen olmak ister; kazanan değil kaybeden, bencillik değil fedakârlık yapan olmaya çalışır.

Çünkü ego onun efendisi değildir artık. Adına aşk denilen yeni bir efendisi vardır.

Güzelim Dünya, Güzelim Türkiye

Dünyada bunca acı, bunca eziyet, bunca haksızlık, savaş, işkence, ölüm, yıkım, hastalık var.

Ama yaşamak yine de güzel.

Zorlukları görüp de yaşamaktan umut kesmiyoruz hiçbirimiz.

"Zaten ölecek olan insanoğlu, niye doğar?" diye sormuyoruz kendi kendimize.

Bize ayrılan ömür dilimini, kendi iklimimizde, kendi dilimizde, onurluca yaşamaktan başka bir arzumuz yok.

Türkiye'deki yazarların, düşünürlerin eleştirilerine üzülmeyin.

Bu yazılar, şah damarımız gibi ayrılmaz bir parçamız olan Türkiye kimliğinin daha âdil, daha aydınlık, daha dürüst ve bir akarsu gibi berrak akması içindir.

Denk geldikçe dostlarla paylaşmaktan hoşlandığım bir metni sunmak istiyorum size. 1816 yılında, Baltimore kentindeki eski bir tapınağın duvarına kazılmış bu metin, şöyle diyor:

Gürültü ve patırtının ortasında sükûnetle dolaş;
Sessizliğin içinde huzur bulunduğunu unutma.
Başka türlü davranmak, açıkça gerekmedikçe
Herkesle dost olmaya çalış.

Ama kimseye teslim olma.
Telaşsız ve açık seçik konuş.
Başkalarına da kulak ver.
Aptal ve cahil oldukları zaman bile dinle onları;
Çünkü dünyada herkesin bir hikâyesi vardır.
Yalnız planlarının değil,
Başarılarının da tadını çıkarmaya çalış.
Ne kadar küçük olursa olsun işinle ilgilen.
Hayattaki dayanağın odur.
Olduğun gibi görün.
Sevmediğin zaman sever gibi yapma.
Aşka burun kıvırma sakın;
O çöl ortasındaki çimenliktir.
Yılların geçmesine öfkelenme
Gençliğe yakışan şeyleri
Gülümseyerek teslim et geçmişe.
Ara sıra isyana yönelecek gibi olsan bile
Hatırla ki, kâinatı yargılamak imkânsızdır
Onun için kavgalarını sürdürürken bile
Kendi kendinle barış içinde ol.
Görmeye çalış ki,
Bütün pisliğine ve kalleşliğine rağmen
Dünya yine de güzeldir.

Einstein'ın Dili

İnsanı insan yapan öğelerin en başta gelenlerinden birisinin gülmek olduğuna kuşku yok.

Gülen insan; yani dünyaya ve kendisine mizah duygusuyla yaklaşabilen kişi, öfkeli insandan daha olgundur, daha hazımlıdır.

Gülmek zekâ belirtisidir. Albert Einstein'ın ünlü fotoğrafını bilirsiniz: Büyük bilgin objektife dilini çıkarır.

Ne profesör ününün zedeleneceğinden korkar ne de bilim insanı tavrının.

Kameraya dil çıkarabilmek için evren ve insan orantısının, yani çok büyük ölçeklerin farkına varmış olmak gerekiyor.

Sıradan insan böbürlenmesi içinde bu yapılamaz.

Hiçbir Şey ve Her Şey

Albert Einstein, $E=mc^2$ formülü üzerinde kafa yorarken, belli bir hıza erişmiş cismin değişikliğe uğrayacağını ve zaman kavramının görece olduğunu ispatlamıştı.

20. yüzyılın sonlarında MIT gibi ciddi bir üniversitenin önemli bilim insanı Thomas Pritchard, bir sodyum atomunun, bir bariyerin iki tarafında aynı anda var olabildiğini ispatladı. Yani bölünmeyen atom, aynı anda, iki ayrı yerde birden var olabiliyordu.

İlginç değil mi?

20. yüzyılın büyük fizikçileriyle binlerce yıl öncenin mutasavvıfları aynı noktada birleşiyorlar. İki grup da gördüğümüz nesnelerin, katı cisimler olmayıp bir enerji hareketi olduğunu savunuyor. Gördüğünüz masa, masa değil bir enerji hareketi. İnsan da öyle, kuş da, köpek de, cam da, otomobil de... Ve enerji yok olmuyor.

Bizim bunca önemsediğimiz dünya, sınırları bilinmeyen evrende, galaksiler arasında, güneş sisteminde yer alan ve uzaktan soluk, mavi bir nokta olarak bile fark edilemeyen, belki de evrende bir matematik büyüklük ifade etmeyen toz zerresi. Biz de onun üzerinde kısacık bir an yanıp sönen, yaşam belirtileriyiz.

Bu yüzden Stephen Hawking Tanrı'ya inanıp inanmadığını soranlara, insanın gerçek boyutunu anlatıyor ve "Evren

bizim gibi yaratıkların tasavvuruna göre kurulamaz" diyor.

Bir anlamda Einstein'ın sözlerini tekrarlayarak, öğrendikçe, bilmediklerinin ne kadar çok olduğunu kavraması gerçeğini vurguluyor.

Büyük bilim adamlarının açıklamaları, evreni kavramamızın, bahçedeki karıncanın Wall Street borsasındaki hesapları kavramasından daha güç olduğunu ortaya çıkarmakta.

Mutasavvıflar ise bu gerçeği görmüş ve her zerrenin, büyük enerjinin bir parçası olduğundan hareketle "birlik" ve "vahdet-i vücud" felsefesine ulaşarak "enel hak" noktasına gelmişti.

Böylece en küçük en büyük oluyordu. İnsanoğlu hem hiçbir şeydi hem de her şey!

Küçük Diktatörler

Siz bir diktatör müsünüz?

Bu soruyu "Hayır!" diye cevapladığınızı duyar gibiyim: "Ne münasebet! Her şeyden önce ben ülkenin başında değilim ki! Lider değilim!"

Oysa diktatörlük sadece ülke ya da parti yönetiminde olmaz.

Evet, diktatör olabilmek için bir iktidar gereklidir insana. Ama çoğumuz çeşitli iktidar biçimlerini yaşamıyor muyuz? Eğer aile babası iseniz aileniz üzerinde bir iktidarınız var demektir. Anne iseniz çocuklarınız üzerinde, âşıkların birbiri üzerinde iktidarı vardır. Eğer bir kurumu yönetiyorsanız, o kurumdaki iktidar elinizde demektir. Hele bir medya yöneticisiyseniz iktidar alanınız epey de geniştir.

"Benim hiçbir şeyim yok!" deseniz bile sokakta önünüze çıkan hayvan üzerinde bir iktidara sahipsiniz.

Koskoca bir imparatorluğu yönetmek ile aile reisi olmak arasında nitelik açısından bir fark yoktur. Aradaki fark niceliktedir. Mesele bu iktidarı nasıl kullandığınızla ilgilidir.

Zorba bir erkek olarak aile üyelerinin haklarını gasp ediyor, onları karşınızda susta durduruyor, sizin gelirinize muhtaç karınızı bu güçle eziyor, gövdeniz daha iri olduğu için çocuklarınızı dövüyorsanız siz bir diktatörsünüz demektir.

Canınızın çok sıkıldığı bir gün yolda yürürken önünüze çıkan küçük köpeğe tekme atıyorsanız, sadist bir diktatör olursunuz.

Diktatörlük en küçük iktidar biçiminde bile var olan bir tehlikedir.

Yağmurda ıslanan yolcuları almayan taksi şoförü bile o anda elindeki iktidarın tadını çıkarmaktadır.

* * *

Bu, herkes için böyledir de medyada durum daha da farklıdır. Eğer elinize bir gazete, televizyon ya da bir köşe verilmişse ve siz bunu kişisel sempati ve kızgınlıklarınıza göre yönetiyorsanız "yolsuzluk" yapıyorsunuz demektir.

Eğer ülkedeki sansüre karşı çıkarken, kendi kurumunuzda, kıskandığınız kişilere sansür uyguluyorsanız, onlarla ilgili gerçeği tersine çevirmeye çalışıyorsanız; onurdan, meslek ilkelerinden, namustan, erdemden, ahlaklı olmaktan, demokratlıktan, insan haklarından dem vurmanız, yüzünüze geçici olarak taktığınız bir maske anlamı taşır.

Ama hiçbir küçük diktatör gerçeği sonuna kadar tersine çevirme imtiyazına sahip değildir. Ve her diktatörü bekleyen son, onları da bekler: Bir köşede unutulmuş bir emekli olarak çevreyi seyrederek tamamlarlar ömürlerini. Hem de kimsenin saygıyla anmadığı bir biçimde.

Bu sondan kaçış yoktur!

Yaş Almak

Belli bir yaşta insanın kendini kanıtlama çabası, kendini anlama çabasına dönüşmelidir.

Ne var ki bazıları yaşlanır ama olgunlaşamazlar; ömürlerinin sonuna kadar başkalarının kendileri hakkında ne düşündüğü en önemli konu olarak kalır. Beğenilmek, sevilmek ister ve bütün güçleriyle bunu sağlamak için uğraşırlar.

Bazıları da belli bir olgunluğa erişince, kendilerini beğendirmeye çalışmaktan vazgeçer ve dünyayı daha rahat bir gözle seyretmeye başlar. Bu aşamada kişinin "nasıl göründüğü" sorusu önemini kaybeder; bunun yerine kendisinin "dünyayı ve insanları nasıl gördüğü" öne çıkar.

Değeri ölçülmeye çalışılan kişiden, değer ölçmeye geçiş aşamasıdır bu. O kişi artık yarışta değil, jüridedir.

Altın değil, sarraftır.

Aktör değil, yönetmendir.

Karatı ölçülen taş değil, kuyumcudur.

Ve bütün bunlar eğer bir iç disiplinin tutarlılığını taşıyorsa, o kişi dünyanın nirengi noktalarından biri olur. Çevresindeki insanlar için bir ayar haline gelir. Böyle bir insan bir terazidir, bir ölçüdür.

Bazıları bu noktaya hiç gelemeden ölür ve son sorusu, "Acaba beni beğeniyorlar mı?" olur.

Bazıları da iç dünya zenginliği sayesinde manevi birer otorite mertebesi kazanır.

Birinciler telaşlıdır, ikinciler sakin.

Birinciler hırsı piriye kapılmıştır; ikinciler, evren içindeki insanı hangi ölçekte değerlendireceklerinin farkındadır.

Yaş, insana olgunluk ve bilgelik getirmeli.

Benciller

Bazıları geride bir şeyler bırakacaklar. Bir kitap, bir tablo, bilimsel bir buluş, namuslu bir davranış, bir merhamet öyküsü, bir türkü... Gönlü daha zengin olanlar, "Bu dünyadan gider olduk / Kalanlara selam olsun!" diyecekler ve bu insan çığlığı yüzyıllarca yankılanacak kulaklarda.

Bencilliğin kör kuyularında boğulanları ise torunları bile hatırlamayacak.

O zaman nedir bu kavga, nedir bu hırs, bu çırpınma?

"Soluk mavi noktanın" geçici konukları niye birbirini öldürür, niye birbirinin ayağını kaydırmaya çalışır, niye bir başkasının başına gelen felaketten zevk alır, niye bir-iki incik boncuğu fazla diye gururlanır, niye mertebesi yüksek diye çevresindeki insanları hor görür; niye, niye?

Bazen insanın gerçekten içi yoruluyor.

Bunca hoyratlık, bunca kan, bunca hunharlık, bunca yalan dolan, iftira, ruhlarımızda iz bırakmadan mı geçip gidiyor sanıyorsunuz?

Sonunda sanata, şiire, müziğe, yani temiz okyanus dalgalarına, kirletilmemiş limanlara sığınmaktan başka çare yok!

Melih Cevdet'in "insanoğlunun ataları" olarak nitelediği bizler, durmadan aydınlığa doğru yüzeriz.

Engin denizlerin çağrıştırdığı temizlik duygusu hiç bitmez. Çünkü o arınma, içi yorulan insanların son sığınağıdır.

Hayatla Pazarlık

Pablo Picasso okulda kötü bir öğrenciymiş, en çok da matematik dersiyle başı beladaymış. Niye, biliyor musunuz?

Çünkü bu küçük çocuk 4 sayısını gördüğü zaman bunu bir burna benzetiyor ve o burnun ait olduğu yüzün geri kalan bölümünü çizmek için dayanılmaz bir istek duyuyormuş. Matematik formülü çözmesi gerekirken başlıyormuş 4 sayısının ardını önünü, yanını yöresini çizmeye.

Diğer çocuklara 4, tam da öğretildiği gibi 4 sayısı olarak görünürken, bu dahi ressam 4'ü öne fırlamış bir burun olarak görmekten hiç kurtulamamış. Çünkü Pablo Picasso'nun düş gücü, farklı bir boyuttaki yaratıcılığa yönelik. O küçük çocuğa matematik öğretmekte ısrar etmek gereksiz değil mi? Pablo ömrü boyunca matematik okusa bile bu alanda ilerleyemeyecek ve 4'ü hep burun olarak görmeye devam edecektir.

Cahit Arf ise Picasso'nun tersine, her şeyi sayılar evreninde algılayacaktır. Demek ki algıları bu kadar güçlü olan insanlar, daha çocukluktan, ne yapmaları gerektiğine karar veriyorlar. Ya veremeyenler? Hiçbir konuya çok fazla eğilim duymayıp da ortalıkta gezinenler? İnsanlığın ezici çoğunluğunu oluşturan bu kişiler, rastlantılarla bazı mesleklere itiliyor ya da bir ömür boyu ne yapmaları gerektiğini düşünüp duruyorlar.

Çünkü önemli olan bir şeyi istemek değil, çok istemek! Başka bir şey düşünemeyecek kadar çok istemek; tutku derecesine yükseltmek. "Ben bu işten para kazanır mıyım? Bu

meslekte istikbal var mı?" gibi soruları soramayacak kadar büyük heyecan fırtınalarına yakalanıp sürüklenmek. Albert Einstein bir gün çok ünlü biri olmak için çalışıp çabalamadı herhalde. İzafiyet teorisini meşhur olup, para kazanmak için düşünmedi.

Hayatla pazarlık yapılmıyor!

"Deliliğe Övgü"

Benim başucu kitaplarımdan birisi Erasmus'un *Deliliğe Övgü* adlı muhteşem eseridir.

Ne zaman canım sıkılsa; ne zaman insanların açgözlülüklerinden, hırslarından, tatmin edilmemiş egolarından ve aptallıklarından sıkılsam, hemen Erasmus'a sarılır, birkaç paragraf okurum.

Böylece 1469'da doğup 1536'da ölen ünlü Rönesans hümanistinin eleştiri oklarını yönelttiği ve alay ettiği insan soyunun, aradan geçen bunca yüzyıla rağmen pek fazla değişmemiş olduğunu görür, kendi dertlerimi unuturum.

Erasmus insanların deli olduğuna inanır.

Gerçekten de barış yerine savaşı, zevk yerine cefayı, dostluk yerine bin bir dikenli düşmanlığı seçen ve şu dünyadaki kısacık misafirliği birbirine zehir etmek için uğraşan bir canlı türüne delilikten başka hangi sıfat yakıştırılabilir?

Bertrand Russel, bir yazısında Rönesans'ın yarattığı güzelliklerden söz ediyor ve sonra insanların bu saçma sapan şeyleri bırakıp Otuz Yıl, Yüz Yıl Savaşları gibi ciddi işlerde birbirini öldürdüğünü yazıyordu.

Erasmus da insanoğlunun bu hallerine şaşıp kalanlardan biri.

Erasmus, yaklaşık beş asır önce bu eseri yayınlayınca, akıllı uslu çevrelerden yemediği hakaret kalmıyor tabii. Bir dos-

tu da ona akıllı olmasını, ortama uymasını ve şimşekleri fazla üstüne çekmemesini öğütlüyor.

Bakın ona verdiği cevaba:

"Delilik yerine akıllı olma durumunu överek yeni bir eser oluşturmamı şiddetle tavsiye ediyor, hatta bunun için bana yalvarıyorsun.

Sevgili Dorp, ben kendisi dışında kimseyi küçük görmeyen ve dünyayla barışık olmak dışında hiçbir şey istemeyen biriyim. Sonucunu önceden tahmin edemeyeceğim bir işe girişmekten de her zaman çekinmişimdir. Bir avuç önyargılı ve cahil insandan gelecek düşmanlık ve iftiraların giderilemeyeceğini, hatta daha çok alevleneceğini biliyorum. Sanırım uyuyan köpeklere dokunmamak çok daha iyi bir sonuç verecektir. Bir hatam olmadığı sürece, kötülüklerin zaman içinde yok olmasını beklemek, daha akıllıca bir hareket olabilir."

Beş asır önce Erasmus, kötülükleri yazıp çizmek yerine uyuyan köpekleri uyandırmadan işi zamana bırakmanın daha uygun olduğunu düşünse bile, kalemi durmuyor; cahil ve kurnaz kesimi iğnelemekten kendini alamıyor.

Gazetelerdeki bazı köşe yazarlarının yaptığı da bu. Yıllardır yazıp çizdikleri halde hiçbir şeyin değişmediğini görmenin düş kırıklığını yaşasalar bile görevleri akıllı uslu, vatansever, büyük adam maskesi ardında saklananların deliliklerini göstermek.

Yoksa uyuyan köpekleri uyandırmanın başka bir açıklaması yok.

Başarılı Olmak

Son yıllarda gittikçe güçlenen bir duyguyla "başarılı olmak" denilen soyut virüsü reddediyorum. Daha çok ün, daha çok para, başka insanlar üzerinde daha çok otorite, daha çok şu, daha çok bu... Peki, bütün bunlar neye yarıyor?

İnsanın derinliği mi artıyor, duyguları ve dünyayla uyumu mu gelişiyor?

Hiçbiri olmuyor bunların!

Soyut bir şan-şeref-para-iktidar dünyasının pırıltısı yüzünden hastalanıyor insanlar. Dilleri dolaşıyor, dişleri kilitleniyor. Birbirlerinden nefret ediyorlar. Kıskançlık krizleri geçiriyorlar. Gençlikten sonra ve yaşlılıktan önceki kısacık süreyi bir cehennem içinde geçiriyorlar.

Oysa hiçbir "başarı", küçük bir kız çocuğunun gülüşündeki mutluluğu yaratamaz. Hiçbir "ün", baharın ilk günlerinde omzunuzu ısıtan güneş kadar değerli değildir.

Bir insanı sevmenin derinliği, hiçbir iktidarla kıyaslanamaz. Mutluluk, insanın kendi yaşamında... Küçük görülen, horlanan insani ilişkilerinde ve doğayla uyumunda.

"Başarı" isteyen, "iktidar" için çırpınan, "şöhret" için aklını oynatan insanlar... Buyurun devam edin. Aynı trende yolculuk etmiyoruz.

Kaybeden Kazanıyor

Zamanımızda "başarı" denilen "virüs" öylesine yayıldı ve herkesin içine yerleştirildi ki... İnsanları, böyle bir yaşamın tersinin mümkün olduğuna bile inandırmak güçleşiyor.

Sanki "başarılı olmak" gereği her zaman ve herkes için geçerliymiş gibi algılanıyor. Artık günümüzün romancıları, şairleri, düşünürleri, bilim adamları bile "başarı" peşinde koşuyorlar.

Herkesi, Amerikalıların kafalarımıza soktuğu "kazanan" ve "kaybeden" kavramlarına göre yargılıyoruz.

Peki Yunus Emre başarılı olmak için mi yazmıştı şiirlerini, Mevlânâ sema dönerken "başarı" peşinde miydi?

Çarmıhta can veren İsa kazanan mıdır, kaybeden mi?

Ne demişti peygamber: "Her şeyi kaybeden, her şeyi kazanır!"

Olmak

Adıyla bile çok şey anlatan bir kitap: *Sahip Olmak ya da Olmak.*

Erich Fromm, bu önemli kitapta, "sahip olma"nın insanda doğuştan var olan bir özellik olmadığını anlatıyor. Yaşadığı güvensiz koşullar neden oluyor bu güdüye. Bir de elbette, gelişmiş ülkelerde sürekli yeniden üretilen insanlık değerleri ve bunları hızla yayan toplu iletişim araçları.

"Olmak" ise, kişinin kendini gerçekleştirmesiyle ilgili bir kavram. Yaptığı tercihlerle, aldığı tavırlarla, üretim için harcadığı emekle aynı zamanda kendi varoluşunu da yaratıyor insan. Ne yapıyorsa, nasıl yapıyorsa, öyle bir kişi oluyor.

İnsan, sahip olma güdüsüyle yaşadıkça, kendi tercihlerinin değil, içinde yaşadığı sistemin belirlediği bir kişilik geliştiriyor. Çünkü istediği bir şeye sahip olmak için ne yapması gerekiyorsa onları yapan bir insan oluyor.

Üstelik ne isteyeceği de, ilk bakışta sanıldığı gibi kişinin kendisi tarafından belirlenmiyor.

Elbette sadece maddi değerler akla gelmemeli. Başarıya, üne sahip olmak da bu konuya dahil.

Sahip olmak yönünde attığınız her adım, sizi özünüzden uzaklaştırıyor.

Marx'ın o ünlü sözünü hatırlamakta fayda var: "Sahip olduklarınız ne kadar çoksa, siz o kadar azsınız."

Başka Bir Hırs

Büyük Anton Çehov'a hikâyelerini Fransızcaya çevirmeyi önermişler. "Olmaz ki" demiş, "ben bu hikâyelerde Rus insanını anlatıyorum. Fransızlara çok uzak şeyler bunlar."

Bugün dünyanın en "evrensel" oyun ve öykü yazarı kabul edilen Anton Çehov, belki de büyüklüğünü bu safiyete borçlu. Başarı peşine düşmeyen, sadece içindeki derdi paylaşmak için yazan bir adamın büyüklüğü bu. Ve önünde bütün dünya şapka çıkarıyor.

Franz Kafka da kitaplarını yayınlamak için yazmamış. Hatta yakın bir arkadaşına, evdeki elyazmalarını öldükten sonra yakması için vasiyette bulunmuş. Çünkü Kafka'nın da başarı ya da para gibi bir amacı yok. İçinden geldiği için yazıyor.

Bu örnekler ne yazık ki azaldı. Bugün dünya öyle bir "başarı" şartlanması içinde ki, her şeyi satışla, yaygınlıkla, popüler olmakla ölçüyor. Ve bazıları yaratıcı sanatçıları bu bakış açısından ele alıyor. Biri resim mi yapıyor, "Hımmm, demek ki para kazanmak istiyor." Biri roman mı yazmış, "Demek ki derdi şöhretini artırmak." Biri bir senfoni mi bestelemiş, "Demek ki şöhrete ve paraya doymamış."

Sanatçıları böyle genel geçer yargılarla harcamaya çok meraklıyız. Elbette para ve şöhret için yanıp tutuşan sanatçılar da vardır. Ama hepsini aynı kefeye koymak büyük haksızlık değil mi?

Eğer bir insan yaratıcıysa, yüreğinde gökkuşağının bü-

tün renklerini yansıtan bir çağlayan kaynar. Romanlar, öyküler, melodiler, renkler, dizeler uçuşur kafasında. Onun için mutluluk, çalışmak ve ortaya bir şey çıkarmaktır. Her bir yaratıda yeni bir risk aldığını bile bile yaratmaya devam eder. Çünkü buna mecburdur. Yapısı böyledir.

* * *

Bizim gibi ülkelerde çalışkan adamlara kızılır. Özellikle ömür boyu laklak edip, bir eser ortaya koyamayanlar, durmadan yaratanları, yeni yaratılara imza atanları sevmez. Onları şöhret ve para düşkünlüğüyle ve "çok hırslı" olmakla suçlar. Oysa bu hırs, onların anladığı hırs değildir. Daha çok yazı, daha çok ezgi, daha çok film, daha çok resim diyerek durmadan kabaran bir yüreğin yaratma hırsıdır bu. Ün ve para olsa olsa bir yan üründür ve gerçek sanatçıyı ilgilendirmez.

Önemli olan "yaratma hırsı"dır.

Kırmızı Sayfa

Kalın, rengârenk bir katalog. Parlak kuşe kâğıdına basılmış. Bir sayfayı açıyorum, içime bir ferahlık yayılıyor.

Sayfanın zemini kırmızı. Bayrak kırmızısı mı, macenta mı nedir, işte öyle can alıcı bir renk.

Parlak sayfada elimi gezdiriyorum. Belli belirsiz bir sevinç kımıldıyor içimde. Bunun nedenini anlamaya çalışıyorum.

Aklıma Marcel Proust geliyor. Hani yağmurlu, gri ve sıkıcı bir Paris gününde eve gelen ve çayın yanında yediği çörekle içine bir mutluluk yayılan yazar.

Proust bu mutluluğun peşine düşmüş ve çocukluğunda hafta sonları teyzesinin çiftliğine gittiğinde yediği çöreklerin, o mutlu günleri çağrıştırdığını keşfetmişti.

Geçmiş Zaman Peşinde adlı büyük eserinin temel buluşu olmuştu bu. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu eserin bir cildini *Swanların Semtinden* adıyla Türkçeye çevirmişti.)

Dondurucu soğuktan havanın neredeyse mavileştiği New York gününde, ben de Proust'un tekniğini kullanarak, o kırmızı sayfanın neden içimde mutluluk kıpırtıları uyandırdığını bulmaya çalıştım. Uzun süre düşündüm.

Ve sonunda buldum. Kırmızı sayfa, kap kâğıdını çağrıştırıyordu. Hani çocukluğumuzda defterlerimizi, kitaplarımızı kapladığımız, kenarlarını özenle kıvırıp katladığımız, parlak kırmızı rulolar.

Üzerine yapıştırılan etiketle bizim olduğu işaretlenen ve mis gibi kokan defterler.

Çantalarımıza doldurduğumuz, kaygan kap kâğıdıyla kaplanmış kırmızı, mavi kitap ve defterlerin, bunca yıl sonra bu kadar heyecan uyandıracağını kim tahmin edebilirdi ki?

* * *

Yaşam dediğiniz, duyumsamalarla, çağrışımlarla zenginleşen, ayrıntılarla yoğunlaşan bir şey. Bu ayrıntıları ve duyguları çıkarıp attınız mı, elinizde kuru bir kabuk kalıyor.

Yaşam sadece başarıdan, it dalaşından, ihaleden, paradan, faizden, koltuktan ibaret değil. Bunlar olsa olsa birer maske.

Yaşamın, "gizi maneviyat" diye ifade edilen iç dünya zenginliğini, ne yazık ki gündelik yaşamın gittikçe sertleşen kavgalarında yitiriyoruz.

Ne Kendi Etti Rahat...

Akıllı bir adam, "Düşmanlarınızı öldürmeyin!" demişti. "Nasıl olsa ölecekler. Sadece biraz beklemeniz gerekiyor."

Bir Çin atasözü de, "Nehrin kıyısında yeteri kadar uzun oturmayı başarabilirsen, bütün düşman cesetlerinin önünden geçtiğini görürsün" der.

Carl Sagan'ın "soluk mavi bir nokta" olarak tanımladığı dünya yuvarlağının konukları durmadan değişmekte. Her elli-yüz yılda bir yenileniyor konuklar.

10 yıl sonra, kendilerini kavganın, öfkenin şehvetine kaptırarak birbirlerinin boğazına sarılanların çoğu gitmiş olacak bu dünyadan. 20 yıl sonra biraz daha çoğu, 30 yıl sonra daha fazlası. Sonra hiçbiri kalmayacak!

Ve bugünün başarı hırsıyla yanan, rakibini tepelemekten zevk alan muhteris yaratıklar "ne söylerler, ne bir ses verirler" dizesinin konusu haline dönüşecekler. Geride iyi bir isim bırakabilirlerse ne mutlu onlara.

"Efendi adamdı. İyi bir insandı" diye mi konuşulacak arkalarından yoksa "Mendeburun, kavgacı, hırslı herifin tekiydi. Ne kendi eyledi rahat, ne kimseye verdi huzur!" mu denilecek?

Hazırdan Yememek

Bazı insanlara bir hayat yetmez. Yaşadıkları zaman dilimi içinde hayatı başka pencerelerden seyretme ihtiyacı onları maceradan maceraya savurur. Böyleleri için en büyük tehlike "başarıya ulaşmak"tır.

Çünkü başarı insanı zehirler, uyuşturur, hareketsiz kılar; yaratıcılığını, heyecan ve mizah duygusunu öldürür. Tanrı bizi böyle başarılardan korusun!

Düşünün ki gençliğinizde bir iş tutturdunuz. Bu iş size para kazandırdı, rahat bir hayata kavuştunuz; iyi bir evde oturuyor, güzel lokantalarda yemek yiyebiliyor ve tatil yapabiliyorsunuz. Yediniz, içtiniz, gezdiniz, tozdunuz. Peki sonra? Sonrası koca bir boşluk, bir sıkıntı, bir hiçlik duygusu.

Bunu en iyi anlamış olanlardan biri, oyun yazan Tennessee Williams'tı. Bu harika insan *Glass Menagerie* adlı oyununun başarı kazanması üzerine büyük bir sinir krizi geçirdi. Şöyle anlatıyordu: "Bu başarıdan önce yaşadığım hayat dayanıklılık gerektiren, dişle tırnakla didinmeyi şart koşan bir hayat tarzıydı ama iyi bir hayattı. İnsan organizması böyle bir hayat için yaratılmıştır. Bu durum kaybolana kadar fark etmemiştim. Oturdum, kendime baktım ve birden depresyona girdim."

Williams sinir krizi geçirdikten sonra daha başarılı bir eseri olan *İhtiras Tramvayı*'nı yazdı.

Bu "şeytan azapta gerek!" durumunu Dostoyevski de çok ya-

şadı. Bir romanın başarı ve para kazanması üzerine kumarhanelere gider ve bütün parasını kaybederek yeni bir roman yazma zorunluluğuyla karşı karşıya kalırdı.

Pablo Picasso durmadan resim tarzını değiştirir ve kendisine ün-para sağlayan bir tarzın konforunu terk ederek yeni riskleri göze alırdı.

Rahat bir hayatı olan muhasebeci Gauguin bu yüzden evini, karısını, çocuklarını terk edip sonu Tahiti'de frengiden ölümle bitecek bir maceraya atılmıştı.

Bu duygular elbette karnı doymuş insanlar için geçerli. Açlık ve geçim sıkıntısı bunların hiçbirine yer bırakmaz.

Ayrıca belki biraz da sanatçılar bu delilikleri göze alıyorlar. Çünkü yaşadıkları hayata dışarıdan bakabiliyor ve kendilerini bir roman kahramanı olarak görüyorlar. O zaman da içinde bulundukları güvence ve başarı ortamı onlara son derece yavan, tatsız tuzsuz ve sıradan geliyor.

Bu dünyadaki konukluk süreleri bitmeden, fırtınalı denizlerin tuzunu hissetmek ve diğer insanların "delilik" diye niteleyeceği maceralara atılmak istiyorlar. Çünkü sonunda şöhretten de bıkılır, başarıdan da.

Kabul görmeniz ve ünlü olmanız, artık kendinizi sınamayacağınız anlamına geliyor; yani ölüm gibi bir şey. Bu yüzden bir gökdelenin tepesinde aşağı atlama isteği duyan bir adam gibi, kendinizi durmadan yeni risklere fırlatmak istiyorsunuz.

Sonunda Neruda gibi, "Yaşadığımı İtiraf Ediyorum" noktasına geliyorsunuz.

Trene Binme Telaşı

Bütün büyük şehirlerde olduğu gibi, Paris metrolarında insanlar telaş içinde. Açılan kapanan otomatik kapılar, inenler binenler, siyahlar beyazlar, gençler yaşlılar iç içe.

Yukarıda, yeryüzünde aniden bastıran yağmur Paris caddelerinde trampet çalıyor. İnsanlar ya dükkânların tentelerinin altına sığınıyor ya da metroya koşuyor.

Bir metro çalgıcısı, akordeon çalarak insanları eğlendirmek ve üç-beş kuruş nafaka kazanmak peşinde. İşinin en önemli parçası olarak yüzüne bir gülümseme yapıştırmış. Herhalde akşam eve gidince çıkaracak bu iğreti maskeyi.

Genç bir kız ağlayarak koşuyor çevresindeki insanlara hiç aldırmadan. Anlaşılan kalbi fena kırılmış.

Üç zenci delikanlı birbirine eşek şakası yapıyor.

Turistler de var metroda: Kiminin elinde bir Tom Clancy romanı, kiminin elinde dergi. Ama itiraf etmeliyim ki beni şaşırtan bir kitap da gördüm bir Fransız genç kızın elinde: Celine'in ünlü *Gecenin Ucuna Yolculuk* kitabını.

Demek ki koca Celine, onca yanlış politik fikirlerine rağmen unutulmamış diye düşündüm.

Herhalde bir yazarın en büyük ödülü, ölümünden yıllarca sonra metroda yolculuk eden ve politik fikirlerine hiç katılmayan bir genç tarafından okunmasıdır.

Herkes bir yere yetişme derdinde.

Ben de tren bekliyorum. Biraz sonra Versailles Sarayı'na

gideceğim; toplantı yarın başlıyor.

Versailles Buluşmaları için hazırlanan broşüre, "İktidarla, düşünce ve sanat arasındaki denge; yani uygarlık" yazmışlar.

Bu cümle bizde kaç kişinin ilgisini çeker acaba?

İktidar, düşünce ve sanat arasındaki dengenin uygarlık yarattığı tezinin o günkü gazete manşetleriyle ne ilgisi var, diye mi düşünürler yoksa?

Bu fikir, borsayı yükseltir mi, düşürür mü?

Metroda bir telaş, bir telaş!

İnsanlar kendilerine psikolojik bir dokunulmazlık alanı yaratmak için hiç göz göze gelmiyor ve hayattaki tek amaçları bir yerden başka bir yere ulaşmakmış gibi koşuşturup duruyorlar.

Oysa gelecek yıl, bu insanlardan bazıları hayatta olmayacak.

On yıl sonra ise çoğu göçmüş olacak bu dünyadan.

Ya elli yıl sonra? Herhalde pek azı görecek o günleri. Sonra hiçbiri kalmayacak.

Peki o zaman nedir bu telaş? Nedir bu çırpınma, bu başarı açlığı, bu ihtiras, bu para ve iktidar didişmesi? Genç kız niye ağlıyor? Köşedeki yaşlı adam niye böyle öfkeli?

"Ve neden dolayı insanlar, tabakta yatan şu uskumru gibi mahzun?"

Nasıl olsa hepsi, bekledikleri trenlere binip bir daha geri gelmemek üzere gidecekler.

Hem de hırslarını burada bırakarak!

İnsancıklar

Dedi ki: "Senin en büyük hatan, insanlara fazla güvenmen."

En iyi arkadaşlarımdan biriydi. Yıllarını İstanbul'un sanat, medya ve iş çevrelerinde geçirmiş, deyim yerindeyse insan sarrafı olmuş bir dosttu.

Karşılaştığı her insanın hikâyesiyle, kuşkularıyla, zayıf ve güçlü yanlarıyla ilgilenme alışkanlığı edinmişti. Hayata bakışı acılaşmıştı.

Şimdi de böyle diyordu bana: "Senin en büyük hatan, insanlara fazla güvenmen."

İnsanoğluna güvenmeyi öğreten onca kitabın gelmiş geçmiş büyük yazarları, şairleri üşüşüyordu kafama. Homeros'tan Cervantes'e, Yunus Emre'den Şeyh Galib'e uzanan yüzlerce kişi, "Hadi cevap ver şu inançsıza" diyordu. "İnsanoğlunun yüreği iyidir. Her insan, içinde bir cevher taşır!"

Ben de bunları söylüyordum. Acı acı gülüyordu.

"O kadar büyütme" diyordu, "İnsan dediğin öyle ideallerden falan oluşmaz. Hırs, başarı arzusu, para kazanma hırsı, cinsel tutku, kıskançlık, başkalarını ezme duygusu... İşte insan budur. Ve amacına ulaşmak için her türlü aşağılık numarayı çevirir."

"Buna inanırsan yaşamam güçleşir" diye cevaplıyordum onu. "Neye inanıp, neye güvenerek yaşayacağız o zaman? Bu dünyada dostluk yok mu? Sevgi, fedakârlık duygusu, merhamet, dayanışma bir hayal mi sence?"

Benim iflah olmaz bir iyimser olduğumu düşünüyor ve hafifçe dalga geçiyordu.

"Bunca kazık yedin, yine insanın içinde iyilik vardır, diye düşünüyorsun. Etrafa bir bak. Herkes çakal gibi..."

Aramızdaki bu konuşmalar yıllarca sürüp gitti.

Ve ne yazık ki yaşadığım deneyler beni değil, arkadaşımı haklı çıkarır nitelikteydi.

En saygıdeğer sandığım insanların aslında saygıyı hiç hak etmediğini, küçücük şan şöhret, para hırsları ya da siyasi çıkar yüzünden sırtlana döndüğünü görmenin acısını yaşadım.

Eski dostlarımın çoğundan ağır darbeler yedim.

Başarı hırsından gözü dönmüş insanların, teker teker gergedanlaştığına tanık oldum.

Ama yine de dostuma tam olarak hak vermedim/vermiyorum.

Toplum sarsılıyor, gemimiz yalpalıyor... Kargaşanın, değer yitiminin nedeni bu. Yaşanan bütün çirkinliklerin, sahtekârlıkların, yozlaşmaların açıklaması var. Çoğu kişinin bu koşulların etkisinde kalmasında anlaşılmayacak bir şey yok.

Oysa aynı koşullarda yaşayan bir tek kişinin bir erdemli davranışına, bir onurlu tavrına tanık olduğumuzda, bunu insandan umudu kesmemek gerektiğinin kanıtı kabul etmeliyiz. Olumsuz koşullarının etkisini aşan böyle insanlar olduğunu da görüyoruz.

Üstelik en kötü sandığımız kişinin bile içinde en azından bazı insanlara karşı derin bir sevgi yeşerdiğine, zaman zaman dostluğun sıcaklığını özlediğine inanıyorum.

İnsanlara güvenmeyip, kuşkulu, kapalı, acılaşmış biri olarak yaşamaktansa, yüreğimi açıp üst üste yara almayı tercih ediyorum.

Canı Sıkılanlar Kulübü

Uzak denizlere yelken açan maceracı bir kaptan, sefere çıkmadan önce tayfa arıyormuş. Limanda beklerken üç kişi gelmiş yanına.

Biri demiş ki:

"Kaptan, dünyanın en iyi gören adamı benim. İnsanlar içinde benden daha keskin gözlü biri yoktur."

Öteki:

"En hassas kulak da bendedir" demiş. "Kâinatın en iyi duyan adamı benim."

Kaptan bu iki tayfanın söylediklerinden çok memnun kalmış.

Üçüncüye dönmüş ve "Peki senin marifetin nedir?" diye sormuş.

Üçüncü tayfa, "Benim canım sıkılır kaptan!" demiş.

"Nasıl yani?"

"İşte basbayağı canım sıkılır!"

"Eh!" demiş kaptan. "Gelin o zaman."

Birkaç gün sonra gemi denize açılmış, okyanuslarda fırtınalara yakalanmış, aylarca kara görmeden, yönlerini yitirerek, umutsuz bir şekilde ilerlemişler.

Bu karanlık günlerden birinde iyi gören tayfa elini gözlerine siper ederek ufku taramış ve "Müjdemi isterim kaptan!" demiş. "Buraya yedi günlük mesafede bir deniz feneri görüyorum, içinde de tel gözlüklü, beyaz sakallı yaşlı bir fenerci var."

Bunun üzerine iyi duyan tayfa elini kulağına atmış, dinlemiş, dinlemiş, sonra:

"Evet kaptan, arkadaşım doğru söylüyor" demiş. "Yaşlı fenerci merdivenlerden inerken ayak seslerini duydum. Hatta tel gözlüğünü düşürdü de tık diye bir ses çıktı."

Üçüncü tayfa, " İşte kaptan" demiş, "benim bunlara canım sıkılıyor."

Günümüzün Türkiyesi'nde herkes kendisini bu fıkradaki üç tayfadan birine yakın hisseder diye düşünüyorum.

Kimileri muazzam görüş sahibidir, her işe dalar, hatta her işi manipüle etmeye çalışırlar.

Kimilerinin kulağı deliktir. İstihbarat kaynakları her bilgiyi ulaştırır onlara. Dedikoduları boldur. Her şeyi bilirler.

Bir de benim gibi, çevresinde olup bitenlere bakıp canı sıkılanlar var.

Gazeteleri okursun canın sıkılır, televizyona bakarsın canın sıkılır, polemikleri izlersin canın sıkılır, küçük insanların büyük egolarını seyredersin canın sıkılır.

Siz de bizim gibi gidişata canı sıkılanlar takımındansanız, "Kulübe hoş geldiniz!"

Canı sıkılanlar kulübüne...

Bilincim ve Ben

Dört saatlik bir ameliyat geçirdim, dolayısıyla dört saat boyunca bilincim kapalıydı; bana yapılanları duymam, bilmem mümkün değildi.

Acaba bu dört saat, hayatımdan eksilen, var olmadığım ve hiçbir şey hatırlamadığım bir süreyi mi işaret ediyor yoksa bambaşka deneyimler yaşadığım bir farklı hayatı mı?

Yoğun bakımda ayıldıktan sonra zihnimin yaşadıkları ve geriye doğru adım adım gitmem bana ikinci seçeneğin daha doğru olduğunu gösterdi. Bilincim durduktan sonra ben yalnız fiziki hayatımı değil, ruhi düzlemde bir başka hayatı da sürdürmüştüm. Bütün bunlar bana hatıralar biçiminde geri geldi. Ameliyat sırasında bilincim kapalı iken yaptığım ruhsal yolculuğu "gördüm" ve her anını "yaşadım".

Bilincim yoktu ama bedenim kendi kendisinin farkındaydı, bir şeyler yaşıyordu. Daha sonra ayrıntılı ameliyat raporunu okuduğumda yaşadığım evrelerin hepsini anlamlandırma olanağı buldum. Demek ki bu konuda araştırmalar yapan bilim insanları haklı. Demek ki gövdemizin, organlarımızın ve hücrelerimizin bir belleği var.

Bilincimizi kendimiz sanıyoruz, benliğimiz ile bilincimiz arasında hiçbir fark görmüyoruz. Bilincimiz açıkken varız, kapandığı zaman ise yokuz. Genel inancımız bu.

Acaba öyle mi? Biz bilincimizle bir bütün müyüz? Yoksa

bilincimiz ortadan kalktığı zaman bile var olmayı sürdüren başka bir "ben" mi var?

Geometrik şekillerle dolu dünyamızda yanlış bir nitelemeyle üst bilinç, alt bilinç denilen şey nedir? Altlı üstlü mü duruyor? Yoksa çok daha karmaşık bir sarmal mı söz konusu? Birinin durması ötekini de durduruyor mu? Ruh dediğimiz şey, bilincin ortadan kalktığı anda geriye kalan şey mi oluyor?

Bunlar elbette cevabı verilmesi zor sorular ve bu karanlık bölge henüz çözülememiş durumda. Yaşadığım ameliyat deneyimi beni bu konuda daha çok düşünmeye zorladı.

Yoğun duygularla yaşadığım ve "hatırladığım" şeyler şunlardı:

İstanbul'da tek başıma otomobil kullanıyorum, bir köprüye giriyorum. Akşamüstü, hava kararıyor. Galiba Boğaz Köprüsü'nden Anadolu yakasına geçiyorum ama köprü bomboş.

Bir süre sonra, dik bir rampa çıkmakta olduğumu fark ediyorum, köprü değişiyor; Doğu Avrupa'yı hatırlatan çelik gri bir köprü haline dönüşüyor. Hayret ediyorum. Akımdaki otomobil de giderek hızlanıyor, istem dışı bir biçimde, bana bağlı olmadan çok yüksek bir hıza erişiyor. Hiçbir şeyi denetleyemediğimi, başka bir iradeye teslim olduğumu anlıyorum. Birileri beni bir yere götürüyor. Korkuyorum, içim üşüyor. (Bu duygu, ameliyat raporundan okuduğum, ameliyathanede çıplak olarak soğuk masanın üstüne yatırıldığım ana denk geliyor olmalı.)

Dehşetle fark ediyorum ki bu köprü bildiğim, tanıdığım bir ülkeye ait değil, İstanbul'da girdiğim köprü beni bambaşka bir ülkeye götürüyor ama buna engel olamıyorum.

Her yer gri, sisli; akşam karanlığı çöküyor. Birtakım yol tabelaları görüyorum. Bunlar hiç bilmediğim bir dilde yazılmış. Okusam bile anlayamıyorum. Köprüde yapayalnızım.

Sonra köprü yokuş aşağı inmeye başlıyor ve ben bir şehre

geliyorum. Tanımadığım bir şehre. Gotik yapılarıyla, karanlık, kasvetli, soğuk, gri bir şehir burası. Bir meydanda iniyorum. Yanımdan iki karaltı geçiyor. Bilmediğim bir dilde konuşuyorlar. Bana tuhaf tuhaf bakıyorlar. Bir binanın kapısına sığınıyorum. Cebimden ekmek kırıntıları çıkarıyor, onları yiyorum.

Geceyi orada, gözlerden uzak, betonun üzerine kıvrılarak geçiriyorum; mutsuzum, açım, üşüyorum, korkuyorum. Daha da önemlisi nerede olduğumu bilmemenin verdiği dehşet duygusu. Bilincim yardım etmiyor, bana nerede olduğumu, kim olduğumu anlatmıyor artık. Ruhum ikiye bölünmüş gibi.

O apartman kuytusunda saatler geçiriyorum. Sabah olduğunda o garip şehrin, çok garip olan çarşısına gidiyorum. Ortalık yine karanlık. Soğuk soğuk yanan vitrin ışıkları gözlerime giriyor, acıtıyor.

"Kimim ben?" diye soruyorum durmadan, "Kimim ben? Adım ne? Burası neresi?"

Elimde bir fotoğraf makinesi olduğunu fark ediyorum. Her yerin fotoğrafını çekmeye başlıyorum; belki de bunlar daha sonra buraları hatırlamama yardımcı olacak diye düşünüyorum.

O sırada Uzakdoğululara benzeyen dört kişi geliyor, beni zorla yere yatırıp elimdeki makineyi alıyorlar. Gövdeme bir şeyler yapmaya başlıyorlar. Bağırıyorum.

Birden kendimi İstanbul'daki evimde, salonda sırtüstü yatar durumda buluyorum. Salon kalabalık, tanımadığım insanlar var. Siyah giysili bir adam dikkatimi çekiyor. Bir çocukla uğraşıyor. Çocuğu okşamak istiyorum. Birileri beni durduruyor.

"Niye sevmeyeyim çocuğu?" diye soruyorum.

"Çünkü o ölecek!"

Telefon çalıyor, kalkıp açıyorum. Bir adam adını söylüyor ama ben bunu anlayamıyorum.

Öfkeli bir ses tonuyla, "Benim hayat hikâyemi neden çal-

dın!" diye haykırıyor. "Niçin benim hayatımı yazıp, kendi hayatınmış gibi sundun insanlara?"

"*Sevdalım Hayat* kitabını mı söylüyorsunuz?" diyorum. "O benim hayat hikâyem."

"Hayır!" diye bağırıyor, "Yalancı, sahtekâr; o benim hayatım, onları ben yaşadım!"

"Adınız ne?" diye soruyorum.

"Bir de terbiyesizlik ediyorsun!"

"Hayır" diyorum. "Ben kendi hayatımı yazdım."

"Hâlâ ısrar ediyorsun terbiyesiz. Senin o kitapta anlatılanlarla ne alakan var. O benim hayatım."

"Adınız ne o zaman?"

"Söyledim ya!"

"İyi ama ben duyamadım."

"Bak bir de adımı inkâr ediyorsun."

"Etmiyorum beyefendi" diyorum. "Gerçekten duymadım."

Öfkeyle homurdanarak telefonu kapatıyor.

Derken büyük maun kapılar açılıyor önümde. Muazzam büyüklükte bir SPA salonuna giriyorum. Çevremde binlerce mayolu insan var. Hava sıcak, havuzlardaki sulardan buharlar yükseliyor, insanlar palmiyelerin altına oturmuş içkilerini yudumluyorlar.

Harika bir yer. İçime bir ferahlık yayıldığını, giderek yunduğumu, arındığımı hissediyorum. Korku kayboluyor. (Sonradan okuduğum ameliyat raporuna göre, herhalde bağırsaklarımın yıkandığı ana denk geliyor bu.)

Gülen, eğlenen insanların arasından yürümeye başlıyorum. Yolumun üstünde bir orkestra çalıyor, öne çıkmış beyaz ceketli, saksafon çalan adam ben geçerken çalmayı kesiyor ve elimi sıkıyor: "Merhaba Zülfü Bey" diyor.

"Merhaba!"

O sırada bir telefon geliyor. Açıyorum.

Ayşe Baban, "Ailemiz için doğru olanı yap!" diyor.

"Yapayım ama doğru olan nedir?" diyorum. Cevap vermiyor.

Önümde palmiyeli, şemsiyeli küçük yuvarlak masaları olan çok şirin bir kahve beliriyor. Bir garson oturtuyor beni oraya. Önümüzdeki havuzdan buharlar yükselmeye devam ediyor. Bir de bakıyorum, masaya Mustafa Oğuz geliyor.

"Arkada oturuyordum seni gördüm" diyor

"Hoş geldin!" diyorum.

Sonra bakıyorum, Mustafa Taviloğlu, Ülker, Aylin de var masada.

"Burası neresi?" diye soruyorum.

"Best Western diye bir yer" diyorlar.

"Peki biz burada ne arıyoruz?"

"Çünkü buraya gelenler bir daha çıkamaz" dediklerini duyup dehşete kapılıyorum.

Zafer bir ara gelip Mudo'ya bir şeyler söylüyor ve acele gidiyor. Kravat takmış çok şık bir takım giymiş. O sırada Mudo masadaki bir şişeyi kaldırıyor, başıma indirecek gibi yapıyor, hiç korkmuyorum. Sonra arkamda duran bir çocuğun başında şişeyi patlattığını görüyorum. Çocuk yere seriliyor.

Ülker, "Ben sana o çocuk ölecek dememiş miydim?" diyor.

Mudo bana bakıp, "Seni kurtardım dostum!" diyor.

"Sağ ol Mudo!" diyorum.

O garip, soğuk şehirde Mustafa Oğuz'la karşılaşmış olduğumuzu hatırlıyorum.

"Mustafa, biz seninle başka bir ülkede karşılaştık mı?" diye soruyorum.

"Evet."

"Hangi ülkede?"

"Monaco'da!"

"Hayır!" diyorum. "Orası Monaco falan değildi. Ne zaman buluştuk Monaco'da?"

"Vallahi beş-altı ay önceydi galiba?"

"Yok!" diyorum, "Ben sana dün nerede olduğumuzu soruyorum. Garip bir ülkedeydik."

"Bilmiyorum" diyor.

Aylin radyo dinliyor.

"Ne dinliyorsun?" diye soruyorum.

"Haberleri baba" diye cevap veriyor.

"Ne var haberlerde?"

"... ülkesinde darbe olmuş. Herkesi tutukluyorlarmış" diyor.

Heyecanlanıyorum.

"Tamam" diyorum, "işte benim gittiğim o garip ülke bu. Beni de tutuklayacaklardı. Şimdi hatırlıyorum."

Ama yine de ülkenin adını bilemiyorum. Bu beni dehşete düşürüyor. Tekrar, "Benim bilincime ne oldu?" diye soruyorum.

Yaşadıklarım içinde en korkunç olanı bu.

Aylin kalkıp gidiyor, ben de peşinden gidiyorum. Bir kapıdan elinde bir fanilayla çıkıyor.

"Aylin" diyorum. "Sana bir şey anlatmam gerekiyor."

"Şu fanilayı bırakıp geleyim, sonra anlatırsın baba" diyor.

"O fanila niye o kadar önemli."

"Üstünde bir telefon numarası yazılı."

Ellerini tutuyorum. "Hayır gitme" diyorum, "beni dinle. Ben Monaco'ya hiç gitmedim."

"Tamam baba!" diyor.

"Ama benim gittiğim ülke başka bir yerdi."

"Tamam baba" diyor yine.

Ağlamaya başlıyorum. "Sen de bana inanmazsan kim inanacak?" diyorum. "Orası Monaco değildi, çok korkunç bir yerdi. Hatırlayamıyorum, kimseyi de inandıramıyorum."

Korkuyorum, üşüyorum, kim olduğumu bilmemenin verdiği dehşet duygusuyla ağlıyor, ağlıyorum.

Ve durmadan tekrar ediyorum: "Kimim ben, kimim ben?"

Deryadan Habersiz Mahiler

Horasan'dan Anadolu'ya

Horasan kültür aydınlanmasının büyük düşünürlerinden biri olan Ahmed-i Yesevi, müritleri yoluyla Anadolu'nun Türkleşmesine katkıda bulunmuş bir öğretmendir.

Bir şiirde *"Dar-ı cec* üstünde namazın kılan" diye tarif edilir. Efsaneye göre Yesevi, müritlerine icazet verip de yollamadan önce bir sınav yaparmış. Bu sınav *dar-ı cec* üstünde namaz kılmayı gerektirirmiş.

Arpa, buğday gibi toplanmış, yığılmış tahıla *cec* deniyor. Bu sınavı kazanan öğrenciler, havaya attıkları tahılları boşlukta seccade biçiminde durdururlar, üstünde namazlarını kılarlarmış. Sonra da Anadolu'ya gönderilirlermiş.

Yesevi'nin ölümünden 44 yıl sonra doğan Hacı Bektaş eşsiz güzellikte bir efsane oluşturur. Bu efsane Anadolu Türklüğünün kuruluş dönemindeki insancıl, evrensel ve hoşgörülü felsefesini de vurgular.

Hacı Bektaş bir güvercin kılığına girer ve Horasan'dan Anadolu'ya uçar. Günler sonra Suluca Karahöyük taraflarına gelir. Orada oturmakta olan kadınlı erkekli bir grubun üzerinden uçar. Kadınlardan biri, "Üstümüzden bir er geçti" der. Başlarının üstünde uçan güvercini görürler.

Bunun üzerine Karadonlu Can Baba adında biri hemen bir şahin olur ve göğe fırlar. Güvercin yere doğru kaçar, şahin de arkasından dalış yapar. Güvercin tam ele geçmek üzereyken

silkinir, insan olur ve şahini boğazından yakalar.

Şahin kılığındaki Karadonlu Can Baba, kendisini boğazından yakalamış olan Hacı Bektaş'a yalvarır ve "Er ere zulmeder mi hiç?" diye sorar.

Hacı Bektaş, "Ben Anadolu'ya gelmek için dünyadaki en masum yaratığın kılığına, güvercin donuna girdim" der. "Asıl bana zulmeden sensin."

Bunun üzerine Suluca Karahöyük'teki grup Hacı Bektaş'ın büyüklüğüne inanır ve ona bağlanır. Hacı Bektaş dergâhını o yörede kurar.

On iki havarisi vardır. Söylentiye göre altısı Müslüman, altısı Hıristiyan olan bu havariler onun, dolayısıyla Ahmed-i Yesevi'nin düşüncelerini Anadolu'ya yayarlar.

O dönemde Bizans toprağı olan Anadolu'nun etnik ve dini yapısı düşünülürse, bu efsanenin ne kadar güzel ve doğru olduğu daha iyi anlaşılır.

Hacı Bektaş, Ahi Evran ve Şeyh Edebali Anadolu Türklüğünün temel ruhunu ve bir imparatorluğa dönüşen ana felsefesini oluşturmuşlardır.

Kıtalara yayılan fetihleri yapan ve bir cihan imparatorluğuna yol açan etken, kılıç gücü değil, bu üçlünün taşıdığı kültür ve insani mesajdır.

Taklit Ülke

Geleneklerine sahip çıkmış toplumları görünce imrenirim ve içimi tarifsiz bir hüzün kaplar.

Japonlar Japon gibi yaşama sanatının en güzel örneğini verirler.

Paris'te bir kitapçı dükkânına girersiniz. Geçen yüzyıldan beri aynı aile işletmektedir.

St. Germain'de yemek yediğiniz lokantada, Fransız İhtilali beyannamesinin yazılmış olduğunu bilirsiniz. Café Deux Magot'da Verlaine, Rimbaud kahve içmiştir.

Bir başkasında her masa, orada oturmuş olan ünlünün anısına çakılmış olan plaketleri taşır: Lenin'den Yahya Kemal üstada kadar...

Geleneklerimizin çoğunu yitirdik. Gün geçtikçe hafızasız bir topluma dönüşüyoruz.

Oysa kurumları, gelenekleri korumak, topluma, dolayısıyla insana bir güven duygusu ve yerleşiklik bilinci kazandırır. Çok sıradan görünen bir mekân, anılarla değer kazanır ve anlam bulur.

Biz ise yerli olmak ve geleneksel değerlere sahip çıkmak ayıpmış gibi kimliğimizden kurtulmaya çalışırız.

Ve böylece Batılı olacağımızı sanırız.

Oysa Batı, tek boyutluluk ve tek bir üniforma değil ki! Bugün ikisi de Avrupalı sayılan Finlandiyalı ve Portekizli arasın-

da hiçbir benzerlik yoktur. Ne yemekleri, ne müzikleri, ne görünüşleri ne de kültürleri birbirine benzer. Ama iki ülke de Avrupa düşüncesinin temelini oluşturan ilkeleri benimsemiştir.

Türkiye'nin Batılı olması, kendi kültürünü korumasıyla mümkün olacaktır.

Dünyada başarıya ulaşmış "taklit ülke" yoktur.

İkisi ve Hiçbiri

Kendimiz olmaktan, yerli olmaktan ödümüz kopuyor. Caz dinlediğimiz zaman kendimizi yücelmiş hissediyoruz, blues dinlediğimiz zaman da öyle, ama türküler bizi utandırıyor. Bob Dylan ile Âşık Veysel'in aynı sözleri söylediğini anlayamıyoruz.

Sorun öykünme olunca iki büyük sistem arasında gidip geliyoruz. Doğu ile Batı, gelenek ile çağdaşlık... Toplum müziğiyle, giyimiyle, mutfağıyla, diliyle önce ikiye, sonra onların türevleri olan yüzlerce parçaya ayrılıyor.

Doğu'ya öykünmek ile Batı'ya öykünmek arasında nitelik olarak fark yoktur. Temel sorun, özgün bir kültür yaratıp yaratamamış olmamızdır. Doğu taklitçileri arabesk ise Batı taklitçileri de Eurobesk'tir.

Türk toplumunun Tanrı Janus gibi iki yüzü var. Biri Batı'ya, biri Doğu'ya dönük. Biz hem ikisiyiz hem de hiçbiri. Bu iki güçlü yüz arasında kendi yüzümüz gittikçe silikleşiyor.

Hem Doğulu Hem Batılı

İlkel kültürlerin çok gelişmiş kültürlerle buluşması kolaydır. Çünkü söz konusu olan, iki ayrı sistem değil, bir düzey farkıdır. İki uzlaşmaz, gelişmiş sistemi bir araya getirmek ise, neredeyse olanaksızdır. İşte Türkiye bu "olanaksız"ı başarmaya çalışıyor.

Yüzlerce yıllık Doğu toplumu olarak, Batılı bir kimliğe geçebilmek... Bu çabanın yarattığı kargaşa kulağımızda gümbürderken, yitirdiğimiz ya da bir türlü bulamadığımız şey "Türkiye'nin Kimliği" oluyor.

Eğer bir toplumun ilişkilerini o toplumun temel kültürü belirliyorsa, bizi tanımlayan temel kültür nedir? Daha doğrusu Türkiye'yi anlatacak temel tanımlama hangisidir? Ortadoğulu mu? Avrupalı mı? Akdenizli mi? İlişkilerimiz Müslüman geleneklerine mi dayanıyor? Yerimiz Avrupa Birliği mi, Ortadoğu paktları ya da Akdeniz antlaşmaları mı? Yoksa Balkan paktı ve Karadeniz ilişkileri mi? Bir türlü ne olduğumuza karar veremediğimiz için dünya da bizim hakkımızda karar vermekte zorlanıyor. Hiçbir kategori içinde yer alamıyoruz.

Çok kültürlü, çok gelenekli bir mozaik yaratmamız mümkün. Ama bunun da bir bileşkesi, bir ortak tanımı ve bilinen deyimiyle, bir "ulusal kültür" paydası gerekiyor.

Türk toplumu, bu konuları fazla düşünmediği için, dönemin siyasi tercihlerini sezerek etkileniyor ve değişen ibre kaymalarıyla, kendini hem Doğulu hem Batılı hissediyor.

Rönesansımız

Mustafa Kemal'in büyük projesi, Osmanlı'nın kuruluşundaki 13. yüzyıl felsefesini tekrar canlandırmak ve özellikle Yavuz Selim'den sonra Araplaşmış olan Osmanlı uygarlığını yeniden Anadolulu kılmaktır.

Büyük bir asker olduğu kadar, önemli bir kültür adamı olan bu dahinin ele aldığı kültür dönüşümü ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür" sözü, bizim Rönesansımız, yani yeniden doğuşumuz olarak algılanmalı.

Mustafa Kemal ne Batı taklitçisidir ne de Doğu mistiği. O, Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi toplumsal özü, yani Anadolu kültürü üzerinde yeniden inşa etmeye çalışmış bir devrimcidir.

Anadolu'da Çağdaşlaşma

Eğer cumhuriyet, Mustafa Kemal'in kültür mirasını sürdürseydi, bugün gelip dayandığımız noktaya, yani arabesk ve göbek dansı müptezelliğine sürüklenmezdik. Çok gençler hariç herkesin hatırlayacağı gibi, eskiden bu ülkede halk şakır şakır göbek atmazdı. Anadolu ve Rumeli halk dansları arasında göbek yoktur; bizim geleneğimiz değildir bu. Arabesk de (adı üstünde) bize ait değildir. Çok zengin olan halk müziğimizin hiçbir tınısı arabeske benzemez. Bu yüzden arabesk müzik akımını da, Türkiye'nin Araplaştırılması çabalarının bir izdüşümü olarak görmek yanlış olmaz herhalde.

Politika, medya, günlük yaşam, eğlence ve insan ilişkileri arabeskleşti. Bir yanda siyasi çabalar, bir yanda uluslararası finans kuruluşları, öte yanda Amerika'nın yeşil kuşak teorisinde Türkiye'ye uygun gördüğü "Ilımlı İslam" modeli, arabesk akımıyla birleşerek bizi kendi benliğimizden, kendi kültür dünyamızdan, müzik ve eğlence biçimimizden uzaklaştırdı. Bizi biz olmaktan çıkardı. Yüzlerce yıl içinde edindiğimiz değerler sistemimizi parçaladı.

Ama ne yazık ki bunun yaşamsal önemde olduğunu kavrayacak, Mustafa Kemal çapında kültür adamları yönetmiyor bizi. Ve Türkiye'deki esas önemli kaybın beş on milyar değil, değerler sistemi ve kültür kaybı olduğunu anlayanların sayısı çok az. "Bize biraz gelenek ve insani değer gönderin!" diyebileceğimiz bir IMF de bulunmuyor.

Aynı Havanın İnsanları

Osmanlı hinterlandı bizim doğal kültür mirasımızdır. Nasıl İspanyol kültürüne bağlı ülkeler arasında doğal bir kültür alışverişi varsa, nasıl Almanca konuşan ülkeler, birbirlerine bir kültür ilişkisiyle bağlıysa, bizim de Osmanlı geçmişimizden kaynaklanan ilişkilerimiz, doğal hareket çevremizdir. Aynen eski akrabalarını bulan bir aile gibi...

Asya'nın derinliklerinden "Balkan kırlarının hür havası"na uzanan coğrafyada kendimizi rahat hissediyoruz. Çünkü aynı masalları, aynı efsaneleri paylaşıyoruz... Yemeklerimiz, müziklerimiz, el işaretlerimiz birbirine benziyor.

Bir İrlandalıyla kuramadığımız ortak anlayışı, bir Özbek'le ve Anadolu'dan göç etmiş bir Rum'la kolayca paylaşıyoruz.

Bosna-Hersek'te ölü oğlunun başında ağlayan ananın ağıdı, Azerbaycan'daki ağıtlara benziyor. İkisinde de aynı yakıcı ve arkaik feryat var. Bütün bunlar bizi doğal bir beraberliğe götürüyor.

Uzun sürgün yıllarından sonra Rusya'ya dönen Dostoyevski, "İnsan eski terliklerini nasıl kolayca ayağına geçirirse, o kadar doğal ve rahat bir şekilde girdim Rusya'ya" der.

Bizim için de Osmanlı hinterlandıyla ilişkiye geçmek, eski terliklerimizi ayağımıza geçirmek kadar kolay ve doğal bir davranıştır. Ama bu sadece kültür boyutunda böyledir.

İşin politik ve ekonomik yönü tehlikelerle doludur. Kültür ilişkisi sonucunda Türkiye'nin Osmanlı hinterlandına

taşıyacağı anlayış, Mustafa Kemal'in laik ve yayılmacı emeller taşımayan siyaseti olmalıdır.

Bundan ötesi, aynen Enver Paşa'nın ham hayalleri gibi, bilinmeyen karanlık sulara yelken açmak gibidir.

İç Çatışma Yok, Dış Çatışma Çok

Yazarların birbiri hakkında bu kadar çok yazı yazdığı başka bir ülke var mıdır acaba? Mesela *New York Times*'ın bir yazarı ile *Washington Post*'un bir yazarı arasında aylarca süren bir polemik olabilir mi? Ya da iki Alman gazetesinin yazarları arasında...

Ben hiç ihtimal vermiyorum. Şimdiye kadar böyle bir örneğe rastlamadım.

Peki ama bizdeki yazar atışmaları niye bu kadar yoğun? Sadece bugünün polemiklerini kastetmiyorum; basın tarihimiz yıllarca süren ünlü atışmalarla dolu.

Acaba bunun nedeni, biz Türklerin huy itibariyle kavgacı bir halk olmamız mıdır? Yoksa her gün yazı yazmak zorunda kalan insanların, zaman zaman içine düştükleri sıkıntı ve boşluk duygusu mudur? Çünkü diğer ülkelerde bu sıklıkta köşe yazısı yazılmıyor.

Bizim iç hesaplaşmamız az, dış hesaplaşmamız ise gereğinden fazla gibime geliyor. İç değerlerimize göre kendimizi sorgulamıyoruz. Daha doğrusu içimiz biraz boş. Dışarıya göre var oluyoruz.

Başkalarının bize biçtiği değer, kendi gözümüzdeki değerlendirmeden daha önemli. Yani varlığımızı, dışarıdan nasıl algılandığımız sorusu üzerine kuruyoruz, ne olduğumuz sorusu üzerine değil.

"İtibar" meselesi bu yüzden çok öne çıkıyor.

Hangi ülkede berber veya kebapçı açılışına bu kadar çok sayıda dev çelenk yollanır?

Başkalarına göre var olmamızın nedeni, "günah çıkarıp bağışlanmak" akidesine sahip olmayışımız mıdır acaba?

* * *

Kimsenin görmediği suç, suç değildir diye düşündüğümüz için romanımızda bir Raskolnikov yoktur ve olmayacaktır da...

Çünkü suçunu itiraf eden ve işlediği suçun bedeli olarak acı çekme ihtiyacı içinde olan Raskolnikov, bizim düşüncemize göre "enayi" sıfatını hak eder.

Böyle bir ahlaki iklimde ise "Hepimiz katiliz!" diye pankart da açılması, katillerin yüceltilmesi olağandır.

İsa'nın Kaçtığı Dağ

Ermişin birini yolda yürürken görmüşler. Bir elinde bir kova su, öteki elinde bir meşale taşıyormuş.

"Nereye gidiyorsun böyle?" diye sormuşlar.

"Bu kovayla cehennemi söndüreceğim, bu ateşle de cenneti yakacağım" demiş.

"Niçin?" demişler.

"İnsanlar" demiş, "günahı ve sevabı, cennet vaadi ve cehennem korkusu için değil, kendi gönülleri için yapsınlar."

Bu kıssa tam Doğu toplumları içindir.

Çünkü insanların çoğunun içi fesattır. Yapılan her işin arkasında bir cennet vaadi ve cehennem korkusu ararlar.

Hiçbir art niyet olmadan sadece düşündüğünü söyleyen beyinleri ve kendilerine zararı dokunsa bile gönüllerinden geçeni paylaşanları anlayamazlar.

Bu kara gönüllülere göre her söz hesaplıdır. Her davranışın arkasında bir çıkar hesabı vardır.

Bu yüzden cenneti tutuşturmak ve cehennemi söndürmek isteyen ermişi de anlayamazlar.

Bir dönemde, "Yüreğin taşıyıp götürür seni" demiştim. Bana göre bütün insanlar, yüreklerinin sesine kulak verip yürürlerdi çünkü.

Ama aradan geçen yıllar bana öğretti ki bu ülkede yürekle mürekle hiç ilgisi olmayan, hayatı sadece bir sırtlan dövüşü olarak gören insanlar var.

Hiçbir dertleşmeyi, hiçbir içtenliği anlamıyorlar.

Hesapsız kitapsız alıp başını gitme duygusunu bir kez bile duymamışlar içlerinde. Onlara göre eğer siyasi bir yazı yazılıyorsa mutlaka arkasında bir hesap var.

Tuval üzerinde geçen her fırçanın, tellerde gezinen her parmağın, kâğıda sürtünen her kalemin, onların kafasındaki kadar kirli, dünyevi ve gündelik taktikleri var.

Anadolu ozanları bunları çok güzel tarif etmiş. Mesela demiş ki:

Adem vardır cismi semiz
Abdest alır olmaz temiz

Anlamamışlar. Bir başkası demiş ki:

Ormanda büyüyen adam azgını
Çarşıda pazarda insan beğenmez
Medrese kaçkını softa bozgunu
Selam vermeye dervişan beğenmez

Yine anlamamışlar. Çünkü onların yürekleri kararmış. Bakın İbn Arabi bunları nasıl anlatır:

Hz. İsa'yı dağa doğru koşarken görmüşler.

"Ya peygamber, neden kaçıyorsun? Aslandan mı, kaplandan mı, ejderhadan mı?"

İsa, "Ben peygamberim, bunlardan korkmam!" demiş.

"Peki o zaman neden kaçıyorsun?" diye ısrar etmişler.

"Ahmaklardan kaçıyorum" demiş. "Aslandan, kaplandan korkmam ama ahmaktan korkarım. Çünkü onların kalpleri karadır, hiçbir söz işlemez yüreklerine."

Bazen kendime sorup duruyorum: İsa'nın kaçtığı dağ neresiydi acaba?

Ve orada sıradan ölümlülere de yer var mı?

Ölüme Sempati Duymak

Avrupa Birliği'yle olan sorunlarımızın temelinde ekonomi, politika vs. değil, kültür ayrılıklarımız yatıyor. Portekiz, Yunanistan, İspanya gibi ülkeler de AB'ye girdikleri zaman yoksul ülkelerdi. Demek ki ekonomi büyük sorun değil. Esas mesele zihniyette.

İspanya iç savaşta "Yaşasın Ölüm!" sloganına sarılmış bir ülkeydi. Yunanistan da iç savaşta en büyük zulümlere sahne olmuştu. Ama sonunda bunları aşabilecek bir toplumsal bilince kavuştular. "İnsan hayatı" denilen kavramın kutsallığını kavradı, "can"ın öneminin farkına vardılar.

Türkiye'de toplumu etkileyen çevreler ise durmadan "öldürme" propagandası yapıyor.

Devlet adına kurşun atanlara tapıyor; namus cinayetlerini anlayışla karşılıyor, maç nedeniyle milli hisleri kabararak insan öldürenleri anlamaya çalışıyor.

Sokakta nedensiz yere kedi köpek tekmeleyerek ve bahçesinde bir koyunun derisinin yüzülmesini keyifle seyrederek, adam öldürmeyi yiğitlik zanneden çocuklar, büyüdükleri zaman her an öldürmeye hazır bir ruh durumunda yaşıyorlar.

Türkiye, insanoğlunun en şiddetli eylemi olan "öldürme"yi evrensel ahlaki kalıplara çekmek zorunda.

Kültür Sorunu

Her ülkede sanatın ve bilimin üzerine oturduğu bir ortak temel, o ülkeye özgü bir düşünme ve davranma biçimimiz vardır.

Türk üniversitelerinin, bilim insanlarının, çeşitli dallardaki sanatçıların, ekonomistlerin vs. üzerinde gelişip boy atacağı temel nedir? Bize ait olan ve hiçbirinden vazgeçemeyeceğimiz Doğulu ve Batılı kimliklerimizi buluşturduğumuz yerli bir sentez var mı?

Günümüz Türkiyesi'ni en iyi tanımlayabilecek anahtar sözcük "değişim"dir. Bu değişim sürecine, kültürel kimliğini tanımlamış, tarihinden gelen çeşitli, değişik öğeleri bir ulusal kimlikte buluşturmuş olarak mı giriyoruz?

Bunun yerine, her birinin ötekini yok etmeye çalıştığı Doğu, Batı, Levanten, Kürt, Laz, Egeli, Müslüman, ateist, Alevi, Sünni, Amerikancı, Ortadoğucu, asker, sivil; kör dövüşü mü yaşıyoruz?

Bu, kültür alanında bir iç savaş anlamına gelmez mi?

Düşünce kültürden türer. Kültürün beslediği düşünce ise üretime dönüşür. Gelişmiş ülkelerin sadece tüketimini, teknolojik seviyesini ve refahını görmek, meyvelere gözünü dikerek ağacı görmemek demektir. Ağaç kültürdür.

Ve kültür yarın yamalak eğitim verilen okullardan alınan bir belge değil, bir halkın tarihini kapsayan ve o halkın insanlık tarihi içindeki yerini belirleyen varoluş biçimidir.

Temel eğitimi bitiren çocuklarımız uygarlığın belki de ilk koşulu olan şiddetten uzak durmayı, başka insanlara saygı göstermeyi, doğayı sevmeyi becerebiliyorlar mı?

Yoksa iş olsun diye bitirilen okullardan, kültür ve eğitim düşmanı hoyrat, kaba gençler mi yetişiyor?

* * *

Biliyorum, ilk duyduğunuzda kulağa hiç de doğru gelmiyor. "Türkiye'nin en büyük sorunu kültürdür. Diğer bütün dertler buradan kaynaklanıyor" dediğiniz zaman insanların çoğu inanmak istemiyor buna.

Ne kadar görmezden gelirsek gelelim, bu kültür yozlaşması bir gün aynayı yüzümüze tutacak!

Şiddet eğilimi taşıyan gençlerin içinde yaşadığı ortamı düşünün: Küçük yaştan başlayan, "Sen erkeksin, sen yiğitsin", "Hadi göster oğlum pipini", "Hadi bir küfür et amcana" sapıklıkları, kadınlara marazi bir tutku ve öfke karışımıyla bakan yaban bir erkek dünyası, nezakete, insancıllığa, kültüre hiç önem vermeyen, hatta bu değerleri aşağılayan nihilist bir ortam.

Peki bu gençlerin hangi manevi çeşmelerden su içtiğini hiç merak ettiniz mi?

Ben adım gibi eminim; bu gençlerin ne okuduğunu, hangi TV programlarını izlediğini ve en büyük kültür referansları olarak hangi tür müzik dinlediğini adım gibi biliyorum.

Rüzgâr eken fırtına biçiyor.

Deryadan Habersiz Mahiler

Denizde yüzüp denizi bilmeyen balıklar için söylenmiş olan bu ünlü söz, herhalde en çok bizlere uyuyor. Bu toprakların tarihine ait ufacık bir araştırma yapmanız bile inanılmaz bir zenginliği, akla durgunluk verecek bir kültürler bileşkesini ortaya koyuyor.

Üst üste yığılmış kültürler, halklar, inançlar, ırklar...

Bu ülkede Amerikalı gibi yaşanmaz. Aslında Osmanlı'ya duyulan ilgi de yetmez buraları anlamaya.

Oysa bizim genel geçer tavrımız gündelik olayların akışına kapılıp üzerinde yaşadığımız toprakların bilincimizde yaratacağı muhteşem derinliklerden yoksun kalmakla sonuçlanıyor.

Ne yazık ki yüzeysellik ve sığlık ağır ağır yükselen bir su gibi her tarafımızı kaplıyor.

Bugün Selçuklu'yla ilgili bir soru sorsanız yanıt verecek kişi zor bulursunuz. Selçuklulara başkaldıran Baba İshak, Baba İlyas hareketi ve diğer isyanlar, ancak çok uzaktaki sisler arasından bir şeyler çağrıştırır. O da çok az kişiye.

Yezidiler, Mecusiler, İran Mazdek hareketinin etkileri, Bacıyan-ı Rum, Bogomiller, eski Türklerin mensup olduğu Manicilik dini, bu dinin kurallarının Anadolu inançlarına doğrudan doğruya aktarılmış olduğu, birebir benzerlik gösterdiği çok az insanın ilgi alanı içindedir.

Anadolu'da her taşı kaldırdığınızda, sonu gelmez, baş döndürücü bir uçuruma bakar gibi olursunuz.

Bir örnek vereyim:

Diyelim ki Adıyaman yakınlarındaki Samsat'la ilgilendiniz ve bunu derinlemesine bir ilgiye dönüştürdünüz.

Karşınıza ilkin, Avrupa edebiyat ve düşüncesini derinden etkilemiş olan büyük yazar Lukianus ve onun eserleri çıkacak. Samsat'ın akıllara durgunluk veren karmaşık tarihini, Kommagene Krallığı'nı ve kente egemen olan değişik din mensuplarını okuyacaksınız.

Biraz daha kazıyınca karşınıza Bogomiller çıkacak. Bogomiller, insanların eşit olduğuna ve eşit yaşaması gerektiğine inanan bir heretik Hıristiyan mezhebi. Bu yüzden sevgiliden gayri her şeyin paylaşılması gerektiğini düşünüyorlar. İlkeleri bu.

Aynen 5. yüzyıldaki Mazdekçilik akımı gibi. Her cemaat dışı akım gibi Bogomiller de baskı altında. Bu yüzden önce Alaşehir'e göç ediyorlar, sonra Akdeniz üzerinden Güney Fransa'ya Pirene Dağları üzerindeki ünlü Montsegur Kalesi'ni kurdukları zaman adlarını da Cathar şövalyeleri olarak değiştiriyorlar. Yunancada arınma anlamına gelen *cathar* kelimesinden türetiyorlar isimlerini. Daha sonra Fransız ordusu büyük bir kuşatmayla Montsegur Kalesi'ni yerle bir ediyor. Katliamdan kurtulabilen Bogomiller İtalya'ya kaçıyor ve 15. yüzyılda kaybolup gidiyor.

Ta ki Umberto Eco onları inceleyip, *Gülün Adı* kitabına alana kadar.

İşte size bir tek Samsat örneği. Bunun gibi bir yazarın entelektüel ufkunu genişletecek ne boyutlar var Türkiye'de.

Ama ilgi alanımız Ankara siyaseti, televizyon, magazin ve medya dünyasıyla sınırlı kalınca bunları düşünemiyoruz bile.

Hemşerimiz Lukianus'u kaç kişinin okuduğunu tahmin edersiniz.

Kim Bunlar?

Ölümlü olduğunu bilen tek yaratık, yani insan için inanç o kadar önemli ki, her türlü kirli emel, para ve iktidar hırsı bu örtünün altına gizlenebiliyor.

Tarih boyunca din uğruna ne cinayetler işlenmiş, bugün de işlenmekte. Pogromlarla (planlanmış katliamlar) insanları yakanlar da din adına hareket ettiklerini öne sürüyorlardı, İspanya mahzenlerinde masumları parçalayan engizisyon hâkimleri de.

Güzel ahlak aşılayan ve "Öldürmeyeceksin! Çalmayacaksın!" diyen dinler bahane edilerek ne katliamlar yapıldı.

Bu işin günümüz Türkiyesi'ne yansıması ise hayvan katliamı biçiminde oluyor.

Sözüm ona dinin emrini yerine getirmek için kurban kesiyorlar ama bunu öyle bir vahşetle, öyle eziyetle, öylesine sadist biçimde yapıyorlar ki, eğer amaçları sevap işlemekse bilsinler ki boğazlarına kadar günaha batıyorlar.

Doğan, doğurulan, anası babası ve yavruları olan, acı çeken, duygulanan, korkan ama dili olmadığı için bunları söyleyemeyen zavallı masum hayvanları işkenceyle öldürmek, yeni Türkiye'nin içine sürüklendiği çılgın bir moda.

Eskiden böyle şeyler olmazdı. Develer, boğalar, mandalar katledilmezdi ortalık yerde. Birer koyun alınırdı, usta bir el tarafından korkutmadan, dualarla kesilirdi. Şimdi bu iş bir kan banyosu halini aldı.

"Alo kurbanım kaçtı!" hattı kurulmuş olması bile çılgınlığı anlatmaya yetmiyor mu? Zavallı hayvanları sakatlıyorlar, baltalarla saldırıyorlar, kaçamasın diye önce bacaklarını kırıp sonra başını bin bir eziyetle kesiyorlar. Boğaziçi koylarını kan rengine büründürüyorlar.

Kan kokulu ortamlarda hayvanları birbirlerinin gözü önünde katlediyorlar. Otomobilleriyle, kaçan hayvancağızın peşine düşüp kurşun yağdırıyorlar. Kesilmiş kelleyi, üç yaşındaki çocuğa uzatıp hatıra fotoğrafı çekiyorlar.

Sizce bunu yapanlar insan mı? Bence değil. Sevaba giriyorlar mı? Hayır, girmiyorlar. Tam tersine günah işliyorlar. Hangi din, hayvanları işkenceyle öldürün diye emir verir? Peygamber böyle mi yapıyordu?

Hiçbir İslam ülkesi Türkiye kadar çılgın bir kan banyosu yapmıyor bayramda.

Eski Türkiye'de de bu yoktu. Bu insanlar nereden çıktı? Ellerinde satırlarla, baltalarla nereden geldiler? Savaşta yaralanmış atları tedavi etmek için vakıf kurulan, sokak köpeklerini doyurmak için her kapının önüne yiyecek konulan bir medeniyetten bu vahşete nasıl geldik?

Bu adamlar seçmen olarak hangi partiye oy verirler? Dinleyici olarak hangi müziği dinlerler? Televizyonda hangi programı seyrederler? Kimdir bunlar?

İşin en korkuncu da bir halk fetişizmiyle bu yaratıkların göklere çıkarılması. En iyisini onlar bilirmiş. Orman ağaçlarını keserek iğrenç kaçak yapılar dikmek, yaşadığı yeri kokutmak, kadınları dövmek ve hayvanları eziyetle katletmek bilmekse, evet biliyorlar. Hem de işlerini çok iyi biliyorlar.

Gösteriş Merakı ile Nazar Korkusu

Bizde gösteriş merakıyla, nazar korkusu at başı gider.

Gezip dolaştığım ülkelerin hiçbirinde yeni Türkiye kadar gösterişe düşkün bir yer görmedim dersem abartmış olmam herhalde.

Bunun nedeni, insanların kendi iç dünyaları ve değerleri için değil, birbirleri için yaşamakta oluşlarıdır.

Zenginliğin, güzel arabanın, mal mülk sahibi olmanın tek zevki, başkalarına, "Bakın sizde olmayan şeyler bende var!" der gibi dolaşabilmek, paraya ve güce tapan bu toplumda kendini en yukarıda hissedebilmektir.

Gustave Flaubert'in *Gönül Eğitimi* romanında anlatıldığı gibi, Batı burjuvazisi de bu aşamalardan geçmiş, sonunda servetini göstermeme düzeyine ulaşmıştır.

Mesela dünyanın en zengin ailelerine sahip olan İsveç'te, hiç varlıklı insan yokmuş, herkes eşitmiş gibi görünür.

Çünkü zenginler gazetelerde ve televizyonlarda boy göstermezler. Sokağa da normal kılıklarla çıkarlar, herkes gibi normal bir Volvo kullanırlar.

Vallenberg ailesinden bir kadının yaptığı gibi dünyanın en pahalı kürkünün üstünü yağmurluk kaplatarak giymek bir erdemdir.

Bu ülkelerde ne açılışa, ne cenazeye dev çelenkler gönderilir.

En makbul hediye, elinizle götürdüğünüz bir demet çiçektir. Ambalajını çıkarmak ve sanki biraz önce toplamışsınız gibi sunmak da bir görgü kuralıdır.

Bütün bunlar aristokrasiden devralınmış özellikler.

* * *

Aristokratik geleneğe sahip olmayan Türk burjuvazisinde, yukarıda saydığım örnekler gibi davranan, yaşayan, servetini teşhir etmeyen bir-iki zengin aile olduğunu biliyorum.

Ama çoğunluk ne yazık ki gösteriş düşkünlüğünden kurtulamıyor. Yalnız zenginler değil, orta tabaka da içinde olmak üzere her kesim birbirine gösteriş yapmayı seviyor.

Ama bir yandan da nazar değer diye ödü kopuyor. Nazara karşı bu kadar çok önlem alınan başka bir ülke biliyor musunuz?

Nazar boncukları, üzerlikler, kurşun dökmeler, ateşe tuz atmalar, her sözün başında "Maşallah!" demeler, "Tu! Tu! Tu!" diyerek tahtalara vurmalar, muska taşımalar, nazar duaları okumalar, burun ve popo kaşımalar hep kötü göze karşı korunmak için değil mi?

Nazar, eşitlikten bu kadar uzak ve gelir dağılımı aşırı derecede bozuk bir ülkede, korkunç bir gösteriş merakının pençesinde kıvranan toplumun yadsınamaz bir gerçeği olarak beliriyor.

Önce Sorunun Tanımı Doğru Yapılmalı

Eğer siyasi iktidarlar rant paylaştırma aracı haline gelmişse, gençler ve çocuklar tarikat bataklıklarında boğuluyorsa bu, kültür yapımızdaki erozyondan, çürümeden kaynaklanıyor.

Geleneksel kültürden kopmuş, çağdaş değerleri bir türlü benimseyememiş bir toplumun iki arada bir derede kalmış insanları olarak çırpınıp duruyoruz. Ve bunun bir kültür sorunu olduğunu bir türlü göremiyoruz nedense.

Fabrikada, işveren ile çalışanın ilişkisidir kültür.

Siyasi geleneklerimizin tabanında kültür var.

Her yıl trafik kazalarına bunca kurban vermemizin en önemli nedeni kültürümüzdeki çarpıklıktır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki atılım ruhunu, inancı, onurlu ve bağımsız tavrı yitirdiğimiz düşünülüyorsa, bu da bir kültür sorunudur.

Bütün sorunlarımızın kaynağı kültüre dayandığına göre, çözüm de yine kültürdedir.

Bunun başka yolu yok. Bir ülkenin kültür yaşamı boşluk kaldırmaz.

Bizim...

Öz malımız olan kültür değerlerini parça parça bölmeyi, kategorilere ayırmayı ve bölük bölük saf tutup mücadele etmeyi çok severiz. Eğer Osmanlı varsa cumhuriyet yok, cumhuriyet varsa Osmanlı yok.

Halk edebiyatı varsa Divan yok, Divan varsa halk yok!

Niye bu kadar kategorik ve bölmeli düşünüyoruz bilmem ki!

Bir çocuğun bile aklına ilk gelecek çözüm şudur: Hem eski, hem yeni bir arada var olamıyor mu?

Çağdaş edebiyatı Yunus Emre'den, Karacaoğlan'dan, Fuzuli'den, Pir Sultan Abdal'dan, Şeyh Galib'den, Evliya Çelebi'den, Baki'den, Nedim'den, Nefi'den ayrı düşünmek mümkün mü?

Köksüz edebiyat olur mu hiç?

İngiltere'de Shakespeare'in dilini bugünkü kuşaklar anlamıyor diye onun eserlerini "eski edebiyat" sayarak okul kitaplarından çıkarmak, kimsenin teklif edemeyeceği bir cüret anlamına gelir. Hele Shakespeare okuyan çocukların sıkılacağı iddiasını öne sürmek, size deli gözüyle bakılması sonucunu doğurur.

Bugünkü Alman gençliğine Goethe de sıkıcı gelebilir, Schiller de. Fransız öğrenciler *Madame Bovary*'den zevk almayabilirler ama edebiyat dersleri *Pokemon* ya da *Matrix* kadar eğlendirici olmak zorunda değildir zaten.

Müzik ve edebiyat derslerinde amaç eğlendirmek değil,

öğrencinin kavrayışını, beğeni düzeyini ve kalite duygusunu yükseltip Beethoven'den, Schiller'den, Şeyh Galib'den, Fuzuli'den, Itri'den zevk almasını sağlamak...

Klasik edebiyat da bizimdir, halk edebiyatı da, çağdaş edebiyat da! Hatta insan olarak dünya edebiyatı da bizimdir.

Hiçbirinden vazgeçmek zorunda değiliz.

Şu Kitap Okuma Sorunu

Yazılı kültürle ilgilenmeyen milyonlarca insandan oluşan bir ülke, 21. yüzyıla nasıl bir birikimle girdi? Türkiye'nin başındaki en büyük dertlerden biri olan bu sorunun üzerinde yeterince durmuyoruz.

Televizyon denen icadın ilk dönem çılgınlıklarını atlatan modern toplumlar, okuma alışkanlıklarını tekrar kazandılar. Kitap tirajları milyonlara varıyor. Dergiler de öyle, gazeteler de. Edebiyat tekrar altın çağını yaşamaya başladı.

Bir ara sinemanın pırıltılı egemenliği altına giren roman, tahtını ve tacını geri alan görkemli bir imparator gibi dönüyor.

Ancak, okumayı bir yaşam biçimi haline getiremeden televizyonla tanışan toplumlarda, televizyonun tahribatı ağır oldu.

Okuma alışkanlığının oluşmamasında herhalde matbaanın kullanılmaya başlamasındaki gecikmenin önemli bir etkisi vardır. Bizim gibi okuma alışkanlığı edinmeden televizyon çağını yaşamaya başlamış toplumlarda tek sorun, kitabın az okunması değil; okunan kitapların niteliğinde ve okuma biçimlerinde de sorun var.

Kültür ve edebiyat ürünlerine magazinsel yaklaşımlar dikkat çekiyor. Bir de, yılda 5-10 kitap okuyan birkaç milyon "okur"un, birbirleriyle aynı kitapları okuması...

Bu durumda, yayınevlerinin ve dağıtım firmalarının yeni yazarlarla, farklı edebiyatçılarla uğraşmasına gerek kalmıyor. 15-20 tane popüler yazar yetiyor onlara.

Üç-Beş Kitap

Okuma konusu açıldığı zaman çok sık duyduğumuz bir yakınma vardır: "İyi ama vakit yok ki birader! Gazete bile okuyamıyorum."

İlk bakışta doğru gibi geliyor değil mi? Sabah alelacele evden fırlayıp işe giden insanlar, iş dönüşü yorgun argın eve geliyorlar ve yemek telaşından sonra çeşitli televizyon kanalları karşısında yarı uykulu bir mahmurluğa gömülüyorlar.

Ama aynı koşullar Batı insanları için de geçerli. Onlar da en az bizim kadar yorucu bir tempoda çalışıyorlar. Nasıl oluyor da o ülkelerde birçok kitabın satışı milyonlara ulaşabiliyor?

Batı ülkelerini görmüş olan herkes bu sorunun cevabını kolayca verebilir. İnsanlar yolda okuyorlar. Metroda, otobüste, elinde kitap, gazete ya da dergi olmayan tek bir kişi bile göremiyorsunuz. Tren ve uçak yolculuklarına herkes bir ya da birkaç kitapla çıkıyor. Otobüs duraklarında beklerken dergilere göz atıyorlar. Tatile gittikleri zaman bavullarına mutlaka birkaç kitap koyuyorlar. Plajda güneşlenirken ya da yeşillikler arasında bir şezlongda dinlenirken kitap okuyorlar.

Bizim insanımızsa Hitit döneminden beri büyük bir sabır ve tevekkülle bıraktığınız yerde oturuyor. Ağrı'dan otobüse binip İstanbul'a gidiyor ve günler geceler boyu yola bakıyor. Hastane kapısında üç gün bekliyor da aklına bir gazeteye bakmak gelmiyor. Toprağa çömelmiş bir Hitit heykeli gibi kıpırdamadan duruyor.

Bu durum bana Ege'deki zeytin yetiştiricilerini hatırlatıyor: Dünyanın en zor yetişen ağaçlarından biri olan zeytinin meyvesini bir yıl bekleyen köylüler, gözlerinin önünde uzanan engin denizden yararlanmayı düşünmüyorlar.

Ağacın altına oturup bir yıl kıpırdamadan durabilen insanlar, denizin sunduğu eşsiz zenginlik kaynaklarına sırtını dönüyor.

Belki de bu yüzden kahvehanelerimiz milyonlarca kitap düşmanıyla dolu. Belki de bu yüzden İslam dini "Oku!" emriyle başlıyor, ama din kuralları bile insanlarımıza okutmayı başaramıyor.

Sanattan Kopuş

Güzel bir dizeyle yüreği kandırmadan, bu müthiş zevki tatmadan ölüp giden ne kadar çok insan var bu dünyada. Hele zenginler ve daha da zenginleşmek için uğraşanlar!

Eğer iyi oturtulmuş bir dizeyle kanatlanıp uçmuyorsan, eğer edebiyatın, müziğin, resmin büyülü evreniyle kendinden geçmiyorsan; onca para pul, iktidar neye yarar ki! Belki sadece sıkıntıdan kurtulmaya... Çünkü sanatsız geçen bir hayat, yavan, anlamsız, tekdüze. Dünya giderek sanattan kopuyor. Türkiye'de durum daha da korkunç. Televizyonun karşısına geçmiş milyonlarca insan, kendilerine sunulan ucuz mavalları yutarak yaşamaya çalışıyor. Oysa her akşam yerel komedi seyrederek vakit öldürenlerin anne babaları müthiş masallar biliyorlardı. Bazen bir türkü mırıldanırlardı. Kök boyayla boyanmış kilimin içe işleyen nakışlarındaki hüneri sezebilirlerdi.

Şimdi varsa yoksa güzel diye sunulan çirkin kadınlar ile kalas gibi erkeklerin arasındaki vıcık vıcık ilişkileri merak edip, yavan, tatsız ve kokuşan bir yaşamın eteğine yapışmak.

Gülten Akın ne demişti: "Ah kimselerin vakti yok durup ince şeyleri anlamaya!" Kimsenin vakti yok! Çünkü herkes hem kendisini hem karşısındakini aşağılayan bir hırgürün coşkusuna kapılmış. Geri kalan zamanda da toplumun yeni kahramanlarını seyrediyor. Daha bir kuşak önce çocukla-

rın örnek almaması için uğraşılan, olumsuzluk örneği olarak gösterilen ilkel tipleri!

Bu ortamı yaratanlar niye böyle davranıyorlar bilmiyorum. Neden iyinin yerine kötüyü, erdemin yerine cıvıklığı, namusun yerine namussuzluğu, kalitenin yerine kalitesizliği, merhametin yerine gaddarlığı, gelişmişliğin yerine ilkelliği geçirmeye uğraşıyorlar. Bu topluma bu kadar mı düşman bunlar?

Şairlerle Dövüşmek

Ne yazık ki Türkiye şairleriyle dövüşen bir ülkedir. Belki de şiirin etki gücünün yüksek oluşundan gelmektedir bu; ama ortaya çıkan görüntü hoş değil.

Büyük şairimiz Nâzım Hikmet yıllarca tabu olarak görülmüş ve kendisine yapılan zulüm bir yana, şiirini okuyanların ocağı söndürülmüştür. Mehmet Âkif rejime muhalif bir şair oluşunun bedelini vatanından ayrı kalarak ödemiştir. Üç mısralık şiir yüzünden 7,5 yıl hapis cezasına çarptırılanlar mı istersiniz, linç girişimine maruz kalanları mı?

Kısacası bizim buralar şairler bakımından hiç de tekin topraklar değildir. "Kendi diliyle hakkın belasına uğradığı" varsayılan Nefi'nin idamından, "Darağacı ağlar Pir Sultan deyu" ağıdının yakıldığı Pir Sultan Abdal'a kadar, eceliyle ölme mutluluğuna kavuşamamış şairimiz çoktur bizim.

İşin bir başka yönü de şairlere düşmanlığın yıllar hatta yüzyıllar boyunca devam ettirilmesi. Pir Sultan Abdal'ın 16. yüzyılda idam edilmiş olması yetmiyor, 20. yüzyıl sonlarında da eserleri yasaklanmaya çalışılıyor. Onun adına yapılan kutlamalara katılan aydınlar, gözü dönmüş fanatik canilerce öldürülüyor. Kimileri hâlâ Nâzım'a düşman, kimileri Âkif'e...

Oysa ayrı dünya görüşlerini savunsalar da namuslu, yürekli şairler bunlar. Birçokları gibi iktidardan teşvik bekleyeceklerine, düşüncelerini olduğu gibi söyleyip, bu uğurda gelen

her türlü cefayı göğüslemişler. Nâzım Hikmet bir şiirinde Mehmet Âkif için "Âkif büyük adam, inanmış adam!" diye yazar.

Büyük sanatçıları iyi tanıyor insanlar. Hiç görmeseler, karşılaşmasalar, onun zamanında yaşamasalar bile kişiliklerini çok iyi biliyorlar. Âkif'in kişiliği de iyi bilinenlerden.

Namuslu, dürüst, yurtsever, inançlı, doğru bildiğini söyleyen, çıkar ilişkilerine bulaşmayan, düşüncelerinden ödün vereceğine ölümü seçebilen bir fikir adamı, bir büyük şair. Türk edebiyatı, böyle büyük bir kişiliğe sahip olmakla ne kadar övünse az.

Safahat'taki dizeleriyle içimizi titreten büyük şair, İstiklal Marşı sayesinde, bu ülkenin geleceğindeki bütün kuşaklarla buluştu, hem de sonsuza kadar...

Atatürk rejimi karşıtlığıyla bu büyük buluşma, bir çelişki gibi görünüyor ama değil. Tam tersine bir büyük uzlaşma.

21. yüzyıl başında tabuların gücünü yitirdiği, önyargıların yıkıldığı Türkiye'de Mehmet Âkif'i büyük ve içten bir saygıyla anmalıyız.

Ve şairlerimizle dövüşmekten vazgeçmeliyiz.

Nice Yıllara Nâzım

Nâzım Hikmet'in doğumunun üzerinden bir asırdan fazla süre geçti. Oysa siz de ben de biliyoruz ki Nâzım içimizde, yanı başımızda, durmadan kulağımıza bir şeyler fısıldıyor.

Bir zeytin ağacı gördüğümüzde onun dizelerini hatırlıyoruz. Zıplayan bir sincap gördüğümüzde de öyle. El ele tutuşmuş yürüyen iki sevgili size Nâzım esintileri getiriyor. O dönemden beri vatanı sata sata bitiremeyenleri gördükçe içinizden, "Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ!" dizesini haykırmak geliyor.

En güzel denize, henüz gidilmediğini biliyorsunuz. En güzel çocuğun henüz büyümediğini de. Sevgiliniz aklınıza düştüğünde, "O şimdi ne yapıyor, şimdi şimdi?" diye kıvranıyorsunuz.

Yeni doğan her bebeği, "Hoş geldin bebek" diye karşılıyoruz. Kayın ağacı bize sürgünü hatırlatıyor; zeytin ağacı inatçı ihtiyarı. Bir de deniz kıyısında durmuş düşünen adam var: Bulut mu olsam, yosun mu, gemi mi, balık mı, diye sorup duran. Ona hep bir ağızdan, "Deniz olunmalı oğlum!" diye haykırıyoruz.

Gideni ve gelmekte olanı anladığımız zaman "o müthiş bahtiyarlık"la kabarıyor göğsümüz.

Şilebezinden mintan giyiyoruz, ayakkabılarımız Anadolu yollarını aşındırıyor.

Bazen, "Akrep gibisin kardeşim!" diye kızıyoruz, söyleniyo-

ruz. Arkasından bulutlu bir gökyüzünden sıyrılan güneşi görmüş gibi bir umuda kapılıyoruz. "O, topraktan öğrenip kitapsız bilendir" diyoruz.

Sevgililerini bekleyen gençler, "Saat 4 yoksun" diye sitem ediyorlar. Ölümü bekleyen hastaların önünde "laciverdi bir bahçe" uzanıyor. "Elveda dünya ve merhaba kâinat" diyorlar.

* * *

Nâzım hâlâ büyük insanlığın türküsünü söylüyor; sekizinde işe gidip, yirmisinde evlenip, kırkında ölen ama "Umutsuz yaşanmıyor!" diyenlerin türküsünü.

Biz de çağdaşımız Nâzım'a kendi dizeleriyle sesleniyor ve her doğum gününde diyoruz ki:

Yapraklara dallara
Yeşillere allara
Nice nice yıllara Nâzım
Nice nice yıllara

Yasalar, Yasaklar

Biz tüzüklerle çarpışa çarpışa büyüdük,
Onun için şiirimiz karadır abiler...

Ece Ayhan'ın bu nefis dizeleri, zaman zaman dilime dolanır. Yaşım ilerledikçe, tüzüklerin bu ülkede ne kadar önemli olduğunu daha derinden kavrıyorum.

Kafalarımızda ne kadar çok yasak biriktirmişiz. Öylesine ağır bir baskı altındayız ki neredeyse kendi kendimizden, kendi düşüncelerimizden korkacağız.

En ilericimizin kafasında bile dizi dizi yasaklar, gelenekler, çevre baskıları ve köhne alışkanlıklar çöreklenmiş.

Alışılmışın biraz dışına çıkmaya çalıştığınızda hemen kaşlar çatılıyor ve işaretparmakları kalkıyor:

"Ama yasalar!"

"Ama gelenekler!"

"Ama tüzükler!"

"Ama iç hizmet talimatnameleri!"

Çağa uygun olmayan yasalar da, yasaklar da, gelenekler de pul pul dökülür gider. İlerleme, insanın başkaldırması ve kendisini engelleyen yasakları geçersiz kılması demektir. En yalın tarifiyle "ilerici" olmak da budur.

Kurulu düzenin yasalarını, yasaklarını ve gelenek baskılarını savunmanın adı ilericilik değil, tutuculuktur.

Ciddi bir düşünce ortamında, yasaları savunmaya öncelik

verip de "ilerici" gibi görünmenin yolu yoktur. Ama ne yazık ki Türkiye'de böyle gariplikler yaşanabiliyor.

Her şeyin kutsal bir dokunulmazlık perdesi altına saklandığı Türkiye'de yıkılması gereken öyle çok tabu var ki! Esas değişikliğin kafalarda oluşması gerekiyor.

"Devlet suç işlemez!" yargısından başlamak belki de en doğru yol. Devlet insanlardan oluşur ve bu insanlar da diğer insanlar gibi suç da işleyebilir, hata da yapabilir.

Ne var ki devleti yönetenlere sorarsanız, böyle düşünmek devlet memurlarının, güvenlik güçlerinin, politikacıların; kısacası "devlete hizmet etmiş ve edecek" herkesin şevkini kırar.

Bu yüzden işkenceler itiraf edilmez. Bu yüzden dünyanın her yerinde açığa çıkan uluslararası şirket yolsuzlukları, dağıtılan rüşvetler bizde örtbas edilir. Ve gene bu yüzden bu ülkenin başbakanlarına yapılmış suikastlar gizli kalır.

Bütün amaç, "devlet" denilen kutsal kavramı korumak. Oysa devlet insan içindir. Devlet eğer yurttaşların yaşamını kolaylaştırmak yerine onlara hayatı zehir etmek için başlarına dikilmiş ceberut bir yönetimse, ne saygınlığı kalır ne de güvenilirliği.

Kültür ve Devlet

Yasaya uygun olmayan hayat değişmez ama hayata uygun olmayan yasa değişir.

"Aslolan hayattır."

Çin'deki kültür devrimi, insanlık tarihinde iyi, güzel ve incelmiş ne varsa reddetme çılgınlığına dönüştü. Eroinmanların gittikçe daha yüksek doza ihtiyaç duymaları gibi, kültür devrimcileri de hiçbir şeyle yetinmiyor, neredeyse vandalizm sınırlarına dayanan bir şiddetle bütün insanlık birikimini kırıp döküyorlardı.

Hem de bunu dünyanın en kültürlü adamlarından biri olan ve eserlerinde durmadan klasik kültüre göndermelerde bulunan Karl Marx adına yaptıklarını sanmaktaydılar.

Türkiye'de uygulanan kültür politikaları da bunlardan farklı değildi. Ülkenin tarihi birikiminin ve coğrafyasının yarattığı zengin mozaiğe, bir üniforma giydirme ve tek bir kimlik yaratma çabaları teker teker iflas etti.

Kültür politikası kavramına karşı çıkmak ama her kültürün kendini tanımlama ve açıklama özgürlüğünü sağlamak işin can damarı.

Kısacası birçok alanda olduğu gibi kültürde de özgürlüklerin genişlemesi gerekiyor. Devletin yapması gereken ise bu alanda müdahalelere gitmeden, kültürel ifade yollarını kolaylaştırmak ve kültürlü bir toplum yaratmak için bir üstyapı değişikliği gerçekleştirip çağdaş kültür kurumlarını oluşturmak.

Bir Heykelin Başına Gelenler

Yıllar önce İstanbul Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne İranlı bir öğrenci gelmiş. Aynı zamanda ciddi bir heykeltıraş olan öğrenci, fakülteye bir heykel hediye etmek istediğini bildirmiş.

Yöneticiler düşünüp taşınıp kabul etmişler. Zaten para filan da istediği yokmuş heykeltıraş öğrencinin.

Büyük ve güzel bir heykel yapmış. Heykelde yaşlı, sakallı bir adam hüzünlü bir ifadeyle önündeki dünya yuvarlağını seyrediyormuş. Dünyanın üzerinde füzeler uçmaktaymış. Bu çılgın silahlanmayı seyreden yaşlı adamın yüzündeki hüzün bundan ileri geliyormuş.

Heykel fakülteye yerleştirilmiş ve herkes çok beğenmiş.

Ama bir süre sonra heykel soruşturmaya uğramış. Çünkü etkili ve yetkili makamlar o yaşlı adamın Karl Marx olduğuna hükmetmişler.

Fakülte yöneticileri de yüksek makamlara, "Her gördüğün sakallıyı Marx zannetme!" diyememiş ama dilleri döndüğünce heykelde görülen adamın Marx olmadığını anlatmaya çalışmışlar.

Bu arada öğrenciler de heykele Karl adını takmışlar.

Gel zaman git zaman Türkiye'deki şimşekler solculuktan irtica üzerine kayınca, heykelin başı bir kez daha derde girmiş. İyi saatte olsunlar, bu kez de "Heykeli yapılan adamın Humeyni" olduğunu öne sürüp soruşturma açmışlar.

Fakülte yöneticileri yine dil döküp, bu adamın anonim bir ihtiyar olduğunu, Humeyni'ye hiç benzemediğini anlatmaya çalışmışlar. Epey uğraşmışlar, sonunda yine kurtarmışlar heykeli.

Ama bu kez de heykelin öğrenciler arasındaki adı Karl Humeyni olmuş.

* * *

Yöneticiler bakmış ki heykelin başı Türkiye'deki her düşman ve hedef değişiminde derde giriyor, bir çare bulmak için kafa yormaya başlamışlar.

Nasıl bir çare bulsak da şu heykeli, hiçbir yanlış yoruma yer vermeden muhafaza etsek, diye düşünüp durmuşlar. Derken bir hocadan çok ilginç bir öneri gelmiş.

Öneriyi duyar duymaz herkesin içi rahatlamış. Çünkü heykeli ilelebet kurtaracaklarını anlamışlar.

Öneri şuymuş: "Heykelde görülen ve üzerinde füzeler uçan dünya yuvarlağına 'Yurtta sulh, cihanda sulh/Kemal Atatürk' yazan bir bant geçirelim."

Dediklerini hemen uygulamış ve yazıyı yazmışlar.

Böylece fakülte de kurtulmuş, heykel de!

Yalnız öğrenciler Karl Humeyni'ye üçüncü bir isim daha eklemişler.

Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine.

Umarım bu heykel ileride, "Türk Totaliterizmini inceleme Enstitüsü"nde sergilenir ve gelecek kuşaklar, bizim bugün yaşadığımız paranoya hakkında bir fikir sahibi olurlar.

Metrodaki Çocuk

Bir şehirde metro olur da müzisyen olmaz mı? Olur elbette.

Batı kentlerinde müzisyenler, metro yolculuğunun tuzu biberidir, olmazsa olmazıdır. Paris metrosunun bir uçtan öteki uca esen dondurucu rüzgârına ve metro gürültülerine rağmen, birtakım insanlar inatla müzik yapmayı sürdürür.

Köşedeki yaşlı adam akordeon çalar durur. Öteki köşede omuzlarına panço atmış, başlarına sombrero takmış Güney Amerikalılar And Dağları flütlerini üfler, kaplumbağa kabuğundan yapılmış minik gitarlarını tıngırdatırlar.

Moskova Konservatuvarı mezunu sarışın bir kız, metro vagonları arasında gezinip keman tellerinde dolaşan narin parmaklarıyla romantik bir Çaykovski çalar.

İnsanlar gülümseyerek dinler bunları, çoğu zaman yerdeki ters çevrilmiş şapkaya ya da dolaştırılan kutuya da biraz bozuk para atarlar.

İstanbul'da metro olur da müzisyen eksik kalır mı? Kalmaz elbette.

Bizde de yetenekli genç müzisyenler, işten yorgun argın dönenlere hoşça vakit geçirtmek için metrolarda çalar oldu.

Ne güzel değil mi?

Ama acele etmeyin, bir de şu anlatacaklarımı dinleyin.

Metroda bir müzisyen flüt çalıyor, sallana sallana gidenler de dinliyor. Her şey yolunda.

Derken son zamanlarda çok sık rastladığımız hormonlu, aşırı şişmiş, bacağına yandan çizgili Adidas pantolon, ayağına Tiger geçirmiş genç irisi bir oğlan bağırmaya başlıyor:

"Ne bu lan, klakson gibi!"

Genç bir kadın oğlana, "O klakson değil, yan flüt!" diyor ve ekliyor: "Eğer bu ülkenin gençleri flütle klaksonu ayıramıyorsa vay halimize!"

Bunun üstüne oğlan çıldırıyor.

"Sen kim oluyorsun da bana bunları söylüyorsun lan! Klakson derim demem, sana ne!" falan filan.

Sonra metrodakiler araya giriyor, tartışmanın daha da büyümesini önlüyorlar. Oğlan bir sonraki istasyonda iniyor ama genç kadına, a'lı s'li ağza alınmayacak küfürler ederek.

Tabii ne müzisyende keyif kalıyor, ne dinleyenlerde.

İşte durum bu. Parayı bastırıp Batılı şirketlere metroyu yaptırırsın. Paul Hindemith'in kurduğu müzik eğitim sisteminin yetiştirdiği flüt sanatçıların da olur.

Ama Türkiye'nin en büyük şehrinde metroya binen bir öğrencinin müzisyene ve yolculara hakaret etmesini nasıl önleyeceksin? O zavallı çocuğa evrensel değerleri, sanata saygı göstermeyi, kibarlığı, toplum içinde doğru davranmayı nasıl öğreteceksin?

Bu iş parayla pulla, hatta pahalı okulda okumakla olmaz. Çünkü bu bir kültür sorunudur.

Gövdesi anormal bir biçimde büyürken beyni mercimek kadar kalan, o mercimeği de kaba komedilerle, iğrenç bir müzikle, internet küfürleriyle, lumpenlikle, argoyla, uyuşturucuyla işlemez hale getiren bir kuşağın dramıdır bu.

Ve bu dram, Türkiye'nin geleceğini tehdit etmekte.

Kamusal Alanın Sahibi Kim?

Yıllardır, bıkmadan usanmadan yazıp çizdiğimiz "özel alan", "kamusal alan" kavramları nihayet dilimize yerleşti.

Başbakana soru soran genç televizyon muhabirleri bile kullanıyorlar artık. Gazetelerde sık sık bu kavramlara rastlıyoruz.

Gecikmiş de olsa güzel bir gelişme!

Ne var ki, bu önemli kavramların kullanımında bazen yanlışlık yapılıyor. Özel ve kamusal alan ayrımları, bireysel ve devlete ait olan gibi algılanıyor.

Oysa durum bu değil.

Kavramları yerli yerine oturtabilmek için (izninize sığınarak) İngilizcelerini verelim: *Private sphere* ve *public sphere.*

Private sphere yani "özel alan" kavramı, yalnız bireyselliği değil, insan tekinin aile, dost ve akraba çevresini kapsar.

Public sphere yani "kamusal alan" ise yalnız devletle sınırlı değildir. Toplumsal alanı içerir.

Türk yaşam tarzı, özel alanda şefkatli, dayanışmacı ve gülümseyen bir geleneğe sahip. İnsanlar aile ve dost çevrelerinde bu özellikleri taşıyorlar.

Ama aynı kişiler kamusal alana çıktığı zaman, mesela otomobil kullandığında, kuyrukta beklediğinde ve toplumsal ilişkilere girdiğinde son derece sert, tahammülsüz ve mücadeleci oluyor.

Bizim insanımız niçin özel alanda dayanışmaya önem veriyor da, kamusal alanda yırtıcı bir yaratık kesiliyor?

Yurttaşlık bilincinin eksikliğinden mi?

Uzun Osmanlı yüzyılları sonunda, kendisini sadece evinin efendisi ve sahibi sayıp, sokağa çıktığında başkasının (padişahın, efendinin, devletin) mülkünde yürüdüğü bilincini taşımasından mı?

Evini bin bir emek ve harcamayla süsleyen insanların, kapısının önündeki çukurlara aldırmaması ya da sokağı kirletmek için elinden geleni yapması belki de ancak bu duyguyla açıklanabilir.

Aristokrat Eksikliği

İmparatorluk mirasçısı Türkiye, yüzyıllar içinde boy atmış ve incelmiş bir aristokrasiye sahip olabilseydi ve "siyasi elit" tarafından yönetilebilseydi, belki yine sorunlarımız olacaktı ama bu kadar saçma sapan krizlerle uğraşmayacaktık. Ama ne yazık ki halkın özenebileceği bir soyluluk formumuz yok!

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir aile devleti olduğu, karşısında hiçbir soylu aile yaşatmadığı, idamına karar verdiği insanların mallarını da alarak kökü yüzyıllara dayanan aristokrat aileler oluşmasına imkân tanımadığı gibi bilinen gerçekler üzerinde durmayacağım şimdi.

Aristokrasi eksikliği, daha sonraki sanayileşme dönemimize ve devlet yönetimimize de damgasını vurdu.

Hükümeti, meclisi, iş âlemini, sanayicileri tarayın: İki üç kuşak öncesi köye dayanmayan hiç kimseyi bulamazsınız. Hatta bazıları, çocukluklarını doğrudan doğruya köyde geçirmiştir.

Köye kimsenin itirazı yok da köylülükten yöneticiliğe ya da zenginliğe geçiş bu kadar kestirme olunca, ister istemez hepimizin yakındığı kabalıklar ve hoyratlıklar baş gösteriyor. Kişisel yükselme ve sınıf değiştirme çabalarının tek kuşağa sıkışmasının saklanamayan ihtirasları sergileniyor.

Devleti yönetenlerin bir bölümü Türkçeyi doğru dürüst telaffuz edemiyor.

Köylülüğün geleneksel değerleri köy ortamında korunabiliyor da kente göç sırasında akla gelmedik çarpılmalara uğruyor.

Yaygın Zevksizlik

Arkadaşım Zeynep Oral, yaptığı söyleşilerin bir bölümünü kitaplaştırmıştı. Orada 1978 yılında benimle yaptığı konuşmalara da rastladım.

Oradan alıyorum: "Bizde kültür aristokrasisi yok. Mesela bir general ile şoförü aynı müziği dinliyor. Telemann dinleyen bir yargıca rastlamak çok zor."

Söyleşideki bir başka gözlem de şu:

"Birkaç yıl önce Türkiye'den ayrıldığım zaman minibüs müziği diye hor görülen ve sadece lumpen kesimin dinlediği bir müzik türü vardı. Dönüşümde bir de baktım burjuvalar da bu müziği dinlemeye başlamış. Bu gidişle yakında aydınlar da aynı havaya girecek."

Ne yazık ki tahminim doğru çıktı. Özellikle 80'li yıllardan itibaren aydınlar arasında arabesk kültüre bir sempati oluştu. Halkçılık ile lumpenlik birbirine karıştı, "halk beğenisi" kavramı çarpıtıldı.

Gecekonduda yaşayan insanların haklarını savunmak için, ille de yozlaşmış bir yaşamı mı savunmak gerekiyor?

Değerlerin Süzülmesi İçin Zaman Gerekir

Holdingleri dünya sıralamasına girebilen bazı patronlar, arabalarını park eden kâhyalardan daha gelişmiş bir zevke sahip değil. Zaten yaşam, eğlence ve konuşma biçimlerine bakınca bunu hemen görmek mümkün.

Türk zengini, soyluluğun gerektirdiği ve yüzyılların imbiğinden süzülüp gelen yaşam kalitelerini kavrayamıyor. Yokluğunu bile hissetmiyor. Kendisini ve ailesini vıcık vıcık "sosyete dergileri"nde görünce koltukları kabarıyor.

Oysa bu durum, gerçek bir aristokrat aile için hayatın sonu demektir.

Yabancılarla konuşurken, dillerine yerleşmiş olan *political elit* kavramını Türkiye'ye uygulamakta zorlanırsınız.

Çünkü siyasi kadrolar, bu terminolojiyi kullanmamızı imkânsız kılmakta.

Elbette ki bir demokraside ülkenin her kesiminden gelen politikacı yükselebilmeli.

Ama değerlerini yitirmeden. Anadolu'nun kendine özgü soyluluk biçimlerinden sıyrılmadan.

Soyluluk Biçimleri

Herkesin bildiği gibi dünyada aristokrasi belli tarihsel dönemlerde, yadsınamayacak kadar önemli dönüşümlere yol açtı ve bir değerler bütününü temsil etti.

Ama dikkat ederseniz biz aristokratı bulunmayan bir ülke olduğumuzun uzun yıllar farkına varmadık pek. 1990'lı yılların "televole kültürü" olarak adlandırılan boğucu kargaşası gırtlağımıza dayanmadan bu eksikliği hissetmedik. Çünkü yerine koyduğumuz başka unsurlar vardı.

Neydi bu unsurlar?

Dostum Orhan Güvenen'in çok güzel adlandırdığı gibi beyin ve duygu aristokrasisi idi.

Dünyada soyluluğun tek biçimi, imparatorluğa yakın ailelerden gelmek değil.

Albert Einstein bir beyin aristokratıdır. Madam Curie de öyledir, Cahit Arf da!

Büyük sanatçıların yarattığı soyluluk da bundan aşağı kalmaz: Tolstoy aileden konttur ama onun esas soyluluğu memur ailesinden gelen Dostoyevski gibi yarattığı eserden kaynaklanır. Yahya Kemal de böyledir.

İşte Türkiye'nin son yıllarda giderek yaygınlaşan bir bayağılık düzeyine sürüklenmesinde, böyle bir beyin ve yürek soyluluğunu reddetmesinin büyük etkisi var.

Toplumun ve çocukların önüne model olarak konulan kişileri ekranlarda görüyorsunuz: Beşinci sınıf varyete artistleri,

esas mesleğini telaffuz ettiğiniz zaman hakaret anlamına gelecek kadınlar, cinsellik çığırtkanları... Ekranları, bin bir türlü kepazelik, bayağılık ve yozlaşmışlık kaplamış durumda.

Doğal ortamına bırakılsa toplumun dışına itilecek ve kendi kapalı devresinde bin bir pislik içinde ömür tüketecek olan kişiler, televizyonlar sayesinde bu ülkenin kahramanları haline getiriliyor.

Milyonlarca kişi televizyon açmaya korkar oldu.

İşte bu, bir soyluluk eksikliğidir. Zaten aristokratı olmayan bir ülkede, beyin ve yürek soyluluğu da tepelenince, meydan adiliğe ve bayağılığa kalıyor.

Köylülük, bu toplumun değerlerini yüzyıllarca taşımış olan bir yaşam ve üretim biçimi. Ama göçle sarsılan ve nihilist bir yıkıcılığa yönelen kitlelerin yaptıklarını köylülükle karıştırmamak gerekiyor artık.

Eğer öyle olsalar İstanbul varoşlarında hâlâ Karacaoğlan, Dadaloğlu, Kazak Abdal dinleniyor olurdu. Bunun yerine insanın kulağına tornavida sokma etkisi gösteren ve her normal insanı tedirgin eden bir yok oluş müziğinin feryatları yükseliyor.

Dolayısıyla bu toplum Osmanlı sarayından kaynaklanan büyük Itri'yi ve Sadullah Ağa'yı da reddediyor, köyden gelen Karacaoğlan'ı da.

Çünkü köken, yürek ve beyin soyluluğu ayaklar altına alınıyor.

Kendini elit sayan çevrelerin parası pulu, lüks arabası, yalısı ve dışarıda malikâneleri var ama görgüleri yok. Yüreklerinde soyluluğun "s" harfine rastlanmıyor.

Bu yüzden "televole kültürü" denilen ve Türkiye'nin altına dinamit koyan yaşam ve eğlence biçiminin en büyük destekçisi haline geliyorlar.

Türkiye'nin eliti yok. Daha doğrusu kendine "elit" diyenler "elit" değil.

Başımızın en büyük belalarından birisi de, kendilerini güçlü ve "elit" hisseden bu değersiz çevreler.

Görgü

Para kazanmaya başlayan burjuvaların, aristokratlara özenerek daha incelmiş kültür ve sanat formlarına yöneldiğini anlatan birçok önemli roman okumuştuk.

Bu romanlarda paranın insanları eğittiği görülüyordu.

Para kazanıp servet sahibi olan yeni zenginler, toplumda daha saygın bir yer edinmek için kızlarına piyano dersleri aldırıyor, oğullarını eskrim derslerine gönderiyor ve görkemli malikânelerinde sık sık sanat ve kültür adamlarını buluşturan davetler veriyorlardı.

Çoğunluğu Fransız ve Rus olan bu romanlara bakıp da Türkiye'deki gelişmeleri tahmin etmeye çalışsak yanmıştık. Çünkü Türkiye'deki yeni zenginlerin bir kısmı böyle bir gelişme gösteremedi.

Tam tersini yaptılar. Çarpık düzenin fırsatlarından yararlanarak bir kuşakta zengin olan çevreler, taklit edecekleri bir aristokrat zümre olmadığı için lumpenlere özendiler.

Zenginleştikçe zevkleri bozuldu.

Çoğu köy kökenli olan birinci kuşak zenginler, köylerindeki güzelim türküleri, gelenekleri, insan ilişkilerini, halk şiirini, kısacası "Anadolu soyluluğu" adını verdiğimiz yaşam biçimini unutup, büyük kentlerin göçle çarpılmış ucube eğlence dünyasına özendiler.

Başka toplumlardaki asalet ve incelik merakı, bizde toplu-

mun en kirli popüler kültür ürünlerine tapınma törenlerine dönüştü.

Ne yazık ki nerede okumuş olurlarsa olsunlar, böyle ailelerin çocukları da gelişemiyor.

Bakıyorsunuz aniden zenginleşmiş köylü baba ile yabancı üniversitede okuyan oğlu, vıcık vıcık arabesk eğlence ortamında göbek atıyor, kalça tokuşturuyor.

Ortega y Gasset, "Bu dünyada hiçbir şey, kitle kültüründeki kötü zevk kadar bulaşıcı değildir" demişti.

Çok haklıymış. Artık Türkiye, zenginiyle yoksuluyla, eğitimlisiyle eğitimsiziyle, hatta bir bölüm aydınıyla manzume düzeyindeki sözleri tekrarlayan, bir tef/dümbelek çılgınlığının esiri.

Bu âlemin "kral ve kraliçeleri" eleştirilmiyorlar bile. Onlara herkes bayılıyor.

Anadolu'da yüzlerce yıla dayanan halk kültürünün temizliği ve duruluğuyla hiçbir ilgisi olmayan, daha çok başkalarına göstermek için yapılan tuhaf ve aşırı bir eğlence tantanası Türkiye'nin kimyasını bozuyor.

Toplu kirlenmeye katılmamak için direnen bir avuç insan da acı çekerek izliyor bu gidişi.

"Melâli anlamayan nesle aşina" olmayan şair, bugünleri görse ne derdi acaba?

Sahnede sığır güder gibi bağıran adamın coşturmasıyla, göbek havası eşliğinde yerlerde kıvranan, dansöz gibi alnına para yapıştırtan koca koca adamlara hangi sıfatla hitap ederdi?

Para mı, İncelik mi?

Amerika büyük ölçüde paranın borusunu öttürdüğü bir uygarlıktır. Parayı ve gücü elinde tutan her zaman kazanır.

Avrupa'da ise değerler hiyerarşisi değişiktir. Avrupa uygarlığı, kültür, sanat, entelektüel yaratı ve incelmişlik gibi değer ölçülerini baş tacı eder.

İki kültür arasındaki en büyük fark, Avrupa'nın aristokrat geçmişine, Amerika'nın ise zenginleşen köylülere dayanıyor oluşlarıdır.

Şimdi söyleyin bakalım, Türkiye iki modelden hangisine benziyor: Soyluluk nüanslarının egemen olduğu bir topluma mı, yoksa parayı ve iktidarı elinde tutanın baş tacı edildiği bir modele mi?

İkincisine değil mi? Çünkü Amerika'da da, Türkiye'de de aristokrasi yoktur.

Bekleyen Şehir!

İstanbul, dünyanın en çileli megapollerinden biri.

Önce yağmalandı.

Devlet, Güneydoğu Anadolu'yu boşaltma ve Kürt asıllı yurttaşları Batı'ya yerleştirme politikasıyla bu kentin plansız, programsız büyümesine göz yumdu. Hatta teşvik etti.

Her belediye başkanı, bir kez daha seçim kazanabilme umuduyla kendi taraftarlarının yüz binlerce kişilik kaçak mahalleler inşa etmesine izin verdi. Bu kaçak kasabalara belediye hizmeti götürdü.

İstanbul hızla artan büyük nüfusuyla kirli, gürültülü, her tarafı kokan, trafiği sıkışmış bir rezalet haline geldi. Bırakın Haliç'i, Boğaziçi bile lağım kokar oldu.

Bu kadar nüfus yoğunlaşması olunca, mafya çok kolay örgütlendi İstanbul'da.

Anadolu'dan göç etmiş kitlelerin hemşerilik dayanışması ve bölgeci davranışları, adresi olmayan sokaklara, caddelere sahip kaçak mahallelerle birleşince inanılmaz bir mafya egemenliği çıktı ortaya.

Bizans'ın ve Osmanlı'nın başkentinde kara paranın egemenliği kol geziyordu artık.

Üstelik hem karaydı bu para, hem de görgüsüzdü.

Derhal kendi üslubunu yaydı şehre. Türkiye'nin en çürümüş, en yoz eğlenceleri bu kentte yapılır oldu. Balık baştan kokuyor ve Türkiye, İstanbul'dan çürüyordu.

Bu kez de deprem korkusuna kapıldı İstanbul halkı.

Hadi pisliğe, trafiğe, mafyaya, kabalığa, görgüsüzlüğe, pahalılığa göğüs germişlerdi ama depremle nasıl başa çıkacaklardı? Periyodik olarak depremlerle yıkılan bu büyük şehrin şimdi yaşamakta olan kuşakları ciddi bir tehditle karşı karşıya kaldılar.

Her gece korkuyla yatağa girer oldular. Yatak odaları, dolaplar ve her türlü ev eşyası gözlerine düşman gibi görünmeye başladı. Geçmiş Marmara depremi ile gelecek deprem arasına sıkıştılar.

Bu korkuların üstüne bir de kapkaç terörü ve hırsız korkusu bindi.

Bütün bunları düşününce İstanbullulara üzülmemek elde değil.

Nasıl bir hayattır, nasıl bir kaderdir bu?

Yine de sabırlı ve alçakgönüllü insanlar ki fazla sesleri çıkmıyor. Efendiliklerini bozmadan işlerine gidip geliyor, yaşamlarını sürdürüyor ve BEKLİYORLAR.

Ah İstanbul

"İstanbul halkı, devletlerine, nimetlerine mağrur oldular. Hak yolundan ayrıldılar, nefs havasına düştüler. Birbirini aldatır, biri öbürünün elindekini almaya çalışır. Namusa iftira atarlar, leke sürerler."

Bu satırlar ne zaman yazılmış biliyor musunuz? Yaklaşık 350 yıl önce. Mehmed Halife, yüreği sızlayarak İstanbul'un hoyrat, değerbilmez çürümesini anlatıyor. Ve şöyle devam ediyor:

"Bütün esnaf hilekâr. Ulema ilmin faziletini unutmuş, avam ise zina ve livataya düşmüş, İstanbul'un üzerinde bir bela dolaşıyor, İstanbul böyle devam edemez; ya bir merhametsiz kılıç sahibi kesecek ya bir salgın gelip kıracak ya da bir ateş düşüp yakacak; bolluk içinde aklını ve ahlakını kaybeden insanları kül üstünde çırılçıplak bırakıp yaptıklarına pişman kılacak."

Mehmed Halife'nin çürümeden yakındığı dönemi hatırlayalım: 17. yüzyıl! Dördüncü Murad'ın ölümüyle boşalan taht, kafes arkasında cellat beklemekten sinirleri iyice zayıflamış olan kardeşi İbrahim çıkıyor; onun öldürülmesiyle de taht 7 yaşındaki oğlana, çocuk padişaha kalıyor.

İmparatorluk gerileme sürecine girmiş bile. Halk perişan.

Ama İstanbul, Mehmed Halife'yi "Böyle devam edemez!" diye isyan ettiren bir suç, zevk ve cinnet merkezi. Binlerce kö-

çeğe sahip kumpanyalar kurulmuş; İstanbul'u eğlendiriyorlar. Kız gibi oynayan, gerdan kıran, kalça titreten, kâküllü oğlanlara köçek deniyor.

Mustafa Kemal hareketi, çok uzun süren bu çürümeyi durduracak ve Anadolu'nun kaderini değiştirecek bir uygarlık projesiydi. Ve bu proje İstanbul'u reddediyordu.

Ankara'nın, bozkıra dikilen bir fidan gibi taze başlangıcı ve Atatürk'ün kurtuluştan sonra İstanbul'a uzun süre gitmemesi de bu reddedişin göstergeleriydi.

Çünkü eski İstanbul bir simgeydi.

Cumhuriyet'in ilk kuşakları İstanbul'u, devrimin etkisiyle sinmiş ve nispeten temiz bir şehir olarak hatırlarlar.

Göz kulak kesilmiş Ankara'daki yeni yönetimi izleyen, geçkin, tecrübeli ve fırsat kollayan bir kadındır sanki o.

Ama bir süre sonra İstanbul'un hayaletleri teker teker geri gelmeye başlar.

Eski konağın kurtları, yeni yapıyı da kemirmektedir artık.

Ve sonunda Türkiye'yi etkisi altına alan İstanbul, 3,5 yüzyıl önce Mehmed Halife'nin yüreğini burkan hayatına kavuşur: Travestileriyle, döner bıçaklı kabadayılarıyla, göğse jilet atan delikanlılarıyla, kapkaççılarıyla; Boğaz kıyısındaki Hasbahçe eğlenceleriyle, gökyüzünü delmeye çalışan havai fişekleriyle, lağım kokan Boğaziçi köyleriyle, tarikatların egemenliğindeki ortaçağ mahalleleriyle, çöplükten ekmek toplayan insanlarıyla bir büyük canavara dönüşür yine.

Konstantinopolis, Asitane, Dersaadet, İstanbul güzeldir; alımlıdır, şuhtur ama kirli ve tehlikelidir de aynı zamanda.

Tarih tekrarlanmaktadır.

Mehmed Halife'nin yazdıkları 3,5 yüzyıl sonra karşımıza çıkmaktadır.

Kardeş Katli

Fatih Kanunnamesi'nin gündelik hayatımız üzerindeki etkilerini hiç düşündünüz mü? İlk bakışta çok ilgisiz bir soru gibi geliyor. Yüzlerce yıl önce yapılmış bir imparatorluk nizamnamesi, modern Türkiye'deki günlük yaşamımızı nasıl etkileyebilir?

Fatih Kanunnamesi, devletin devamlılığı için, imparator adayları olan şehzadelerin katledilmesini yasal hale getirmiştir. Yani "vatan uğruna kardeşlerini öldürmek" yasallaşmıştır.

Kardeş katli, bütün dünya kültürlerinde ve dinlerinde lanetlenen bir suçtur. Habil ve Kabil cinayetinden başlayan bu suç, her toplumda en ağır biçimde cezalandırılır.

Bu suç bizde vatan sevgisinin göstergesi haline dönüşmüştür. Herkes vatanını o kadar çok sever ki bu uğurda kardeşini bile öldürmeye hazırdır. Bu yüzden, bugüne kadar binlerce milliyetçi Türk genci kardeş kanı dökmüştür. Çünkü vatanlarını çok sevmektedirler.

Türkiye'de siyaset geleneği bu anlayış üstüne kurulmuştur. Devletin yüce çıkarları denilen kutsal kavram karşısında, hiç kimsenin hakkı hukuku olamaz. Kişilik hakları önemli değildir. Öyle ya, eğer insanların yaşama hakkını bile elinden alabiliyorsanız, başka hangi haktan söz edilebilir?

Fatih Kanunnamesi, Menderes ve arkadaşlarının idamına kadar uzanan bir siyasi gelenek yaratmıştır. Böylece suç olması gereken eylemler yasallaşmış, hatta övgü nedeni olmuştur. Siyaset literatürümüze "siyaset meydanı" kavramı girmiştir. Bu deyim aynı zamanda "idam meydanı" anlamına gelmektedir. Böylece dünya edebiyatına, politika ile idamın aynı anlama geldiği bir deyim hediye etmiş bulunuyoruz.

Turgut Özal siyasete soyunurken "iki gömleğim var" demişti, "biri bayramlık, biri idamlık."

Siyasi ortamımızı zenginleştiren bir başka deyim, epeyce barbar bir anlayışı yansıtır. "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe."

Ah şu içinden çıktığımız ya da bir türlü çıkamadığımız Osmanlı...

Devamlılık

Belki de en çok eksikliğini çektiğimiz şey bu: Devamlılık. Orta Asya'dan eğerimizin altına koyduğumuz etleri "bastırma" yapa yapa binlerce kilometre kat ettiğimiz günlerin anısına, durmadan ev, iş, telefon, meslek değiştiriyoruz.

Eski adres defterlerinize bakın: On yıl önceki evinde oturan, aynı ev ve işyeri telefonunu kullanan bir arkadaşınıza rastlamanız çok zordur. Bu yüzden adres defterlerimiz karalamalarla, oradan buradan çıkarılmış oklarla, daire içine alınmış yeni numaralarla doludur.

Avrupa'da sık sık rastladığımız gibi, 1700'lerden beri aynı evde oturan aileler, iki yüz elli yıldır sürüp giden aile işletmeleri, dükkânlar, kurumlar, yüz elli yıllık kitapçılar bulunmaz bizde.

Herkes durmadan taşınır. Kamyonlar gelir gider, insanlar otobüslerle, trenlerle, özel araçlarla karıncalar gibi oradan oraya yolculuk ederler.

İlişkilerimiz de göçebe kurallarına uyar. Çünkü dostluk bir yerleşik düzen işidir. Bir yerde uzun süre oturan insanlar, kendilerinden sonraki kuşaklar adına da komşularıyla uzlaşmak ve iyi geçinmek zorundadırlar. Çünkü bir ömrü beraber geçireceklerdir. Çocukları, torunları da birlikte yaşayacaktır. Oysa göçebenin dosta ihtiyacı yoktur. Bir gün rastladığı adamı, ertesi gün görmez bile.

Türklerin birbiriyle geçinememe sendromunun temelinde bu duygu mu var diye düşünüp duruyorum. Gerçi bu sadece bir sezgidir, hiçbir temele dayanmaz ama insan Türkiye'de yaşayınca arada sırada, Almanların dediği gibi *pseudo-filozofi* yapmaktan kurtulamıyor.

Yıllar geçip giderken öyle çok arkadaşımızla yolumuz ayrıldı, öyle çok dostumuzu yitirdik ki, geriye dönüp baktığımızda, "Ne oldu da ilişkimiz bozuldu, hiçbir somut neden olmadan arkadaşlığımız neden zedelendi?" diye sormaktan kendimizi alamıyoruz. Sanki görünmez bir el, bizi arkadaşlarımızla ters düşürüyor, dostluğumuzu çomaklıyor.

Bugün birbirinden nefret eden politikacılara, yazarlara, sanatçılara sorun, hiçbiri düşmanlığına somut bir neden gösteremez. Duygusal tavırlar, yanlış anlamalar, anlık öfkeler yıllara dayanan dostlukları havaya uçuruyor. Ve yazık oluyor!

Osmanlı ve Şeriat

Osmanlı Devleti gerçekten şeriat hükümlerine göre mi idare ediliyordu? Arap ülkelerinin anladığı biçimde bir şeriat devleti miydi, yoksa bugünkü Suudi Arabistan'a hiç benzemeyen bir model mi kurmuştu? Kanımca, Osmanlı modeli ile bazı Arap modelleri arasında uçurumlar oluşturacak kadar büyük farklar var.

Filistin'de konuştuğum bir İslam şeriatı profesörü, sorum üzerine, "Osmanlı Devleti'ni bir şeriat modeli olarak görmediklerini" söylemişti. Ona göre, Osmanlı padişahları kendilerince bir model oluşturmuş ve İslam kurallarını, o günün ve İslam siyasetinin gerekleriyle buluşturmaya çalışmıştı.

Profesör, Osmanlıların bir İslami reform yaptığı inancındaydı ve bir şeriat hocası olarak bunu tasvip etmiyordu.

Bugün Suudi Arabistan'da uygulanan ve İslami kuralların Vahhabi yorumu anlamına gelen rejim ile Osmanlı modeli arasında büyük farklar var. Osmanlı, zina yapan kadınları yarı beline kadar toprağa gömüp taşlayarak öldürmüyor (Osmanlı tarihinde recm sadece bir kez uygulanmış), hırsızların elini kesmiyor. Ceza sistemi "kısasa kısas" kuralının ötesinde. Kadınlara davranışı Vahhabi ya da Taliban rejiminden değişik. Padişah, ülkesindeki Müslümanların, Katoliklerin, Ortodoksların, Yahudilerin de dini inançlarının ve ibadetlerinin koruyucusu.

İstanbul'u alan Fatih Sultan Mehmed, Bizans geleneğine

uyarak patrik seçimini yaptırıyor ve Bizans imparatorları gibi patriği beyaz ata bindirmeyi ihmal etmiyor. Aynı Fatih, sarayın bahçesindeki Aya İrini Kilisesi'ni camiye çevirmeyip kilise olarak muhafaza ediyor.

İlk anda akla gelen bu göstergeler bile Osmanlı rejiminin bazı Arap modellerinden farklı olduğunu göstermekte.

Aynaroz'da Osmanlı İzleri

Osmanlı yüzyılları boyunca Athos Dağı ve Aynaroz özel bir statüyle korunmuş. Osmanlılar, Ortodokslarca kutsal sayılan bu dağdaki yirmi manastıra ve binlerce keşişe hoşgörülü davranmışlar, hatta bu dini merkezleri korumak için bir Osmanlı garnizonu görev yapmış.

Bu konuları Yunanistan'da, Simono Petra Manastırı'ndaki kütüphane görevlisi Rahip Porfirio ile konuştuk. Bu eski manastırdan aşağı baktığınızda, uçan kuşları görüyorsunuz.

Rahip Porfirio bizi büyük bir coşkuyla karşıladı. Yunanistan'da yeni yayınlanmış olan *Engereğin Gözünde Kamaşma* romanını yeni bitirmişti ve bana sormak istediği birçok soru vardı.

Manastırın mahzenlerinde modern bir kütüphaneye rastlamak bizi gerçekten çok şaşırttı. Yüz bin kitaplık bu kütüphane, Danimarka malı raylı sistem raflarla donatılmış.

Kendinizi, Umberto Eco'nun *Gülün Adı* romanındaki ünlü kitaplığın modern versiyonunda sanıyorsunuz.

Saatlerce konuştuğumuz Porfirio bize Osmanlı hoşgörüsünün sebeplerini anlatıyor ve diyor ki:

"Osmanlılarda sultanın öz ve üvey evlatları vardı. Elbette ki Müslümanlar öz evlat olarak çok kıymetliydi. Üvey evlatlarda ise birincilik Ortodokslarda, ikincilik Ermenilerde, üçüncülük ise Yahudilerdeydi. Ama bunların hepsi evlattı ve

hepsinin hakları ve imtiyazları vardı. Sultanın şefkatiyle kuşatılmışlardı."

Daha sonra Athos'un hikâyesine geçiyor.

Sultan II. Murad'ın eşi Mara Brankoviç'in Sırp ve Ortodoks olduğunu söylüyor. Bu yüzden Brankoviç, Athos Dağı'ndaki başrahibin İstanbul'a gelerek Sultan Mehmed'den şefaat talep etmesini sağlamış.

Fatih Sultan Mehmed de üvey annesinin (çünkü babasının eşi ama öz annesi değil) bu isteğini kırmamış, Aynaroz'u koruma altına almış.

Simono Petra Manastırı'nın müzesinde Hazreti Ömer'in bir ahitnamesi var. Bu ahitname, Kudüs'te Hazreti Ömer'in Ortodokslara tanıdığı imtiyazları belgeliyor. Üstüne yeşil bir el resmedilmiş: Yeni dinin, yani İslam'ın eli. Müthiş güzel bir eser.

Bu ahitnameye Osmanlı sultanı da tuğrasını basmış ve Aynaroz'a vermiş. Ahitname bir tür dokunulmazlık belgesi olarak yıllarca saklanmış burada.

Yunanistan'daki 1821 Ayaklanması'ndan sonra bu hoşgörü havası bozulmuş ve Selanik'teki Emin Ağa, Aynaroz'a asker sokmuş. Keşişler tutuklanmış, manastırlara Osmanlı askeri yerleşmiş ama 6 yıl süren bu dönemden sonra serbest ibadet tekrar başlamış.

Umberto Eco'nun da sık sık ziyaret ettiği bu müthiş manastırda, Osmanlı ve İslam medeniyetlerinin belgelerini görmek benim için unutulmaz bir anı oluşturdu.

"Hasta, Adam"ın Geçmeyen Ağrıları

Rejimimiz değişti diye bir gecede, bu ülkedeki insanlar uzaya gidip de yerine yenileri gelmedi. Osmanlı bütün alışkanlıkları, âdetleri, kurumları ve kurallarıyla içimizde yaşamaya devam etti.

Çünkü dedelerimiz Osmanlı'ydı. Bir insan dedesinden, nenesinden ne kadar ayrı düşebilir ki?

Sovyet devrimi Rusları Rus, Çin devrimi Çinlileri Çinli olmaktan çıkaramadığı gibi, cumhuriyet de bizi Osmanlı olmaktan çıkarmadı.

Bunun iyi ve kötü yönleri var elbette.

Ne yazık ki belleğimiz, Osmanlı'nın yüzyıllar önceki şan ve şeref dolu yükselme yıllarıyla değil, gerileme döneminin anılarıyla dolu.

Devraldığımız miras içinde –daha yakın olduğu için– "çürüme" olgusu devam edip gitmekte. Ahlaki, siyasi ve ekonomik krizimizin altında, yüzyıllarca süren "gerileme dönemi" yatıyor.

Okul kitaplarında kısaca "gerileme dönemi" dediğimiz şey rüşvettir, yolsuzluktur, negatif seleksiyondur, devlet hazinesinin Galata bankerlerinden ve Batı'dan para dilenmesidir, ahlaki çöküntüdür, yönetim kadrolarının yetersizliğidir.

16. yüzyıl başlarının muhteşem imparatorluğunu dize getiren de budur işte.

Ama Osmanlı öylesine güçlü bir devlettir ki, çöküşü bile yüzyıllar almıştır. Toplumsal hafızamız, bu çöküş yüzyıllarının etkisi altındadır.

Kuşaklar boyu süren çürüme, içten içe işleyen bir iltihap gibi kanımızı zehirlemiştir ve şimdi de devam etmektedir. Kısacası "hasta adam" iyileşememiştir.

* * *

Osmanlı'nın çöküş dönemini en iyi bilenlerden biri olan Mustafa Kemal Paşa, bu işe bir çözüm bulmak için Büyük İskender'in Gordiyon düğümü metodunu benimsedi.

Düğümü çözmek yerine onu bir kılıç darbesiyle kesip attı.

Anadolu'nun kalbinde yepyeni bir devlet kurarak, Osmanlı mirasını reddetmek ve taze bir başlangıç yapmak istedi. Niyeti İstanbul'un yozluğundan, rüşvetten, yolsuzluktan, cehaletten, tarikatlardan arınmış, pırıl pırıl bir nehir gibi akan yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturmaktı.

İlk yıllarda bunu başardı da! Cumhuriyetin ilk kuşaklarının heyecanı, temizliği, safiyeti buradan kaynaklanır.

Benim kuşağımın çocukluğunda gördüğü temiz ülkenin nedeni, bu taze başlangıçtır.

Ama zaman içinde eski binanın kurtçukları, yeni yapıyı da kemirmeye başladı. Osmanlı'nın çöküş yüzyıllarına damgasını vuran bütün hastalıklar "nüksetti". İstanbul, yine İstanbulluğunu yapmaya başladı.

Ve sonunda biz de dünya uluslar ailesinde, "hasta delikanlı" olarak yerimizi aldık.

Paramız pula döndü, yabancı heyetler emir yağdırır oldular, devalüasyonlar gibi ekonomik darbeler halkın belini bükmeye başladı.

Çöküş döneminin bütün pislikleri hortladı.

Galata bankerleri yerine, Türk aileler devlete yüksek faiz-

le borç verir oldular. Kredi notumuz geriledi.

Ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kuşakları Mustafa Kemal Paşa'nın umutlu rüyasını, bir karabasana dönüştürdüler.

Sırbistan'ın Osmanlı'ya Büyük Hediyesi

Osmanlı tarihinin en büyük veziri olan Sokollu Mehmed Paşa, bildiğiniz gibi Sırp kökenli. Osmanlı'ya birçok devlet adamı kazandırmış olan meşhur Sokoloviç ailesinden geliyor. Gerçek adı Bayo Sokoloviç.

İstanbul'da adına bir cami yaptırılan Rüstem Paşa da aynı aileye mensuptur.

Osmanlı idaresinin devşirme siyaseti zaten biliniyor ama beni şaşırtan şey, Bayo Sokoloviç'in sanıldığı gibi çocuk yaşlarda değil, 18 yaşından sonra Osmanlı'ya getirilmiş olması.

Bayo Sokoloviç 18 yaşına kadar inançlı bir Hıristiyan olarak Sırbistan'da yaşıyor ve kilise korosunda Ortodoks ilahileri söylüyor.

Aklımın ermediği şey 18 yaşına kadar inançları ve dünya görüşü pekişmiş olan bir gencin, o yaştan sonra din ve kültür değiştirerek içine girdiği yeni idarenin en yüksek mevkilerine ulaşması.

19. yüzyılda doğmuş olan milliyetçilik kavramıyla malul kafalarımız, bu büyük gerçeği algılamakta güçlük çekiyor. Çünkü ne de olsa biz ulus-devlet çağının çocuklarıyız. Daha önceki yönetim biçimlerini ve o dönemdeki insanların duygularını anlayamıyoruz.

İşin bir başka öğretici yanı da Osmanlı'daki insan değerlendirme sistemi.

Bayo Sokoloviç, Dersaadet'te eğitim görüp yeteneklerini sergiledikten sonra devlet katlarında hızla yükseliyor ve Rumeli Beylerbeyi oluyor.

Bu görev savaşmasını, ordulara komuta etmesini gerektiriyor ama Sokollu adını alan bu genç adamın savaş idare etmekte pek de yetenekli olmadığı anlaşılıyor.

Gerçek yeteneği diplomasi alanında. Hatta bunun çok etkili bir öyküsü var: Sokollu Mehmed Paşa yönetimindeki Osmanlı ordusu Balkanlar'da bir kaleyi kuşatmış ama çok şiddetli çarpışmalara rağmen kale direnmeye devam etmiş. Kale komutanı Sokollu'ya bir mektup yollayıp, kış mevsiminin bastırmaya başladığını, bu yüzden muhasarayı kaldırmasının uygun olacağını iletmiş.

Tabii kendi dilinde yazmış bunları.

Sokollu mektubu okuyunca gülümsemiş ve çadırına girip bir kâğıda, Virgilius'tan Latince dizeler yazmış. "Eğer bir gün balıklar havada uçar ve kuşlar deniz dibinde yüzerse, bu dediğin olabilir" anlamında bir şiirmiş bu.

Bu gerçek hikâyeyi okuduğum zaman çok etkilenmiştim. Çünkü Sokollu bütün Avrupa dillerini biliyor, herkesle kendi dilinde yazışıp, konuşuyor. Ayrıca Virgilius'u ezbere bilecek kadar Latin ve dünya edebiyatına vâkıf.

Osmanlı kısa zamanda Sokollu'nun gerçekten yetenekli olduğu alanı kavrıyor ve onu diplomasiye kaydırıyor.

Sonrası malum!

Üç padişaha vezirlik yapan büyük devlet adamı Sokollu Mehmed Paşa, Osmanlı tarihinin belkemiği haline geliyor.

Yetenekli insanlarımızın çoğu gibi onun da hayatının trajik bir ölümle noktalandığını belirtmeye gerek var mı, bilmiyorum.

Hizmetlerinin bedelini bıçaklanarak ödedi büyük vezir.

Barış Çığlığı

Minik Bir Dünya

Uzayda buluşan kozmonotlar, o uçsuz bucaksız karanlıkta yüzer gibi dolaşıyorlar. Yerçekiminden kurtulmuş hareketleri salıntılı, ağır ve nazenin.

Çok uzakta mavi bir portakala benzeyen küre kendi başına dönüp duruyor. Milyonlarca gökcisminden biri... Adına Dünya diyorlar.

Uzayda sıcaklık eksi 92 derece. İyi hazırlanmış kozmonot giysileri bile bu korkunç soğuktan koruyamıyor onları.

Dünyanın içinde bulunduğu sistem, galaksilerden ancak bir tanesi ve Dünya bu galaksi içinde bile minicik.

Bizim "koskoca dünya" dediğimiz şey, evrende bir toz zerresi bile değil. Bu toz zerresi üzerindeki canlı yaratıkların ise evrende herhangi bir büyüklük oluşturdukları kuşkulu. Evren karşısındaki insan dünyadaki karınca kadar bile olamıyor.

İşte Stephen Hawking bunları düşünüp düşünüp, "Allah var mı?" diye soranlara cevap veriyor: "Evrenin, bizim gibi yok sayılabilecek kadar küçük yaratıkların tasavvuruna göre var olduğuna inanmak mümkün değil."

Hawking'e göre o çok güvendiğimiz mantığımız ve bilimimiz, evreni tasavvur etmemize yetmiyor.

Einstein da görelilik teorisini açıklarken öyle söylememiş miydi?

Bizim evreni tahayyül etmemiz, Haymana yakınlarındaki

bir tek karıncanın Samanyolu'nu kavraması gibi bir şey. Belki de daha zor bir iş!

Evreni bir bütün olarak gören tasavvuf ise bu meseleyi yüzyıllar önce çözmüş. Her insan zerresinin Tanrı'nın yansıması ve parçası olduğuna inanıyor.

Uzayda eksi 92 derecede dünyaya bakan kozmonotlar Hallac-ı Mansur'u ve onu ölüme götüren "Enel Hak" sözünü duymamışlardır bile.

Bu toz zerresinden de küçük yuvarlakta yaşayan minik yaratıklar nasıl da birbirini yiyor: Savaşlar, cinayetler, işkenceler, kıskançlıklar, dedikodular, para kazanma hırsları hepsini gırtlak gırtlağa getirmiş. Her biri kendini evrenin merkezi ve yaşama süresini sınırsız sanıyor.

Dünyanın her köşesinden kavgalar, gürültüler yükselmekte.

Oysa uzayın eksi 92 derecesinden bakan kozmonotlar o muazzam sessizlikte dönüp duran ıssız bir mavi portakal görüyorlar.

Kozmonotların Nâzım'ı bilmelerini isterdim.

O zaman belki de dudaklarından onun dizeleri dökülecek ve insan zihninin kavrayamadığı evrene bakarak, "Merhaba Kâinat" diye mırıldanacaklardı, "Merhaba Kâinat!"

Çünkü bilimin sustuğu noktada şiir başlar ve evrenin gizli kapıları şiirle açılır.

Bilinen Kısım

İnsanın bilmediği şeylere metafizik (fizikötesi) demesi olağandır ama bu kavram çağlara göre değişir. Mesela 17. yüzyılın insanına elektrik kavramından söz etseniz, "metafizik" olarak algılardı.

Dedelerimize, "Japonya'da konuşan bir insanın görüntüsü ve sesi, aynı anda odalarımızın içinde olacak" desek, herhalde inanmazlardı. Bugün basit gelen bu buluşlar, o zaman metafizik kavramı içindeydi.

Demek ki bugün bizim algı kabiliyetimizin dışında olan birçok şeye burun kıvırmamak, "bilimsel değil" diyerek ve insanoğlunun bilgi düzeyini bir matah zannederek reddetmemek gerekiyor.

"Ölüm Ölüm, Zalim Ölüm..."

Türkiye'de yaşayıp da ölüm üzerine düşünmemek imkânsız, insanlarımız Güneydoğu dağlarında ölüyor, mayına çarpıyor, trafik kazasında parçalanıyor, cinayetlere kurban gidiyor, hastalıklardan kırılıyor, hastane kapılarında can veriyor.

Gün geçmiyor ki tanımadığımız ama "bizim" dediğimiz insanların ölüm haberleriyle sarsılmayalım.

Ne var ki ölüm çok yakınınıza geldiğinde, sevdiğiniz birini, hele "sırasız ölüm"le sevgili bir çocuğu koparıp götürdüğünde, dünya, evren, yaratılış, varoluş üzerine düşünceleriniz yoğunlaşıyor, ölçeğiniz değişiyor: Dünyayı farklı gözlerle yorumlamaya başlıyorsunuz.

Gündelik hırsların, sonu gelmez didişmelerin, yok edici kavgaların ne kadar anlamsız ve saçma olduğunu bir kez daha kavrıyorsunuz. Düşmanlarınıza bile kızmamayı öğreniyorsunuz; çünkü zaten kısa bir sürede hepsi ölüp gidecek.

Milyonlarca yıl içinde insan ömrü dediğin nedir ki! Bir kelebek ömründen bile kısa. Yunus'un "Bir göz açıp yummuş gibi" dediği ömürden söz ediyoruz.

Aşk Cini, Cinnet ve Cinayet Üzerine

Âdem ile Havva'dan başlamak üzere, kadın erkek ilişkisi hep suç kavramıyla birlikte düşünülmüş. Önceleri klasik edebiyat, şimdi de gazetecilik mesleği, insan soyunun aşk halini cinnetle, cinayetle ilişkilendiriyor. Her gün "aşk cinneti" ya da "aşk cinayeti" gibi başlıklar okuyoruz.

Márquez'in *Aşk ve Öteki Cinler* kitabında da aşkın, insanlara musallat olan cin-ifrit takımından bir bela olduğu zikrediliyor.

Yıllar önce Belçika'da tanıdığım bir ailenin başından geçenleri hatırladıkça, bu düşünceler dolaşıyor kafamda. Ama hatırlamamak elde değil ki!

Julos Beaucarne Belçikalı ünlü bir şarkıcı. 70'li yıllarda özellikle Valon bölgesinde fırtına gibi esiyor. Birlikte turne yapıyor, konser veriyor, radyo programlarına katılıyor, hafta sonları da onun kentten kaçarak oluşturduğu çiftlik evinde yeni besteler üzerinde çalışıyoruz.

Julos, Nâzım Hikmet'in Fransızcaya çevrilmiş şiirlerini besteliyor. Bu çalışmalara, zarif ve güzel karısının hazırladığı enfes Fransız yemekleri ve Bordeaux şarapları eşlik etmekte.

Bahçedeki çimenin üzerine kurulu masa *Kırda Bir Pazar* filminin dekoru gibi. Evin içinde flüt sesleri, bahçede huzur...

Julos'un eşi, sadece filmlerde gördüğüm eski zaman

kontesleri gibi, kol yeninin içine işlemeli bir mendil sıkıştırıyor. Bir de Afrikalı yardımcı var. Turne bitip de Stockholm'e dönerken, "Dünyada şiddetin erişemeyeceği, güzel, şiir dolu bir huzur mekânı varsa, bu çiftliktir" diye düşünüyorum.

Ne kadar yanılmışım.

* * *

Belçika bir gün korkunç bir cinayet haberiyle sarsılıyor. Kuzey Afrikalı çocuk, Julos'un karısını bıçakla delik deşik ederek öldürmüş. O hayal gibi kadın çırpına çırpına can vermiş.

Sebep malum: Aşk! Delikanlı uzun zamandır, kadına karşı tek taraflı gizli bir aşk büyütüyormuş içinde.

Bir gün eve televizyoncular gelmiş. Akşama kadar çekim yapmışlar. Hava kararınca Julos onları istasyona götürmüş. Dönünce de karısını kanlar içinde bulmuş.

Daha sonra anlaşılacağı üzere, karasevdalı oğlan, kadının televizyonculara dostça yakınlık göstermesini kıskanmış ve yalnız kaldıklarında hunharca parçalamış biricik aşkını.

Bu acı hikâyenin en ibret verici tarafı ise şu: Daha o akşam Julos televizyonda konuşuyor ve bunun bireysel bir suç olduğunu belirterek, korkunç cinayetin Belçika'da yabancı düşmanlığına dönüşmemesi dileğinde bulunuyor.

Peygamberce bir davranış, değil mi?

Aşk; insanın içindeki karanlığa da çok yakın, aydınlığa da.

Büyümez Filistinli Çocuklar

Bu karmaşık dünyada benim tek pusulam vicdandır. Kafam karıştığı zaman bana vicdanım yol gösterir. Filistin'de ölen yavrumun önünde soğukkanlı analizler yapamam. Buna yüreğim elvermez.

Her insan gibi elbette ben de sorular sorarım, gerçeği anlamak isterim. Mesela "Hamas niçin kendi halkı üzerine bir katliam oluşturmak için füzeler attı?" diye sorarım. "Bunları İran mı yaptırıyor?" sorusunun cevabını merak ederim.

"Yoksa İsrail Amerika'yı masaya mı çekiyor?" sorusunun cevabını ararım.

Ama parçalanmış bir çocuk bedeninin önünde bunların hepsi önemsizdir.

Jean-Paul Sartre ne demişti: "Savaşta ölen bir tek çocuk karşısında benim bütün kitaplarımın ne değeri var?" Evet, yalnız Sartre'ın kitaplarının değil, bütün kitapların, hatta bütün uygarlığın ne anlamı var?

Şunu unutmayalım: En büyük anıt insandır.

Hiçbir zaman büyümeyecek olan Filistinli ölü bir çocuk bedeni önünde, dünyanın bütün politikacıları, bütün askerleri, bütün devletleri, bütün hükümetleri başlarını önüne eğsin ve utanç içinde sussun.

Savaş emri verenler acaba kendi çocukları hedef olsa ne hissederler?

Ridley Scott'un filminde iki CIA ajanı var. Biri Ortadoğu'da, sahada görev yapıyor, öteki Amerika'da Langley'de.

Leonardo Di Caprio'nun oynadığı birinci ajan kan, ateş ve barut içinde.

Russel Crowe'un canlandırdığı ikinci karakter ise Amerika'nın bir kentinde çoluk çocuğuyla yaşıyor. Cep telefonunun kulaklığını takmış; bir yandan Ortadoğu'daki ajanla konuşuyor, bir yandan da oğlunun beyzbol maçını izliyor.

Bu müşfik baba, beyzbol oynayan oğlunun resmini çekerken, telefonla birçok kişinin ölüm emrini veriyor. "Hepsini öldürün!" diyor sık sık. Yüzündeki şefkatli baba ifadesi silinmeden hem de.

Belli ki oğlunu gerçekten çok seviyor ama öteki çocuklar onun için bir anlam ifade etmemekte. Hepsi öldürülebilir, bombalanabilir, parçalanabilir.

İşte durum bu. Birçokları, kendi çocuğu olmadığı sürece bütün çocukları "öldürülebilir nesneler" olarak görüyor.

Devletler, hükümetler, ordular, terör örgütleri durmadan çocuk öldürüyor.

Ne çok isterdim tek bir çocuğun ahının, koskoca devletleri tuzla buz etmesini, orduları bozmasını, ölüm kusan savaş uçaklarını düşürmesini.

Ama elimizden bir şey gelmiyor. Kahrolarak yaşıyoruz.

Benim tek pusulam vicdandır.

Vicdanı olmayan her insan Nazi'dir.

Magazin ve Çoktanrılı Dinler

Halkın ulus, ırk, din ve coğrafya farkı tanımayarak ünlülerin ve soyluların yaşamını merak etmesi, bu yaşamların ayrıntılarını öğrenmek için çıldırması ilginç bir olgu. Kimse bunu görmezlikten gelmemeli. Belki nedenleri üzerinde kafa yormalı.

Magazin hikâyelerini okuyunca aklımda hep, çoktanrılı dinlerden tektanrılı dinlere geçiş aşamasının henüz tamamlanmadığı gibi aykırı bir düşünce belirir.

Bilindiği gibi çoktanrılı dinlerde, tanrıların değişik karakter özellikleri ve birbirleriyle ilişkilerinden oluşan epey ilginç hikâyeleri vardı. Hatta bu tanrılar bazen ölümlü insanoğluyla da ilişkiye girerler, âşık olurlar, kız kaçırırlardı.

Yunan tanrılarının Olympos Dağı maceraları, o zamanın Dallas dizisi olarak bin bir entrika, aşk, intikam, aldatma ve ihtiras öyküsüyle yoğrulmuştu.

İnsanlar hep tanrıların maceralarını konuşur, birbirlerine bu öyküleri anlatırlardı. Mitoloji denilen şey de buradan doğmuştu.

Çoktanrılı dinler, yerini tektanrılı dinlere bıraktığında artık halkın konuşacağı maceralar kalmamıştı. Evreni yaratan Tanrı, daha önceki masal tanrıları gibi insani özellikler ve zaaflar taşımıyordu. Anlatılacak bir hikâyesi ya da dedikodusu yoktu, insanlar terk ettikleri tanrıların işlevini krali-

yet ailelerine ve toplumda önüne çıkmış ünlülere yüklediler.

Şimşekler yağdıran Zeus'un, keçi ayaklı Pan'ın, Afrodit'in, cinsellik ilahı Eros'un yerini Prenses Diana'lar, Gunther Sachs'lar, Madonna'lar, Caroline'ler, Stephanie'ler aldı.

İnsanlar yeni mitoloji tanrılarının duygularıyla duygulanır, ağlar, avunur oldular.

Hele iş mitoloji ve inanç yoksunu 20. yüzyıla gelince, bu yarı dinsel tören daha da yoğunlaştı ve medya aracılığıyla körüklendi.

Doğrusu üzücü bir durum! Mitolojide hiç olmazsa bir edebiyat tadı vardı, bunda o da yok!

Barış Çığlığı

Edebiyatçıların barış çığlığında, yüzyılları ve ülke farklarını aşan bir yücelik var. Benim düşünce dünyamda William Faulkner, Hacı Bektaş'ın torunudur. Çünkü 13. yüzyılda din ve ırk ayrımına karşı çıkarak dostluğu öğütleyen, şiddeti lanetleyen Hacı Bektaş öğretisi, 20. yüzyılda Joe Christmas adlı zenci-beyaz karışımı adamın linç edilişini anlatan Faulkner'la aynı frekansta buluşur.

Yunus Emre, Walt Whitman'ın atasıdır.

Michael Kohlhaas'ı yazan Kleist ile Köroğlu varyantları anlatan Anadolu ozanları aynı kaynaktan su içer; Homeros'un da kana kana içtiği kaynaktır bu.

Ve insan bir kez bu nehirde yıkandı mı hiçbir savaşı sevemez.

İnsanı Anlamak

Sorum şu: Atatürk'ün "hayat damarlarından biri" olarak nitelediği sanat ve kültür, hayatımızda ne kadar yer tutuyor?

Dünya edebiyatı denilen o muazzam birikimi, insanın doğayla arasına koyduğu o derinleşme çabasını, kendini tanıma mücadelesini nereye yerleştireceğiz?

Homeros, Dante, Cervantes, Shakespeare, Yunus Emre, Mevlânâ, Molière, Stendhal, Balzac, Flaubert, Dostoyevski, Tolstoy insanlık için ne ifade ediyor? Daha doğrusu eğer bu yazarların kitapları olmasaydı, insanlık düşüncesi aynı noktaya gelebilir miydi?

Birey ve toplum, sadece bilimle açıklanamaz. Hele emekleme döneminde olan sosyal bilimlerin, toplumları açıklamada yetersiz kaldığını hepimiz biliyoruz.

İnsan psikolojisinin ve toplum yapılanmasının, matematik kesinlikle ele gelmeyen, formüllere dökülemeyen alacakaranlık bir bölgesi var. İşte edebiyat o bölgeyi aydınlatarak, bizim kendimizi daha iyi tanımamıza yardımcı oluyor.

Mesela Dostoyevski olmasaydı, insan psikolojisi hakkındaki bilgi ve sezgilerimiz eksik kalırdı.

19. yüzyıl Fransası'ndaki insanları, toplumun bir yere doğru akışını ve sistemi, Balzac'ın romanları kadar iyi anlatan hiçbir yaratı yoktur. Ne bilimsel çalışmalar, ne tarih kitapları ne de üniversite tezleri... Balzac'ı okumadan o dönemi anlayamazsınız.

Çünkü büyük romancı, siyasal görüşleri ne kadar yanlış olursa olsun, parmak uçlarından kalemine akan müthiş bir sezgiyle, içinde yaşadığı toplumu anlatabilmişti.

Cervantes, kahraman şövalyeler çağı ortadan kalktıktan sonra hayaller içindeki Don Kişot ile bizi evrensel bir iç hesaplaşmaya sürükledi.

Ancak onun muazzam eserinden sonra hepimiz, geceleri yastığa başımızı koyup hayallere daldığımızda Don Kişot, gündüzün acı gerçekleriyle karşılaştığımız zaman ise kurnaz Sançó Panza olduğumuzu kavrayabildik.

Antik dönemde Sisam Adası'nda buluşan bilim adamları, filozoflar ve sanatçılar, sanat ile bilim arasındaki ilişkileri incelemişlerdi. Vardıkları sonuç; bir düzlemde, bilim ile sanatın iç içe girdiği ve aynı şey olduğuydu.

Hatta, "Matematik sessiz bir müziktir" demişlerdi o zaman.

Sanat ve bilim ilişkisini bütün büyük beyinler kavrar.

Einstein bu yüzden, "Hayal gücü bilgiden önemlidir" diyebilmiştir. Ve o büyük beyin sanat ile bilimi öyle bir skalada seyretmiştir ki şunu da eklemiştir: "Doğru olan her formül, içinde mutlaka estetik değer barındırır.

Benim Sadık Yârim...

Erich Fromm, toprağa bağlılık ile ölümseverliği eş tutar. Ölümseverlik, yani ölüme ayarlı olarak yaşamak kara toplumlarında yaygındır ve toprağa dönüş, ana rahmine dönüş gibi sembollerle kendini açığa vurur.

Büyük bilim insanı Fromm sıcak bir duş altında dertlerimizi unutmamızı ya da tepemize kadar örttüğümüz yorganın altında dizlerimizi karnımıza çekerek yatmamızı bile, bilinçaltında ana rahmine geri dönüş isteği olarak yorumlar.

Bu açıdan bakıldığında bizim geleneksel kültürümüz yaşamdan çok ölüme dönüktür.

"Benim sadık yârim kara topraktır" dünya görüşüyle de bütünleşen Ortadoğu kültürü, bu dünyayı geçici bir mekân saydığı için durmadan ölüm düşünceleri üretir.

Bu Ortadoğu alışkanlığını dine bağlamak yanlıştır. Kara toplumları olan Ortadoğu halklarında ölüme dönüklük İslam'dan önce de vardı. Hem de daha çok vardı. Doğumdan sonra kız çocuklarını diri diri toprağa gömen bir gelenekti İslam öncesi.

Bu bakımdan İslam'ın, "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya işiyle ilgilen!" öğüdü, bu toplumların yüzünü yaşama doğru çevirmek için sarsıcı bir emir olarak bile düşünülebilir.

Bizim ezgilerimiz de toprağa ve ölüme dönüktür. Arap, Fars, Bizans mistik kültürlerinde, müzik, karar sesini hep

pes notalarda arar. Ve ufak melodik gezintilerden sonra sesi pes notada bağlar.

Batı müziğinde ise notalar sanki kanatlanıp gökyüzüne uçmak ister gibi gittikçe daha yükseğe doğru tırmanır. Hıristiyan borularının gökyüzüne dikili olmasına karşı, İslam ney'inin toprağa bakmasının sebebi budur.

İnsanların duruşları, jestleri de bu temel itkiden kaynaklanır. Osmanlı, en haşmetli zamanında bile boynu bükük durur. Bu cihan imparatorluğunun emperyal müziği de hüzün dolu, gösterişten uzak bir müziktir. Çünkü "dünya saltanatı" geçicidir. "Mağrur olma padişahım!" denir. "Senden büyük Allah var!" Oysa Batılı mağrurdur, kibirlidir.

Akdeniz'in damgasını taşıyan toplumlar yaşama ve aşka dönüktür. Müzik, rondo, dans, karnaval, operet gibi bütün eğlence biçimleri düpedüz halkın malıdır ve durmadan yanık sevdalar üretir.

Akdeniz kültürüne ait olmak demek, bu denize kıyısı olmak anlamına gelmez. Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Suriye gibi ülkelerin de Akdeniz'de kıyısı vardır ama bu ülkelerde çöl kültürü egemendir. Onları hareket ettiren temel itki, denizin tuzu değil, çölün güneşidir. Bu yüzden kültürleri ölüme dönüktür.

Biz her şeyde olduğu gibi bu alanda da iki arada bir derede kalmışız. Kara kültürünün etkileri ile Akdeniz birbirine geçmiştir bizde. Hatta Kafkas, Karadeniz, Balkan ve daha birçok kültürel kategori üst üste binmiştir.

Belki de bu yüzden, kendimizi ve karşımızdakini yok etme güdüsünden kurtulma şansına sahibiz. Belki de yüzünü yaşama çevirebilecek ilk Ortadoğu ülkesi olma potansiyelini taşıyoruz.

İyi, Güzel, Doğru Olan

Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, insanlığın binlerce yıl içinde geliştirdiği temel kavramları tersyüz edemezsiniz. Bazı toplumlar, belirli dönemlerde insani gelişimin dışına düşer ve bunu da kalıcı sanırlar ama sonunda evrensel kurallar galip gelir ve o toplumu bir düzeltmeye tabi tutar.

Bir düşünelim: Güzel sanatlar nedir?

Eskiden "bedii zevk" denilen yüksek estetik kaygılar neden toplumlarda bu kadar önemli yer tutmuştur? Niye birçok gelişmiş ülke, genç kuşakların zevklerinin incelmesi için çalışmıştır?

Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde tiyatro, resim, edebiyat, bale niçin bu kadar önemlidir? Bu ülkeler zengin oldukları için mi yüksek zevklere yönelmiştir yoksa bu birikim mi onları zengin etmiştir?

Bunlar önemli sorular.

Ve cevapları belli.

Dünya uzun vadede güzeli, doğruyu, iyiyi arar. Belki çok acı çekilir, çok kişi bu yolda kırılır ama eninde sonunda iyi, güzel ve doğru olan kazanır.

Kendiniz ve Çevreniz

Nasıl Descartes'tan, "Düşünüyorum o halde varım" cümlesi insanlığa miras olarak kaldıysa, İspanyol filozof Ortega y Gasset'ten de şöyle bir cümle kalmıştır:

"Ben, kendimin ve çevremin toplamıyım."

İlk bakışta "Ne demek bu?" diyenler olabilir. Ama biraz düşündükçe her şeyin yerli yerine oturacağına ve sözün derin anlamının ortaya çıkacağına eminim.

Aslında bu ülkedeki birçok gelişmiş ve incelmiş insanın dramının temelinde bu cümle yatıyor. Çünkü siz kendinizi, beyninizi ve duygularınızı ne kadar geliştirmiş olursanız olun sonunda bu çevrenin bir parçasısınız.

Bir yanınız arabesk, bir yanınız eurobesk.

Bir yanınız vahşi bir sertlikle ve bin bir cambazlıkla sürüp giden siyaset, öteki yanınız her gün ölüp ölüp dirilen, arapsabunuyla kaplı mermer zeminde rugan pabuçla dans etmeye çalışan ekonomi.

Bir omzunuza yumuşak bir şefkat tünemiş, ötekine gözü kanlı bir şiddet.

Yani ne yaparsanız yapın, kendinizi nasıl tanımlamaya çalışırsanız çalışın, sonuçta bu ülke ortamının bir parçasısınız. Eğitimine kafa yorduğunuz çocuğunuz da aynen böyle olacak.

Çünkü insanoğlu tek başına var olamıyor.

Koestler'e Göre Sonun Başlangıcı

Büyük yazar Arthur Koestler, insanoğlunun anlamsız kavgalarına ve kendini yok etme isteğine dayanamayarak, karısıyla birlikte intihar edenlerden. Batı'daki birçok örneği gibi dünyanın yükünü sırtında taşıyan iki düşünür kendilerini yok ettiler. Bu intiharın ipuçlarını Koestler'in kitaplarında bulmak mümkün. Dünyayı umutlu bir başkaldırıyla selamlayan genç Koestler, insanlığı kurtarmak için neler yapmıştı neler! Kitap yazmış, dergi çıkarmış, İspanya iç savaşında cumhuriyetçiler safında çarpışmış ve coşkulu naralarla karşılamıştı hayatı.

Yaşlandıkça insanlığı daha iyi tanımış ve kendi kendini yok eden bu yaratık türü karşısında dehşete düşmüştü.

Janus adlı kitabında insanlığın yeni döneminin başlangıcının milat olmadığını, daha önemli bir tarih bulunduğunu yazıyordu: 6 Ağustos 1945. Bu, insanlığın ilk kez atom bombasını kullandığı tarihti. Dolayısıyla insanoğlu ilk kez böylesine büyük bir kitle kıyımları yapabilecek bir döneme girmişti.

Koestler, insan soyunun delirdiğine inanıyordu.

Böylesine büyük deneylerden geçmiş, büyük mimari eserler, tablolar, senfoniler, romanlar yaratmış, uzayı keşfe hazırlanan ve bilimi bu derece geliştirmiş olan insanoğlu hâlâ vahşi dönemindeki gibi birbirini öldürüyor.

Zaten ölümlü olan ve nefes aldığı dönemi yardımlaşarak, dünyayı biraz daha yaşanılır kılarak geçirmesi beklenen in-

san, ırk, din, dil, bölge, mezhep, parti, ideoloji diye birtakım kavramlar uğruna bölünüyor ve eline geçirdiği silahlarla katliama girişiyor.

Bunu anlamak mümkün değil.

Kassandra'nın Babasını ve Victor Jara'yı Öldüren Adam

Stockholm'de Aylin'in bir arkadaşı vardı, adı Kassandra. Kara kaş, kara göz, güzel bir Şilili çocuktu. Şili darbesinden sonra İsveç'e iltica etmiş ailelerden birinin kızıydı. Annesi ve çocuklar kurtulmuştu ama babası ne yazık ki General Augusto Pinochet'nin zindanlarında işkenceyle öldürülmüştü.

Sonra iki çocuk birbirini kaybetti. Kassandra'nın Küba'da bulunduğunu, doktor olduğunu duyduk, daha sonra izi Şili'de çıktı. Aylin ona yazdığı mektuplardan oluşan bir kitap yayınladı, *Sürgün Çocuklar Bahçesi* diye.

O gün bugündür Kassandra ismi bize, babasının öldürülmesiyle hayatı sonsuza kadar karartılmış hüzünlü bir kız çocuğunun badem gözlerini hatırlatır.

Kassandra'nın babasını katleden adam, yani General Augusto Pinochet öldü. Binlerce yurtsever Şili yurttaşının katili olarak öbür dünyaya gitti. Şili tarihinde Pinochet isminin sonsuza kadar bir lanet gibi anılacağını bilerek hem de.

Victor Jara içli bir müzisyendi. Bestelediği güzel şarkıları gitarıyla söyler ve esmer yüzündeki dost, kardeş gülümsemeyi müziğinde de hissettirirdi. Pinochet onu da öldürttü. Önce gitar çaldığı ellerini kestirdi, sonra da işkenceyle katletti.

Onun ölümünün onuncu yılında, 1983'te Quilapayun grubuyla, bu büyük ozanın anısına bir Avrupa turnesi yapmıştık.

Her konserden sonra içim isyanla dolardı.

Bu güzel, bu insanca şarkıları yapan adamın ölümüne, onun ellerini kestiren zalimin ise yaşamasına izin veren bir dünyada adalet olmadığını tekrarlardım kendi kendime.

* * *

Şimdi Victor Jara'nın ve Şili halkının katili Augusto Pinochet bir lanet çukurunun dibinde.

Zaten ölmeden önce de halkı öldürmüştü onu. Kendi ülkesine ve halkına ihanet etmiş bir suçlu olarak son yıllarını ev hapisleriyle, davalarla ve korkularıyla baş başa geçirmişti.

Keşke son nefesini verirken gözüne görünen bir Latin Amerika meleği sorsaydı kendisine:

"Ey Augusto adlı günahkâr kul, bütün bunlara değdi mi? Sonsuza kadar alçak olarak anılmana değdi mi bu cinayetler?"

Kim bilir, belki de sormuştur.

Zalim Dünya

Gün olur, insanın kaderi bir başka insanın ağzından çıkacak bir çift söze düğümlenir. Size benzeyen, sizinle aynı biyolojik yasalara tabi olan insan ya da insanlar yaşamınızı ve geleceğinizi belirleme konumunda karşınıza çıkarlar. Ya yargıç olarak otururlar orada ya öğretmen ya komutan ya da amir kimliklerinde. Ve siz, yaşamınızın belli bir noktasında o kişinin kararına bağlarsınız geleceğinizi.

Oysa bu insanlar da diğer insanlar gibi hata yapar. "Beşer şaşar!" sözünde belirtildiği gibi insanoğlu yanılır. Ama yanılgının bedelini o değil, siz ödersiniz.

Bir düşünsenize, tarih boyunca kim bilir kaç milyon insan yanlış kararların, yanlış hükümlerin kurbanı olmuştur. Hangi adli birikim, tarihinde yanlış karar bulunmadığını savunabilir ki?

Ortaçağda dine karşı geldiği gerekçesiyle engizisyon mahkemelerinde korkunç işkencelerle ölüm cezalarına çarptırılanların tek suçu, tarihin o noktasında, o coğrafi bölgede bulunmalarıdır.

Tarih, hak etmedikleri cezalara çarptırılan, günahsız yere kurşuna dizilen milyonlarca insanın lanetiyle kararmıştır. Bunu onlara hep başka insanlar yapmıştır; kaderlerinin ellerine verildiği başka insanlar.

Bu kadar ağır olmayan ama insanın yaşamını etkileyen başka kararlar da var.

Öğretmenlerin verdikleri notlar, kanaatler, bir insanın yaşamını sonuna kadar değiştirme gücüne sahip. Ve bu kararlar he zaman doğru olmuyor ne yazık ki!

Sultan Şairler

Padişahlar niye şiir yazar?

Bilinen dünyanın dörtte birinin hükümdarı, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, halife olarak peygamber postunda oturan, yedi iklim dört bucağa hükmeden ve kullarının malının ve canının sahibi olan bir padişah, niçin şiirle uğraşır? Bizans'ı devirme ve Konstantin şehrini alma onurunu kazanmış olan Fatih, niçin "Avnî" mahlasıyla yürek sızlatan şiirler döktürür? "Muhteşem Süleyman" denilen padişah niye "Muhibbi" mahlasını kullanarak kendini paralar?

Bir bakışıyla kelleler uçuran bu görkemli padişahların bir köşeye çekilip, "Ben garip, ben zavallı; bir bakışınla beni erittin kâfir!" diye şiir yazmalarında bir gariplik yok mu sizce? Şark geleneği diyeceksiniz. Şark imparatorlarının çoğunun şiirle uğraştığını söyleyeceksiniz. Öyle ya, Şah İsmail de "Hatayî" mahlasıyla çok güzel şiirler yazmamış mıdır? Ama gelenekler de eskiyor, değişiyor.

Padişahlar İslam'ın beş şartından biri olan hacca gitmeyi bile defterlerinden silmişken, şiir geleneğini neden sürdürüyorlar?

Şairlik hevesinin altında belki de harem sahibi bir erkeğin, bir tek sevgiliye kendini beğendirme arzusu vardır. Onun gönlünü kazanmaya çalışmaktadır. Ya da "Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!" anlayışının ürünüdür bu.

Padişah, birey olmaya çalışmaktadır. Belki Şark'ta felsefe şiir yoluyla yapılmaktadır. Gelenek çözülünce padişahlar da şiir yazmaz olmuşlardır artık. Abdülhamid'in marangozluk merakını biliriz. Dedeleri gibi zamana direnen mısralar dizmiş midir o da acaba?

Aruzla şiir yazmak bir hüner gerektiriyor. Duygularını kurallara uygun olarak, her kelimeyi mihenk taşı gibi yerli yerine oturtarak yazacaksın şiiri. Dolayısıyla eğitimsiz adamın aruzla şiir yazması mümkün olmuyor.

Belki de padişahların hoşuna giden şey buydu: Şehzadeliklerindeki uzun eğitim yıllarının sonucu olarak, yüksek bir sanat yapma biçimini benimsemişlerdi.

Sebebi ne olursa olsun; bir cihan hükümdarının şiir yazma gereğini duyması onu son derece değerli kılıyor benim gözümde.

Kendinizi onların yerine koyun: Eğer padişah olsaydınız, Anadolu'nun, Yunanistan'ın, Balkanlar'ın, Ortadoğu'nun tek ve mutlak efendisi olarak hükmetseydiniz, aruz kalıplarıyla uğraşır, mükemmel şiir yazmak için ter döker miydiniz? Daha da önemlisi, şiirlerinizde kendinize acıdığınızı belli eder miydiniz? "Ben zavallı, ben biçare" der miydiniz?

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi / Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi!" diye şiir yazar mıydınız?

Piramidin Tabanı

Ahmet Ertegün, Aquinalı Thomas üzerine doktora yapmış bir insandı. Evinde orijinal Magritteler asılıydı. Sehpasının üzerinde orijinal Brankusi dururdu.

Hayattaki zevklerine karşılık, Anadolu'nun muhafazakâr aileleri tarafından seyredilecek ve Amerikan eğlence kalıplarıyla birleştirilmiş programlar yayınlayan televizyon kanalları kurmak gibi işlerle uğraştı.

Bir sorum üzerine, "Eeee" demişti, "ne yapalım, kültür azınlık içindir. Yani piramidin en tepe noktasıdır. Eğer insanlara bir şey satmak istiyorsan, piramidin en alt tabanına hitap edeceksin."

Daha sonra Ahmet Bey'in söyledikleri üzerine çok düşündüm, içinde yaşadığımız dönem, onun söyledikleri doğrultusunda gelişiyor. Herkesin derdi piramidin tabanına daha fazla mal satmak. Çünkü kalabalık orada.

Sadece işadamları değil, aslına bakarsanız piramidin tabanına mal satmak isteyenlerin başında siyasetçiler geliyor.

Bu noktada cevabı çok zor bulunacak sorular çıkıyor ortaya.

İmparatorluklar dağıldıktan sonra, özellikle 20. yüzyılın başında dünyaya yayılan ve "halkı adam etmek" diye özetlenebilecek tepeden inmeci modellerin büyük trajedilere yol açtığını hepimiz biliyoruz. Gençliğimiz maddi ve manevi diktatörlüklere karşı mücadele ederek geçti.

Ama şimdi terazinin kefesi çok mu kaydı diye düşünmeden de edemiyorum.

Rating peşinde hiçbir kural tanımayan televizyonların ve basının insafına terk edilmiş olan halk, "tüketici" olmanın dışında bir değer taşımayan robotlara mı dönüştürülüyor?

Binlerce yılın, "insan ruhunu yüceltmek" amacı güden kültür-sanat eserleri sürgüne gönderilirken, toplumlar cehalete, şiddete ve kabalığa mı teslim ediliyor?

Avrupa kültürünün "incelme" arayışını yok eden Amerikan kapitalizmi, piramidin en altına mal satmak için insanları, bedenin en temel gereksinimlerine mahkûm etmedi mi?

Senin gövden et ister, al sana daha çok et.

Senin gövden seks ister. Al sana bol bol kalça, meme, kadın eti.

Senin gövden şiddet ister. Al sana patlayan gözler, kesilen kafalar, kan, kan, kan.

Aman bize para ver, aman bize oy ver.

Milletten büyüğü yok, al sana bayrak, al sana vatan, al sana milliyet, al sana din; aman bize oy ver.

Memlekette demokrasi var!

İyi ama binlerce yıldır insan ruhunu yüceltmek için çaba göstermiş olan antik filozofları, bestecileri, şairleri, mimarları, heykelcileri nereye yerleştireceğiz şimdi?

Bundan sonra insanların hayatında hormonlu köfte ile meyan kökü şerbeti Homeros'un yerini mi alacak?

Gençler Karacaoğlan'ı Şeyh Galib'i değil, Kung Fu dövüşünü mü bilecek?

Azdırılmış gövde istekleri, aklın, sağduyunun, kibarlığın, estetiğin, düşüncenin yerine ikame mi edilecek?

Doğduğu günden itibaren sadece şiddet, futbol ve ilkel duyguların tatminiyle ilişkilendirilmiş genç insanlar, demokrasinin temel dayanağı olan "bilinçli yurttaş" kavramıyla na-

sıl bağdaştırılacak? Cevabını bulamadığım bu soruları çok önemsiyorum.

Ve bana öyle geliyor ki "demokrasi", bu iki aşırılığın dengeleneceği, hem halk iradesinin hem de aydınlamanın bir bütün olacağı döneme kavuştuğu zaman gerçekten demokrasi olacak.

Ne totaliter aydınlanmacılık, ne "millet" fetişizmi.

Çocuklar Sormadan

Tarih boyunca insanoğlu durup durup başını belaya sokmaktan çekinmemiş. Yoksa onca savaş, onca zulüm, işkence, yağmalanan uygarlıklar, kitle katliamı, soykırım nasıl açıklanabilirdi?

Demek ki insanoğlunun birbirini kırma, yok etme, incitme konusunda genetik bir eğilimi var. Arthur Koestler buna "genetik bozulma" diyordu. İnsanlığın bu eğilimi her zaman vardı ama buna karşı çıkanlar da olmadı değil: Yazarlar, filozoflar, şairler, âlimler savaşsız bir dünyanın hayalini kurdular ve bu ülkü edebiyat, felsefe, bilimsel araştırma, şiir formlarında ortaya çıktı.

Belki savaşlara engel olamadılar ama hiç olmazsa kendi namuslarını kurtardılar ve son nefeslerine kadar insanoğlunda sağlıklı bir bilinç oluşturma çabasından vazgeçmediler.

Nazi katliamı döneminde yaşayanlara çocukları daha sonra sordular: "Savaşta ne yaptın anne, baba?" Bu soru, "Toplu çıldırmaya, katliama, işkencelere, insanlık dışı eylemlere katıldın mı, yoksa insan türündeki bu bozulmaya karşı mücadele mi ettin?" anlamları içermekteydi ve son derece önemliydi.

Günümüz Türkiyesi de manevi bir savaş alanı gibi. İnsanı insan yapan onur, namus, dürüstlük, olgunluk, zarafet, kültür gibi değerler hızla aşınmakta. Aşınmayı bırakın bu değerler ağır bir bombardıman altında. Sanki etkili ve yetkili birileri, özel olarak bu ülkenin kültürünü, ahlakını, na-

musunu bozmakla görevlendirilmiş. İşgal ordularının yapamayacağı tahribatı bunlar yapıyor. Çocukları kültür düşmanı, cahil, görgüsüz kimseler olarak yetiştirmek için büyük çaba sarf ediyorlar. Ve ne yazık ki amaçlarına doğru adım adım ilerlemekteler.

Herkesin kendine sorması gerekiyor: Bu dönemde ben ne yapıyorum?

Onurlu Yaşamak

İtalyanlar Napoli-Milano sendromu diyorlar buna:

Güneyde, Napoli'de, çevreniz akrabalarla, insanlarla, dostlarla çevrili. Sarmaş dolaş yaşıyorsunuz. İnsan sıcaklığı var ama özgürlüğünüz eksik. Tek başına kalamıyorsunuz.

Kuzeyde, Milano'da ise özgürlüğünüz, bireyselliğiniz sizin elinizde. Ama bu kez de insan sıcaklığından yoksun kalıyorsunuz. Çevreniz boş. Napoli ve Milano tarzlarından hangisi doğru acaba? Ne olursa olsun Akdeniz insanları İskandinavlar gibi yalnız kalamaz. Ama zaman zaman içinizden bir köşeye çekilmek gelmiyor mu? "Çılgın kalabalıktan", ihtiraslardan, medya kavgalarından, politik hırslardan, ucuzluklardan, bayağılıklardan uzak bir köşeye kaçmak istemiyor musunuz?

Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya bakın. Büyük şair, Türkiye'nin ve medyanın gündeminden çekilivermişti. Melih Cevdet Anday da öyle. Yaşar Kemal, aldığı yabancı ödüller olmasa hiç ortalarda görünmeyecek. Köşesinde roman yazmaktan başka hiçbir isteği yok. Daha niceleri...

Son yıllarda bastıramadığım bir "çekilme" isteği doluyor içime. Zaten bir yere gittiğim yok. Ne bar severim, ne gece eğlencesi. Varsa yoksa birkaç dost, bir-iki temiz insan. Hepsi bu kadar. Bunu da bir köşeye çekilerek, medyanın gündeminden uzakta yapmak ve "hayatı bir sincap kadar ciddiye alarak yaşamak" mümkün değil mi?

Varsın, "Ben senden üstünüm, ben senden zenginim, ben

senden bilgiliyim" diyerek birbirlerinin gözünü oysunlar. Hiç kimseye düşmanlık beslememişsin. Hayatında kimseye saldırmamışsın. Şimdi artık saldırılar karşısında bile kendini savunmayı bırak, çekil bir köşeye; daha derin bir gerçeğin izini sür.

Ve bir sincap kadar doğal ve onurlu yaşa!

Bir "Akis"

Tarih kitapları Osmanlı'nın Girit'i almak için verdiği uzun mücadelelerden söz eder. Bu adayı zapt etmek için çok kan dökülmüştür.

Hatta padişahın bu işten yorgun düştüğü ve "Bana Girit sözü etmeyin bir daha!" diye öfkelendiği anlatılır. Rivayete göre Girit zapt edildiği zaman da bunu padişaha söylemek epeyce güç olmuş ve sonunda o gün yemekte ne olduğunu sormasını fırsat bilip, "Padişahım, yemekte tirit, Alındı Girit!" denilmiş.

Müthiş bir adadır Girit.

Homeros'un sözünü ettiği şarap rengi denize inen sarp uçurumlar başını döndürür insanın. Aşırı güzellikten içiniz kamaşır.

Giritliler, bizim Karadenizliler gibi siyah giysileri, dizlerine kadar çektikleri çizmeleri, tespihleri ve Kayzer Wilhelm tarzı yukarı kıvrılmış bıyıklarıyla pek cakalı adamlardır.

Kemençe çalar, tütün sarar ve Türklerden öğrendikleri yanık "amane"ler söylerler.

Giritlilerin soyadları "akis"le biter: Theodorakis, Hacıdakis soyadları, onların Giritli olduğunu belirten bir nişan gibidir.

Bir ünlü akis daha vardır dünya sanatında: Büyük romancı Nikos Kazancakis.

1982'de 7 konser vermek üzere Girit'e gittiğimde bu büyük romancının İraklion'daki kabrini ziyaret ederek bir demet kır çiçeği koymuş ve o kentteki konseri ona adamıştım.

Nikos Kazancakis çok garip bir sentezi başarmaya çalışmış bir Giritliydi. Ömrü boyunca Buda'yı, Lenin'i ve Nietzsche'yi harmanlayarak kendine yeni bir öğreti yaratmaya çalışmıştı.

Romancının yaşamını merak edenler *El Greko'ya Mektup* adlı özyaşam öyküsünü okuyabilir ve bu büyük romancının metafizik spazmlarını algılayabilirler.

Kazancakis'in, Girit bağımsızlık mücadelesini anlattığı *Kaptan Mihalis* adlı romanı bizde yasaklandı ama *Zorba* eseri de bir o kadar ünlendi.

Gündelik yaşamın dar kalıpları içine sıkışarak ürkek farelere dönmüş ve durmadan denge-çıkar kollayan insanın suratına atılmış bir tokat gibidir *Zorba.*

Çünkü o, "ehemi mühime tercih eder"; yani sahte kurallar ve üç günlük çıkarlar için hayatın özünü ıskalamaz. Yaşadığı her dakika, gökyüzüne savurduğu çılgın bir minnet türküsüdür. Serseri bir ruhtur o; zayıflıklarından, üzüntülerinden zaferler çıkarır. Utançla eğilmiş başlara gururlu olmayı ve defne çelenklerinden taç giymeyi öğretir.

Nikos Kazancakis'in yarattığı bu Girit destanı, hemşerisi olan Mikis Theodorakis tarafından müziklendi ve 20. yüzyılın en tanınmış melodilerinden biri olarak tarihteki yerini aldı.

Kutsal Haykırış

Dünyanın her köşesinde, her kültürde insanlar doğum günlerini kutluyorlar. Sevilen bir insanın, bir çocuğun doğum günü, sevincin ve coşkunun yoğunlaşması, bir havai fişek şenliği, bir tomurcuk patlaması olarak algılanıyor.

Çünkü doğum, dünyanın en büyük mucizesi.

Düşünün: Bir kadın ile bir erkeğin buluşması, ana rahmine düşen tohum, embriyo ve bir annenin karnında beslenip büyüyen bir bebek, insanın tüylerini diken diken edecek bir mucize değil mi bu?

Bebeğin ana karnında beslenmesi, gelişimini tamamlaması, çeşitli sıvılar içinde, bizler gibi soluk alıp vermeden yaşaması, doğar doğmaz oksijene ihtiyaç duyması ve minicik bir varlıkken büyümesi, gelişmesi inanılır şey mi?

Bu dünyada doğum diye bir mucize olduğuna göre inanılmaz gibi görünen her şey mümkün.

Analık hep bana dünyanın en kutsal görevi olarak görünmüştür. Canından can kopan annenin feryadı, cümle yaratığın en soylu çığlığıdır.

Ne yazık ki son yıllarda, yavrularının tabutuna sarılmış annelerin feryadıyla irkiliyoruz. Bir evlat öldüğünde evrenin düzeni tersine dönüyor; türünü devam ettirmek için programlanan insanoğlu şaşkınlığa düşüyor.

Belki, Kadınlar...

"Savaş bir erkek davranışıdır!" dersek, pek de haksız olmayız. Bir kadın, erkek gibi yok edici olamaz. Çünkü bir insan doğurmanın ve yetiştirmenin ne demek olduğunu bilir.

Erkek gibi dölleyip yoluna gitmemiştir o. Çocuk doğurmanın acısını, sancısını çekmiş, canından can kopmasının şiddetini yaşamıştır.

Sonra o çocuğu emzirmiş, beslemiş, yirmi yıl üstüne titremiştir.

Erkekler çocuğu alır, asker yapar, cepheye gönderirler ve "Bum!"; çocuk artık yok!

Kadınlar, bu yok oluşun ne derece yanlış, vahşi ve doğaya aykırı bir durum olduğunu iliğinde, kemiğinde duyar.

Belki de ileride, bu çıldırmış dünyayı kadınlar düzeltecek.

Çürümeye Doğru

Dünyada yaşayan altı milyar insanın DNA'sı aynı.

Maymun DNA'sı ile insan DNA'sı arasında bile kayda değer bir fark yok.

Dünyadaki bütün hayvanlar, insanlar gibi yemek yiyor, su içiyor, uyuyor, cinsel ilişkide bulunuyor, kavga ediyor, hasta oluyor ve ölüyor. Memeli hayvanların "tropikal memeli" cinsinden olan insan da aynen onlar gibi kendi biyolojik kurallarına uygun olarak yaşıyor.

Peki o zaman hayvan ile insanı ve giderek insan ile insanı ayıran fark nedir?

Kültür, sadece kültür!

Bangladeşlilerin Kanadalılardan biyolojik olarak hiçbir farkı yok.

Ugandalılar ile İsveçlilerin de öyle.

Öyleyse bu ülkelerden birini uygar diğerini ilkel, birini yoksul diğerini zengin yapan öğe nedir?

Neden dolayı bazı ülkeler yoksullukla, yoksulluğun yol açtığı problemlerle ömür tüketir ve yaşamı cehenneme çevirirken, ötekiler dünya nimetlerinden alabildiğine yararlanan bir cennet yaratmayı başarırlar? Bir kader midir bu? Irk özelliği midir?

Hiçbiri değil. Çünkü eğer öyle olsaydı ülkelerin tarihinde iniş çıkışlar olmaz, her şey aynı kalırdı. Oysa biz kendimizden biliyoruz ki bir zamanlar cihan imparatorluğu olan bir ülke, daha sonra azgelişmişlik kategorisine sürüklenebiliyor.

Kültür, bir toplumun bütün ilişkilerini içine alan ve her şeyin üzerinde yükseldiği bir heykel kaidesi gibidir.

Bir ülkenin siyaseti, siyaset kültürüne bağlıdır; ticareti, ticaret kültürüne.

Bugün eğer Türkiye her alanda ilmik ilmik dökülüyorsa, metastaz yapmış kanser gibi her yeri yolsuzluk virüsü sarmışsa; insanlar birbirini sevmiyor ve birbirine güvenmiyorsa, bunun nedenlerini kültürde aramak gerekir.

Hepimizin gözü önünde toplumun dokusu bozuluyor, insanları bir arada yaşatan değerler sistemi yok oluyor, kısacası çürüyoruz.

Dinozorların Beyni

Federico Mayor, büyük bir İspanyol biyoloğudur. Her yıl buluştuğumuz bu ünlü bilim insanı bir gün, Paris'te, dinozorların dünya sahnesinden silinişlerinin hikâyesini anlatmıştı.

Biyoloji biliminin bulgularına göre, dinozorların gövdeleri olağanüstü boyutlarda gelişmiş. Buna karşılık beyinleri aynı kalmış. Böylesine büyük bir gövde ile küçücük beyin arasındaki oransızlık yüzünden de dinozorların nesli tükenmiş.

Demek ki beyin ile gövde arasındaki orantı çok önemli. Büyüme aşamasında sadece gövdenin değil, beynin de gelişmesi gerekiyor.

Son zamanlarda, Türkiye'deki yapısal sıkıntılara bakıyorum da, aklıma dinozorların garip kaderi gelip takılıyor. Acaba biz de dinozorlar gibi gövdece büyürken, beyinsel olarak yerimizde mi sayıyoruz?

Hepimiz biliyoruz ki Türkiye büyüyor. Yıldan yıla, nüfusuyla birlikte, gayri safi milli hasılası artıyor. Uluslararası ticareti gelişiyor, jeo-stratejik önemi hissediliyor ve bölgesinde bir orta güç olmaya doğru gidiyor.

Şehirlerimizi kuşak gibi saran çevre yolları, yeni köprüler, barajlar, telekomünikasyon sistemleri, yepyeni televizyon kanalları, yaşamamızı kolaylaştıran bilgisayar ağı bunun kanıtı.

Ne var ki, Türkiye bu gelişmeyi, geleneksel kültürü ile modernleşme arasında kendine özgü bir kültür sentezi ku-

rarak başarmıyor. Hoyrat, başına buyruk, insana saygısız ve kaba bir gelişme bu.

Bu yüzden, diyorum ki, acaba dinozorlar gibi mi olacağız? Romanın, edebiyatın, bilimin alta düştüğü, çığırtkanlığın kol gezdiği bir dev haline mi geliyoruz. Ve bu büyüklükte, beynimiz gövdemizin kaçta kaçını oluşturuyor acaba?

* * *

Batı dillerdeki *assasin* köklü kelimeler Hasan Sabbah'ın Haşhaşin örgütünden kaynaklanıyor. Batılılar Haşhaşin ismindeki ş harflerini s olarak okumuşlar, baştaki h harfini de düştükleri için ortaya *assasin* kelimesi çıkmış.

Bir örgüt düşünün ki dünya dillerine katil kelimesini hediye ediyor. İşte bizdeki vahşetin kökleri buralarda.

Bir efsane, dönemin üç büyük ismi olan Nizamülmülk, Hasan Sabbah ve Ömer Hayyam'ın çocukluk arkadaşı olduklarını ve ilerde hangisi büyük adam olursa ötekilere yardım etme konusunda sözleştiklerini anlatır.

Bilindiği gibi Nizamülmülk, Büyük Selçuklu Devleti'nin en büyük veziri, Ömer Hayyam dönemin en büyük şairi, Alamut Kalesi'ne çekilen Hasan Sabbah ise tarihin en tanınmış terör liderlerinden biri olmuştur.

Bunlar gerçektir ama ne yazık ki bu güzel efsanedeki çocukluk arkadaşlığı doğru değildir.

Hasan Sabbah'ın örgütü yıllarca adam kaçırdı ve haşhaşla uyuşturdukları bu insanları sahte cennetlere götürerek, liderleri için ölümü göze almaya hazır duruma getirdi.

Bir an önce şeyhi uğruna ölüp de cennete gitmek için sabırsızlanan bu adamlar, dünyanın en tehlikeli katilleri oldu.

Zamanın Avrupa devletleri de bu örgütle işbirliği yaptı.

Hasan Sabbah militanlarının, Papa cinayeti bile vardır. Zaten bu yüzden Avrupa'da böylesine ünlenmiştir.

Nizamülmülk'ün düzenli orduları yıllarca Hasan Sabbah'a karşı çarpıştı ama bir sonuç alamadı. Alamut Kalesi bir türlü düşmedi. Tam tersine Haşhaşiyun, bir suikastla Nizamülmülk'ü öldürdü. Bunun üzerine Hasan Sabbah tarikatının karşısına bir başka tarikat çıkarma fikri ağır bastı ve Cavlakiye'den yardım isteıdi.

Cavlakiye tarikatı, gövdede bir tek kıl ve tüy bile kalmamasına özen gösteren ve bugün dilimizdeki cascavlak kelimesine kaynaklık eden son derece tehlikeli bir gruptu.

Cavlaklar, Alamut Kalesi'ne karşı saldırıya geçti ve uzun mücadeleler sonunda Haşhaşinlerin sonunu getirdi.

Bizdeki, örgütün karşısına örgüt dikme geleneği hâlâ devam ediyor. Kendi aralarında çarpışan örgütler Türkiye'yi bir savaş alanına çeviriyor; sonunda kendimizi şiddet karşısında cascavlak kalmış gibi hissediyor ve ürperiyoruz.

21. Yüzyıl ve Bireyleşme

20. yüzyıl toplumsallaşma, komünalleşme deneylerine ağırlık verdi. Ve bunun yol açtığı trajedileri yaşadı. İnsanoğlunu bireysel hırstan, bireysel tüketimden, bireysel kazançtan vazgeçirmek ve toplum yararını göz önünde tutan düzenlemeler yapmak, 20. yüzyılın büyük düşüydü.

Bu düş 1917 Sovyet devrimiyle doruk noktasına ulaştı. Özel mülkiyet yasaklandı, üretim araçları toplumun eline geçti. Ve bu rejimi yaşatmak için Stalin'in, milyonlarca insanın yaşamına mal olan baskı rejimi kuruldu.

Milli çıkarlar ve paylaşım hesapları da Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını çıkardı. Almanya ve İtalya, birey özgürlüğünü engelleyen, toplumu ulusal hedeflere yönelten baskı rejimleri uyguladılar.

Hitler 20. yüzyılın en büyük suçunu işledi: Zulüm kamplarında 6 milyon Yahudi'yi ve masum insanı katletti. İnsanlık tarihi boyunca hatırlanacak bu toplu katliamdaki amaç kitleseldi. Sözüm ona ırkı ve toplumu temizleyeceklerdi.

Şimdiden görülüyor ki 21. yüzyıl kitleselliğe değil, bireye vurgu yapan bir çağ oluyor. İnsan tekinin zevki, kültürü, aidiyeti, tercihi ön plana çıkıyor.

20. yüzyılın ilk yarısında milli çıkarları uğruna kanlı savaşlara girişen Avrupa bugün bütünleşiyor. Yakın bir gelecekte USA gibi bir USE, "United States of Europe" doğacak: Yani Avrupa Birleşik Devletleri.

Ülkeler tarihsel para birimlerinden vazgeçtiler. Alman Markı, Fransız Frangı, İtalyan Lireti, İspanyol Pesetası tarihe karıştı.

Bu birliktelikten amaç, Avrupa'da yaşayan bireylerin mutluluğu.

* * *

Avrupalı artık savaşmak istemiyor. Evlatlarının vatan, din ya da ideoloji uğruna ölüme gönderilmesine karşı çıkıyor.

Amaç daha fazla kişiselleşme, bireyselleşme. Evindeki DVD sistemiyle istediği filmi izleyen, yüzlerce televizyon kanalından istediğini seçen, yemek zamanı dünya mutfakları arasında seçim yapan, uçaklara atlayıp en yabancı bölgelere tatil yapmaya giden, *discman*'iyle tek başına müzik dinleyen, internetle dünyayı dolaşan, bir programla istediği müzik aletinde sadece kendisinin duyabileceği biçimde dilediği melodiyi çalan insan teki, artık toplumsal amaçlara kurban edilmek yerine, kendisine ayrılan yaşam dilimini özgürce ve dilediği gibi kullanmak istiyor.

Bu yüzden 20. yüzyıl ne kadar bir toplumsallaşma, kitleselleşme çağıysa, 21. yüzyıl da o kadar bireyselleşme yüzyılı.

Ama Türkiye hâlâ kitleselleşmekten dem vuruyor: Ortak amaçlar uğruna bireylerin can verdiği, toplum liderlerinin gelecek kuşaklar adına bugünkü kuşaktan fedakârlıklar istediği, din, ideoloji, ırk ve milliyetçilik uğruna kan dökmenin meşru görüldüğü bir Türkiye modeli var kafalarda.

Şarlo ve Hitler

Adlarını anmadan 20. yüzyılı tanımlayamayacağımız kişiler vardır. Yüzyılın vazgeçilmez figürleridir onlar. Gelecek yüzyıllardaki kuşaklar, çağımızı bu kişiler aracılığıyla tanıyacaktır. Aralarında iyisi de çıkmıştır, kötüsü de.

Charlie Chaplin ve Adolf Hitler, 20. yüzyılın iki önemli figürüydü. Her ikisi de yüzyılımıza damgasını vurdu. İkisi de aynı yıl, aynı ayda, dört gün farkla doğdular. Renkleri, ufak tefek oluşları, badem bıyıklarıyla birbirlerine benziyorlardı.

Şarlo'nun Hitler'i canlandırdığı *Diktatör* filminde ona ne kadar benzediğini hatırlayın. İki adamda da büyük kitleleri etkileme yeteneği vardı. İnsan yığınlarını peşlerine düşürebiliyorlardı.

Hitler, Almanya'ya davet edilmiş olan Şarlo'nun ülkeye girişine izin vermemiş, bütün filmlerini yasaklatmıştı. Yakınlarına, "O bir artist değil, politikacı..." diyordu. Şarlo'nun Hitler hakkındaki yorumu ise şöyleydi: "Hitler çağımızın en büyük oyuncusu."

O zamanlar, politika ile oyunculuğu bir arada yürüten iki adamdan biri, gücünün doruğunda ülkeler zapt eden, fatih bir ordu komutanı, öteki ise dünya halklarını güldüren bir palyaçoydu.

Hitler'in yıldırım orduları, SS'leri, savaş uçakları, gaz fırınları vardı. Hiç yıkılmayacak gibi görünen bir dünya düzeninin başında, mağrur ve muzaffer duruyordu.

Şarlo'nun ise başı beladaydı. Filmleri yasaklanıyor, hatta ünlü Amerikan Aleyhtarı Faaliyetler Komisyonu onu suçluyordu. Suçlama nedeni ise belliydi: Kışkırtıcılık. Onlara göre Şarlo bir provokatördü. Şarlo komisyona bir telgraf çekmişti: "Evet! Ben bir kışkırtıcıyım, bir barış kışkırtıcısı."

Hitler yüzyılın en büyük felaketini hazırlarken, dünya savaşını kışkırtarak alkışlanıyor; Şarlo ise hiçbir gücü olmayan bir sanatçı olarak barışı savunduğu için suçlanıyordu.

Şimdi 21. yüzyılın başlarında duruma bakıyoruz. Bu yüzyıldan geleceğe devredeceğimiz miras, Şarlo denen o ufak tefek adamın varlığıyla onurlanıyor. Şarlo insanlığın onur anıtlarından, büyük klasiklerinden biri oldu. Hitler ise sonsuza kadar "sapık bir katil" olarak damgalandı. Orduları, üniformaları, hükmettiği mahkemeleri onu kurtarmaya yetmedi.

İşte size iki insanın öyküsü... Birbirine çok benzeyen iki insanın. Bugün Şarlo'nun olağanüstü gücü ile Hitler'in zavallılığını yan yana getirebilir misiniz hiç?

İşte bu mucizeyi sağlayan şey insanoğlunun vicdanı, imparatorlukları, zulüm krallıklarını deviren mekanizma, insanın daha iyiye, daha güzele ve daha doğruya olan inancı. Eğer bu böyle olmasaydı, Hitler'ler hep başımızda kalırdı. Şarlo'lar da hep zavallı palyaçolar olarak sürünürdü. İyi ki öyle değil.

Bugün insanlık Şarlo'nun önünde eğiliyor. Hitler'e gelince... Ona gülmüyor bile.

Teknoloji ve Savaş

Teknolojik buluşların dünyayı değiştireceği iddiası yeni değil. Hemen hemen her kuşak böyle bir dönem hazzına kaptırdı kendini.

Stefan Zweig, çağdaşlarıyla birlikte, uçak denilen buluşun sınırları ve ülkeleri, dolayısıyla düşmanlıkları ortadan kaldıracağını savunuyordu.

Öyle ya, dönemin anlayışıyla uçak bütün sınırların üstünden uçtuğu ve bir anlamda sınır tanımadığı için eski milliyetçi modeller nasıl devam edebilirdi?

Derken ne oldu biliyor musunuz? Korkunç bir dünya savaşı patlayıverdi.

Kültür ve Tabanca

Yaz günleri kış günlerinden uzundur ama olduğundan daha da uzunmuş gibi hissedilir. Çünkü hayat durgun bir su gibidir. Kışın o deli deli koşturmaları yoktur yaz günlerinde. İnsan uyumaya, düşünmeye ve kitap okumaya daha çok zaman ayırabilir. Bu açıdan yaz dönemi, eski toplum biçimlerine daha çok yaklaştırır bizi.

İnsanların deli gibi oradan oraya savrulmadığı, hayatı bin bir elektronik icadın doldurmadığı, zamanın daha bol olduğu dönemleri hatırlarız. Modern hayat bize ne düşünme zamanı bırakır ne de okuma. Kendimiz, yakınlarımız, arkadaşlarımız; tarih, kitaplar, anılar daha gerilere itilir. Toplu gündemlerin peşine takılırız.

Televizyon karşısında, farkında olmadığımız bir esaret yaşar, kitleler halinde yönlendiririliriz. Böyle geçen binlerce saatin sonunda ortak bir alan oluşur. Kendini esarete kaptırmış olan bizler de bu ortak alanın kullanıyızdır artık. Bizim yerimize başkaları düşünür, başkaları karar verir.

Modern dünyada mektup da yazmayız. Eşe dosta yazılan küçük notlar ve sayfalarca süren mektuplar hayatımızdan çıkıp gitmiştir. Bir köşeye oturup olayları düşünmek de öyle. O da sürgüne gönderilmiştir artık. Düşünmeden yaşarız. Kafalarımız, çıkarlarımızın nerede olduğunu sezmemize yarayan antenlere, duyargalara dönüşmüştür.

Kitaplar ise bir başka sürgün malzemesidir. Küçük bir azınlık dışında, kitap okumak bir işkencedir, Türkiye'de.

Yazın kıyıları dolduran yüz binlerce yerli turist boş vakitlerinde dedikodu yapar, çok sıkılırsa tavla oynar ama asla yazılı bir nesneye bakmaz. Bu yığınlar sanki "Allah Türk'e çeşme-i irfanı haram kılmıştır" diyen büyük şair Nefi'ye hak vermek için çırpınmaktadır.

Oysa çeşme-i irfandan kana kana su içen birçok Türk de yaşamaktadır bu memlekette. Ama onlar rejim tarafından pek iyi gözle bakılmayan ve vatana sadakat duygularının zayıflığından kuşku duyulan yurttaşlardır. Sürüden ayrılan insanı hiçbir rejim sevmez.

Sürüden ayrılmanın, birey olmanın ve kendi kafasıyla düşünmenin en önemli göstergesi ise okumaktır. Hitler'in Propaganda Bakanı Goebbels bu yüzden, "Kültür sözünü duyduğumda elim tabancama gidiyor!" demiştir. Siz bu yazıyı okuduğunuza göre, her devrin Goebbels'lerinin hışmına uğramaya aday, kendi kafasıyla düşünen insanlardansınız demektir.

Aman kendinize mukayyet olun!

Şiddetin İlk Türü

Ben toplumsal sorunların başına "şiddet" maddesini yazanlardanım.

Çünkü bir toplum kadınlara eziyet ediyor, çocukları eziyor, hayvanlara işkence yapıyorsa ve her evden "şiddet" feryatları yükseliyorsa, o toplum zor adam olur.

İstanbul sokaklarında çelimsiz genç kadınlar görüyorsunuz. Omuzlarının arasında kıstırdıkları başları ve ürkek gövdeleriyle, işe gidip geliyor ve birer yaralı kurt gibi dolaşıyor.

İşte o narin kadınların hepsi korkunç bir dayak eğitiminden geçiyor. Her gün, ama her gün dayak yiyorlar. Hakarete uğruyor, aşağılanıyorlar.

Evdeki şiddet önlenmeden toplumdaki şiddet önlenemez. Önce toplumun çekirdeği olan aileyi şiddetten arındırmak gerekiyor. Bence bu iş zor!

Çünkü popüler kültür araçları durmadan "erkek olarak doğmayı" bir üstünlük sayan, sapık bir ideolojiyi yayıyor.

Erkeğin yiğit, kadının ise "önüne gelene kuyruk sallayan bir dişi kancık" olduğu inancıyla yetiştirilen erkekten kime ne hayır gelebilir?

Aydın geçinenlerin bile dayak yiyen kadında suç aradığı ve fahişelere tecavüzün ceza indirimine girdiği bir "erkek" dünyasında, bir avuç kadın hakları savunucusu seslerini yükseltiyor.

Onları kutluyor ve bütün yüreğimle yanlarında olduğumu bildiriyorum.

Şiddeti Reddetmek

Kardeş kavgası yaşanan ülkelerde hep aynı oyun oynanıyor. Önce toplum çeşitli kutuplara bölünüyor. Bu kutuplar arasındaki kin ve nefret, keskin bir ustura ağzı gibi sürekli bileniyor. Daha sonra iş karşılıklı cinayetlere geliyor: Bir sizden, bir bizden... Üç bizden, beş sizden...

Derken olay çılgınlık boyutuna yükseliyor ve kardeş kardeşi boğazlamaya başlıyor. Toplum adeta bir kan tutkusuna kapılıyor: Baba evladını öldürüyor, evlat babasını.

İspanya İç Savaşı bu kanlı dövüşün en acımasız örneklerinden biriydi. Ve iç savaş döneminde insanlar *Viva la muerte* diye haykırıyorlardı. *Viva la muerte,* yani "Yaşasın ölüm!"

Bir toplumu "Yaşasın ölüm" sloganını kutsayacak kadar çıldırtan, kendi evlatlarının kanını içerek yüreğini ferahlatmaya iten nedenler hakkında çok düşündüm. Ve gördüm ki bu iş bir günde olmuyor. Toplum, ölümü seven, ölümü yücelten, ölümü kutsayan provokatörler eliyle akıl ötesi bir şiddet boyutuna çekiliyor. Bu iş yavaş yavaş kotarılıyor; bir birikim söz konusu. Ölümün kutsandığı yerde, yaşamı savunmak bir suç haline geliyor.

İspanya'nın yüce değerleri "kraliyeti ve devleti savunmak"tı. Bu kavramlar başka ülkelerde az çok değişiklik gösteriyor. Ama sonunda hep, uğruna insan kanı akıtılması gereken kutsal kavramlar öne çıkıyor.

"Devleti korumak"
"İdeolojiyi korumak"
"Dini korumak"
"Kralı korumak"

Bu kavramlar çevresinde, bir toplumun kendi evlatlarına kıyması meşru hale getiriliyor. Dolayısıyla o toplum harakiri yapıyor.

* * *

İspanya gibi Yunanistan da bu kan banyosundan geçti. Bugün uygar kentlerde, AB üyesi olarak kadeh tokuşturan insanlar bir zamanlar birbirlerinin kanına ekmek doğrama çılgınlığına sürüklenmişlerdi. Aynı oyun ne yazık ki Türkiye'de de sıkça oynanmak isteniyor.

Bu tehlikenin panzehiri, toplumun bilinçli kesimlerinin "şiddet" olgusunu toptan reddetmesi ve her insanın, canı korunması gereken bir değer olarak benimsemesi. Bu noktada herkes durup kendi kendine sormalı:

"İnsanların canını korumak gibi bir derdim var mı, yok mu?"

"Şiddeti toptan reddedebiliyor muyum, yoksa bazı şiddet biçimleri iyidir diyerek kan dökülmesini kutsuyor muyum?"

Özellikle aydınların bu soruların cevabını net olarak vermeleri gerekiyor. En azından kendi vicdanlarına karşı.

Kim diyebiliyorsa ki, "Ben şiddetin her biçimine karşıyım. Sağcı, solcu, dini, etnik ve resmi; kısacası hangi kimlik altında ortaya çıkarsa çıksın terörü, şiddeti, insan canına kastetmeyi nefret duyarak reddediyorum", işte o insan, ülkesini iç savaştan korumaya çalışmaktadır. Bunun ötesi, şiddete taraf olmamak ve *Viva la muerte* çığlığını yükseltmektir.

İnsan ve İcatları

İnsan bedeni denilen mucizenin istekleri, sakınımları, kendisine yönelen tehlikeleri algılayış biçimi, bağışıklık sistemi ve ritmi çok önemli. Bu önemli bilgiler Doğu uygarlıklarında kuşaktan kuşağa aktarılmış ve önemli birikim oluşturmuş.

Batı uygarlığı ise bu bilgileri küçümseme eğiliminde. 300 yıllık tıp bilgilerine dayanarak, binlerce yılın birikimini taşıyan insanlık deneyimine karşı çıkıyor. Elbette ki modern tıp inkâr edilemez, edilmemeli. Ama modern tıptan önce de hastalarını tedavi etmek zorunda kalan insanların birikimi de çok önemli.

İnsanlar çoktan beri doğal gelişimlerini terk ettiler. Oysa biz de doğadaki diğer canlılar gibiyiz. Onlara benzer içgüdülerimiz, sezgilerimiz, doğal yeteneklerimiz var. Ama iyice yalıtılmış bir yaşamda bunları teker teker yitiriyor, garip yaratıklar haline geliyoruz.

Doğal yaşamda televizyon, otomobil, asansör, nükleer silah yok. Bu buluşlar bir yandan hayatımızı kolaylaştırıyor, bir yandan da bizi türümüze yabancılaştırıyor.

İnsan dört ayak üstünde yürüyordu. Bir an geldi, ayağa kalktı. *Homo erectus* (Latince dik insan) oldu. Acaba bugün milyonlarca insanın bel ve omurga rahatsızlığı çekmesinde, *homo erectus* aşamasının henüz tamamlanmamış olmasının

etkisi yok mu? Canlılar içinde en zor ve sancılı doğum yapanın, insan türünün dişisi olması da buna bağlanabilir mi?

Bunlar sadece bedenle ilgili. Ya modern yaşamın ruhlarımız üzerindeki tahribatına ne buyurulur?

İnsan, kendi cinsini kitle halinde yok eden tek canlı türü! Bunu hiçbir hayvan yapmıyor. Kendi cinsinden olanı öldürmüyor. Kendi türüne işkence yapmıyor.

İşkence kavramı başlı başına bir insan icadı! Doğada işkence yok. Kısacası dünyanın en vahşi yaratıkları bile, insanların birbirine uyguladığı zulmü bilmiyor, tanımıyor.

Din savaşları, kitle katliamları, işkenceler, atom silahları... Dünya sakinleri arasındaki en zalim tür olmak da bir "insanca yanlış" mı acaba?

Yaşasın Ressamlar!

Amerikan polis filmlerinde genellikle "Kafkasyalı" diye çevrilen bir tanımlama vardır. Polis kayıtlarına düşülen bu not, o kişinin Kafkasya bölgesinden olduğunu değil, beyaz ırka mensup olduğunu anlatır.

Bu tanım, Kafkas Dağlarının insanın ilk yuvalarından biri olmasıyla açıklanabilir ancak.

Gobustan bölgesi, Hazar Denizi kıyısında sarp kayalardan oluşmuş ve insana bu dünyadan olmadığı duygusunu veren tuhaf bir yer. Otuz bin yıl önce burada insanlar yaşamış.

Kayalarda resimler var. O resmi oraya yapan insanı gözünüzün önüne getirmeye çalıştığınızda garip bir perspektif çarpılmasına uğruyorsunuz. Otuz bin yıl önce o kayalardaki kovuklara sığınmış yaşayan, avlanan, gülen, sevişen, kavga eden insan. Yani bizim atalarımız.

Kayalara, el ele tutuşmuş bir kadın ve erkek figürü çizmişler.

Acaba bir âşık mı çizdi o resmi oraya. Sevgisini kayalara kazımak mı istedi? Biraz ötede bir kayık; kürekçileri belirgin bir kayık. Norveçli denizci Thor Heyerdahl buraya üç kez gelmiş ve günlerce kalarak bu resimleri incelemiş. Garip bir şekilde İskandinavya'daki kayık çizimleriyle benzerlik gösteriyormuş çizimler.

Çizimlerde elbette hayvanlar da var. Bir hayvanı resmet-

menin, onu avlamayı kolaylaştıracağına inanıldığını sanıyor bilim adamları.

Yani sanatın büyüsü o zamanlarda da geçerliymiş.

İlk kez bir insan eli, ilk kez bir mağarada bizon resmi çizdiğinden beri bir ulu ırmak aktığını anlatan Nâzım usta, boşuna söylemiyor bu sözleri.

Dans eden insan figürleri Matisse'in son resimlerinin neredeyse aynısı.

Bu resimleri görünce tektanrılı dinler tarihinin ne kadar kısa olduğunu bir kez daha dehşetle fark ediyorsunuz. Özellikle dünyanın kabul ettiği milat, daha dün gibi. Demek ki insanlar o kayalara resim çizerken, daha milada 28 bin yıl varmış.

Aynı yerde, Surhane adlı bir yer var. Kırmızı Ev anlamına gelen bu kelime, ateşe tapanların mabedinin ismi.

Zerdüşt dininden olanlar ve Mecusiler burada ateşe ibadet ederlermiş. Dört bacadan dört alev fışkırıyor. Duvarlarda Sanskritçe yazılar, ölülerin yakıldığı bir kuyu.

Büyük İskender bile kapısında durmuş mabedin, günaha girmemek için adım atmamış.

Peki niye Hazar kıyısı, niye Azerbaycan toprağı?

Sebebi basit; çünkü petrol var ve toprak yanıyor.

Büyük İskender'e acayip bir su bulduklarını ve bunun insanı yaktığını söylemişler. Denemelerini emretmiş. Bir kölenin üstüne dökmüşler bu sudan ve adam alev almış.

O gün bu gündür petrol hâlâ insan yakmaya devam ediyor. İnanmazsanız akşam haberlerinde, açık ve gizli savaşlara kulak kabartın!

Yani eski çağlardan beri birtakım insanlar başka insanları yakmaya, bazıları da resim yapmaya meraklı.

Bu iki insan türü arasındaki çelişki hiç bitmiyor.

Ve ben kendimi, otuz bin yıl önce kayalara resim çizenlere son derece yakın hissediyorum. Çağdaşım olan iktidar sahiplerinden çok daha yakın.

Yaşasın ressamlar!

Hayali Bile Güzel

Beş yüz yıl önce, dünyadaki kara parçaları bilinmiyordu. Doğru bir dünya haritası çizilememişti. Avrupalılar için koskoca Amerika kıtası mevcut değildi.

Ama şimdi bu mevcut olmayan kıtadaki bir devlet İngilizlerle el ele vererek insanoğlunun gen haritasını çıkardı. Tarihin dönüm noktalarından birini yaşıyoruz.

Belki de ilerdeki yüzyıllar, milat olarak İsa'nın doğumunu değil, gen haritasının okunuşunu kabul edecekler. *Human genom* deyimi miladın yerini alacak.

Felsefe kitaplarını açtığınız zaman en önemli filozofların çağlar boyunca "Kendini tanı" öğüdü verdiğini görürsünüz. Kendini tanımayı erdemlerin en üstüne koyar birçoğu. Delfi Tapınağı'na bile yazmışlardır bunu.

Montaigne, her biri zekâ ve bilgelik ürünü olan denemelerinde sık sık bu konuya değinir. Şimdi insan kendini tanımaya başlıyor işte. Kendini bildiği ölçüde, insan olacak.

Carl Sagan insanoğlunun saldırganlığındaki temel dürtüyü beyinciğe yakın bir yerde duran "R faktörüne" bağlar. R, Batı dillerindeki sürüngen kelimesinin ilk harfidir. Saldırganlığımızın, evrim sırasındaki timsah dönemimizden miras kaldığını söyler.

Bakarsınız insanoğlunun gen haritasının çıkarılması, bu tip saldırganlıkları da önler. Ölçüsüz hırslara, sapkınlıklara, cinayet eğilimlerine de son verir.

Lombroso ve Ferri, doğuştan suçlu olma potansiyeli taşıyan kişilerin bir adaya sürülmelerini önermişti. Şimdi ister misiniz yeni gen buluşu bu insanları da tedavi etsin. Ortalık hep iyi niyetli, alçakgönüllü, namuslu, saygılı insanlarla dolsun.

Bu kadar Polyannacılık fazla, dediğinizi duyar gibi oluyorum ama hayali bile güzel değil mi?

Dünya Değişiyor ve Değişmiyor

Dünya değişiyor değişmesine ama bu arada değişmeyen şeyler de var.

Mesela Homeros'un yazdığı insan değerleri değişmiyor, Sofokles'in oyunlarındaki insan psikolojisi durmadan tekrarlanıyor. Shakespeare hâlâ insanoğlunun kanında. Yunus Emre bugünün yobazlarına ders vermeye devam ediyor.

Dekor, mekân, teknik değişti ama insanoğlunun bazı özellikleri hâlâ aynı.

İnsanlar New York'ta, İstanbul'da, Hong Kong'da antik trajedilerin kahramanları gibi aşk, kıskançlık, öfke, intikam, dostluk, düşmanlık frekanslarından ses veriyorlar. Demek ki dünya bir yanıyla değişiyor ama bir yanıyla da aynı kalıyor.

Mesele değişen ile değişmeyeni ayırt edebilmekte.

Paris'te de insanlar yaşıyor, Miami'de de, Cenevre'de de; Kandahar'da da, Pnom Penh'de de, Nairobi'de de...

Bu kentlerin bazılarında insanlar hayatlarını mutluluk, incelmişlik ve zevk içinde geçirirken, bazılarında işkence, baskı, korku ve yıldırma hüküm sürmekte.

Sorun sadece para değil.

Nice yoksul Akdeniz ve Karayip kasabası var ki, insanlar yaşamlarını pırıltılı bir gökkuşağı altında, saygı, sevgi ve neşe içinde geçiriyor. Nice petrol zengini Arap ülkesi var ki, yaşamı bir cehenneme dönmüş.

Sorun, yaşam kültürü denilen kavramda.

Sofokles'in Toprağında

Yıllar önce, Efes Antik Tiyatro'nun görkemli atmosferinde Mikis Theodorakis ve Manos Hacıdakis'le ortak bir konser verirken, değerli besteci Theodorakis'in çok heyecanlandığına tanık olmuştum.

Diyordu ki, "Sofokles'ten 2500 yıl sonra burada, onun konuşma yaptığı noktada durmak müthiş bir duygu."

Adı bile insanı heyecanlandıran büyük tragedya yazarı Sofokles, günümüzden binlerce yıl önce bakın ne diyor:

"Birçok kudretli şeyler vardır, fakat hiçbiri insan kadar kudretli değildir."

1941 yılında Sabahattin Ali'nin çevirdiği satırlarda, devam ediyor Sofokles:

"İnsan, karanlık denizlerin üzerinde, fırtınalı lodos rüzgârıyla kabaran dalgaları aşarak, gürültüler arasında yoluna gider. Toprağı, bu ebedi ve yorgunluk bilmeyen tanrıyı bile yorar, kuvvetli atların çektiği sabanı dolaştırarak her yıl onun bağrını altüst eder.

"Şu çok bilmiş insan, gamsız kuş sürülerini, ormandaki yırtıcı hayvanları, denizdeki türlü mahlukları ipten örülmüş ağlarla tuzağa düşürür. Dağın yabani hayvanını zekâsıyla yola getirir ve atın yeleli başına koşum ve kimseye râm olmayan dağ boğasının boynuna boyunduruk geçirir."

Sofokles sadece tarım ve hayvancılık yapan insanı gökle-

re çıkardığına göre bugünkü insanın uzay teknolojisini, Ay yolculuğunu ve gen haritasını çıkardığını bilse ne derdi diye düşünüyorsunuz. Ama sonra aklınıza Hiroşima, Nagazaki, dünya savaşları ve kitle imha silahları geliyor.

Sofokles yeteneklerini övdüğü insanoğlunun kendi türünü yok etmekte bu kadar başarılı olacağını düşünmüyordu herhalde.

Şöyle devam ediyor:

"Bunlardan başka konuşmayı, yüksek düşüncelerine kanat vermeyi, ülkeler idare etmeyi, soğuk gecenin kırağısından, rüzgârın savurduğu yağmurun oklarından korunmayı öğrenmiştir.

Her tedbiri bilir, önüne çıkan hiçbir şeyden şaşırmaz.

Yalnız ölümden nereye kaçacağını bilemeyecektir."

Sofokles, sonunda insanoğlunu can evinden vuruyor.

Âşık Veysel'in "Murat yalan, ölüm gerçek" dizesindeki trajik gerçeği vurguluyor:

"Ölümden nereye kaçacağını bilemeyecektir."

Ama sonra, insanoğlunun gelecek kuşaklarına duyduğu güveni belirtmek için ekliyor: "Fakat en devasız dertlerin bile devasını bulmuştur."

Ne dersiniz, gen çalışmaları yapan torunları, Sofokles'in güvenini haklı çıkarır ve devasız dertlere de çare bulur mu acaba?

Sofokles'in 2500 yıllık sözlerini okurken, nedense bu dizelerin Türkçeye çevrildiği 1940'lı yıllara gidiyor aklım. Çeviriyi yapan Sabahattin Ali'nin değerli, eğitilmiş, bilgi dolu kafasını ezerek parçalayan Ankara rejimini düşünüyorum.

Sofokles, bu satırları yazarak güvenini belirttiği insanoğlunun, 2500 yıl sonra böyle bir rejim kuracağını bilebilir miydi acaba?

Sokratesleri susturma yönteminin hiç değişmeyeceğini hesap edebilir miydi?

Aristokrasi Kuşatılıyor

Barbarlaşma, insanı asli fonksiyonlarına indirgemek anlamında mı kullanılmalı acaba? Çünkü uygarlıkların en büyük çabası, insanın duygularını inceltmek, düşünce dünyasını yüceltmek ve böylece her türlü günlük eylemine bir zarafet katabilmekti. İkiyüzlü bir çabaydı bu, kabul ama yine de insanlığa bir katkısı oldu!

Geçmişteki büyük sarayları ve onların yaratmaya çalıştığı aristokrat kültürü düşünelim: Hiçbir saray mutfağı fazla acı, fazla ekşi gibi kuvvetli tatlara izin vermez. Böyle düşününce Osmanlı mutfağının neden çiğ köfte yerine, bin bir emekle hazırlanan ve ağızda hafif, uçucu tatlar bırakan yemeklere yöneldiği daha iyi anlaşılır.

Ya müzik?

Osmanlı saray müziğiyle göbek atmak, ağlamak, feryat etmek, göğse jilet sallamak, hep beraber el çırpmak imkânsızdır. Çünkü o, diğer sarayların müziği gibi duyguları coşturma değil, ardı ardına dizilen melodilerle insan algılamasını yüceltme çabasındadır. Viyana sarayında ardı ardına dizilen armonilerin, kristal kulelerden dökülen bir çavlanı andırması gibi.

Gelişmiş uygarlıklarda insanın temel beden fonksiyonlarına doğrudan doğruya seslenip de "Al sana yemek! Al sana kadın! Al sana dümbelek!" demek, yakışıksızdır. Bütün bunlar, insanın yarattığı ritüeller içinde ele alınır ve bir duygu

yüceliği yakalanmaya çalışılır. Elbette yemek yenecek, karşı cinsle birleşilecek, eğlenilecektir. Ama her şey adabımuaşerete uygun olacaktır.

Amacım elbette aristokrasiyi savunmak değil. Sadece büyük Avrupa başkentlerine her gidişimde biraz daha arttığını sezdiğim bir eğilimin altını çizmek istiyorum.

Aristokratlar da insan kültürünün gelişimine katkıda bulunmuşlardı ve ne yazık ki bu kültür kebapçılarla, seks dükkânlarıyla, yılan oynatanlarla kuşatılmış konser salonlarına hapsedilmiş durumda.

"Zaten yüksek kültür önceden de bir azınlığa aitti, saraylara hapsedilmişti" derseniz kabul ederim. Öyleydi. Ne var ki insan, aradan geçen bunca yılda bir gelişme olmasını ve kitle kültürünün daha incelmesini beklerken, tam tersi bir eğilim sezdi mi içinde bir burukluk duymadan edemiyor. Bach'ın, Hafız Post'un, zeytinyağlı yemekler kültürünün, yemek ve içki ritüellerinin toplumdan kovalanmasına üzülüyor.

Bunun sonucunda da Batı başkentlerinin metrolarında deşilmedik bir tek koltuk, kırılmadık bir telefon kulübesi bulamıyorsunuz.

Sanki barbarlık, yüzyılların hıncıyla uygarlıktan öç alıyor!

Eğitilmek

Kimse kendisini ateşe atmaz, ailesinin, çoluk çocuğunun cehennemde yaşamasını istemez. Yine de insanlar sık sık kendilerine bir cehennem yaratır ve onun ateşinde kavrulurlar.

Bir tehdit oluşturmadığınız sürece, insanların çoğunun içinde bir iyilik eğilimi olduğuna inanırım ben. Ama tarihe baktığınız zaman insanoğlunun savaş, zulüm, işkence belalarından hiçbir zaman kurtulamadığını görürsünüz.

İnsan bu kanlı tarihe bir çocuk gözüyle bakabilse şaşırır: Toplumların niye durup dururken kendilerini ateşe attığını anlayamaz. Bunu benimsemek ancak bir yetişkin olmakla mümkündür. Beyni kutsal kavramlarla yıkanmış ve kafası hurafelerle doldurulmuş bir yetişkin.

Yetişkinlerin çoğu, çocuklardan aptaldır; yani aptallaştırılmıştır. Çünkü eğitilmişlerdir.

Adolf Hitler Almanya'yı ve dünyayı büyük bir savaşa sürüklemeyi aklına koyduğu zaman ne yapmış biliyor musunuz: Alman çocuklarını savaş fikrine alıştıracak oyuncaklar imal ettirmiş.

Milyonlarca kurşun asker döktürmüş. Bu askerler bir savaş karargâhındaki çeşitli durumları gösteriyor. Sadece çarpışan askerler yok bunların içinde. Cephe gerisi de var. Kimi tıraş oluyor, kimi akordeon çalıyor, kimi askerler dev uçak pervaneleri taşıyor. Bunları gördüğünüz zaman dehşete dü-

şüyorsunuz. Savaş denilen o korkunç delirmeyi "normal" ve "sıradan" bir hayat sahnesi haline getirmek için şeytani bir zekâyla her şey inceden inceye düşünülmüş.

Bunların bir düzen içinde sergilendiği vitrinin önünde çakılıp kalıyor ve ister istemez Sigmund Freud'un insan ruhunun karanlık yanı üzerindeki fikirlerini hatırlıyorsunuz.

Savaş ve Savaş

Kabil Habil'i öldürdüğünden, yani insanoğlu denilen yaratık, kardeşinin kanını toprağa döktüğü ilk günden beri aynı anlamsız, saçma ve zalim alışkanlık sürüp gidiyor.

Belki silahların türü değişiyor, savaş biçimleri farklılaşıyor, teknolojik ilerleme yeni katliam biçimleri ortaya çıkarıyor, ama işin özü hep aynı. Hiçbir canlı türü birbirini yok etmezken, insanoğlu kitle halinde öldürmelerden zevk alıyor.

Sert savaş, insanlığın başlangıcından beri bilinen bir mücadele biçimi. Yani Kabil Habil'in kanını toprağa döktüğünden beri var olan bir barbarlık.

Tevrat'ta, "Bak" der, "kardeşinin kanının sesi topraktan sana bağırıyor!" İnsanlar ne kadar gelişirse gelişsin, öldürme ve yok etme tutkusundan kurtulamıyor ne yazık ki.

Yumuşak savaş ise daha çok kültür alanında veriliyor.

İnsanların yeme içme biçimleri, davranışları, dilleri değiştirilerek girişilen bir savaş biçimi bu.

Eğer daha somutlaştırmak istersek, yumuşak savaşı anlatmak için Hollywood, Coca Cola ve McDonald's'ı örnek gösterebiliriz. Dünyayı size benzetirseniz, egemenliğinizi daha çabuk kurarsınız. Bu yüzden Hollywood, Amerika için ordudan daha güçlü bir savaş makinesidir.

Dünyanın dört bir yanında aynı anda gösterime sürdükleri filmler yoluyla, milyarlarca Çinliyi, Arap'ı, Rus'u, Türk'ü, Su-

danlıyı, Yemenliyi, Japon'u kendi yaşam biçimlerine özendiriyorlar ve kendi kültürlerine aşina kılıyorlar.

Dünya insanları olarak sanki hepimizin ikili bir geçmişi var: Biri ait olduğumuz ülkenin gelenekleri, ikincisi ise çocukluğumuzdan beri edindiğimiz Amerikan gelenekleri.

Eli, İlah, Allah

Yüzlerce yıldır din kavramının öldürdüğü insan sayısı, belki de ruhunu kurtardığı insan sayısından daha fazladır.

Öbür dünyada kimin cennete gideceği tartışması, birilerini bu dünyadan alelacele yollama tutkusuna dönüşmüş. Birçok savaş, engizisyonlar, cihatlar, pogromlar hep bu yüzden yapılmış. Ve güzel ahlak, hoşgörü öneren dinler yüzünden oluk oluk akmış insan kanı.

Öldürenlere dönüp deseniz ki: "Acelen ne birader? Biraz bekle, zaten hepsi ölecek. Senin inandığına inanmadıkları için de hepsi cehennemi boylayacak. Eğer buna inancın tamsa insanları beş on yıl önce cehenneme göndermek için nedir bu telaş?"

Yahudilerle Filistinliler birbirini öldürüp duruyor. Oysa iki kavim akraba. Biri "selam" diyor, öteki "şalom!"

İsa çarmıhta Tanrı'ya nasıl sitem ediyordu: *Eli, Eli lama sabahtani...* Yani "Allahım, Allahım beni niye terk ettin?"

Aramiler ve Yahudiler Tanrı'ya Eli diyor, Araplar İlah. Adı bile bu kadar aynı olan Tanrı yüzünden de birbirlerini katledip duruyorlar.

Az bilinir ama İsa'nın gerçek adı Emmanuel'di. Yani Eli'nin, İlah'ın emini.

Yıllar önce Çorum'da katıldığım bir toplantıda ilahiyat hocaları da vardı. Ben konuşmamda Allah adının, Hz. Muhammed'den önce de var olduğunu söyleyince şiddetle itiraz ettiler.

"Nasıl olur?" dediler. Ben de onlara basit bir soru sordum:
"Peki Hz. Muhammed'in babasının adı neydi?"
"Abdullah!" dediler ve der demez de önlerine baktılar.
Abdullah; yani Allah'ın kulu.
Eli, yani İlah, yani Allah.

Fanatiklik

Fanatizmin en korkunç yanı, insanı akıldan ve muhakeme gücünden yoksun bırakması.

İnsanoğlunun eğlence ve beden hareketi olsun diye icat ettiği top oyunları yüzünden cinayet işlemek ancak böyle bir ruh haliyle mümkün oluyor.

Ya da dünyaya şefkat ve iyilik getirme iddiasında olan ve insanları günah işlemekten alıkoymaya çalışan din yüzünden katliam yapma saplantısı, ancak fanatizmle sağlanabiliyor.

Kürenin Köyleri

Ne garip değil mi? Dünyanın "küresel bir köy" olduğu yazılıp çiziliyor. *Global village* tezi, iletişimin bütün dünyayı bir köy haline getirdiğini öne sürüyor.

Ne var ki bütün bu gelişmeler karşısında bile bazıları "küresel" oluyor, bazıları ise "köy" olarak kalmayı sürdürüyor.

Çok uzun bir süredir, "düşünce taşrası olarak" yaşamayı sürdüren bizler ise kendimizi dünyadan sıyırınışız. Hem dünyada olup bitenlerle ilgilenmiyor hem de bizimle ilgilenmeyen dünyaya kızıyoruz.

Oysa dünyanın bizi tanıması için, öncelikle bizim dünyayı tanımamız gerekmiyor mu?

Paris, Paris'tir...

Paris, Paris'tir...

İşgal döneminde bile yaşam biçimini sürdürmüş, Nazi çizmesi altında ezilmemiş bir ışıklar şehridir.

Gelen gideni pek fazla takmaz.

Binlerce lokantasından yükselen kahkahalar, hükümete ve Elysee'ye karşı halkın yaşama iradesini yansıtır gibidir.

Evleri küçüktür, merdivenleri dardır, bir kısmının banyosu bile yoktur. Bu yüzden Parisliler dışarıda yaşar. Kitaplarını, gazetelerini kafelerde okur, derslerini gene orada çalışırlar. Buluşma mekânları evler değil, kafelerdir.

Sanılanın aksine Parisli şık değildir. Eni konu ucuz giyinir, çünkü parayı giysiye değil, kitaba, sinemaya ve yemeğe harcamayı sever. Ucuz giysilerini havalı kılan tek şey boyunlarına dolayıverdikleri renkli kaşkollardır.

Öğrenciler Saint Michel'de gezer: Edebiyatımıza, "Herifçioğlu koyuvermiş Saint Mihchel'de sakalı / Nitsin bizim köyü, neylesin Mahmut Makal'ı" dizeleriyle yansıyan Saint Michel.

Entelektüeller daha çok Saint Germain'i mekân tutar.

Dünyaca ünlü Champ Elysees ise turistlere kalmıştır.

Paris Paris'tir...

Ne Chirac takar ne de Juppe. Ama şairlere, müzisyenlere çok değer verir.

Verlaine ve Rimbaud'nun bir kez kahve içtikleri yer bile neredeyse müzeye dönüşür.

Bir yandan dünyanın en büyük sergilerinin açıldığı görkemli salonların ışıl ışıl güzelliğinde davetler verilir, bir yandan gettolara sığınmış olan Kuzey Afrikalı göçmenler dövülüp Seine Nehri'ne atılır.

* * *

Seine Nehri'nin kıyısında Notre Dame Kilisesi'ne bakan caddede, dünyanın belki de en güzel kitapçısı vardır: Shakespeare and Company. Daha çok Paris'te yaşayan Amerikalıların ve İngilizlerin uğrak yeri olan bu kitabevi, James Joyce'un kahve içtiği fincanı bile yıkamadan saklamaktadır.

Şehirlerin de cinsiyeti olduğu konuşulur. Doğrudur ve Paris dişidir. Erkek Londra'nın tersine, tam bir kadındır.

Bir Paris tutkunu olan Ernest Hemingway, "Paris" der, "sen ne kadar istersen o kadar veren bir şehirdir."

Kar Altında

Dünyanın En Büyük Tiyatrosu

Tiyatro denilince herkesin aklına İngiltere, Rusya gibi ülkeler gelir ama bence hiçbir ülkedeki tiyatro yaşamı, Türkiye'nin eline su dökemez. Çünkü biz, ülke olarak dünyanın en büyük tiyatrosuyuz.

70 milyon kişilik bir tiyatro bu. Sahnede demokrasi dekoru var, hukuk dekoru, medya dekoru, ekonomi dekoru var. Milliyetçilik, sağcılık, solculuk, sanat, kültür, dincilik, Batıcılık, laiklik; bunların hepsi var.

Ama bir de bakıyorsunuz ki arkası yok bunların. Seyircinin izlemesi için sadece ön yüzleri hazırlanmış. Şatafatlı dekorlar, oymalar, kakmalar, süslemeler hep seyircide gerçeklik duygusu uyandırabilmek için hazırlanmış.

O cicili bicili dekorları ve göz kamaştıran ışıkları gördüğünüz anda heyecana kapılıp arkalarında çok büyük yapılar olduğunu sanıyorsunuz. Ve yanılıyorsunuz. Hepsi dekor!

Bu tiyatronun büyük şansı ise dünyanın en önemli yarımadasında büyük bir toprağa ve kalabalık bir nüfusa sahip olması. Eğer üç-dört milyonluk küçük bir ülke olsaydık, evrensel ölçüleri kabul etmemiz daha kolaylaşırdı. Ama bu olağanüstü konuma ve kalabalık nüfusa sahip olmamız, dünyayı bu ülkeden ibaret saymamıza neden oluyor.

Bir Türk'ün dünyayla yarışmasına ya da evrensel ölçüler benimsemesine gerek yok. Çıta ne kadar düşük olursa olsun,

iç pazarda hem para kazanabiliyor insanlar hem de üne, şana ve iltifata boğuluyorlar.

Sahnedeki muazzam kurumların köpükten yapılmış dekorlar olduğunun anlaşılması vakit alıyor.

O zamana kadar "gibi" formülü devam edecek. Demokrasi gibi, hukuk gibi, sol gibi, sağ gibi, çağdaşlık gibi, Avrupalılık gibi aldatmacalarını seyretmeyi sürdüreceğiz.

Oyunun sonunda ise birisi bağıracak: "Yıktın perdeyi eyledin viran / Varayım sahibine haber vereyim heman!"

İyi Siyasetçi Aramak

Herhalde kimsenin itiraz edemeyeceği bir gerçektir Türkiye'nin yorgun bir ülke oluşu.

Yorgunuz!

Büyük olaylar, darbeler, heyecanlar yaşadık; her seferinde kurtuluyoruz, "makus talihi" yeniyoruz sandık; kanımız kaynadı, umutlarımız tazelendi; ama o kadar büyük düş kırıklıkları yaşadık ki, artık yorulduk.

Sonunda anladık ki, bu yöntemlerle siyasi kadrolar değiştirilemiyor, yolsuzlukla başa çıkılamıyor, kültür çürümesi tersine çevrilemiyor, canilerden hesap sorulamıyor.

İyice öğrendik ki, "negatif seleksiyon" bu düzenin dokularına işlemiş; kötü iyiyi kovuyor, ayaklar baş, başlar ayak oluyor. Siz istediğiniz kadar uğraşın, didinin, kendinizi paralayın, hiçbir şey değişmiyor.

Milyonlarca kişi sokağa dökülse bile, Ankara bildiğini okuyor.

Bu hale düşmemiz rastlantı değil. Temel kurallara ve başka ulusların deneyimlerine boş verip "iyi siyasetçi" aramaya koyulduğumuz için bunlar başımıza gelmekte.

Sisteme hiç dokunmadan, birtakım kurnaz siyasetçilerin bizi kurtarmasını istiyoruz. Bunun mümkün olmadığını öğrenene kadar da başımızı o kayadan bu kayaya vurmaya devam edeceğiz.

Thomas Jefferson demiş ki, "Siyasetçileri zapturapt altına almak için onları anayasaya zincirlemek gerekir."

İşte bizim bilmediğimiz ve bir türlü öğrenmediğimiz altın formül bu. Siyasetçilerin iyi niyetine güvenmek yerine, onları sivil ve çağdaş bir anayasaya zincirlememiz gerektiğini bilmiyoruz. Ama bütün gelişmiş uluslar biliyor. Zaten bildikleri için de gelişmeye devam ediyorlar.

Er geç biz de bu noktaya geleceğiz. Biz de olgunlaşıp, sorunun sistemden kaynaklandığını öğreneceğiz.

Ülkenin iyi yönetilmesinin o kadına, bu adama değil, sağlıklı bir anayasaya ve kuvvetler ayrılığına bağlı olduğunu kavrayacağız.

Nâzım

Nâzım'ın, ölümünden onlarca yıl sonra bile, benim gibi bir grup insanın aklına gelmediği, hatırlamadığı tek bir gün bile yok. Dizeleri öylesine yer etmiş ki içimizde, sanki hayat ritmimizi onun coşkusuyla tutturuyoruz.

Yıllardır yazdığım her satırda, her kelimede, her notada onun dipten vuran bir dalgayı andıran etkisini yaşıyorum. Bütün şiirlerini bilmenin ve onun olmayan her sözü ayıklayacak kadar yakın durmanın bir etkisi bu.

Kaç kuşak onunla yetişti; kaç yazar, kaç şair, kaç müzisyen, kaç ressam onun köpürerek coşan kaynağından su içti bilmiyorum. Ama bugün Türkiye de dünya da onun büyüklüğünü kavrayamıyor diye bir kaygı var içimde.

Türkiye kültür alanında hep aşağıya inen bir asansör gibi gittikçe daha ucuz eğlence anlayışına yöneldikçe Nâzım'dan kopuyor. Dünya da biraz böyle.

Rusya bile artık Nâzım şiirinin bayrak gibi dalgalandığı ülkeler arasında değil. Genç kuşaklar pek bilmez onu. Sanki Neruda'yı, Lorca'yı, Alberti'yi, Machado'yu, Aragon'u bilir mi gençler diye soracak olursanız eğer, onları da bilmezler.

Nâzım daha o zamanlar, bakar kör ettiniz milletimi diyordu. Bugünü görse ne derdi acaba? Halkı "akrep gibisin kardeşim" diye suçluyordu. Şimdi hangi benzetmeyi uygun görürdü dersiniz?

Emperyalizmin mazlum ülkelere saldırmasına kan ağlıyordu. Bugünkü saldırıları görse neler yazardı acaba: "Ebu Gureyb çeşmesi yandan akıyor yandan" diye bir türkü mü tuttururdu, yoksa orada öldürülen çocukların ağıdını mı yakardı? Kısacası dünya Nâzım'ın bıraktığı günden daha iyi değil, daha kötü. Bu gidişle düzeleceği de yok.

Usta, "Umutsuz yaşanmıyor" demiş ama vicdan sahibi insanlar öyle bir noktaya sıkıştırıldı ki umutlu olmak giderek zorlaşıyor. Bugünlerde adına "globalizm" dedikleri sömürü biçimine karşı, yeni ve dünya çapında bir hareket oluşuncaya kadar sürüp gidecek bu. Hem felsefi tutarlılığı hem pratik ayağı hem de siyasi örgütlenmesi olan bir hareket.

Bu sıralar Nâzım biraz hüzünle anılıyor ama insanoğlundan umut kesilmez. Bakarsınız yakında değişir her şey.

Sosyalizm Öldü mü?

20. yüzyıl düşüncesi, sosyalizme göre oluştu. Kapitalizm sosyalizme göre vardı. Sağ, sol, orta sol, merkez sağ gibi kavramlar (Fransız meclisinde doğmuş olsa bile) sosyalizm düşüncesine bağlı olarak pozisyon alıyorlardı. Sosyalizm ortadan kalkarsa, bunların tümünün de ortadan kalkması gerekirdi.

Sosyalizm, eğer bir dizi ritüelin tekrarı olsaydı, sadece yoksul köylü göçlerinin yarattığı kent yadırgamasını ve feodal dayanışmayı savunsaydı, ölmüş sayılabilirdi. Çünkü artık bu duygular, kendilerine "sosyalizm" adı taşımayan yeni sığınaklar bulmak zorunda. Eğer sosyalizm, parti ileri gelenlerinin hiyerarşik bir üstünlükle bütün değerleri sömürdüğü ve halkın parti yararına ezildiği bir kaba devletçiliğin adı olsaydı, ölmüş sayılabilirdi. Çünkü 20. yüzyılın sonunda, böyle bir zorbalığı sosyalizm diye yutturmanın olanağı kalmamıştı.

Eğer sosyalizm, birtakım intikamcı şiddet gruplarının, eylemlerine soylu bir hava vermek için takındıkları bir maske olarak kalsaydı, ölmüş sayılabilirdi. Çünkü bu gruplar, artık kendilerine başka maskeler bulmak zorunda kaldı.

Sosyalizmin bunlarla hiçbir ilgisi yok.

Refahın, kültürün ve katılımcılığın artırılması için toplumun yeniden inşasıdır, sosyalizm. Adilce paylaşılacak pastayı büyütmek için, halkın kültürel donanımını geliştirecek fırsat eşitliğini yaratmak için, emekçilerin iktidara katılımını sağlamak için yapılan, henüz bitmemiş bir mücadelenin adıdır.

İnsan hakları ihlallerinin sürdüğü, sömürünün devam ettiği, toplumun kitle kültürü denen çürümeyle barbarlaştırıldığı her dönemde sosyalizm var olacaktır.

Çünkü sosyalizmin bir başka adı da "insan vicdanı"dır.

Bir Başlangıç

Çocuklu aileler, sadece onları yetiştirmekle kalmaz, kendileri de değişir, olgunlaşır. Zaman içinde ana baba, çocuğun sadece kendi ideallerini gerçekleştirecek bir robot, bir ürün olmadığını, zamanının ve kuşağının değerlerini yansıtan bir varlık olduğunu kavrar ve uzlaşmalara girişmek zorunda kalır.

İlk çocuktan son çocuğa doğru ilginç bir değişim gösterir bu eğilim.

İlk çocuk genellikle en çok hırpalanandır. Çünkü aile, "çocuklu aile" olmayı öğrenmektedir. Çocuk yetiştirme fikriyle ilgili bütün özlemlerini, biçimlendirme gayretlerini ilk çocuk üzerinde dener. Sonra biraz yorulur. Binlerce çatışma sonunda, çocukların ve gençlerin de kendi kişilikleri olduğunu kavrar ve gevşemeye başlar.

İkinci çocuk bu anlayışla yetiştirilir.

Üçüncü çocuk daha da rahat eder.

Hiçbir zaman devletin baba olduğuna inanmadım ama o kendini öyle sandığı için, çocuklarına (yurttaşlarına) bu açıdan bakma hakkını hep saklı tuttu.

Cumhuriyetin yurttaşa bakışı, yeni çocuk edinmiş aileden farksızdı.

Çocuklar onun gibi düşünecekler, onun beğendiği şeyleri beğenecekler ve devletin kafasındaki "ideal yurttaş" kavramının temsilcisi olacaklardı. "Zararlı fikirler"den uzak tu-

tulacaklardı. Devlet ideolojisindeki "ideal çocuk" kavramına göre yetiştirileceklerdi.

Devlet babanın bu planı, gerçek ailelerdeki gibi çeşitli itirazlara, karşı koymalarla neden oldu.

"Çocuk" kendi kimliğini ve kişiliğini istiyordu. Çünkü onlar bir ürün değil, yaşayan bir varlıktı.

Devlet, özgürlük ve değişim isteyen çocuklarının üstünden silindir gibi geçmeye çalıştı. Onları sindirmeye, hapislerde terbiye etmeye, dövmeye ve sonunda öldürmeye başladı.

Ne var ki bunların da bir işe yaramadığı görüldü.

Devletin artık bu görüşleri değiştirmesi gerekiyor. Bunu anladığını, yaşı ilerlemiş çocuklu aileler gibi yeteri kadar olgunlaştığını ummak istiyoruz.

Çünkü bütün dünyada, yurttaşları devletin istediği gibi tek tip düşünmeye zorlamanın bir adı vardır: Totalitarizm.

Mussolini, Hitler, Stalin, Franco, Salazar rejimleri aynen bunu yapmıştır işte. Yurttaşlarının, kendi çizdiği ilkeler çerçevesinde düşünmesini istemiş hatta bunu zorlamıştır.

Demokrasi ise bunun tam tersi bir kavramdır. Özgür bireylerin iradesine dayanır.

Türkiye uzun süredir Avrupa Birliği'ne girmek isteğiyle ulusal stratejisini, bir Avrupa demokrasisi olma, Avrupa'yla bütünleşme, hatta son aşamada ortak bir Avrupa Devleti çatısı altında yer alma olarak belirlemiş durumda. Bu amaca uygun olarak birçok uluslararası anlaşmaya imza atmış. Kendi ulusal yargısının üzerinde bir yargı gücünü bile kabul etme noktasına gelmiş.

Bu amaç 1960, 71 ve 80 darbelerinin mantığıyla taban tabana zıttır. Ankara'nın bugüne kadar uyguladığı baskı ve tek tip vatandaş yetiştirme, 70 milyonu tornadan çıkmış gibi birbirine benzetme politikasının bitişidir.

Ankara tutarlı olmak için, her davranışını bu ulusal stratejiye uygun hale getirmelidir.

Zaman, bütün devletlerden güçlüdür.

Türkler

Biz, yoğun Türk propagandasıyla yetiştirilmiş bir kuşağız.

Bu propaganda dünyadaki her iyi şeyi bize, her kötülüğü de yabancılara mal etme ilkesine dayanırdı. Dünyanın en güçlü insanları Türk'tü. Koca Yusuf, Kurtdereli, Çoban Mehmet hikâyeleri ve tefrikaları göğsümüzü kabartırdı.

Doğruluk, dürüstlük derseniz, onda da üstümüze yoktu. Kanuni orduları sefere giderken ağaçlardan kopardıkları meyvelerin yerine para keseleri bağlardı.

Hele bilimde, zekâda, kültürde kimse elimize su dökemezdi. Temizliği biz öğretmiştik gâvurlara. Onlar Versailles bahçelerine lazımlıklar boşaltırken biz mis gibi hamamlarımızda yıkanırdık.

Diplomatlarımız çok hazırcevaptı. Osmanlı zamanından beri yabancı bir heyetle karşılaşmış da onu mat etmemiş vezirimiz, paşamız, hariciyecimiz yoktu. Böyle görüşmelerin sonunda kâfirler ya ihtida eder ya da hayranlık ve bağlılıklarını bildirirdi.

Bütün zaferleri biz kazanırdık. Arada bir talihsizliğe uğradığımızda da onlar bizim sakalımızı kesmiş olurdu. Kesilen sakal daha gür çıkardı. Oysa biz hep onların kolunu keserdik.

Sümerler Türk'tü. Etiler Türk'tü. Babil, Asur ve bütün Mezopotamya Türkoğlu Türk'tü. Türkçe, dünya dillerine kaynaklık etmişti. Bütün diller Türkçeden türemişti.

İspat mı istiyorsunuz? Mesela Yaltırık... Elektrik denen kelimenin kökeni buydu. İsterik, *hysteria*'nın köküydü. Bütün müsteşrikler bilirdi bunu.

Türkler Bering Boğazı'ndan Amerika'ya geçmişler ve orada dağlara, nehirlere isim koymaya başlamışlardı. Gördükleri bir nehre, "Amma uzun" demişlerdi; nehir "Amazon" olmuştu.

Bir çağlayana bakıp, "Taşları niye gara?" diye sormuşlardı, Niagara Şelalesi ortaya çıkmıştı. Kuzey Amerika eyaletlerinden Iowa bile "Ay ova"dan gelmiyor muydu?

Böyle yetiştirilmiş bir kuşağın gerçekle karşılaşması acı oldu.

Türkiye'nin dünyadaki yeri öğretilenlere benzemiyordu. İtibar sıralamasında sonuncu ülkeler arasındaydık, insanlarımız eğitimsizdi, az gelişmişti, kirliydi.

Avrupa ülkelerinde çoğunlukla bizimkilerin bindiği metroya "sarımsak treni" adını takıyordu Batılılar. *Tête de Turc* diye aşağılayıcı deyimleri vardı.

Sporcularımız bütün uluslararası karşılaşmalarda yeniliyordu. Meyve ağacına para kesesi bağlayanların torunları bugün uyuşturucu trafiğini yönlendiriyordu.

Dünya sanat ve bilim tarihinde adı geçen bir Türk'e rastlanmıyordu. Üzerine hikâyeler dinlediğimiz padişahlarımızın bir kısmı sonsuz kan ve seks cinnetinde yaşamışlardı.

Çok yoksulduk. Kişi başına düşen milli gelirimiz çok düşüktü. Gerçekten de kâfirlerin kolunu kesmiştik ama bu arada *Don Kişot*'un yazarı Cervantes'in sol kolunu da kesme şerefini taşıyorduk.

Bu şok, bizim kuşağı Türkiye'nin hiçbir erdemine inanmamaya götürdü. Küçükken babasına hayranlık duyan ve büyüdükçe onun zayıflıklarını göre göre küçümseyen çocuklar gibi Türkiye hiç gözümüze giremiyordu. Var olan değerle-

ri de görmezden geliyorduk. Türk usulü anlamına gelen *Alla Turca*'yı alay yerine kullanıyorduk. "Türk malı", "Türk filmi", "Türk işi" diyorduk.

Sanıyorum ki şimdi, bu iki aşırılığı dengeleme dönemine geldik. Artık ne dünyalar hâkimi böbürlenmesi ne de yerlerde sürünen bir ülke aşağılaması... Türkiye'yi Türkiye olarak kavramanın zamanı.

İstanbul'un Adı

İstanbul adının nereden geldiğini merak edenler, iyi araştırırlarsa sonunda eski Yunanca *Stin poli* sözcüğünü bulurlar.

Poli, kent demektir, *Stin poli* ise "kente doğru". O dönemler İstanbul'a kısaca *Poli* deniyordu: Bir anlamda kentler kenti.

Poli-tika ise "kentte konuşulanlar" anlamındadır.

Dolayısıyla İstanbul'daki "bul" ile politikadaki "pol" aynı kökten gelir. Buna polis sözcüğünü de ekleyebilirsiniz.

Kısacası İstanbul, politika ve polis aynı kökten türemiş ve iç içe geçmiş kavramlardır.

Kentte konuşulanlar anlamına gelen politika sözcüğü ise, gerçekten de meramını çok iyi anlatmakta. Çünkü politika olup bitenler değil, olup bitenler hakkında konuşulanların bütünüdür.

Gerçek önemli değildir politika için. Gerçeğin nasıl yansıtıldığı önemlidir. Medya çağında, kimin kendini nasıl ifade ettiği, o kişinin gerçek düşüncelerinden daha öndedir. Bu yüzden kentte düşünmeye yatkın kişilikler, kentte konuşmaları yönlendirme sanatı olan politikayı pek beceremezler.

Doğru bildiklerini söylemeye çalışırlar ama sonunda kendi sözlerinin yeniden biçimlendirilmesinden oluşan bir ucubeyle karşılaşır ve "Bu ben miyim?" sorusunu sormaktan kendilerini alamazlar.

Çünkü politika, hem etimolojik anlamıyla hem de bugünkü gerçeğiyle bir dedikodu zinciridir.

Yönetmek

Büyük Helen filozofu Platon'a bizimkiler Eflatun der. Eflatun 2500 yıl önce oturmuş, bir ülkeyi kimlerin yönetmesi gerektiğini düşünmüş. Diyor ki:

"Bir toplumu yönetecek olan kişiler bu işe çok istekli olmamalı. Neredeyse gönülsüz kişiler arasından seçilmeli. Kendi paralarıyla, varlıklarıyla idare edebilecek durumda olmalılar.

Filozoflar arasından seçilmeleri daha uygundur."

Bu ölçüler açısından baktığımızda, bizim yöneticilerin durumu pek parlak görünmüyor. Hemen hepsi başa gelmeye ve ömür boyu başta kalmaya pek meraklı. Politika; ekmekleri, gıdaları olmuş.

Bu işe ilk girdikleri sırada pek varlıklı değiller ama sonra etrafları, akrabaları, takım taklavatlarıyla birlikte zenginleşiyorlar.

Felsefeyle uzaktan yakından ilgileri yok.

Cumhuriyet'i, Sahip Çıkarak Eleştirmek

Cumhuriyet'in kusurları yok muydu? Elbette vardı. İnsan hakları ihlalleri yok muydu? Elbette vardı; ben de bunun mağdurlarından biriyim.

Ama bu sistemin gençliğimi, ailemi ve arkadaşlarımı vahşice parçalaması, beni yirmili yaşlarımda hiçbir suç işlememişken hapislere ve sürgünlere mecbur bırakması yüzünden Cumhuriyet'e düşman olamam.

Mustafa Kemal'e en büyük kötülüğü, onun adına davranan bazı Kemalistlerin ve darbecilerin yaptığına inanırım. Onları var gücümle eleştiririm. Bu eleştiriler yüzünden yargılanmış, plakları yasaklanmış, cehennem hayatı yaşatılmış bir insan olduğumu cümle cihan biliyor. Ama Cumhuriyet'i toptan reddetmem, onu din ya da başka bir kisve altında yıkmaya çalışmam.

Cumhuriyet'in demokratikleşmesi, eşitliğe, özgürlüklere, insan haklarına saygı gösterilmesi, etnik milliyetçiliklerin aşılması, azınlık haklarının güvence altına alınması, çetelerin hesap vermesi, adaletin işlemesi, ömrümü uğruna harcadığım ana ilkelerimdir.

Avrupa demokrasilerine benzer bir cumhuriyet yaratılması için elbirliğiyle çalışılması gerektiği fikrindeyim.

Bizim iki temel sorunumuz, Cumhuriyet'in arkasına saklanarak, kaba bir milliyetçi söylem içinde çeteleşip kendi çıkarlarını koruyanlar ile yine çıkarları uğruna dini alet ede-

rek bu rejimi yıkmak isteyenler. Bu iki yanlıştan birine ait olmak zorunda değiliz hiçbirimiz. Ben hâlâ hem laik, hem demokrat, hem ilerlemeci hem de özgürlükçü olunabileceğine inanıyorum.

Sayıları çok olmasa da, daha da önemlisi örgütleri bulunmasa da böyle insanlar var Türkiye'de.

Kar Altında

Bütün gece yağdı kar, hiç durmadı. Gece boyunca sokak lambalarının önünde uçuşan ve sonra yere yumuşakça iniveren beyazlıkları seyrettim.

Aklımdan "Kar Musikisi"nin dizeleri geçti.

Sonra Cenap Şahabeddin'in Elhan-ı Şita'sını hatırladım.

Kar, gece İstanbulu'nu örtüyordu.

Ayıplarımızın, günahlarımızın, hırslarımızın, çirkinliklerimizin, bencilliklerimizin, acımasızlıklarımızın, aptallıklarımızın üstüne bembeyaz bir yorgan çekiyordu.

Masum kılıyordu bizi. Temizliyordu.

Çarpık çurpuk gecekonduların altına, soğuk toprağa gömülmüş cesetlerin üstüne yağıyordu kar.

Cezaevi isyanlarının üstüne yağıyordu.

Ruhumuzun çirkinliğini yansıtan kaçak binaları; bir hiza bile tutturamamış, kimi sağa kimi sola bakan, demir filizleri üstünde bırakılmış, kusmuk gibi sıvasız yapıları apak bir temizliğe büründürüyordu.

Şu talihsiz halkın iç çatışmalarda yitirdiği on binlerce genç ölünün mezarına yağıyordu.

O mezarların başında kanlı gözyaşı döken ve bir zamanlar rahminde taşıdığı canın soğuk toprağın bağrında olmasını bir türlü kabul edemeyen anaların ak saçlarını daha da aklaştırıyordu.

Kendi yurttaşlarını öldürerek siyaset yapmaya çalışan sapık ruhları bir parça temizlemeye çalışıyordu.

Türkiye'ye kar yağıyordu.

Beyaz bir yorganla kaplanıyordu Anadolu yaylaları.

Kar; işkencecilerin, hırsızların, suçlu politikacıların, satırla insan öldürenlerin, ülkeyi kan gölüne çevirenlerin üstüne de yağıyordu. Dünyada, imparatorluk vârisi olup da tek geri kalmış ülke sıfatını taşıyan Türkiye'nin köy yollarını kapatıyor, kızakla götürülen hastaların üstüne örtülmüş battaniyelerde donuyordu.

Kendi mutluluğunu, başkalarının mutsuzluğu üstüne kurmaya çalışan bir anlayışın üstüne yağıyordu kar.

Giderek azgınlaşan, zıvanadan çıkan, eğlence programlarında çılgınca göbek atan, müziğini ilkel haykırışlara çeviren, mal-para-ihale-rüşvet-cinayet-soygun cinnetlerinde boğulan bir toplumu aklamaya çalışıyordu durmadan.

Herhangi bir ideolojinin, istediği anda on binlerce katil bulabildiği bir toplumsal yapının üstüne yağıyordu.

Anadolu'nun kuş uçmaz kervan geçmez köylerinde, erkek zulmü altında bunalmış, başka hayatları özleyen narin genç kızların yemenilerine yağıyordu.

Akşam kocasından yediği dayakla bütün gövdesi sızlayarak, temizlik işine gitmek üzere minibüs bekleyen erken yaşlanmış kadınların çileli yüzlerinde, gözyaşı olup akıyordu.

Ama ne yazık ki bizi aklamaya yetmiyordu artık.

Çünkü bunca aydınlık insana rağmen, karanlık bir türlü kalkmıyordu ülkenin üstünden.

Yine de güzeldi kar musikisini dinlemek.

Kulağımıza mahcup bir edayla, hiç durmadan geleceğe ilişkin umutlar fısıldıyordu:

"Türkiye denilen koca gövde çıbanlarını sıkıyor, bünyesinin yarattığı tümörlerden arınıyor, zehirlenmiş kanını değiş-

tiriyor. Çekilen bunca acının sebebi bu!" diyordu.

Ona inanmak istiyordum. Çılgınca bir istek vardı içimde ona inanmak için. Hem de bütün yüreğimle...

Bütün gece yağdı kar. Ve ben hep onu seyrettim.

Sol Anahtarı

Müzik deyip geçmeyin. Bazen içinde yaşadığımız gerçekliği kelimelerden daha derin anlatır. Ece Ayhan'ın "Biz tüzüklerle çarpışa çarpışa büyüdük" dizesi benim müzikal ve politik hayatımın özeti gibidir.

Bir yanda devlet yasakları, bir yanda siyasi çalkantılar, darbeler, hapisler, sürgünler, cinayetler; bir yandan da yaptığınız işi geliştirme yolunda önünüze çıkan önyargı duvarları.

İnanın ki bu sonuncusu hepsinden zordu. Çünkü 1973 yılında Belçika'da yayınlanan ilk plağımdan sonra bana sahip çıkanlar, ikinci albümde sazın yanına flüt ve kontrbas koyduğum için isyan ettiler.

Stockholm radyosunda kardeşim Ferhat'la birlikte kaydettiğimiz saz-gitar müziğine de öyle. Radyo programını dinleyen İsveçliler yayını dört kez tekrar ettirdiler ama bizimkiler "Sazın yanına darbuka yerine niye gitar koydunuz?" diye sorguya çektiler.

1978'de "Nâzım Türküsü" albümünde daha geniş bir orkestraya yönelmemiz ise tam bir eleştiri bombardımanına yol açtı. Yaylı sazlar, gitar, kontrbas gibi "burjuva çalgıları" nasıl oluyor da Nâzım şiiriyle yan yana gelebiliyordu.

O günlerde Vasıf Öngören arkadaşım, "Papirüs'te her akşam, 'Zülfü intihar etti!' diye konuşuluyor" demişti. Papirüs o zaman aydınların gidip içki içtiği, sanat borsaları kurduğu bir yerdi.

Ama sonuç orada dedikodu yapanların beklediği gibi olmadı. Halk albümü bağrına bastı.

1984'te "Ada" albümünde de aynı sıkıntıları yaşadım.

Kısacası müzikteki her devrimci atılım, her yenilik, her alışılmışı sarsma çabası sol aydın çevrenin itirazıyla karşılaştı.

"Ada" albümünü yaptım diye aleyhimde çıkan yazıları hesap bile edemezsiniz. Daha sonra sıra başka solistlerin bu besteleri okumasına geldi. Zeki Müren, bestelerimi albüm yaptığında büyük bir itiraz dalgası yükseldi. İbrahim'le, Müslüm'le, Kibariye'yle, Ajda'yla sürdü gitti bu itirazlar. Bazı sadık dinleyicilerim Sezen Aksu'ya bile karşı çıktılar.

Kısacası bana hep, "Sen dar bir grubun müzisyeni olarak kal. Halka açılma. Müzik alanında da denemeler, atılımlar yapma. Yoksa sana saldırırız" dediler.

Onları dinlemedim. Saldırdılar ama sonuç ortada.

Yukarıdaki özeti yapmamın nedeni, müzik hayatımı anlatmak değil elbette. Bu zaten söyleşilerde, kitaplarda, belgesellerde bol bol anlatıldı.

Bu deneyimden çıkardığım sonuçları önemsediğim için kısaca yer veriyorum bunlara. Türkiye'de bir sol tutuculuk var. (Halkı değil bazı sol aydınları kastediyorum.)

Kendi içine kapanmak, halktan kopuk yaşamak, ilerideki ideal dünyayı düşlemek, çevresini her gün sınavdan geçirmek, dostları arasında durmadan hain ve dönek aramaktan ibaret bir sol anlayış bu.

Her türlü yeniliğe, devrimciliğe, kurulu düzeni altüst edecek sanat şoklarına kapalı, hatta öfkeli bir sol.

Yıllardır sürüp giden bu tutumun sonucunu görüyorsunuz işte. Ortada ne sol kaldı, ne devrimcilik.

Çünkü sol kendi içinde kavga ederken, kendi değerlerini törpülemeye çalışırken; sağ örgütlendi, kitleye açıldı, iktidarı

ele geçirdi, çağı anlamaya çalıştı.

Bir kıyaslama yapalım ve cami avlularında Sebilürreşat dergileriyle, yabancı düşmanlığına dayanan ideolojilerle yetişen bir kuşağın dünyayla bütünleşme çabasına bakalım. Bir de enternasyonal gelenekten yetişen solun içe dönüklüğüne.

Sol anahtarı kilidi niye açamıyor sorusunun cevabı burada.

Sol ve Bölünmüşlük

Tolstoy, *Diriliş* romanında, devrimcilerle ilgili gözlemlere yer verir. O dönemin Rusyası'nda yeni yeni boy gösteren devrimci kadrolar pek tanınmamakta ve toplumun merakını çekmektedir.

Büyük romancı Sibirya cezaevlerine giren kahramanının gözleriyle devrimcileri izler ve toplumun en gelişmiş ve en dürüst kesimleri ile en işe yaramaz kesiminin bu harekette buluşmuş olduğunu söyler.

Devrim, bir mıknatıs gibi en iyi ve en kötü uçları çekmiştir kendisine.

Türkiye ve dünyadaki sol da nice namuslu bilim insanı, sanatçı ve politikacının yanı sıra, ideolojik maske arkasında suç işleyen bir sürü maceracı ve kendisini bu harekete taşıtmak isteyen asalak ve avantacılar çıkarmıştır.

Bu yüzden solun esas problemi kendi kadrolarını ayıklayabilmek ve içinde taşıdığı cevherleri kurban etmemek olmuştur.

Bunda her zaman başarılı olduğu söylenemez.

İtalya'da Gramsci çapında bir beyin, parti bürokratları tarafından alt edilmiştir. Macaristan'da şair Atila Josef ve Sovyetler Birliği'nde Mayakovski çapsız solcuların kurbanı olmuşlardır.

İkisi de yaşamını intiharla noktalamak zorunda bırakılmıştır.

Solun bir önemli özelliği de sürekli fraksiyonlara bölünmesidir.

Bu gelenek Türkiye gibi, zaten bölünmeye eğilimli bir ülkede iyice çığırından çıkmış ve her solcu "kendi adına para bastırıp hutbe verdirme" rüyası görmüştür.

Bölünme solun yapısında vardır.

Çünkü varlık nedeni kurulu düzene ve otoriteye başkaldırmak olan bir hareketin üyeleri, örgüt içindeki otoriteyi de dinlememektedir. Parti liderliği, önünde sonunda bir iktidar biçimidir. Solun özünde ise iktidara karşı mücadele etme prensibi vardır.

Ayrıca solda kendisini bir lidere adamış insana çok zor rastlanır.

Her şeyi sorgulayan ve kuşkucu olmanın erdemini savunan sol düşünce biçiminin, bir lider çevresinde toparlanması ve o lidere "kayıtsız şartsız" inanması çok zordur.

Türkiye'de sağ liderler bir "adanmışlar" kadrosuna sahiptir. Süleyman Demirel kendisini en zor günlerinde bile yalnız bırakmamış bir "inanmış arkadaşlar" kadrosunca desteklenmiştir.

Turgut Özal da böyle bir "adanmışlar" grubu yaratmıştır.

Oysa sol liderlerin hiçbiri böyle bir kadroya sahip değildir.

1980 yılında yazdığım "Eski Tüfek" adlı şarkıda şöyle demiştim:

İçi beni yakar dışı da seni
Sona eklenmedi önce gideni
Ayrılık gününün kör dereleri
Bölünüp gidiyor nehir dediğin.

1988 yılında yazdığım "Kan Çiçekleri" şarkısında ise;

Bölük bölük olmuş çaylar dereler
Hiçbiri denize varabilmezmiş

demişim.

Sol geleneğin bölünme alışkanlığı sürdükçe, galiba bize, daha çok, böyle şarkılar yazmak düşecek.

Heykeller Galerisi

İngiltere'de Westminister'e gitmiş olanlar bilir: Gelmiş geçmiş önemli devlet adamlarının, politikacıların heykelleri dikilmiştir. Biraz yaklaşıp da kim olduklarını anlamak isterseniz ilginç yazılarla karşılaşırsınız: Kimi başı kesilerek idam edilmiştir bu devlet adamlarının; kimi sürgünde ölmüştür, kimi de zindanda. En itibarlı döneminde eceliyle ölenler de vardır kuşkusuz... Ama burada ilginç olan, bir dönemde vatana ya da krala, kraliçeye ihanetle suçlanarak başı kesilmiş kişilerin bile İngiltere tarihinin kopmaz bir parçası sayılması ve heykellerinin dikilmiş olmasıdır.

Aynı durumu birçok uygar ülkede görürsünüz. Bu gibi toplumlar geçmişin suçlama ve aklamalarını, tarihin sayfaları arasında bırakır. Çünkü suçlama ve yüceltme o dönemin şartlarına özgüdür. Ve orada kalması gerekir.

Ancak totaliter ülkeler geçmişleriyle uğraşır ve bambaşka şartlarda oluşmuş değer yargılarını bugünkü siyasi mücadelelerine dayanak yaparlar.

Sovyetler Birliği'nde ansiklopediler her dönemde değişirdi. Bir dönemin ansiklopedisinde Stalin'e otuz sayfa ayrılır, bir sonraki dönemde S harfinde böyle bir maddeye rastlanmazdı. Trajikomik bir ansiklopedi anlayışıydı bu.

Ne yazık ki Türkiye de geçmişin hayaletiyle boğuşan ülkelerden biri. 21. yüzyılda Türk toplumu hâlâ, Ulu Hakan Ab-

dülhamid Han diyenler ile Kızıl Sultan diyenler olarak ikiye ayrılıyor. Ve bir grup diğerinin gırtlağına sarılıyor.

Bir an, önyargılardan kurtularak düşünsek durumun komikliğini anlayacağız. İngiltere'de V. Henry'ciler ile ona karşı olanların Trafalgar Meydanı'nda boğazlaştığını duydunuz mu hiç?

16. yüzyılda yaşamış olan şair Pir Sultan Abdal bazı çevrelerde hâlâ tepki yaratır.

Oysa Almanya ikiye bölündüğünde Doğu Almanya'yı seçen Bertolt Brecht, Batı Alman okul kitaplarından hiç çıkarılmamıştır. Yıllar sonra iki Almanya'nın tekrar birleşmesini sağlayan kültür bütünlüğü, zaferini bu anlayışa borçludur.

Okyanusu Yasaklamak Mümkün mü?

1986 yılının ekim ayında Kremlin'de Sovyetler Birliği'nin yeni lideri Mihail Gorbaçov'un masasında oturuyorduk. O da bize Glasnost'u anlatıyordu. Daha perestroyka lafı bile yoktu ortada.

Grubumuzdan Alvin Toffler, Gorbaçov'a bir soru sordu.

"Yarın *Pravda*'da çıkacak bir makaleyi sansürlemeniz mümkündür ama ülkenizin derinliklerinde, isteyen kişi küçük cebine sığacak alıcılarla dünya televizyonlarını ve haber ağlarını izlemeye başlayınca onu nasıl engelleyebilirsiniz?"

Gorbaçov bu soru üzerine güldü ve "İşte!" dedi, "Glasnost'un sebebi de bu. Teknolojiye ve iletişim devrimine karşı durmamız mümkün değil."

Kürtçe yayınla ilgili konuşmalar oldukça da aklıma Turgut Özal'ın yıllar önce söyledikleri geliyor. O zamanlar Med TV gibi televizyon kanalları yoktu ve Özal diyordu ki: "Yarın birileri dünyanın herhangi bir yerinden Kürtçe uydu yayını yapar ve bütün Güneydoğu çanak antenlerle bu yayını izler. Biz bunu devlet olarak kendimiz yapsak daha doğru olmaz mı? Mesele dilin Kürtçe olması değil, o dilde ne söylediğinizdir."

O zaman Özal bunları dile getirdiği için, cumhurbaşkanı olduğu halde sistem dışı ilan edilmişti. Bugün aynı görüş ulusal programa ve Anayasa'ya yerleştiriliyor.

Ama siyasetçilerin zaafı ve önyargılar yüzünden Türkiye zaman yitiriyor; kan kaybediyor, binlerce evladını kurban veriyor.

Oysa uygar dünya, denetim mekanizmalarını yasaklarla değil, toplumsal dengelerle oluşturmayı öğrenmiş durumda.

Çağdaş ve etkin devlet örgütlenmelerinde toplumlar, uzun vadeli planlama, insanların eğilimlerini hesaba katma, gündelik gelişmeleri tarihsel perspektifken ele alma gibi bin bir ince metotla yönetiliyor.

Bizde ise yasak ve baskılarla.

Yıllar önce TRT, benim de aralarında bulunduğum birçok kişiyi yasakladı da ne oldu?

O zamanlar biz bu yasak için "Bir adanın bir denizi yasaklaması" benzetmesini kullanıyorduk.

İnternet sansürü için de en uygun deyim bu bence.

Bir ada, bir okyanusu yasaklamaya çalışıyor.

Özgürlük ve Orkestra

Fransız Devrimi'nden bu yana insanlık idealleri arasında en önemli yeri tutan özgürlük kavramı, şarkılarda, şiirlerde ve marşlarda büyük kitleleri coşturmuş, felsefecileri de yeni tanımlar geliştirmeye itmiştir.

Yıllar önce herkes, "Bireyin özgürlüğü, bir başka bireyin özgürlüğünün başladığı sınıra kadardır" tanımına sarılmıştı.

Çetin Altan çok takılırda buna:

"Arsanız nerede ve ne kadar diye sorsam, Ahmet Bey'in arsasında biter diye mi cevaplarsınız? Böyle tarif olur mu?"

20. yüzyılı sarsmış olan akımların temel sorunu hep özgürlük kavramı oldu. Temelleri Heidegger ve Jaspers tarafından atılan, Jean-Paul Sartre ve Albert Camus tarafından popüler düzeye taşınıp dünya gençliğini etkileyen "varoluşçuluk" akımı "insanın kendini seçme özgürlüğü"yle ilgiliydi.

Varoluşçulara göre her nesnenin bir maddesi *(existance)*, bir de özü *(essence)* vardı. Mesela bir sandalyenin özü önceden belirlenir, marangozun planına ve tasavvuruna göre maddesi oluşurdu. Ama insan böyle sıradan bir ön programlamaya bağımlı olamazdı. Dolayısıyla insanda madde oluşur, her birey kendi özünü seçerdi.

Aile, din, devlet, ideoloji, ulus... Hiçbiri insanı tanımlayamazdı. İnsan kendini seçmekte özgürdü.

İşte bu felsefe, benim de içinde bulunduğum kuşağı dep-

rem gibi sarstı. Paris'te, New York'ta, Tokyo'da, Berlin'de ve Ankara'da kendi özümüzü seçmek ve bütün bağlardan kurtulma düşüncesine yakıcı bir ateşle sarılmıştık.

68 gençliği devriminin yolu, büyük ölçüde bu birikimden geçmişti.

* * *

Büyük Fellini *Orkestra Provası* adlı filminde bu temayı işlemiştir.

Bir salonda, senfoni orkestrasının provasına tanık oluruz. Kibar, yumuşak bir şef yönetmektedir. Zaman geçtikçe şefin orkestraya hâkim olamadığı görülür. Müzisyenlerden önce tek tek, sonra toplu halde karşı koymalar başlar. Müthiş bir disiplin gerektiren orkestra müziği yavaş yavaş yiter ve yerini bir kakofoniye bırakır. Zavallı aciz şefin çırpınmaları fayda vermez ve yapılan her çıkışın cezasız kalmasının da verdiği coşkuyla, müzisyenler ortalığı bir yangın yerine çevirir. Kimi çalgısını parçalar, kimi piyanonun üstüne işer, kimileri masanın altında sevişir.

Kargaşanın sonu hiç gelmeyecek gibi görünmektedir.

Fellini bütün bu kargaşa arasında zaman zaman dış duvara inen dev bir balyozu gösterir. Yıkımlarda kullanılan ve bir vincin ucunda sallanan balyoz binada sarsıntılar yaratmaktadır. Ama coşku içindeki müzisyenler bu darbeleri duymaz. Ta ki balyoz salonun duvarını yıkıp, toz duman içindeki boşlukta herkesi tehdit ederek sallanana kadar...

Müzisyenler sessizce toparlanır, üstünü başını düzeltir ve çalgılarının başına geçerler.

Yeni bir şef gelir. Düzen yeniden kurulmuştur. Ama yeni şef Almanca konuşmakta ve bağırarak komutlar vermektedir.

Bana göre film doğru ama eksik. Büyük usta Fellini düzensizlikle ilgili kaygılarını aktarırken, faşizmin de çıkar yol

olmadığını göstermeliydi. Çünkü biliyoruz ki, Almanca komut yağdıran şef de başarılı olamayacaktır. Tam tersine baskı belki de daha büyük patlamalara yol açacaktır.

Yüzyılın Ayakta Kalan Tek Lideri

90'lı yılların başı. 9 Kasım günü gazetedeki odamda oturmuş, günlük yazımı yazıyorum. Ertesi gün 10 Kasım olduğu için konu Atatürk.

İyi ama Atatürk için ne yazmalı? Bu büyük lider için öyle çok şey yazılıp çizildi ki; daha önce söylenmemiş, orijinal ve yeni bir düşünce öne sürmek gerekiyor.

Derken, 20. yüzyılı etkilemiş ve uluslarına önderlik etmiş hiçbir liderin ayakta kalamadığı aklıma geliyor: Hitler Bunkerin'de intihar etmiş, Mussolini ayağından asılmış, Lenin'in heykelleri Moskova'da gözümüzün önünde devrilmiş, Stalin lanetliler müzesine yerleştirilmiş, Franco ölmüş ve cesedi çıkarılmasın diye küçük bir tepe ölçeğindeki kaya parçasının altına gömülmüş, Portekiz'de ne Salazar kalmış ne malazar.

Ama Mustafa Kemal Atatürk dimdik ayakta.

Çünkü düşünceleri ve öne sürdüğü ilkeler modern, aydınlık, geleceğe dönük. Onun fikirleri Türkiye'nin sadece bugününü değil, 21. yüzyılını da aydınlatmaya devam ediyor.

İşte bu düşünceleri işleyeceğim: Bilgisayara yazının başlığını yazıyorum: Yüzyılın Ayakta Kalan Tek Lideri!

Daha sonra yazı toplantısı yapan ve 10 Kasım için manşet arayan arkadaşlar bu fikirle ilgileniyorlar: Başlık, Genel Yayın Müdürü Zafer Mutlu'nun çok hoşuna gidiyor ve ertesi günkü *Sabah* gazetesi bu manşetle çıkıyor.

Birinci sayfa, Atatürk'ü, yüzyılın diğer liderleriyle karşılaştıran değerlendirmelere yer veriyor.

O günden beri bu fikrin benimsendiğini ve yazarlar arasında bir konsensüs oluşturduğunu görüyor ve seviniyorum.

Yanlış anlaşılmasın, benim bunda bir payım var diye değil, çünkü her yazar birbirinden etkilenir, benim de düşüncelerinden yararlandığım birçok yazar ve düşünür var.

Ama bu gerçeğin tekrar tekrar vurgulanması, her 10 Kasım'da yinelenen bir başlık haline gelmesi hoşuma gidiyor.

Demek ki bir düşünce doğru ise nasıl olsa değerini ve yankısını buluyor.

Atatürk'e milyonlarca insanın gönüllü olarak sahip çıkması en değerli şey. Çünkü devlet politikaları, kampanyaları, hatta zoruyla bir lider yaşatılamıyor.

Hatırlarsanız 12 Eylül döneminde Kenan Evren ve arkadaşları "Atatürk 100 Yaşında" kampanyası başlatmışlardı ve bu zoraki devlet kampanyası sonucunda halk neredeyse Atatürk'ten soğuma noktasına gelmişti.

Ama daha sonra yaşam biçimini ve ülkenin geleceğini tehlikede gören halk kitleleri kendiliğinden Atatürk'ün çevresinde kenetlendi.

Mustafa Kemal bu ülkede aydınlığın, direnişin, bağımsızlık ruhunun, yurtseverliğin ve çağdaşlığın simgesi oldu.

Ne mutlu ona! Ne mutlu bize!

Milli Birlik ve Bütünlük Üzerine

Yerli yersiz kullanılmaktan anlamını yitiren ve klişeye dönüşen sözler vardır. "Milli birlik ve bütünlük" kavramı da o kadar çok ve sık tekrarlandı ki, artık insanları heyecanlandırmaya yetmiyor.

Hele bu sözlerin, kötü niyetli siyasetçiler tarafından, birtakım suç ve yolsuzlukları örtmek için de kullanıldığını bilenler iyice uzak durmaya başladılar.

Bu konudaki en tanınmış klişe, "Milli birlik ve bütünlüğe en çok ihtiyaç duyduğumuz şu dönemde..." diye başlar.

Klişeler bizi yanıltmasın. Çok kullanıldı ve anlamını yitirdi diye bazı temel doğruları görmezden gelemeyiz.

Türkiye'deki kutuplaşma tehlikesine dikkat çekmeye çalışan elliden fazla yazı yayınladım. 1993 yılında ilk kez yazdığımda, sadece bir ihtimal olan kutuplaşma, ne yazık ki gerçekleşti.

O dönemde sağ ve sol kutupların var olduğu sanılıyordu, oysa bu kutuplar çoktan erimeye ve yerlerini başka bir kutuplaşmaya bırakmaya başlamışlardı. Üç kutuplu bir Türkiye'ye doğru gitmeye başlamıştık. "Türk milliyetçiliği, siyasal İslam ve Kürt hareketi kutupları."

Keşke size sadece bir tek gün, bilgisayarıma gelen elektronik posta mesajlarını okutabilme imkânım olsaydı. Her gün yüzlerce mesaj geliyor ve Türkiye'nin ne kadar bölünmüş olduğunu, o satırları okuduğunuz zaman anlıyorsunuz. İnsan-

ların kimi o cepheden bakıyor olaylara, kimi bu cepheden.

Tek ortak tarafları, hepsinin de son derece öfkeli olması. Hani "canı burnunda" denir ya; insanlarımız o hale gelmiş. Türkiye kutuplaşma sürecinde hızla ilerliyor.

Yalnız mesajlar değil ki... Medya da bölünmüş, bölgeler ve mahalleler de.

Bir bayrak asma kampanyası başlatılıyor: Otomobille giderken bakıyorsunuz ki birtakım mahalleler bayraktan kıpkırmızı kesilmiş ama yanındaki mahallelerde bir tek bayrak bile yok.

Bu durumu ekonomik kriz, siyasetin tıkanması ve yönetim boşluğuyla birleştirirseniz, ortaya bir cehennem tablosu çıkıyor.

Uzun sözün kısası, Türkiye bu kutuplaşma ortamından hızla çıkmalı. Milli birlik ve bütünlüğünü tekrar sağlamalı.

Bunun da yolu değişik etnik gruplardan, inanç ve görüşlerden gelen insanların "ortak ulusal alan" içinde buluşabilmeleri. Bu "ortak ulusal alan"ı acaba şöyle tanımlayabilir miyiz diye düşünüyorum:

"Misakı milli sınırları içinde, laik demokratik cumhuriyet idealinden sapmayan, hukukun üstünlüğü ilkesine saygı duyan, farklı ama eşit olunabileceğine inanan, insanların temel hak ve özgürlüklerini savunan Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları."

Her ulusun, değişik renkteki yurttaşlarını buluşturabilen böyle bir "ortak alan"a ihtiyacı vardır.

Türkiye bu alanı yitiriyor, insanlar da birbirlerini bu alanın dışına itmeye, suçlamalarla kaçırmaya ve "ortak ulusal alan"a tek başına sahip çıkmaya çalışıyor.

Oysa bu yol bizi iç kavgaya götürmekten başka bir anlam taşımaz.

Evet! Bugün gerçekten "milli birlik ve bütünlüğe her şeyden çok ihtiyaç duyuyoruz."

Ama sözde değil, özde!

Sevgi ve Nefret

Akan bunca kana, ölüme, zulme, Anadolu'nun her köşesine şehit cenazeleri gitmesine rağmen bu ülkede Türk-Kürt kavgası yaşanmadı. Ama bu hep böyle gitmeyebilir. Bir gün bakarsınız ki biriken acılar köklü bir nefrete dönüşüvermiş. İşte o noktadan sonra iş çok zordur.

Alan Patton'un Güney Afrika'daki acıları anlattığı *Ağla Sevgili Memleket* romanında ilginç bir diyalog vardır.

Barış yanlısı iki siyahi rahip konuşurken biri ötekine, "En büyük korkum şu" der, "bir gün beyazlar bize sevgiyle yaklaşacaklar ama bizden sadece nefret görecekler."

Doğrusu benim de korkum bu.

Dağ Dili

Harold Pinter'in *Dağ Dili* adlı oyunu, İngiltere başta olmak üzere birçok ülkede sahnelendi. Pinter, Kürtçeyi "dağ dili" olarak isimlendiriyor ve hapse düşmüş bir oğul ile görüşe gelmiş anasının, kendi dillerini konuşmaları yasak olduğu için sessiz bir öfke ve acıyla bakışmalarını anlatıyor.

Bu bana çok ilginç gelmişti, çünkü aynı konuyu, oyundan 12-13 yıl önce yazmıştım.

1978'de ilk baskısı yayınlanan *Arafatta Bir Çocuk* adlı kitabımda "Görüş" adlı hikâye bir Alman hapishanesinde geçer. Hapse düşmüş Müslim Acar ile karısı Hayriye'nin, cam bölmenin iki yanında mikrofon aracılığıyla konuşmaları anlatılır. Alman yetkililer konuşmayı banda alır.

Müslim ile Hayriye'nin kendi anadillerinde (Türkçe-Kürtçe) konuşmaları yasaktır. (Bu yasak gerçekti ve sanırım bugün de sürmektedir.)

Hayriye memleketten (izin-*urlaub)* yeni dönmüştür. Kocasına köyle ilgili dedikoduları aktarmak ister. Kim ölmüş kim kalmış, kim evlenmiştir? Onun hapse girişi üzerine ne söylenmektedir? Ama bildiği kırık dökük birkaç Almanca kelime yetmez meramını anlatmaya.

Karı koca *Wie geht's dir?, Danke-gut g*ibi yetersiz sözcükler mırıldanırlar.

Hikâye şöyle biter:

"Müslim cama doğru atılıp, elleriyle vura vura, baskı altına alınmış sesinin bütün gücüyle haykırmayı denedi:

'Güle güle git Hayriye, gene gel, çocukları şöyle bağrına bas benim için, kokla iyice, tamam mı? Köydekiler iyi mi? Anam, babam, Sait nasıl? Tarhana mı getirdin, sucuk mu, pestil mi? O it bana bulaşmasaydı iyiydi ya, işte... Gene gel Hayriye, ben buradan çıkarım, camlarının, aletlerinin, teyplerinin içine tüküreyim Hayriye...'

Son anda çoluk çocuktan ayrı geçecek yıllara, yeni yıllar eklemek korkusu içine düştü. Sanki belkemiğinden aşağı bir buz parçası kaya kaya inmişti.

Birikmiş bütün soluğu, sönen bir balonun çıkardığına benzer bir fısıltıyla söndü. Omuzları düştü. Gözlerinde acı çektiğini belirten bir iniltiyle baktı karısına."

Bu inilti, yıllarca kaç kişinin bakışına yerleşti. Askerde, mahkemede, hapiste... Bir delikanlının anasından öğrendiği dili konuşuyor diye dayak yemesini düşünebiliyor musunuz?

İşi Ehline Vermek

Bir ülkenin iyi yöneldiğinin en çarpıcı göstergesi, önemli mevkilere gelen insanların partizanlık, hemşerilik, ortaklık, yandaşlık, tarikat, ideoloji vs. ilkelerine göre değil, "liyakat" esasına göre seçilmiş olmaları. Liyakat, layık olmak; işte temel kavram bu.

Çünkü önemli mevkileri işgal edenler halkın içine sinmediği zaman "Benim neyim eksik!" sorusu ortaya çıkıyor ve bu soru sistemi zehirliyor. Halkın yöneticisine saygısı kalmıyor.

Tarihe bakın, bir ülke yükseldiği zaman birçok önemli kişilikle birlikte yükseliyor. Mesela Kanuni Sultan Süleyman dönemi. Batılıların "muhteşem" dediği bu imparator zamanında sadrazam, Sokollu Mehmed Paşa. Belki de Osmanlı'nın gelmiş geçmiş en büyük devlet yöneticisi.

Mimarbaşı; büyük Sinan! Doğu medeniyetinin yetiştirdiği en büyük mimar!

Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa; tarihin en büyük denizcilerinden biri.

Sarayın el üstünde tuttuğu şair Baki; Divan edebiyatının en büyüklerinden.

Bütün bunlar tesadüf olabilir mi? Elbette olamaz! Bunca yeteneği ve büyük ismi değerlendiren, onları kurda kuşa yem etmeyen, tam tersine devletin tepesine getiren bir "pozitif seleksiyon" yöntemi söz konusu. Yukarıda saydığımız isimlerin bazısı Türk ve Müslüman olarak doğmamış. Kiminin kökeni

Sırp Ortodoks, kimi Ermeni, kiminin anası Rum.

Ama devlet yöntemi için bütün bunlar bir kıstas olmamış ve "liyakat" ilkesine göre bulundukları mevkiye gelmişler.

Türkiye ise işi ehline vermemekten dolayı çok canı yanmış ve değerli yıllarını yitirmiş bir ülke.

Bir Müşkülüm Var

Spinoza demiş ki: "Üzülme, öfkelenme, sadece anla!"

Ben artık bu formülü uygulamak istiyorum.

Çünkü 21. yüzyılın başındaki Türkiye'de kötü niyet ve cehalet kol kola girmiş, kanımıza ekmek doğruyor. Gördüğünüz ve okuduğunuz haberlerin çoğu, "Yahu artık bu kadar da olmaz!" diyerek isyan etme noktalarına sürüklüyor sizi.

Her şey süratle çürüyor, bileşik kaplar gibi her alanda kalitesizlik kaliteyi kovalıyor. Negatif seleksiyon (tersine elek) Türkiye'nin değişmez kuralı oldu.

Dişlerinden kan damlayan kurtlara dönüşmüş profesyoneller, cahil bırakılmış, aklı karıştırılmış ve inancıyla, gelenekleriyle oynanmış halk kitlelerini parmaklarının ucunda çeviriyorlar.

Hırsızlar namus vaazı veriyor; üçkâğıtçılar, "Ahlak da ahlak!" diye bağırıyor.

Tabii bu durumda size de durmadan üzülmek ve öfkelenmek düşüyor.

En iyisi Spinoza'nın sözünü dinlemek. Üzülmeyi ve öfkelenmeyi bırakıp anlamaya çalışmak. Bu yüzden filozofun sözünü yazıp çalışma odama asacağım.

Ama bir müşkülüm var dostlar: Spinoza, göz göre göre bir ülke kaybetmenin acısına ne gibi bir merhem öneriyor, onu bulamadım.

Ülkelerin Baskı Dönemleri

İspanya, kanlı bir iç savaşın ardından yıllarca koyu bir faşizm yaşadı. Generalissimo Franco'nun iktidarı, her özgürlük ve demokrasi talebini doğduğu yerde ezen bir sertlikle 1970'lere kadar geldi.

Bu uzun yıllar boyunca İspanyol entelektüelleri çil yavrusu gibi dağıtıldılar. Büyük şair ve oyun yazarı Federico Garcia Lorca kurşunlanarak öldürüldü; Pablo Picasso, Luis Buñuel, Rafael Alberti sürgüne gittiler. Demokrasiyi savunan İspanyol siyasetçileri ülke dışında örgütlenmeye çalıştılar.

Sonra İspanya Franco rejiminden kurtuldu. Mutlak faşizmin yerini mutlak demokrasi aldı. Sürgündekiler geri döndü, ülkelerinde şanla şerefle karşılandılar. Franco yılları döneminde ölmüş olanların adına anıtlar dikildi, kültür merkezlerine adları verildi. Sosyalistler iktidara geldi, insan hak ve özgürlüklerine saygı duyan İspanya, Avrupa Birliği'nin saygın bir üyesi olarak İber Yarımadası'nda bir yıldız gibi parlamaya başladı.

Yabancı orduların işgalini ve kanlı iç savaşı yaşamış olan Yunanistan'da 1960'larda Albaylar rejimi iktidara geldi. Demokrasi talepleri susturuldu. Siyasi cinayetler ülkeyi sarıyor, kaçabilen aydınlar kapağı Avrupa'ya atıyor, kaçamayanlar ise hapsediliyordu. Mikis Theodorakis ve Maria Faranduri'nin sesi yasaktı.

Sonra Albaylar cuntası yıkıldı; Yunanistan demokrasi yolunda ilerlemeye başladı. Sürgündeki sanatçılar ve politikacılar geri döndü. Darbeci subaylar ömür boyu hapis kararıyla cezaevine kondu. Yunanistan da mutlak faşizmden mutlak demokrasiye geçmişti artık. Ve bugün Avrupa Birliği'nin saygın bir üyesi olarak Ege güneşinin altında pırıl pırıl parlıyor.

* * *

Bu örnekler çoğaltılabilir ama isterseniz bunun yerine Türkiye'ye bakalım: Türkiye hiçbir zaman İspanya ve Yunanistan kadar kanlı iç savaş ve onlar kadar net ifade edilen faşizm dönemleri yaşamadı. Aynen o ülkelerdeki gibi bizde de aydınlar hapsedildi, öldürüldü, siyaset askıya alındı, demokratlar yurtdışında yaşamaya mecbur bırakıldı ama yarı asker-yarı sivil görünümlü rejim hep biçimsel demokrasiye bağımlılık yeminleri etti.

İhtilal dönemleri sona erdiğinde de bu ülke bir kurtuluş sevinci ve demokrasiye geçiş şöleni yaşamadı, ihtilal liderleri, devirdikleri siyasilerle kol kola girip resim çektirdiler. Halk bu liderlere bağlılığını bildirdi.

Yarı karanlık rejim hiçbir zaman çökmedi ki Nâzım Hikmet'ler, Sabahattin Ali'ler gibi onca şair ve yazar şana şerefe boğulsun ya da halk onlara sahip çıksın.

Türkiye zaman tünelindeki bir ülke gibi hâlâ ihtilal yapan paşasına ve onunla işbirliği yapan siyasetçisine âşık, yazarına çizerine düşman ve onları sakıncalı sayan bir ülke.

Sonsuz bir alacakaranlık kuşağı. Ne tam gece oluyor ne de şafak söküyor!

Korkularımızla

Geçen yüzyıl başlarındaki etnik kimlik, insan hakları ve özgürlük sorunları bir yüzyıl gecikmeyle 21. yüzyılda da gündemimizde.

Peki neden bunları çözemiyoruz?

Çünkü korkuyoruz!

İnsan hakları, kültürel haklar, etnik gruplar gibi sözler Türkiye'yi yönetenleri çileden çıkarmaya yetiyor. Bu sorunları, sadece kısa dönemli güvenlik boyutuyla kavrıyorlar. Sanki Kürt ve Ermeni meseleleri, insan hakları ve özgürlük sorunları Türkiye'yi bölüp parçalamak için kullanılan birer koçbaşı. (Böyle emelleri olanlar yoktur demiyorum ama mesele sadece bunlardan ibaret değil.)

Bu anlayış ve bilinçaltımıza yerleşmiş olan korku, bizi 21. yüzyılda daha da olgunlaşmaya başlayan evrensel anlayıştan ayırıyor. Kendi içimize kapanmamıza ve esen her rüzgârdan hile sezmemize neden oluyor.

Meğer Tarikatlar Devam Ediyormuş

Siz, ilkgençliğinde Türkiye'nin bir tarikatlar ülkesi olduğunu bilenlerden miydiniz, bilmeyenlerden mi?

Ben bilmeyenlerdendim. Çünkü dedemin babası Osmanlı subayı, dedem yargıç, babam savcıydı ve bu aile beni yetiştirirken cumhuriyet ilkelerini aşılamıştı.

Bir gün bu gerçekten haberim oldu; büyük bir merakla *Tarikatlar Tarihi* kitabını okudum ve derin Türkiye'nin farkına varmaya başladım.

Biz memur çocukları; Cumhuriyet ve biraz da Batı kültürünün etkisiyle, sahnede olup biteni görüyor ve sahne gerisindeki ilişkileri kavrayamıyorduk. Bu yüzden de tarikat ilişkileri çerçevesinde yetişen insanlardan farklıydık. Bu fark bugün de devam ediyor.

Tarikat dünyasında olanlar, siyaseti ve ticareti bu ilişkiler ağı sayesinde yürütüyorlar. Dışarıdan bakan ve Türkiye'yi "normal" bir ülke sananlar ise olup bitenlerden hiçbir şey anlamıyor.

Ayrıca terminolojimiz, dünyaya bakışımız ve düşünüş tarzımız tarikat çevrelerinde büyüyen insanlardan tamamen ayrı.

Onlar da bize yabancı gözüyle bakıyorlar zaten.

Bu konuda kitaplar devirmeye başladığım zaman ilk fark ettiğim şey; tarikatların Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi parti işlevi üstlendikleri oldu. Bu tarz örgütlenmelerin yasak olduğu bir toplumda, siyaset yapmanın en yaygın biçimiydi

bu. Tarikatlar o kadar güçlüydü ki; toplumun dengelerini gözeten Osmanlı padişahlarının her biri ayrı tarikatlara mensup olabiliyordu.

Mesela Yavuz Sultan Selim, Sümbüli tarikatına bağlanırken Abdülhamid Nakşibendi kimliğini öne çıkarıyordu.

* * *

Cumhuriyet dönemi başladığında tarikatlar, tekkeler, zaviyeler kapatılmış ve modern bir toplum yaratma çabaları başlamıştı. Bu işlem, toplumun köhne şark alışkanlıklarından kurtulması için hafızasının sıfırlanmasını gerektiriyordu.

Biz bu devrim kültürünün yetiştirdiği kuşaklara mensubuz.

Dolayısıyla ilkgençliğimizde ne Türkiye'nin tarikat yapısını görebildik, ne arkaik ticari ilişkilerini, ne Ortadoğu bağlantılarını, ne de bölgesel şovenizmi.

Ankara yönetimi, ideolojik önderliği elinde tutuyor ve toplumu düzenliyordu. Ama bütün bu yapılar, kül altında sıcaklığını koruyan ateş gibi varlığını sürdürdü ve yeni kurulan siyasi partiler içinde örgütlenme olanağı bularak karşımıza çıktılar.

Biz bu siyasi partileri modern örgütlenmeler sanıyorduk; o partilerin içinde tarikat mücadelesi yapan kişilerin varlığından haberli değildik.

Cumhuriyet'in, CHP dışında kalan siyasi partileri, bilemediniz on-yirmi yıllıktı ama bu milletvekili ve bakanların yüzlerce yıla dayanan gerçek partileri vardı.

Altı yüz yıllık, bin yıllık tarikat bağlarıyla hareket ediyorlardı. Buzdağının, su kesiminin altında kalan kısmıydı onlar.

Ve bu toplumda akla uygun davranmayı, sağduyuyu, rasyonalizmi, çağdaşlığı savunan insanların önüne çıkan sağır ve kahredici duvarın temel nedenlerinden biri de bu arkaik yapı idi.

Uyarı

Yıl 1993. *Sabah* gazetesindeki köşemde "Üç Kutuplu Türkiye" tezini işlemeye başlıyorum:

"Şu anda Türkiye'de sağ ve sol kutupları var sanılıyor ama bu kutuplar hızla erimekte. Yerini daha tehlikeli ve tarihsel kökleri olan ayrımlara bırakmakta. Önümüzdeki yıllarda din, Kürt ve Türk milliyetçiliği kutuplarına ayrışmış bir Türkiye göreceğiz. Bugün birbirine silah çeken sağ ve sol, ileride milliyetçilik kutbunda birleşecek, kol kola girecek."

Türkiye'deki kutuplaşma tehlikesi, benim değişmez yazı konularımdan biri oldu. Bu tehlikeye sık sık dikkat çekme gereği duydum. Kısaca Siyasal İslam, Kürt ve Türk milliyetçiliği kutupları olarak adlandırdığım bu bölünme tehlikesine karşı yıllarca büyük bir mücadele vermeye çalıştığımın tanığıdır okurlarım.

Şöyle diyorduk: "Devleti yönetenler Türkiye'deki en büyük tehlikenin sağ ve sol kamplaşma olduğunu sanıyorlar ve solu çökertmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Oysa Batı demokrasilerinin yöntemi bütün etnik ve dini grupları sağ ve sol ana nehirler içinde toplamaktır. Bizimkiler bunu kavramadıkları için ne yazık ki toplum en azından duygusal olarak üçe bölünüyor."

Sonra da şunu ekliyorduk: "Bugün sağda ve solda birbirine düşman olan kimseler, kutuplaşma sonucunda aynı kamplarda buluşacak. Mesela eski bir sağcı ile eski bir solcu

milliyetçilikte ya da dinde birleşecek."

Bunları söyleye söyleye dilimizde tüy bitti ama kimseye dinletemedik.

Sakallı veya Sakalsız

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanındaki bir bölümü dikkatinize getirmek istiyorum.

Bu güzel romanda bir bölümün başlığı "İki Sandık" ama bakın bu iki sandık ne anlama geliyor:

Osmanlı'nın temellerinden sarsılan bir ev gibi yıkılmak üzere olduğu yıllarda bir meclisi mebusan seçimi yapılacak.

Sakallı Vasfi adlı kişi mebus olmaya çalışıyor.

Yazar şöyle anlatıyor bu kişiyi:

"Evvela terzisini, sonra berberini değiştirdi; ceketten cüppe, pantolondan potur uçtu; ceket beline, pantolon kaba etine sımsıkı sarıldı. Sakal, çeneden muntazam sarktı."

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde yükselmeye başlayan kahramanımızdaki değişiklikler bununla da bitmiyor.

Okumaya devam edelim:

"Sakallı Vasıf Cemiyet'te eskiyor, eskidikçe gizli adam oluyor; daha az konuşuyor, hususi sesle selam veriyordu. Gülerken, öksürürken, hatta geğirirken İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin azasından olduğu belliydi."

Bu tip ne kadar tanıdık geliyor değil mi?

Cemiyet ismini değiştirir, bilmem ne partisi yaparsanız, karşınıza hep aynı adam çıkar. Çünkü Türkiye'nin bereketli toprağı hep sakallı ya da sakalsız Vasfi'ler yetiştirmekle ünlü.

Ne hikmetse seçimden sonra değişiyorlar ama bu değişim sadece görünüşlerinde kalıyor.

Sinmiyor, Bir Türlü Sinmiyor!

Gaziantepli bir emekli öğretmeni andıran babacan suratı ve bize pek aşina olan mimikleriyle Tarık Aziz, Roma'da gazetecilerin sorularını cevaplamakta.

Türk hükümetine aklını başına alması tavsiyesinde bulunurken, Bulgaristan ve Romanya'yla ilgili sorulara zehir zemberek cevaplar veriyor.

"İhtiyacınız varsa savaşa girin ve karşılığında Bush'tan para isteyin!" diyor.

Anlamı şu: "Siz bir dilencisiniz, paralı askersiniz."

Aynı anda ise iki Türk bakan Washington'da Bush'la görüşüp para pazarlığı yapmakta. Yani Amerika'nın ileri karakolu olmayı çoktan kabul ettik de şimdi iş bunun pazarlığında. "Aman 14 milyar doları sağlama alalım," diyor bakan. İçimi bir utanç kaplıyor.

Düpedüz utanıyorum. Bu politika içime sinmiyor.

Eski albümlerdeki aile büyüklerini andıran babacan suratlı Tarık Aziz bunları söylerken pek haklı görünüyor. "Kitle imha silahı yok bizde!" diyor.

Onu da yakasından tutup sarsmak geliyor içimden. "Halepçe'de sivilleri, çocukları, bebekleri zehirli gazla öldürmekten utanmadınız mı? Hiç vicdanınız sızlamadı mı? Yüz binlerce Iraklı muhalifi zindanlarda süründüren, işkence yapan, idam eden siz değil misiniz?" demek istiyorum.

Ne Saddam içime siniyor, ne Tarık Aziz, ne Irak rejimi. Savaşa karşı olacağım diye bu eli kanlı rejime de arka çıkmak istemiyorum.

Televizyon ve gazetelerimizin çoğu, o dönemde Bush'tan, "Başkan Bush" diye söz ediyor. Niçin? Liderlere Schröder, Chirac, Putin deniliyor. Şansölye Schröder, Cumhurbaşkanı Chirac, Başkan Putin demiyoruz. O zaman niye "Başkan Bush?" Ona da kısaca Bush diyelim. Yoksa Bush Türkiye'nin de mi başkanı? Açıkçası bu da içime sinmiyor.

NATO'nun bazı üyeleri, bir saldırı karşısında Türkiye'yi korumamak yönünde bahaneler bulmak için elinden geleni yapmakta. Alçakça bir şey değil de nedir bu?

Yıllarca ortak askeri tatbikat yap, aynı askeri cephe içinde ol; şimdi savaş tehdidi karşısında Türkiye'yi yalnız bırakmaya çalış.

Bu tavırları içime sinmiyor, sinmeyecek.

Öte yandan Türkiye'nin bir Avrupa Birliği aday ülkesi olarak değil de Amerika'nın ileri karakolu gibi davranması da sakat. İtiraf edeyim ki bunu da içime sindiremiyorum.

Son olarak savaş karşıtı gösterilere değineceğim.

Paris'te UNESCO büyükelçileri olarak savaşa karşı bir bildiri yayınladık. Bu bildiri Batı basınında yer aldı.

Avrupa Konseyi'nde yapılan savaş aleyhtarı konuşmaları destekledim. Savaşa karşı birçok yazı yazdım.

Ama "Savaş aleyhtarlığı" Türkiye'de yavaş yavaş bir televole modası olmaya başladı. Ciddi çabalar sürerken, bazıları her konu gibi bu korkunç dramı da magazinleştirmeye ve pay çıkarmaya çalışıyor.

Zaten Türkiye'de mankenlerle ilişkilendirilmeyen konu kalmadı. İşte bu da sinmiyor içime. Sinmiyor, sinmiyor!

Yırtılan Mektup

Eski zamanlarda devletine ihanet eden bir vezir, düşman sultana bir mektup yollayarak, kalenin kapılarını hangi gece açık bırakacağını bildirmek istemiş. Yalnız böyle bir mektubun yakalanması kellesini götüreceği için çok gizli bir yol bulmalıymış.

Çağırmış bir köleyi, "Vatanına çok büyük bir hizmette bulunacağını" söyleyip saçlarını kazıtmış, ihanet mesajını adamın kafa derisine yazmış ve onu bir hücreye atarak saçlarının uzamasını beklemiş.

Bu durumda haberci yakalansa bile üstünde bir mektup bulunamayacağı için vezir kelleyi kurtaracakmış.

Günü gelince köleyi yola çıkarmış, köle öteki kaleye ulaşınca, kafasını tıraş etmelerini söylemiş.

Bunun üzerine tıraş edilerek sultanın huzuruna çıkarılmış; sultanın mesajı rahatça okuyabilmesi için de kafasını eğmiş.

Sultan mesajı okumuş ve gülümsemiş.

Çünkü mesajın altında, "Okuduktan sonra bu mektubu yırtın" yazılıymış.

Ve mektubu yırtmışlar.

Günümüzde de işler aynen böyle yürüyor.

Orta Sınıf Eksikliği

Bazı ülkelere gittiğimde, demokratik bir yapının bireysel ilişkilere ve gündelik yaşama yayılmış olduğunu gözlüyorum. Bu durumun o ülkedeki orta sınıfın güçlü olmasıyla bağlantılı olduğunu anlıyorum. Çünkü biliyorum ki orta sınıf, bir ülkede demokrasinin ve toplumsal barışın en büyük güvencesi.

Sokakları polisler değil, orta sınıfın varlığı koruyor.

Miloseviç politikaları gibi, orta sınıfı çökerten uygulamaların sonu da ister istemez totaliter bir rejime kayıyor.

Dünya tarihi bunun örnekleriyle dolu.

Türkiye ne yazık ki orta sınıfı giderek yok olan bir ülke. Orta sınıfın yok olup gitmesinin en büyük tahribatlarından biri de "değerler sistemi"nde görülüyor.

Toplumun içten içe nasıl çürüdüğünü; nasıl başların ayak, ayakların baş olduğunu, nasıl insafsız ve ölçüsüz bir değer yitiminin içine düştüğünü her gün gözlemliyoruz.

Kaybolan paraları yerine koyacak mekanizmalar yeniden kurulabilir; dışarıdan borç para da gelebilir ama yüzyıllar içinde oluşan değerlerimizin yitip gitmesi karşısında yapabileceğimiz bir şey yok.

Ne yazık ki "etik değer" ithal edilemiyor.

Dolby

Biliyorsunuz, Dolby-stereo ses sistemi, dünyada çok yaygın olarak kullanılıyor. Stereo efekti, sesi en az iki ayrı kaynağa bölerek veriyor ve böylece müziğin hacmini artırıyor. Dolby ise bir filtre sisteminin adı.

Stereo sözcüğünün anlamı ve nereden kaynaklandığı belli. Peki, Dolby kelimesi nereden geliyor hiç düşündünüz mü? Hemen söyleyeyim: Dolby bir adamın ismi.

İngiltere'de ses mühendisliği yapan Bay Dolby, bir filtre sistemi geliştirmiş ve buna kendi adını vermiş.

Bu yüzden kendi adının ve buluşunun kullanıldığı her üründen telif hakkı alıyor. Diyelim ki bir film yaptınız ve bu filmi Dolby sistemiyle sunmak istiyorsunuz. Hemen Bay Dolby'ye binlerce pound ödemeniz gerekiyor.

Yıllar boyunca onca film Dolby-stereo olarak çekildiğine göre siz Bay Dolby'nin kazancını düşünün.

Dünyanın ileri toplumlardaki telif hakkı anlayışının önemini gösteren iyi bir örnek Bay Dolby. Hem emeğinin ve zekâsının karşılığını alıyor, hem de kendisinden sonra gelen kuşaklara güzel bir örnek oluşturuyor.

Bay Dolby'nin servetini gören ve şöhretiyle gözü kamaşan her İngiliz genci, bir gün kendisinin de bir buluş yapacağı ve milyarder olacağı düşünü kurabilir. Bir şey icat etmenin önemini kavrayabilir. Okuldaki deneylerden okuduğu kitap-

lara kadar düş gücünü geliştiren her tecrübeye saygı duyar.

Çünkü o toplumlarda akıl para etmektedir. Yetenek ve kültür para kazandırmaktadır.

Genç bir insan, zengin olmak için illa hayali ihracatçı, arazi spekülatörü, futbolcu ya da arabesk şarkıcısı olması gerekmediğini bilir. İyi bir romancı olursa kendisine güzel bir yaşam sağlayabilecek ve toplumda saygı görecektir.

Yeteneğini kanıtlamış bir bilim insanı olduğu zaman, dünyanın bütün zenginlikleri açılacaktır önüne.

Bazı toplumlarda da çocuklar kitap toplatılan evlerde büyürler. Babaları, "Aman oğlum etliye sütlüye karışma. Kitap falan okuma" diye uyarır onları. Her yeni düşünceleri, "İcat çıkarma" diye horlanır. Cezaevlerine kapatılan yoksul aydınların yanı sıra para içinde yüzen kaçakçıları seyreder televizyonlarda o çocuklar...

İşte böyle toplumlara ne kadar Dolby-stereo takarsanız takın hep falsolu mono sesler çıkarır.

Milliyetçilik Tartışması

Güneş sisteminin "Dünya" adı verilen minik gezegeninde yaşayan yedi milyar insandan bazıları, kendilerinin diğerlerinden üstün doğduğu gibi hastalıklı bir eğitimle yetiştiriliyor.

Büyükçe bir göktaşı çarpması sonucunda yok olabilecek dünyalılar, birbirlerine üstünlük taslamaya bayılıyorlar. Oysa gen haritası; zencisi, beyazı, sarısıyla, insanoğlunun aynı gen yapısında olduğunu açıkladı bile.

Ama buna rağmen dünyanın bazı bölgelerinde sular durulmuyor ve insanlar, salt bazı ülkelerde doğmuş oldukları için üstünlük, kahramanlık gibi özelliklere sahip olduğuna inandırılıyor.

Bunun sebebi, üstünlük masalları anlatarak ve farklı olanlara karşı düşmanlık duyguları yaratarak iktidarı elinde tutma, böylece ve kamu rantını paylaşma tutkusu.

Birisine soruyorsunuz: "Sen ne iş yaparsın?"

Cevap: "Ben milliyetçiyim!"

Yani, bu ülkede dünyaya geldiğim ve memleketimi sevdiğim için zaten üstün sayılırım; bu yüzden herhangi bir işle uğraşmama ve insanlığa katkıda bulunmama gerek yok!

Sanki ülkesini bir tek o seviyor! Sanki ülkesini sevmesi, ona bazı haklar kazandırıyor! Sanki memleketini sevenlerin ille milliyetçi olması gerekiyor!

Bu sorun dünyanın birçok bölgesinde büyük acılara, savaşlara neden oldu. Hâlâ da çeşitli belalara neden oluyor.

İşin en kötü yanı, ancak birbirlerine karşı düşmanlık yaratarak varlığını sürdürebilen milliyetçilikler, bu özellikleri nedeniyle birbirlerini besliyorlar.

* * *

Birtakım çevreler salt Türk oldukları için gurur duyarken, bazıları Türk olmaktan utanç duyduğunu fısıldıyor.

Aslında iki tutum da yanlış.

İnsan bir ulusa mensup olduğu için ne gurur duyabilir, ne de utanç! Bireyi bağlayan, kendi eylemleri ve hayata karşı duruşudur. Bir ulus kahraman da çıkarır, katil de, bilim insanı da, sapık da! Önemli olan, kişisel namus ve birikimdir.

Türkiye'nin de dünyayla ilişkilerini, kalkınma ve eğitim programlarını, Avrupa Birliği stratejisini, ekonomisini düzeltebilmek için "üstünlük" duygusundan kurtulup gerçekçi, akıllı ve alçakgönüllü bir akılcılığa kavuşması gerekiyor.

Avrupa Adlı Güzel Kadın

Avrupa bir kadındır; hem de çok güzel bir kadın. Tanrılar tanrısı Zeus'un bir sabah görüp âşık olduğu ve denizler aşırarak Girit'e getirip birleştiği genç kızdır o.

Zeus onu gördüğü sırada Avrupa uykudan yeni uyanmışmış ve gördüğü düşü yorumlamak isteyerek mahmur mahmur etrafına, etrafa bakınırmış.

Çünkü düşünde iki kıta onu paylaşamıyor ve kendilerinin olduğunu öne sürüyorlarmış.

İki kıta da kadın kılığındaymış.

Asya, Avrupa'yı kendisinin doğurduğunu öne sürüyor bu yüzden kızını almak istiyor; öteki kıta da Zeus'un Avrupa'yı kendisine verdiğini söylüyormuş.

Bu karışık düşün içinden çıkmayan Avrupa, arkadaşlarıyla kır çiçekleri toplamaya başlamış.

Ama bir kez Zeus'un gönlü düşmüş genç kıza. Hemen bir boğa kılığına girip çiçek toplayan kızların yanına gelmiş. Avrupa'yı sırtına bindirmiş ve denizler aşırarak onu Girit'e getirmiş.

Zeus'un Avrupa'dan olan oğullarından ikisi öylesine adaletli insanlarmış ki, ölüler ülkesine yargıç yapılmışlar. (Herhalde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ataları oluyor bunlar.)

Bu hikâye sadece mitolojide yer almıyor, Avrupa Birliği tartışmalarının hız kazandığı günümüze de uyuyor.

Çünkü Asya'dan gelen bizler Avrupa'da hak iddia ediyor ve onu ele geçirmek istiyoruz. Buna karşılık Yunanlı Zeus, Avrupa'yı kıskançlıkla koruyor; kendi karısı yapıyor.

Demek ki Asya ile Avrupa ve Yunanistan arasındaki ilişkiler binlerce yıldan beri böyle bir kapışma konusu.

Mitolojiden günümüze uzanan bir rekabet hikâyesi bu. Ve bugünlerde finali oynanıyor.

Asyalı bir parti, Avrupa'nın fettan, baştan çıkarıcı ve sahtekâr olduğunu söyleyerek onunla bütünleşme planına karşı çıkıyor.

Yunanistan da Avrupa'nın Asyalılarla bir ilişkisinin olamayacağı fikrinde. Onu bir kez daha boğanın sırtına atıp kaçırmak istiyor.

Asyalıların içindeki bazı kişiler ise, Avrupa'nın güzelliğinden gözleri kamaşarak ona ulaşmaya çalışıyor.

Bakalım işin sonu nereye varacak.

Ben kendi payıma, Hasankeyf'in, Kasrı Kanco'nun, Hoşap Kalesi'nin, başları poşulu, elleri mavzerli Mezopotamya aşiretlerinin resmen "Avrupalı" sayılacağı günü hasretle bekliyorum.

Çünkü Abdoş Ağaların, Ayşe Anaların, Berivan Bacıların Krupp'a ve Von Karajan'a kardeş olduğu gün, dünya tarihi en büyük mucizelerinden birini gerçekleştirmiş olacak.

Ve Zeus'un boğa kılığına girerek gerçekleştirdiği kaçırma eylemi tersine dönecek.

Devlet ve Aydınlar

Almanya'da, İtalya'da, Portekiz'de, İspanya'da, Polonya'da, Rusya'da, Yunanistan'da ve diğer birçok Avrupa ülkesinde, aydınlar ile devlet arasında, geçmişte bir kan davası olmuştur. Baskıcı devlet aydınları yok etmeye, parçalamaya, aşağılamaya çalışmıştır. Aydınlar da ellerindeki sanat ve düşünce olanaklarını kullanarak insanları baskıcı devlete karşı başkaldırmaya davet etmişlerdir.

Bugün durum böyle değil.

Avrupa ülkelerinde aydınların çoğu, devlet yapılarını eleştirseler bile bu mekanizmaya karşı derin bir kuşku ve soğukluk duymazlar.

Çünkü söz konusu olan eninde sonunda kendi devletleridir; ortak çıkarlarını temsil eden bir örgütlenmedir. Bu ülkeler, demokraside ve değerler sisteminde bir dengeye kavuştular.

Artık devlet aydını düşman olarak görmüyor, onların eleştirilerine kulak kabartıyor. Aydınların bir önemi ve değeri olduğunu biliyor, en aykırı fikri öne sürdükleri zaman bile saygı gösteriyor.

Hatta birçok Avrupa ülkesinde muhalif aydınlar yönetim sorumluluğunu üstleniyor, karar mekanizmalarını ellerinde tutuyorlar.

Bu gelişimin ideolojilerle de bir ilişkisi yok: Eski faşist ülkelerde de durum böyle, eski komünist ülkelerde de.

Türk devletinin aydınlarla ilişkisi ise daha çok eski modeli hatırlatıyor.

Türkiye'nin baskı ile demokrasi arasındaki ebedi alacakaranlığında aydın sürekli kendisinden kuşkulanılan, baskı yapılan, hapsedilen, öldürülen, dikkate alınmayan ve aşağılanmaya çalışılan bir insan tipi oldu.

Atatürk döneminde edipler ve kültür adamlarına gösterilen saygı, bir süre sonra yerini aydınlara uygulanan korkunç işkencelere bıraktı.

Hayata atılan gençler arasında kimileri devlet olanaklarını alabildiğine kullanıp itibar gördü, kimi ise ölümle, zulümle, hapisle uğraşmak zorunda bırakıldı.

Bugün basında birbirine zıt fikirler ifade eden insanlara bakıyorum.

Bunlardan bir bölümü ilkgençliğinden beri devletten maaş almış, devlet konutlarında oturmuş, VIP salonlarını kullanmış. Sütun komşusu ise dünyayı tanır tanımaz hapse atılmış, işkence görmüş, devletin gözünde hep ikinci sınıf bir yurttaş sayılmış.

Yazdıklarında bu yüzden bu kadar fark olması doğaldır.

Garip olan, devletin kanatları altındaki adamların, muhalif ve acı çekmiş aydınlara hâlâ "vatan haini" imasında bulunması.

Zamanın Ruhu

Almanların bu kavramla ifade etmek istedikleri şey, pek fazla dillendirilmeyen ve o döneme damgasını vuran derin anlamdır.

Bu anlam belirleyicidir. Toplumları bir yerlere doğru sürükler ama gündelik ilişkilerin sonu gelmez ayrıntılarına dalmış olanlar, temel eğilimleri sezemez, fark edemez.

Türkiye'de "zamanın ruhu" nedir? Hangi temel yönelim, bizi yarına götürüyor? Hangi akıntı sürüklüyor bizleri?

Bu soruya umutlu ve umutsuz cevaplar vermek mümkün.

Ama "niyete bağlı düşünmek"ten ve temennilerimizi gerçek yerine koymaktan vazgeçtiğimiz zaman, Türkiye'de kavga eğiliminin tırmanmakta olduğu sonucuna varırız.

Türkiye sanki atomlarına, moleküllerine ayrılıyor. İnsanlar, kendilerini birleştiren yüzde 99'luk orana değil, aralarındaki yüzde 1'lik ayrımlara dikkat ediyorlar.

Dünyada çoktan dönemi kapanmış olan kamplaşmalar, ideolojik kavgalar, mikro milliyetçilikler, din ve mezhep çatışmaları, bölge farklılıkları pompalanıp duruyor. Bu ülkenin insanları birbirine düşman kılınmak isteniyor.

Bu sorunun çözümü karşılıklı saygıdır.

Özellikle siyasi partiler ve adaylar, Türkiye'deki her eğilime, her kesime saygılı olduklarını belirtmek zorundalar.

Ulusal değerler, dini değerler, bölgesel değerler, geleneksel değerler, çağdaş değerler... Bunlardan birine saygısızlık ederseniz, milyonlarca insana hakaret etmiş olursunuz.

Bu ülke, İslam değerlerini çağdaş yaşamla harmanlayan, laik ama inanca saygılı, etnik kültürlere saygı gösteren ama anayasal yurttaşlık kavramını vazgeçilmez önkoşul olarak benimseyen bir sisteme sahip olmalı.

Türkiye'yi oluşturan unsurlardan birini diğerlerinden ayırarak ve aşırı derecede abartarak, militan bir politikanın temeli haline dönüştürmek sadece macera olur ve ne kadar oy alırsa alsın tutunamaz.

Çocuk Ustalığı

Bala Düşmüş Sinek Gibi

İlkgençlikte romanların sarhoş edici dünyasına dalarak Alaska'dan Hindistan'a, Küba'dan Afrika'ya, Sibirya'dan Kamçatka'ya uzanan bin bir serüvenin heyecanına kapılanlar, dünyada bununla karşılaştırılabilecek çok az zevk olduğunu bilirler.

Mançalı "huysuz ihtiyar" Don Kişot'un, kitaplardaki dünya ile gerçek dünyaya yer değiştirten hayal gücünün soluğunu hissetmişlerdir mutlaka.

Rosinante'nin sırtında rüzgâra meydan okumuşlardır.

Bu tutkuya kapılanlar, "bala düşmüş sinek" gibi ömürlerinin sonuna kadar kitap okumayı bırakamazlar.

En Sevdiğiniz On Kitap

Böyle bir soru karşısında kaldığınız zaman işiniz zor demektir. Çünkü Doğu'dan, Batı'dan, klasik ve modern yüzlerce yazarın, binlerce güzel kitabı dururken bunları nasıl 10'a indireceksiniz?

Ne kadar çabalarsanız çabalayın, sevdiğiniz birçok yazara haksızlık yapmak ve onların sizi etkilemiş olan güzelim eserlerini yok saymak zorundasınız.

Ama bazen başa gelen çekiliyor ve insan böyle listeler yapmak durumunda kalıyor. Bu seçim zorunluluğu benim de başıma geldi.

Dünyanın en büyük kitapçı zincirine sahip olan Barnes and Noble, web sitesinde "Yazarlarla Tanışın" diye çevrilebilecek bir bölüm yayınlıyor. Burada okurun, yazarları daha iyi tanıması için hazırlanmış sorular soruluyor ve yazarlarla yapılmış söyleşilere yer veriliyor.

Geçenlerde bu fakirle de bir söyleşi yaptılar ve o meşum soruyu tak diye sordular: En sevdiğiniz on kitap!

- William Faulkner, *Ağustos Işığı*
- Dostoyevski, *Suç ve Ceza*
- Ernest Hemingway, *İhtiyar Adam ve Deniz* (*İhtiyar Balıkçı*)
- *Binbir Gece Masalları*
- Mevlânâ, *Mesnevi*

- Lev Tolstoy, *Anna Karenina*
- Gustave Flaubert, *Madam Bovary*
- García Márquez, *Önceden Bildirilmiş Bir Cinayetin Anlatısı (Kırmızı Pazartesi)*
- Yaşar Kemal, *İnce Memed*
- Cervantes, *Don Kişot*

* * *

Baktım ki klasik modern, Doğulu Batılı her çeşit yazara ve kitaba yer vermişim ama hiçbir kadın yazarın kitabını anmamışım.

Büyük eksiklik! Büyük günah!

Sonra *Binbir Gece Masalları*'nın sanal anlatıcısı Şehrazat'ı kadın yazar yerine koyup teselli buldum. Dilerim edebiyat tanrıları günahlarımı, haksızlık ettiğim yazarlar da ihmal ve unutkanlık suçlarımı bağışlar.

Merhametin Gücüyle

Bazı kitapların isimleri daha ilk okuyuşta vurur sizi; derin izler bırakır ve bir daha da unutulmaz.

Jorge Luis Borges'in *Alçaklığın Evrensel Tarihi* de unutulmazlar arasında. Borges bu kitapta, her zamanki soğukkanlı ve mizahi duruşunu koruyarak ünlü "alçak"ları anlatıyor. Kitabı okuyunca alçaklığın ya da rezilliğin ülkesi, kültürü, vatanı ve dini olmadığını anlıyorsunuz.

Peki alçaklığın panzehiri nedir? İnsanoğlu alçaklıktan nasıl kurtulabilir? Ben buna "merhamet" diye cevap veriyorum.

Çoktandır sözlüklerimizden silip attığımız ve artık kimsenin kullanmadığı şu eski "merhamet" kelimesi var ya, işte alçaklığın panzehiri bu kavram. İnsanın insana, doğaya, hayvanlara, bitkilere merhamet duyması.

Ne yazık ki modern dünyada bu insanca duygu –belki de insanın en temel duygusu– giderek azalıyor. Evrensel alçaklık her gün daha çok insanı pençesine alıyor. Hatta bugünün kitle kültürü alçaklığı, acımasızlığı, vahşeti ve zulmü kışkırtıyor.

Merhamet, dostluk, kardeşlik gibi kavramlar giderek timsahlaşan dünyada nahif sayılıyor.

İnsan sosyal bir yaratıktır. Dayanışma olmadan ayakta kalamaz. Ben yine de umudumu yitirmiyorum: Alçaklığın evrensel tarihi yanında bir de insanlığın evrensel tarihi var. Ve bu tarih, gelip geçici vahşet akımını yenecek güçte.

Çünkü uluslararası ve ulusal hukukun hiçe sayıldığı, bile-

ği güçlü olanın ya da elinde silah tutanın karşısındakini tepelediği bir dünya modeli çok fazla devam edemez.

Tarihte bunca zalim diktatörlük bunun için yıkıldı. Bugünküler de yıkılır, merak etmeyin!

Kitabı Okşayınca

Roman kahramanlarını, hep şişeden çıkmayı bekleyen cinler gibi düşünmüşümdür. Oradadırlar, sizi beklemektedirler, şişeyi okşadığınızda çıkıp geleceklerdir. Çağırmadığınız zaman ise yokturlar, şişe alelade bir şişe olarak durur.

Kitaplar da öyle değil mi?

Birbirine yapışık durumda bekleyen binlerce, yüz binlerce sayfa cansızdır, kupkurudur. Önce havayla en çok temas eden kenar bölümleri sararır, sonra bu sararma içlere doğru yayılır. Raflarda süs olmaktan başka bir işe yaramazlar.

Ama bir kez elinize alıp okumayagörün; o cansız sayfalardan süzülen ruhlar, ete kemiğe bürünür, capcanlı görünürler size.

Onlarla dertlenir, onlarla sevinir, onlarla kıskanırsınız. Belki de tanımakta olduğunuz kişileri, her gün önünden geçtiğiniz dükkânları gizemli bir dünyada yeniden var eder ve siz bundan büyük bir tat alırsınız.

Selüloz katmanlarının arasından fışkıran yakıcı hayatlar, sizi de birlikte sürükler. Lafcadio olursunuz, Raskolnikov, Bovary, Meryemce, Anna Karenina, Lacombe Lucien, Goriot, Jean Valjean, Buendia gibi duyumsarsınız kendinizi.

O andan itibaren kitabın küf kokusu da bir alışkanlık olur sizin için; her ülke kâğıdının değişik kokusunu içinize çekersiniz.

Sararmalar, eski ve çok sevilen bir dostun saçlarına düşen ak gibidir.

Yaşamı imbikten süzerek size yeniden sevdiren bir büyüdür bu.

"Kolera Günlerinde Aşk"

Gabriel García Márquez in *Kolera Günlerinde Aşk* romanı film yapılıyormuş.

Hani Charles Dickens için bir yazı sırrı olduğu söylenir ya; bence Márquez'in de böyle bir yazı sırrı var. Dili, anlattığı olaylara tuz-biber-baharat katıyor; iyice lezzetli hale getiriyor. Onun romanlarını okurken tropik nemin teninize yapıştığını, başınızın üzerinde kocaman tuhaf kuşlar uçtuğunu, sürekli gelgit yapan bir denizin yengeçler bırakarak iyice gerilere çekildiğini hissedersiniz.

Bu tadı filme aktarmak zor, çok zor!

Romanı okuyan her okuyucu konuyu kafasında filme çekiyor. Hayal gücü oranında yeniden kuruyor o dünyayı. Film yönetmeninin, her okuyucunun kafasındaki dünyayı canlandırması zor. Çünkü o da bir okur ve filmi, okuduklarını yorumladığı şekilde çekiyor.

Oysa ne kadar okur varsa, o kadar da farklı yorum var. Bu yüzden olacak; Rossi gibi usta bir yönetmenin çektiği *Önceden Bildirilmiş Bir Cinayetin Anlatısı* romanı (hani bizde *Kırmızı Pazartesi* adıyla çıkan roman), bir neskafe reklamı gibi ruhsuz ve egzotikti.

Edebiyat Yapanlar ve Yapmayanlar

Kitaplar sizi daha derin bir anlayışa götürür, hem kendinizi hem de dünyayı daha derinden kavramanızı sağlar. Bir ruh eğitimidir, bir duygular eğitimidir.

Birçok olumlu kavram gibi edebiyat hakkında da olumsuz önyargılar yerleşmiş toplumda. Bunlardan biri de "edebiyat yapmak" deyimi.

Bu deyimle boş konuşmalar, hayal ürünü, hiçbir işe yaramayan düşünceler ve gerçeklere dayanmayan bir değersizlik ortamı kastediliyor.

Oysa edebiyat dünyanın en ciddi işidir.

Hiçbir gelişmiş toplumda edebiyat böyle bir deyimle kirletilmemiş, aksine hep toplumun en üst değerleri arasında yer almıştır.

Bu saygıyı gösteren ve göstermeyen toplumlar arasındaki farkı görmek istiyorsanız, bir Avrupa ülkelerine bakın bir de bize ve Ortadoğu ülkelerine.

Durum ortada değil mi!

Kartal Kartalla Uçar, Karga Kargayla

Genç bir yazar. Asıl işinin roman yazmak olduğunu düşünüyor ama geçimini sağlamak için küçük bir gazetede çalışıyor.

Öteki genç yazar ise birkaç kitap yazmış ama hiçbiri ilgi görmemiş. Edebiyat çevreleri onun adını anmıyor, yüzüne bile bakmıyor. Basında adı geçen, ödüller kazanan, saygıyla anılan yazarların yanında bir hiç.

Günün birinde bir arkadaşı, gazeteci yazara, tanınmamış yazarın kitaplarını gönderiyor. Bunlara bir göz atmasını istiyor. Yazar okuyor bunları ve birden heyecana kapılıyor. Okuduğu sayfalar müthiş.

Bu tanınmamış yazar, kendisinin ileride yazmayı planladığı sahneleri yazmış. Ama mükemmel bir üslupla. Karakterleri ve psikolojilerini ince ince örerek, romana yeni bir dil getirerek.

Heyecanla kaleme kâğıda sarılıyor ve kendi yalnızlık çölünde yaşamakta olan yazar için övgüler diziyor, bunu gazetesinde basıyor.

Diyor ki:

"Bu yazarı okuyunca içimi günahkâr bir kıskançlık kapladı. Böylesine muhteşem ve gerçek bir savaş anlatımını okurken kıskançlık ateşi sardı beni... Bu parça beni kendine hayran bıraktı, cesaretimi kırdı, büyüledi, çaresizliğe düşürdü."

Hiç beklemediği anda gazetede böyle bir övgüyü okuyan

öteki yazarın halini düşünün. Gözlerine inanamıyor elbette.

Çünkü edebiyat çevreleri ona hiç değer vermemişler, kitaplarından biri ancak 21 tane satılmış, o da artık her şeyden umudunu kesmiş, tam bu sırada bu makale çıkıyor.

Hemen oturup gazeteci yazara, "Dün akşam benim için büyük bir sürpriz oldu" diye yazıyor. Ona teşekkürlerini sunuyor.

Ne var ki bu makale de işe yaramıyor ve o yazar sağlığında hiçbir başarıyı tatmadan, bu dünyaya veda ediyor, şansız şöhretsiz gömülüyor.

Sözünü ettiğim birinci yazar Honore de Balzac, ikincisi ise Stendhal. İki dâhi birbirinin farkına varıyor, yaptıkları işin ne anlama geldiğini biliyor. Ama sağlıklarında ikisi de küçümseniyor.

Stendhal sessizlik bataklığında boğuluyor, Balzac'la ise alay ediliyor. Fransız Akademisi'ne üye olma başvurusu hakaretlerle reddediliyor.

O dönemin birçok yeteneksiz ve unutulmaya mahkûm yazarı ise tanrı muamelesi görüyor.

Stendhal'ın değerini anlayan ve ondan bir dostuna övgüyle söz eden biri daha var: Goethe.

Demek ki doğa kuralı değişmiyor: Kartal kartalla uçuyor, karga kargayla. Bir dâhiyi ancak başka bir dâhi anlıyor. Su başlarını tutmuş orta zekâlılar ise hepsiyle birden alay ediyor.

Kırk Kitap

"Kırk katır mı, kırk satır mı?"
"Bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır."
"Kırklara, karışmak."
"Kırklar meclisi."
"Biz kırk kişiyiz, birbirimizi biliriz."

Bunlar gibi, kültürümüzde kırk sayısıyla ilgili pek çok inanç, deyim, atasözü var.

Buna bir de "kırk kitap" eklendi. Yapı Kredi Yayınları, Yaşar Kemal'in kırk kitabını birden bastı ve böylece, bir yazarın elli yıllık serüveni gözler önüne serildi.

Kırk kitap bu, dile kolay! Hepsi de hem anadilinde, hem dünyada yankılanmış, insanlığa katkıda bulunmuş, yenilikler getirmiş kırk kitap. Yetişen her kuşağın okuduğu klasiklerimiz.

Elli yıla sığmış kırk kitabı düşünüyorum da aklıma siyaset, ticaret, medya falan filan geliyor. Bu elli yıl içinde Türkiye'den binlerce yönetici geçti; cumhurbaşkanları, başbakanlar, bakanlar, milletvekilleri, valiler, generaller, ihtilal liderleri, parti genel başkanları birbirini izledi. Kimi olumlu bir isim bıraktı arkasında, kimi olumsuz; çoğunu ise hatırlayan bile yok artık.

Bir dönem gazete manşetlerinden inmeyenlerden söz açsanız, gençler, "O da kim?" diye yüzünüze bakarlar. Bir zamanlar bastığı yeri titreten, herkesi önünde selam durduran, gazete manşetlerinin yağ çekmekte yarıştığı isimler rüzgâra karışıp gitmiş, imi timi anılmaz olmuş.

Ama Yaşar Kemal kırk kitabıyla dimdik ayakta.

Kimse *İnce Memed*'i unutmuyor; *Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır, Ölmezotu, Demirciler Çarşısı Cinayeti, Yusufçuk Yusuf, Ağrı Dağı Efsanesi, Deniz Küstü* birer anıt gibi.

Van Gölü gibi, Kızılırmak gibi, Süphan Dağı gibi memleketin varlıkları arasına katılmış. Bu iş elli yıl sonra da, yüzyıl sonra da böyle olacak.

Bugün gazete manşetlerinden inmeyen, kaşına gözüne övgüler düzülenlerin hiçbiri kalmayacak ortalıkta, hatırlayan bile çıkmayacak onları ama insanlar yine bu kitapları okuyacaklar.

Yaşar Kemal enstitülerinde seminerler düzenlenecek, bilim adamları bugün olduğu gibi onun üzerine yeni doktora tezleri hazırlayacak; oturduğu, çalıştığı, kitap yazdığı evler ziyaret edilecek.

Bir halkın kültüründe derinlemesine iz bırakmak böyle bir şey işte.

Keşke diyeceğim, zamanın siyasi-medyatik şehvetine kapılanlar bir an için hayatın gerçek boyutlarını görebilse; suya yazı yazmak ile derin bir damara dokunmak arasındaki farkı algılayabilse, ama bunun mümkün olamayacağını da biliyorum.

Herkes hayatı kendi yetenekleri çerçevesinde kavrayabiliyor.

Diyeceksiniz ki Yaşar Kemal'in hayatı güllük gülistanlık geçmemiş. Çelmelemeler, kıskançlıklar, yolunu kesme çabaları, yargılamalar arasında yazmış bu romanları.

Haklısınız. Ben şu türküyü çok severim, bilmem siz de sever misiniz?

Gübreliğe inip kalkan kargalar
Has bahçede gül kadrini ne bilir

Avrupa Karşıtı Bir Yazar

"Tutmuş bize Avrupa'yı örnek gösteriyorsunuz. Nedir istediğiniz?" Öfkeli yazar Avrupalılaşma çabalarını yerden yere vuran cümlelerine böyle başlıyor işte. Ve devam ediyor:

"Nedir bizim Avrupa'dan alacağımız? Yarın öbür gün çöküp gidecek müesseseler! Günlerini çoktan doldurmuş, Avrupa'da bile aklı olanların artık inanmadığı, yalnız genel miskinlikten ötürü kendilerini ayakta tutabilen birtakım saçma sapanlıklar.

Kafaları soyut kavramlarla dumanlanmış düşünce tutkunlarından (enteller demek istiyor) başka kim bugün Avrupa'da gözler önünde oynanan komediyi ciddiye alabilir? Başka kim bu oyuna gelip burjuvaların el ele verişini, insanların gerçek birleşme yolu zanneder?

Avrupa çelişkilerinden çoktan kurtuldu diyorlar. Tek bir yüzyılda yirmiden fazla anayasa ve neredeyse bir düzine ihtilalden sonra mı?

Evet! Belki ancak ondan sonra birazcık olsun Avrupa'dan kurtulabileceğiz.

Avrupalı koruyucularımız elimizden tutmadan kendi toplumsal ideallerimizi kendimiz aramaya koyulacağız.

Bizim toplumsal ülkülerimizin kaynağına gelince, elbette dinimiz ve kişisel olgunluğa erme özlemidir."

Avrupa karşıtı yazar bir başka bölümde de şöyle diyor:

"Avrupa ülkelerinin doğaya aykırı, iflah olmaz siyasal yapısı, tek başına bu kıyamet gününü başlatmaya yetecektir.

İnsanlar arasında ufacık bir azınlık, bütün insanlığa sahip çıksın; olmaz bu!"

Yukarıdaki satırları okuduğunuzda kendinizi Avrupa Birliği karşıtı bir yazarın elinden çıkmış satırlarla baş başa bulduğunuza eminim.

Acaba kim bu yazar? Hangi gazetede yazıyor? Baştan söyleyeyim, hiç uğraşmayın; çünkü tahmin edemezsiniz.

Bu satırların yazarı Dostoyevski. Evet! Büyük Rus yazarı Fyodor Dostoyevski.

Kargaşa içindeki Rusya'da yazdığı bu yazılarla toplumu Avrupa etkisine karşı koymaya çalışıyor ve aydınları uyarıyordu.

Avrupa'dan onlara sadece kötülük ve kargaşa gelebilirdi. Kurtuluş Hz. İsa'da ve Rus ruhundaydı. Zaten Avrupa da yıkılıp gidecekti.

Oysa bildiğiniz gibi tarih Dostoyevski'yi haklı çıkarmadı. Kısa süre sonra Rusya büyük bir ihtilale sürüklendi ve gittikçe güçlenen, zenginleşen Avrupa ülkelerine yaklaşması için aradan tam bir yüz yıl geçmesi gerekti.

Demek ki *Suç ve Ceza, Karamazov Kardeşler, Ecinniler, Beyaz Geceler* gibi nice büyük kitabın yazarı olan dâhi romancı, siyasi konularda pek de isabetli tahmin yapamıyormuş.

Aynen Balzac gibi.

Çünkü o da cumhuriyet çanlarının çalındığı ve "Özgürlük! Eşitlik! Kardeşlik!" sloganlarının gökyüzüne yükseldiği bir dönemde kraliyeti savunuyordu.

Ama yine de önemli olan, bu dahi yazarların siyasi görüşleri değil, insanlığa bıraktıkları büyük romanlar.

Çünkü sezgileriyle öyle eserler ortaya koymuşlardı ki, 19. yüzyıl Fransası'nı ve Rusyası'nı o kitaplar olmadan kavramamız neredeyse olanaksız.

Yalnız o ülkeleri değil, kendimizi de tanımak için bu kitaplara gereksinme duyuyoruz.

Önce Ekmekler, Sonra Kentler

"Önce ekmekler bozuldu!" demişti Oktay Akbal. Şimdi de kentlerin bozuluşunu izliyoruz. Hüzünle, içimiz burkularak... Ve bozulan kentlerin insan ruhundaki etkilerini hiç hesaba katmadan.

Kaçak yapı, gecekonduların ilk dönemi gibi, kente gelmiş insanın başını sokacağı derme çatma bir kulübe değil artık. Beşon katlı, çirkin, sıvasız, iğrenç binalar. Ve sahipleri de ilk gelenler gibi yaşam mücadelesi veren alçakgönüllü insanlar değil.

İstanbul'da her gün birileri kurşunlanıyorsa, bunda bozuk yapılaşmanın büyük etkisi var.

Çiçek yeşermeyen mahallelerde insan sevgisi de yeşermez! Bir de ortada rant olunca...

Odamızdaki duvarın rengi bile bilincimiz üzerinde etki yapıyor. Kokular, renkler, sesler bilinçaltımızı etkiliyor. Koskoca kent de, genleri bozulmuş bir dinozor canavarlığıyla ruhlarımız üzerine abanmakta. Böyle bir kentte yaşayan insanların ruh sağlıkları yerinde olamaz.

Velhasıl kaçak bina, demir filizi, dışkı kokusu, sülfür dumanı, ezilip asfalta yapışmış kanlı hayvan gövdeleri ve etrafımızda vızır vızır uçuşan kurşunlarla dolu bir hayat sürüyoruz. Ve bunun sonucu olarak da herkes birbirine düşüyor. Ne politikacı kurtulabiliyor bu hoyratlıktan, ne köşe yazarı ne de iş âlemi.

Roman Üzerine

Milan Kundera'nın romanları ve hikâyeleri dışında, edebiyat üzerine yazılarını topladığı iki yayınlanmış kitabı var. Bunlardan biri *Roman Sanatı*, diğeri ise *Saptırılmış Vasiyetler*.

Roman okumayı ve romanlar üzerine düşünmeyi seven okurlara her iki kitabı da tavsiye ederim.

Kundera, *Saptırılmış Vasiyetler*'in başında, okurlarıyla arasında en sık ortaya çıkan yanlış anlaşmanın romanlarındaki mizahi öğelerden kaynaklandığından şikâyet ediyor.

Kundera'ya göre mizah unsurunun kullanımı romanın en temel özelliklerinden biri. Mizahın doğuşu romanın doğuşuyla eşzamanlı ve Cervantes'le başlıyor.

Eski edebiyat eserlerinde komik unsurlar yok muydu? Elbette vardı. Ama mizah, komik olanın belli bir türü ve alay etmekten ya da taşlamadan farklı.

Kundera mizahı başka bir önemli romancı Octavio Paz'ın sözlerine başvurarak ayırt etmeye çalışıyor. Paz'a göre "(mizah) dokunduğu her şeyi çift anlamlı / belirsiz / müphem kılıyor".

Okurlar ise zaman zaman bu belirsizliğe tahammül edemiyor ve yazardan ya da romandan ahlaki yargıda bulunmasını bekliyorlar.

Kundera şöyle diyor:

"Ahlaki yargıyı askıya almak romanın ahlaksızlığından de-

ğil ahlakından kaynaklanır. Romanın ahlakı insanoğlunun bir türlü vazgeçemediği, her şeyi ve herkesi durmadan yargılama, anlamadan önce ve hatta anlayış olmaksızın yargılama alışkanlığının karşısına dikilir.

Romanın, bilgeliğinin bakış açısından yargılamaya her an hazır olma hali aptallıktan başka bir şey değildir; en büyük kötülüktür. Romancı ahlaki yargının meşruiyetini tamamen reddediyor değildir asla ama bu yargılamanın romanda yeri olmadığını düşünür."

Kundera yalnız ve yalnız ahlaki yargı askıya alındığında oluşan alanda romansal karakterlerin yaratılabileceğini söyler. Roman karakterleri önceden kabul edilmiş bir hakikatin işlevi, iyinin veya kötünün birer örneği değil, kendi ahlakları, varoluşsal yasaları olan özerk bireylerdir.

Yani siz istediğiniz kadar Madam Bovary'yi kocasını aldattı diye ayıplayın ya da Raskolnikov'u cinayet işledi diye suçlayın, iyi bir romancı bunu yapamaz.

Roman sanatı kendimizinkinden farklı olan hakikatlere merak duyabilmemiz ve onlara açılabilmemiz için var, her şeyden önce.

Yargıladığımız sürece ne merak duyabilmemiz ne de anlayabilmemiz mümkündür.

Ölümün Karanlığını Aşkın Aydınlığıyla Yenmek

Mehmed Uzun'un roman dünyasını çok önemsiyorum, çünkü bu dünya bize geçmişimizi anlatıyor. Bizi unutulmuş kültürlerin tarihsel labirentlerinde gezdirirken, nasıl bir kültür zenginliği ve çeşitliliği üzerinde yaşadığımızı bir kez daha hatırlatıyor hepimize,

Uzun'un romanları arasında *Dicle'nin Yakarışı* ve *Dicle'nin Sürgünleri* daha özel bir yere sahip benim için. Özgün bir dil ve üslupla yazılmış bu ikileme çok dilli, çok kültürlü bir coğrafya olan Mezopotamya'ya, oranın ihmal edilmiş kültürel zenginliğine dair bir anlatı her şeyden önce. Aynı zamanda da dokunaklı bir aşk öyküsü... En temel insani duyguları anlattığı için de bir o kadar evrensel.

Bu iki kitapta yazarın başarısı, gelenek ve modernlik arasında özgün bir bağ kuruyor, bir süreklilik tesis ediyor olmasından kaynaklanıyor.

Uzun'un doğup büyüdüğü coğrafyada sözlü geleneğin en önemli taşıyıcılarından biri dengbejler, yani anlatıcılar. İşte, Uzun'un Dicle ikilemesindeki anlatıcısı da bir dengbej. Dengbejler geçmişte anlatılarıyla bir tarih bilinci yaratıyorlardı, yazılı geleneği olmayan halkta. Romanın kahramanı olan dengbej Biro da aynı rolü üstleniyor.

Uzun, kadim anlatıcıların hikâye üslubundan, yüzyıllardır anlatılan hikâye ve efsanelerden yola çıkıyor ve roman diline yepyeni bir boyut katıyor.

Uzun yeni bir roman geleneğine öncülük ederken aynı zamanda anadiline hayat veriyor. Çünkü, kendi dilinin imkânlarıyla yazarken aynı zamanda bu dilin imkânlarını genişletiyor ve yazılı edebiyatın dilini inşa ediyor.

Uzun'un, anadilini canlandırma çabaları sadece edebiyatın alanıyla sınırlı değildi. Denemeler ve düşünce yazıları kaleme alıyor, başvuru kaynakları hazırlıyordu. *Nar Çiçekleri, Bir Dil Yaratmak* başlıklı deneme kitaplarında bir yandan Kürt dili ve edebiyatının tarihini ve bugününü tartışırken, diğer yandan da çok kültürlülük üzerine düşünüyordu.

Mezopotamya'nın şairi Uzun, bir yandan doğup büyüdüğü coğrafyada kültürel sürekliliği sağlarken diğer yandan kültürlerarası diyaloğa katkıda bulunuyor. Mehmet Uzun sayesinde hem dünya hem de Türkiye, Anadolu'nun ve Mezopotamya'nın zengin kültürel birikimiyle tanışıyor.

Yaşamında ve yapıtlarında her zaman ölümün karanlığını aşkın aydınlığıyla alt etmeyi bilmiş olan ve artık hayatta olmayan Mehmet Uzun'a selam olsun.

Yaşar Kemal Kartal Avlıyor!

Yaşar Kemal, bunca gürültü arasında bile yeni romanıyla uğraşıyor ve "çılgın kalabalıktan uzakta" işini yapıyor.

Bir Ada Hikâyesi adını taşıyan bu romanı bana 15 yıl önce Stockholm'de anlatmıştı. Belki de o tarihten çok daha önce kurmuştu hikâyeyi. Bir romancının, eserini nasıl oluşturduğunu görmek bakımından çok ilginç bir deneydi bu.

Sanırım, aynı anda birçok romanı kuruyor ve üzerinde yıllarca düşünüyor, karakterlerini geliştiriyor, öncelikle kafasında yazıyordu.

Saatler süren ünlü yürüyüşleri, gerçek yaratma süreciydi.

Kendisi de şaka yollu, "Yürürken ezberliyorum. Sonra dönüp hemen kopya ediyorum" demiyor muydu zaten!

Bir Ada Hikâyesi'nin başlangıç sayfalarını okudum ve çok heyecanlandım. İnanın ki Türkçenin böylesine kanatlı, uçucu, böyle berrak ve eşsiz kullanımını Yaşar Kemal bile yapamamıştı. Ustalık döneminin bütün sadeliği içinde, neredeyse Yunus Emre yalınlığına ulaşmış.

Deyim yerindeyse artık kelimesiz yazıyor.

Kullandığı sözcüklerin, bir gündelik dildeki anlamı var bir de yan yana gelişlerindeki eşsiz konçertonun tınlamaları.

Romanın başlangıç bölümü, aydınlık bir nehir gibi ferahlattı beni. Hayran oldum, günlerdir de unutamıyorum.

Yüzlerce yıl önce büyük bir okçu yaşarmış Japonya'da.

Ülkenin en keskin nişancısıymış ve yayını gerdi mi hiçbir şey kurtulmazmış elinden. Bir süre sonra başarıya doymuş ve zaferlerini geride bırakarak dağlara gitmiş.

Yıllarca orada tek başına yaşamış.

Yeni kuşaklar ardı ardına ok atma sanatında ustalaşıyor, görülmemiş teknikler geliştiriyor ve okullarda eğitim görüyorlarmış.

Bir gün akıllarına gelmiş, "Eskiden böyle bir usta vardı, acaba ne yapıyor dağların başında?" diyerek onu ziyaret etmeye karar vermişler.

Bir öğrenci grubu sarp dağlara tırmanmış ve günlerce aradıktan sonra artık yaşlanmış olan büyük ustayı bulmuş.

Usta, bir kayanın üstüne oturmuş, kartalları seyrediyormuş.

Öğrenciler kendilerini tanıtıp, saygılarını sunmuşlar ve sonra ellerindeki modern ok ve yayları gösterip, ne düşündüğünü sormuşlar. Onun zamanındaki ok ve yaylarla kıyaslamasını istiyorlarmış.

Usta büyük bir hayretle kendisine uzatılan ok ve yaya bakmış ve sonra, "Bunlar ne?" diye sormuş.

Öğrenciler önce şaşırmışlar, usta alay ediyor sanmışlar.

Daha sonra ustanın ok ve yay gereçlerini gerçekten unuttuğunu anlamışlar.

Çünkü usta artık gözüyle kartal avlamanın peşindeymiş, bütün araçları ortadan kaldırmış.

Amacına ulaşmak için aracıya ihtiyacı yokmuş!

Yaşar Kemal'in o romanından bölümler okuyunca çok sevdiğim bu Japon hikâyesi aklıma geldi.

Bizim büyük ustamız da roman hilelerini, yazış tekniklerini ve dil kurallarını aşıp, büyük bir saflığa ulaşmış.

Gözüyle kartal avlıyor artık.

Savaşın ve Denizin Romanı

Karıncanın Su içtiği, Yaşar Kemal'in "Bir Ada Hikâyesi" adını verdiği dörtlünün ikinci romanı. Bundan önce *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* adlı birinci cilt çıkmıştı.

"Bir Ada Hikâyesi" Ege'de Rumların yaşadığı bir adanın mübadele sonucu boşaltılmasını ve sonra Anadolu'dan, Yunanistan'dan gelen Türklerle tekrar iskân edilişini anlatıyor.

Birinci ciltte toprağından ayrılan Rumların büyük acısını ve adına mübadele denilen en büyük sürgünün trajedisini okumuştuk.

İkinci kitapta Anadolu'nun her kesiminden insanlar geliyor adaya. Gelenlerin malı mülkü, gemisi kayığı, parası pulu yok ama hikâyeleri var. Bilinçlerinde ve bilinçaltlarında Anadolu'nun o korkunç savaş yıllarını yaşamaktalar. Kimi Sarıkamış bozgunundan kurtarmış canını, kimi Yezidi katliamını hatırlıyor, kimi asker kaçağı.

Bu insanlar yoluyla roman, tarihimizin belki de en karmaşık, en acılı, en insafsız devrine tanıklık ediyor. Bizi çok da uzak olmayan geçmişimizle yüzleşmeye zorluyor. Bir anlamda belleği sıfırlanmış yeni kuşakları, tarih ve insan bilincine kavuşturuyor.

Çok roman okudum ama savaşın böyle anlatıldığı, insan soyunu rezil eden savaş lanetinin böyle verildiği bir başka kitap hatırlamıyorum desem yeridir. Hele savaşan ordular ara-

sındaki ceylan sürüsü bölümü, dünya edebiyatının klasikleri arasına girmeye aday.

Romanın bir boyutu bu. İkinci boyutu ise, bilinçleri ve bilinçaltları savaşın, kırımın, kıtlığın karanlık yüzüyle dolu olan trajedi kahramanlarının yeni bir yaşam kurma ve geldikleri adada yaşama tutunma çabalarının olağanüstü aydınlığı var. Anadolu'nun kırım yılları ne kadar karanlıksa, Ege mavisine batıp çıkan adadaki yaşam da o kadar aydınlık. Çoğu kişinin Çukurova romancısı olarak andığı Yaşar Kemal, bu eserinde karşımıza bir deniz romancısı olarak çıkıyor.

Toplumların tarihleriyle yüzleşmelerinin ve kendilerini tanımalarının en önemli yollarından biri de romanlardır. Yaşar Kemal, *Karıncanın Su İçtiği* romanıyla bizi bize anlatıyor. Hem de hiçbir roman tekniğinin erişemeyeceği bir çocuk ustalığıyla.

Bazı Dâhiler Sıradan Görünür

Stockholm'de İlhan Koman'ın gemisinde yemek yediğimiz Olof Lagerkrantz, Faulkner'ı anlatmıştı.

Nobel Edebiyat Ödülü'nü almak için Stockholm'e gelen William Faulkner, yazardan çok banka memuruna benziyormuş. "Kravatlı, ufak tefek, sıradan biri" diye tanımladı Lagerkrantz.

Oysa Faulkner'ın romanlarını bilenler, onun iç fırtınalarının ve sıradanlıkla hiç ilgisi olmayan olağanüstü yaratısının tanığıdır. Márquez, "Bir yazar için Faulkner okumak, hızla gelen bir trenin önüne yatmak gibi tehlikelidir" der. "Etkisinden kurtulamazsınız."

İnsanlardan uzak yaşayan, günlerce süren içki krizlerinde evinin üst katına kapanıp hiç çıkmayan ve aydınlarla, sanatçılarla görüşmeyen, gazetecileri kabul etmeyen Faulkner, çiftçi arkadaşlarıyla at sürerken, biri çiğnediği tütünü tükürmüş ve demiş ki: "Gazetede okudum. Sana uzak bir ülkede ödül mü ne vermişler?" Faulkner, Nobel kazandığını böyle öğrenmiş ama hiç ilgilenmemiş. Törene de gitmeyeceğini bildirmiş. Büyük ısrarlar sonunda Stockholm'e gitmeyi kabul ettiğinde ise gerekçesi basit: "Kızım İsveç'i görmek istedi. Yoksa Nobel'den bana ne!"

Faulkner atından düşüp ölene kadar kır evinde, köylü dostlarıyla birlikte yaşadı. Yüzyılın en büyük romanlarını yazdı ve bir "banka memuru" sıradanlığında görülen adam, günü-

müzün Shakespeare'i olarak çağdaş trajedimizi yarattı.

Ortalama insan kalıbına hapsedilmiş bir dâhinin hikâyesiydi bu.

Domuz Üzerine

Kelimeyi duyar duymaz aklıma Nâzım'ın dizeleri gelir:

Beş parmağını uzat beş çürük muz gibi
Homurdanarak dolaş besili bir domuz gibi!

Nâzım Hikmet'in bir başka yazarımıza uygun gördüğü bu dizelerde domuz sözcüğü epeyce aşağılayıcı bir tonda kullanılmış ama aynı sözcük Türkçede zaman zaman övgü belirtmek için de kullanılır.

Birisine gülerek "Sen ne domuzsun sen!" dediğiniz zaman onun kurnazlığını, işbilirliğini ve bencil becerikliliğini kutlamış olursunuz.

Hayvan isimleri meselesine oldum olası aklım takılır: Bu isimleri zaman zaman hakaret, zaman zaman da övgü olarak kullanıyor oluşumuz dikkatimi çeker.

Mesela çocuklarımıza aslan, kurt gibi isimler koymaya hevesliyizdir. Bunlar da hayvan ismi olmasına rağmen övgü niyetine kullanılır. Ama birine ayı dediğinizde adam sizi mahkemeye verir.

Oysa İskandinav dillerinde ayı kelimesinin karşılığı olan Björn son derece yüceltici bir isimdir. Tenis şampiyonu Björn Borg ayı ismini taşımaktadır.

Balık isimlerinde de bir karışıklık var: Hiç kimse çocuğuna kefal, lüfer gibi isimler koymaz ama yunus ismine hepimiz bayılırız.

Bu balığa yunus dememizin, Yunus Peygamber'den kaynaklandığını düşünmek de mümkün. Yunus, onun karnında yaşamını sürdürdüğü için bu deniz canlısına yunus adını vermişiz. Batılılar ise bu balığa *jonas* yerine *dolfin* demeyi tercih etmişler.

Yunus balığının Yunus Peygamber'i yutacak bir gövdesi yok. Hem insan yutan bir balık da değil. Bu yüzden bizim isimlendirmemizde bir anlam kayması olduğunu düşünüyorum.

Eski Türklerin Çinlilerle olan yakın ilişkileri yüzünden ejderhalara meraklı olduklarını biliyoruz. Bunun sonucu olarak, dünyada hiç kimse çocuğuna dragon adını vermez ama biz ejder ismini severek kullanırız.

Biz yine dönelim konumuza, yani domuza.

Eskiden bu kelime Türkçe donguz olarak kullanılırmış, Anadolu şivelerinde hâlâ böyledir ama Yavuz Selim Arap illerini fethettikten sonra iyice Araplaşan imparatorlukta bu isim "hınzır" olarak kullanılmaya başlamış.

Dikkat ediyorsanız hınzır da domuz gibi hem yergi, hem övgü tonu taşıyor.

Son bir not: Müslümanların domuzdan nefret ettiği doğrudur ama bu domuzların lehine bir durumdur. Eğer bütün dünya Müslüman olsaydı hiçbir domuz boğazlanmazdı.

Nâzım'ın Yakıcı Mısraları

Türkiye, kavgası eksik olan bir toprak değil. Bu kavga bana hep, duyarlılar ile duyarsızların kavgası gibi gelir. İnsancıllar ile çıkarcıların, merhametliler ile acımasızların kavgası.

Sen sana ne sanırsan
Ayruğa da onu san
Budur işte manası
Dört kitabın var ise

Böyle diyen Yunuslar ile onu sigaya çeken Molla Kasımların kavgası. Pir Sultanlar ile Hızır Paşaların kavgası. Kısacası aydınlık ile karanlığın kavgası.

Bu kavganın en önemli kilometre taşlarından biri Nâzım Hikmet.

Büyük şair dünyaya kocaman bir yürek olarak gelmiş ve ömrü boyunca bu yürek insanlık için, dostluk, kardeşlik için çarpmış. Ve hepimizin bildiği gibi "karanlık" bu büyük insanın hayatını paramparça etmiş.

Kurtuluş Savaşı'nın en güzel destanını yazan şairi ölümlerden beter hapislere, daha sonra da sürgünlere mahkûm kılmışlar.

Nâzım ihale peşinde koşmadı, makam peşine de düşmedi. Harp zengini olmak da değildi niyeti. Devlet büyükleri-

nin gözüne girmeye çalışmadı, kişiliğini hiç kimseye satmadı.

Onu iftiralarla bunalttılar. Asılsız suçlamalarla yok etmek istediler. Canını kurtarmak için kaçtığı Sovyetler Birliği'nde, "Beni Stalin yarattı" dediği yalanını yaydılar. Onu halkının gözünden düşürmeye çalıştılar.

Nâzım böyle bir şey söylemeye tenezzül edecek adam değildi, söylemedi de. Tam tersine Stalin'e karşı çıktı. Stalin döneminde Nâzım'a pasaport verilmedi, oyunu yasaklandı.

Ve o ölünce Nâzım, Stalin'i "Çek bıyıklarını çorbamızın içinden" diye mahkûm etti.

Ne yazık ki Türkiye bir yalan dolan memleketi.

Nâzım'ın huzuruna bile çıkamayacak küçük adamlar, mercimek beyinlerinden çıkan iftiralarla onu karalamaya çalıştılar. Ellerinde devlet, hükümet, basın, servet, silah vardı.

Nâzım'ın ise bir tek mısraları. O yakıcı mısraları. Gün geldi o mısraların, koca koca sistemleri devirdiğini gördük.

Nâzım, Türk dilinin en büyük şairleri galerisinde Yunusların, Şeyh Galiblerin, Bakilerin, Nefilerin, Pir Sultanların yanında yerini aldı.

Onun hayatını parçalayanlar ise çöp sepetine gittiler.

Ama gönül yine de razı gelmiyor. Ne olurdu Nâzım bu acıları çekmeseydi, yurduna hasret ölmeseydi. Bir kelimesini duyunca deli divane olduğu anadilinden ayrı düşmeseydi.

Hem Nâzım'a yazık ettik, hem kendimize.

Çocuk Ustalığı

Picasso, Matisse, Mirò gibi büyük ressamların, en ustalaştıkları devirde çocuk çizgilerine yaklaştıklarını görmüştüm. Klasik ve modern dönemlerin ardından ustalıkları öyle bir aşamaya geliyordu ki, çocuk çizgilerindeki saflığa, duruluğa ve temizliğe yükseliyorlardı.

Yunus Emre şiirinde de bu özelliği görürüz. "Bir garip öldü diyeler / Üç günden sonra duyalar" sözünü herkes söyleyebilirmiş gibi gelir.

Ama sanatın en zor aşaması budur işte: Ustalığa, fırça ve söz oyunlarına gerek duymadan yaratılan pür safiyet.

Yaşar Kemal'in *Karıncanın Su İçtiği* romanını okur okumaz, onun da usta-çocuk aşamasına vardığını anladım. Yalın mı yalın ama belalı mı belalı. Hani Nurullah Ataç'ın, "Süssüzlükten safi süs olmuş Japon vazoları" dediği cinsten.

Çeyrek Yüzyıllık Çaba

Yıl 1975.

Kar altındaki Stockholm'de bir romana başlıyorum: Geceler boyu yazıyorum, yüzlerce sayfa doluyor. Çocukluğumdan beri sürdürdüğüm yazma uğraşının bir parçası bu.

Ama nedense yayınlamak gelmiyor içimden. Bir kenara bırakıyorum. Roman aklıma geldiğinde çelişik duygular içinde kalıyorum: Bazen beğeniyorum yazdıklarımı, bazen nefret ediyorum.

Yıllar sonra yeniden ele alıyorum onca sayfayı. Tekrar yazıyorum. Sonra yine bir köşeyi boyluyor sayfalar. Tozlanmaya terk ediliyor.

Üç darbe görmüş yaşamımız altüst oluşlarla ilerlerken, roman aklıma gelmiyor. Sonra Yaşar Kemal'e anlatıyorum konusunu. İlk bölümünü veriyorum. Mutlaka bitirmem gerektiğini söylüyor.

Paris'teki bir Montparnasse akşamında Abidin Dino da aynı şeyleri söylemesin mi!

Haydi tekrar yığılıyor önümde sayfalar. Bu dediklerim 1980'lerde oluyor.

Sonra müzik, kaset, konser falan derken 1999 yılını buluyoruz. Yine ele alıyorum romanı; hale yola koyuyorum, yeni bölümler yazıyorum. Tam bitmesine yakın deprem oluyor. Roman yine köşeleri boyluyor.

2000 yılının Haziran ayında Paris'te Versailles Konferansı yapılmakta. Ben de konuşmacılar arasındayım. Bunu fırsat bilip, konferanstan sonra Fransızların hızlı treni TGV'ye atladığım gibi Britanya'ya gidiyorum. Orada, Doeylan adlı bir balıkçı köyünde arkadaşım Altan Gökalp'in evi var. Oraya kapanıyor yazıyorum. Evin önünden istiridye yüklü balıkçı tekneleri geçiyor. Gaughin'in resmini yaptığı yeşil fener görünüyor. Dev martılar uçuşuyor ortalıkta.

Yine bitmiyor.

Eylül sonunda Antalya'da Falez Otel'e kapanıyorum: Bu kez kararlıyım, ya bu roman beni bitirecek ya da ben onu.

Eylülün son günü noktayı koyuyorum ve 25 yıl süren macera böylece sona eriyor.

Önümdeki tomarın üstünde: Bir Kedi, Bir Adam, Bir Ölüm yazmakta. Çeyrek yüzyıllık çırpınmanın sonunda, bir tomar kâğıt!

Bu arada kimler ne bankaları boşalttı, kimler siyasi nüfuzla kısa sürede trilyoner oldu, kimler politik başarılara imzalar attı!

Biz ise bir tomar kâğıdın peşine ve havada uçuşan melodilere verdik çeyrek asrı.

İşte beni memnun eden de bu.

Kitap Denilen Büyülü Nesne

Akşam yemeğinden gece yatana kadar televizyon izleyen insanın kitap okuması çok zor!

Oysa yaşam denilen anlaşılmaz kargaşa ile bizim aramızdaki gizi çözen tılsım değil midir kitap? Yaşamı büyülü aynalardan yansıtıp, zaten çarpık olanı bir kez daha çarpıtarak düzelmesini sağlayan sihirli formül değil midir?

İnsan ilişkilerini derinleştiren, duyguları eğiten kitap niçin yaşamımızdan çıkıp gidiyor?

Bir de şu "kişisel gelişim" kitapları moda oldu. Kitap okuyorum diyenler, durmadan bunları okuyor.

Bizim gençliğimizde de Dale Carnegie başta olmak üzere birçok Amerikalının "Nasıl Zengin Olunur?" ya da "Etkili Konuşma Sanatı!" tarzı kitapları vardı ama kimse dönüp yüzüne bakmazdı bunların.

Şimdi nedense çok yaygınlaştılar. Başarı denilen virüs girmiş herkesin içine.

İşte ve para kazanmada başarılı olmayan, yaşamı çöp sepetine atmak isteyen hırslılara *Tembellik Hakkı* adlı harika kitabı öneririm.

Geçenlerde bir tanıdığım, yaşam reçetesi sunan bir kitaptan söz ediyor ve "insan ilişkilerini anlamanın en iyi yolu!" diyordu.

"Kusura bakma!" dedim. "Ben insan ilişkilerini Homeros'tan, Tolstoy'dan, Proust'tan öğreniyorum."

Romansız Kalmak

Edebiyat okumayanların bir yanlarının eksik kaldığını düşünmüşümdür. Bizde zaten az kitap okunur. Son zamanlarda çıkan bir eğilimle bu okunan kitapların da edebiyat türünde olmamasına özen gösteriliyor.

Roman, şiir, öykü okumak zaman kaybıymış ya da eğlenceymiş gibi algılanıyor. Okuryazar işadamları, mühendisler, mimarlar, doktorlar, araştırma/inceleme kitaplarıyla, yönetim teknikleri, ekonomi ya da tarih okumaya eğilimliler. Bir de tumturaklı isim verilmiş şu kişisel gelişim kitapları... Ellerinde bir edebiyat yapıtı görülmüyor.

Diyeceksiniz ki Türkiye'de edebiyat türünde kitaplar, özellikle de romanlar satılmakta. Hatta bazen büyük satış rakamlarına ulaşmakta. Doğru!

Sanıyorum bu keyfi, büyük ölçüde öğrenciler ile edebiyat okuma alışkanlığını yitirmemiş orta yaş kuşağına borçluyuz. Onlar edebiyatla yetiştikleri için bu konudaki derinliğin farkındalar.

Günümüzde bir milletvekilinin cebinde şiir kitabı görebilir misiniz? Hiç sanmıyorum. Oysa bir insan ilişkileri yumağı olan siyasetin derinleşebilmesi de ancak edebiyat inceliğiyle mümkün olabilir.

Hiç edebiyat bilen ile bilmeyen bir olur mu?

Hayatı Anlatanlar

Edebiyat okumamış ve okumamakta ısrar eden birisine, bu tadı aşılamak ve işin önemini anlatmak çok zor. Yaşamında hiç çikolata görmemiş ve yememiş bir insana, bu lezzetli nesneyi kelimelerle nasıl tarif edebilirsiniz ki...

Oysa edebiyat toplumun temel direği! Yaşamla aramıza koyduğumuz bir açıklama kılavuzu, bir insan ilişkileri rehberi...

Dante ve *İlahi Komedya*'sız bir İtalya, Shakespeare'siz bir İngiltere düşünebiliyor musunuz? Homeros'un *İlyada* ve *Odyssea*'sının okunmadığı bir Elen kültürü var olabilir miydi? Molière'siz Fransa'yı aklınız alıyor mu? Cervantes'i olmayan bir İspanyol dünyasının tadı tuzu kalır mıydı?

Geçmişimizde Yunus Emre, Dede Korkut, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan, Şeyh Galib, Baki, Nefi, Nedim, Evliya Çelebi bulunmasıydı halimiz nic'olurdu?

Bu dünyadan gelip geçen kuşaklar, yani milyarlarca insan, atasözleri, deyimler, teşbihler, mecazlar, masallar, efsaneler söylemese, bu muazzam mirasın eksikliğini neyle dolduracaktık?

Ruhu Yaralı Toplum

Çehov'un oyunlarını bilirsiniz: Bu büyük ustanın dünya klasikleri arasına giren müthiş tiyatro oyunlarının başlangıcında mutlu insanlar görürsünüz.

Yazlık malikânelerde güzel kadınlar, genç erkekler, zengin yaşlılar, genç kızların çaldığı piyanolar, hep birlikte yenilen akşam yemekleri, felsefe, din ve siyaset üzerine sonu gelmez konuşmalar... Gündelik yaşam, tembel bir nehir gibi ağır ağır akmakta ve insanlar kendilerini nehrin akıntılarına bırakmaktadır.

Her şey öylesine aydınlık ve berraktır ki, sanki Rusya'nın kendine özgü yaz güneşi kayınlar arasından süzülerek bu insanların yaşamını, en derin noktalarına kadar aydınlatıvermiştir. Bu hayata imrenirsiniz, gıpta edersiniz.

Ne var ki oyun ilerledikçe büyük usta Çehov, bize bu insanların içyüzünü gösterir. Hepsi de huzursuz ve her an isteri krizlerine açık bir kırılganlıkta yaşamaktadır ama dış görünüşte bunu fark etmeye imkân yoktur.

Durup durup ağlama krizlerine giren kadınlar, ölesiye sarhoş bir doktor, ona umutsuzca sevdalanmış bir genç kız, ölümü bekleyen bir ihtiyar...

Erkekler hayatta aradıklarını bulamamanın ve gençliğin saf ideallerinin yıkılmasının acısıyla kendilerini votkaya vurur ve zaman zaman bindiren ani krizlerde kendi kişilikleri-

ni de aşağılamanın garip ve yabanıl zevkine dalarlar.

Tatminsiz ve kendine acıyan kadınlar, toplum baskılarının kibar oyunları bitiverince, ziyan olmuş hayatlarına isyan haykırışlarıyla yakınan birer Kassandra'ya dönüşürler. Hepsinin yüzü güler ama kalbi mutsuzdur.

Ve önemli sorunları nedir bilir misiniz? Birbirlerini sevmezler. Sevgi eksikliğinden dolayı hayatı hem kendileri hem de başkaları için cehenneme çevirirler.

İhtilale, yani büyük değişime akan bir toplumdaki derin huzursuzluktur bu.

Taşlar yerinden oynamış ve insan ruhları onulmaz biçimde yaralanmıştır.

Sevgisizlik denilen toplumsal kanser ne yazık ki Türkiye'yi de sardı. Amacını yitirmiş, hayallerini tüketmiş ve yarınına umutla bakamayan bir toplum. Büyük değişimin sancılarıyla kıvranan ve ne olduğunu bir türlü anlayamayan huzursuz insanlar.

Yerleşik değerlerin çöktüğü ama bir türlü yeni değerler sistemine geçemeyen insanların iki cami arasında binamaz kalmış hali.

Sanki bir Çehov oyunu seyreder gibiyiz: İnsanlar gülüyor, eğleniyor, göbek atıyor ama içleri kan ağlamakta. Birbirlerini kıskanıyor, nefret ediyor, aşağılıyor ve hep birlikte nefret bileşkesinde buluşuyorlar.

Ağzını açan siyasetçi zehir kusuyor! Televizyonlarda, gazete köşelerinde akıl dışı öfkelere şahit oluyoruz. Sanat dünyası da böyle, iş âlemi de...

Bir ülkenin ruhunu yaraladığınız zaman, ekonominin ve siyasetin bu yarayı iyileştirmesi çok zor oluyor.

Dünyaya bir de başka gözle baksak diyorum: İnsanların iyi taraflarını görmeye çalışsak, bozulmamış ve yüreklerinin

derinine yerleşmiş onur duygusunu ortaya çıkarsak, en küçük olumlu bir çabayı sevinçle karşılasak ve en önemlisi birbirimizi övsek... İçinde yaşadığımız cehennem ateşini biraz söndürmüş olurduk.

Kakavan Zulmü

20. yüzyıl Amerikan edebiyatının en büyük yazarı William Faulkner, üniversitenin ikinci sınıfından atılmıştı.

Hem de hangi ders yüzünden biliyor musunuz? İngilizce.

Üniversitede İngilizce hocası olan zat-ı muhterem, Faulkner gibi bir dâhinin, dil kurallarını altüst ederek onu yeniden yaratan dehasını fark etmek yerine, yaptığı kural yanlışlarına takmış ve William'a kapının yolunu göstermiş.

Belki de bu yolla Faulkner'a büyük bir iyilik yapmış oldu ve onun değerli romanlar yazmasını sağladı ama insan, aslanı çakala kurban eden bu sisteme de hayıflanmaktan geri duramıyor doğrusu.

Nicolai Gogol'un, dünya durdukça yaşayacak müthiş öykülerini bilirsiniz: "Kaput", "Burun", "Fayton" filan, işte bu öyküler Moskova'daki bir edebiyat dergisinin editörü tarafından "bayağı ve değersiz" bulunarak reddedilmiş.

Öykülerin yayınlanması ancak bir başka dâhinin, Puşkin'in yardımı sayesinde mümkün olabilmiş. Edebiyat, sanat ve kültür âlemi her zaman yetki sahibi kakavanlarla dolu olagelmiştir.

Çaykovski'yi besteci saymayanlar mı istersiniz, Mozart'ı bayağı bulanlar mı! Neyse ki soylu sanat, kayaları ayıra ayıra kendi yatağını bulan güçlü nehirler gibi ortadan kaybolmamayı başarıyor. Kakavanların yaptığı zulüm de yanlarına kâr kalıyor.

Diyeceksiniz ki, "Kendilerine yapılan haksızlığı sanat yoluyla dile getirebilenleri anladık. Ya böyle bir imkânı olmayan insanlar?" Onlar da tarihin labirentlerinde, uğradıkları haksızlıklara yakına yakına dolaşan solgun hayaller olmaktan kurtulamıyorlar.

Bu dünya, böyle zalim bir dünya işte.

Bulaşıcı Arabesk

Ortega y Gasset, "Bu dünyada hiçbir şey, popüler kültürdeki kötü zevk kadar bulaşıcı değildir" demişti.

Çok haklıymış!

Artık Türkiye zenginiyle, yoksuluyla, eğitimlisiyle, eğitimsiziyle, hatta bir bölüm aydınıyla, manzume düzeyindeki sözleri tekrarlayan, vıcık vıcık arabeskin esiri.

Arabesk, eleştirilmiyor bile.

Yalnız magazin değil, kültür dergileri de bayılıyor arabeske.

Anadolu'da yüzlerce yıla dayanan halk kültürünün temizliği ve duruluğuyla hiçbir ilgisi olmayan sadece Ortadoğu'ya özgü tuhaf ve aşırı bir eğlence ifadesi, Türkiye'nin kimyasını bozuyor.

İyi ki, bu toplu kirlenmeye katılmayan aydınlık insanlar da yaşıyor bu ülkede.

Tek umudumuz onların varlığı ve direnme gücü.

Medya-Siyaset İlişkilerinin Zaferi

Günümüzde bireyler, toplu kurtuluşa, kitle mücadelesine, kültüre, dayanışmaya ve "insan kardeşliği", "doğrunun galip geleceği", "adalet" gibi kavramlara inanmıyor.

Dünya medyası, insanın binlerce yıl içinde oluşturduğu bu kavramların üzerinden silindir gibi geçti. Her gün yedi saatini televizyon karşısında geçiren insanlar, yeni düzene göre eğitildi, Pavlov'un köpekleri gibi koşullandırıldı ve Herbert Marcuse'un tahmin ettiği gibi "tek boyutlu insan"a dönüştürüldü.

Yani "insan insanın kurdudur!" kuralı giderek yaygınlaştı.

Değerli İtalyan yazar ve düşünür Umberto Eco, medya-siyaset ilişkilerini incelediği bir yazısında şöyle diyor:

"Bu oyunda herkesin kazanacağı bir şeyler vardır ve kaybedeceği hiçbir şey yoktur. Oyun baş döndürücü olduğu ölçüde, bir günden ötekine beyanlar birbirini izler, okur bağlantıları kaybeder ve söylenmiş olanları unutur; buna karşılık, gazete haberi satar, siyasetçi ise öngördüğü yararı sağlar.

Okurun ve yurttaşın aleyhine yapılmış bir 'düzenbazlık anlaşması'dır bu. Öylesine yaygındır ve öylesine benimsenmiştir ki, yaptırım gerektiren bir eylem olmaktan çıkmış, sözel bir alışkanlık haline gelmiştir. Ama, bütün suçlarda olduğu gibi sonuçta kazançlı çıkmaz insan; ödenmesi gereken bedel, gerek basın gerek siyasetçi için güvensizliktir; okurun umursamazlığıdır."

Bütün entelektüeller gibi Umberto Eco da ne kadar yansız ve soğukkanlı bir analiz yapmaya çalışırsa çalışsın, sonuçta hep iyinin, haklının, dürüstün kazanacağı gibi bir ütopyaya sahip çıkmadan edemiyor.

Ve bugün İtalyan aydınları, ahlaki açıdan yıkılmış bir ülkede yaşadıklarını düşünüyorlar.

Ama aynı halk Benito Mussolini'yi de göklere çıkarmamış mıydı? Demek ki bugün Duçe'nin torununu da yedeğine alan bir medya diktatörünü alkışlaması çok şaşılacak bir durum değil.

İyiyi, güzeli ve doğruyu arayan ahlakçı İtalyan aydınları belki de Antonio Gramsci gibi hapiste olmadıklarına şükretmeliler.

Belki de bu özgürlüklerini, artık kimsenin aydınları fazla takmamasına borçlular.

Büyük yönetmen Federico Fellini de ülkesinin geldiği noktadan duyduğu derin bir hayal kırıklığı ve umutsuzluk içinde ölmemiş miydi zaten!

Son filmleri bugünkü sonuca işaret eden bir kehanet gibiydi: Aptalca televizyon şovları karşısında uyuşturulmuş bir kitle, kahkaha makinesi efektleriyle güldürülen insanlar ve kültürün sürgüne gönderilişi...

Zekiler ve Kurnazlar Üzerine

"Popüler sanat denen şeye karşı hoşgörüm yok, popüler ahlaka saygım yok, popüler dine inancım yok, popüler kahramanlığa hayranlığım yok..."

Bu sözler Bernard Shaw'a ait.

Gazete yazarlığı, kitlenin genel geçer isteklerine uyma yönünde günlük ayarlamalar gerektiren bir uğraş.

Böylelikle en azından, duyduğunuz küfürler azalıyor.

Ama ne var ki, neye mal olursa olsun dünyanın döndüğünü de belirtmek durumundasınız.

Bernard Shaw ve yine bu konuda görüşler ileri süren Ortega y Gasset haklı. Ortalama düşüncelerle ileri giden bir toplum görülmedi daha.

Her toplum, kendisi için kefaret ödeyen Hallac-ı Mansur'lara ihtiyaç duyuyor.

Bernard Shaw okumaya devam edelim:

"Sanatçıların sezgileriyle buldukları tüm gerçekleri, bilgin denilenler budalaca bir didinmeyle laboratuvarlarında yeniden ortaya çıkarırlar, uzun süre sonra..."

"Gazetecilik bir bisiklet kazası ile uygarlığın çöküşünü birbirinden ayıramayan bir alandır."

"Basın oyun yazarlarını öldürebilse, daha yirmi yıl önce ölmüş olurdum."

"Bir dram yazarının sanatı, yurtseverlik nedir bilmez."
"Dans etmek, yatay bir isteğin, dikey anlatımıdır."

Bernard Shaw zeki bir adam. Zeki ama kurnaz değil. Türkiye'de hep birbirine karıştırılır bu iki kavram.

Ömrüm boyunca tanıdığım zeki insanların hep saf bir yanları vardı, aptallar ise genellikle kurnaz oluyorlardı.

Yolun boş tarafında yürüme, kuyrukta öne geçme, ihale kazanma ya da politikada yükselme türünden bir kurnazlıktır onlarınki.

Zeki adamlar kolay uyum gösteremezler. Ömürleri, aileye, okula, işyerine, kurumlara ve devlete kafa tutmakla geçer. Beyinsel ve duygusal zekâları onları, sürüdeki kara koyun haline getirir.

Türkiye'nin zeki ve saf insanlardan oluşmasını dilerdim. Ama ne yazık ki kurnazlar daha fazla. Bu yüzden uzunca bir süre daha bir sürü çapsızın kurnazlıklarını izleyerek geçireceğiz.

Ve yine bir halk türküsünü anarak diyeceğiz ki:

Bizde âdet böyledir
Güzeli ağlatırlar, çirkini söyletirler.

Türkçeye Ağıt!

Victor Hugo kitaplarında kırk bin değişik kelime kullanmış. Müthiş bir başarı.

Bazı yazarlarda bu sayı birkaç bine düşer, bazılarında daha da aza. Yazarın kültürü zayıfladıkça dili de tutuk, güdük ve kısır olmaya başlar. Bugün gazetelerde kullanılan Türkçe kelime sayısı herhalde binli sayılarla ancak ifade edilebilir.

O da geniş bir kültür birikimine sahip, çok boyutlu yazarlarda.

Konuşma dilinde ise durumumuz içler acısı. Bu alanda kullanılan kelime sayısı birkaç yüze düşüyor. Aynı kelimeler içinde dönüp duruyor Türkçe.

Gençler kelime yerine anlamsız sesler çıkarmayı tercih ediyorlar. "Hoop, uaah, laaaan, heeeeeyt!" gibi seslerle iletişim kurmaya çalışıyorlar.

Ama bu durumdan onlar sorumlu değil. Gecesini gündüzünü televizyon başında geçiren bir halkın çocukları olarak ancak sınırlı sayıda kelimeyi ve bu ilkel sesleri duyarak büyüdüler.

Dünyayı bu dilin sınırları kadar kavrıyorlar.

Dinledikleri şarkıların sözleri de böyle. Zaten sayıları çok az olan Türkçe kelimeler, yanlış kullanımlarıyla zihinlere yerleştiriliyor.

Bir şarkı diyor ki:

"Budur işte adalarda öz hayat!"

Öteki, "Jest oldum!" diyor.

Bir başkası, "Seni tek geçerim bu âlemde!" nakaratını tekrarlıyor.

Bunların hangisi Türkçe?

* * *

Ama bu içler acısı durumun sorumluluğunu sadece şarkıcıların ve gençlerin sırtına yüklemek doğru değil. Kabahat, onları yetiştiren ortamda. Bu ortamın özelliklerini saydığımız zaman bakın karşımıza neler çıkıyor:

Kültürden korkan, durmadan kitap toplayan ve kitabı suç aleti gibi televizyonlarda teşhir eden bir devlet.

Para kazanmış ama burjuva düzeyine yükselememiş bir görgüsüz zenginler güruhu.

Sanki intikam almaya çalışırcasına toplumun kültürünü, geleneklerini ve ahlakını çürütmeye çalışan medya yöneticileri. Kaliteye ve kültür birikimine düşman kesilen ve iyiyi kovup kötüyü baş tacı etmeye çalışan bir medya anlayışı.

Dünyanın en saygın kelimesi olan "entelektüel" kavramını "entel"e çeviren ve bütün düşünen insanları bar sarhoşları kategorisinde algılayan yalınkat kişiler.

Dil bilmenin, kitap okumanın, dünya entelektüel tartışma ortamında bulunmanın ve sanattan zevk almanın küçümsendiği bir azgelişmiş ülke kompleksi.

Sanatçılar ve aydınlar arasındaki ölümcül kıskançlıklar.

Kendilerini entelektüel yerine koyan, kendi küçük, egosu büyük yarım aydınlar.

Daha sayalım mı?

Hayır gerek yok.

Sadece yukarıdaki kategorilere girmeyen değerli insanları tenzih etmekle ve "Böyle başa böyle tıraş!" demekle yetinelim.

Suç ve Ceza

Edebiyatımızda bir Raskolnikov yoktur.

Dostoyevski'nin dâhice kaleme aldığı *Suç ve Ceza* romanının kahramanı Raskolnikov, toplumu kurtarmak için tefeci bir yaşlı kadını öldürür, geride hiçbir iz bırakmaz.

Ama sonra vicdanıyla hesaplaşmaya başlar. Vicdanı onu rahat bırakmaz ve sonunda gidip teslim olur.

Huzuru ve mutluluğu, Sibirya'da cezasını çekmekte bulur.

Bizim edebiyatımızda Raskolnikov olamaz; çünkü vicdanıyla hesaplaşan ve suçunu itiraf ederek huzura kavuşan insanlara rastlanmaz.

Bu yüzden suç ve ceza kavramları birbirine girmiştir.

Yakalanmadığın sürece suç yoktur.

Türkler, suçluluk duymaz ama utanır.

Bu kültürde rezil olmak, küçük düşmek korkusu, işlenen bir suçun yaratacağı vicdan azabından kat kat güçlüdür.

Daüssıla

Sisifos Efsanesi

Felsefeyle ve edebiyatla uzaktan yakından ilgilenmiş kişiler, Sisifos efsanesini bilirler. Efsaneye göre Sisifos, tanrılar tarafından çok ağır bir cezaya çarptırılır. Her sabah koca bir kayayı ite ite bir tepenin başına çıkaracak, akşam olunca zirveye ulaşmış olan kaya yuvarlana yuvarlana aşağı inecek ve ertesi sabah aynı işlem tekrarlanacaktır.

Sisifos her gün kan ter içinde kayayı tepeye kadar çıkarmaya ve her akşam, onca çabanın boşa gittiğini görmeye mahkûmdur.

Sonsuza kadar aynı işi tekrarlayıp duracaktır.

Bazen bize de bu cezanın verilip verilmediğini düşünüyorum.

Çünkü bu ülkenin tarihi, ilerleme dönemleri ve hemen arkasında patlak veren gericilik hareketleri arasındaki amansız bir gelgiti andırıyor.

Kimi zaman bazı kuşaklar heyecanla işe girişip ağır kayayı kan ter içinde zirveye ulaştırmayı başarıyor. Kan dökenler, kayanın altında ezilenler pahasına kazanılmış bir başarı oluyor bu.

Sonra bir bakıyorsunuz, her şey tersyüz edilmiş ve birtakım güçler kayayı hooop diye aşağı yuvarlayıvermişler.

İlk umutsuzluk ve yılgınlık dalgası atlatıldıktan sonra, bu sefer başka kuşaklar başlıyor kayayı ite ite zirveye çıkarmaya.

Birisi, Tevfik Fikret'in oğluna yazdığı şiiri okuyormuş. "Eğer bu memlekette bir gün sabah olursa Haluk!" dizesini okur okumaz, arkadaşı hemen yapıştırmış: "Bil ki fecr-i kaziptir." (Fecr-i kazip, yalancı şafak demek).

O günden bugüne kaç kuşak gelip geçti. İnsanoğlu yeni bir binyıla girmişken, biz kendi kuşağımıza yüklenen kayayı iterek tepeye çıkarmak için ter döküyor ve yüzlerce yıldır yazılanları yeniden üreterek görevimizi yerine getirmeye çalışıyoruz.

Olsun; bu işi mahkûmiyetimiz olduğu kadar görevimiz olarak da görüyoruz.

Homeros'un Sisifos'undan yola çıkıp, hayattaki anlamı ve saçmalığı sorgulayan kitabında Albert Camus, tepeye ulaşma mücadelesinin hedefe ulaşmaktan daha önemli olduğunu ve bunun insan hayatını anlamlandırmaya yettiğini anlatıyor.

Yaşamak, direnmektir.

Si Sesini Duymak

"Niye gözlerin kapakları var da kulakların yok? Niye istediğim zaman kulaklarımı kapatıp, duymak istemediğim sesleri engelleyemiyorum?"

Bu isyan dolu sözleri, Elias Canetti'nin bir roman kahramanı söyler. Yaşamını kitap okuyarak geçiren biridir ve çevreden gelen sesler onu aşırı derecede rahatsız etmektedir. O zavallı adamın bir de Türkiye'de olduğunu düşünün.

Yani gürültü kavramının bilinmediği, herkesin mümkün olduğu kadar çok ses çıkarmaya çalıştığı bir ülkede.

Trafik, korna çalan arabalar, bağıra çağıra konuşanlar, teyplerden yayılan canhıraş müzik, köpek havlamaları, inşaat gürültüleri, caddelerdeki delgi aletleri... Gaz tüplerinin bile şarkıyla satıldığı bir ülke burası. Sürekli bir uğultu. Bilinçaltımızı kirleten frekans dalgaları.

Ne var ki insanlarımız gürültüyü seviyor. Dünyanın birçok kentinde insanların üst üste yaşadığı, nüfus yoğunluğunun fazla olduğu mahalleler gürültülüdür ama zenginler sessizlik içinde yaşar.

Bizde zenginlerin bir kısmı da gürültüyü seviyor. Özellikle tatil beldelerinde, gençler çok pahalı lokantalara gidip, kulakları sağır edecek güm güm disko vuruşları altında masadakilerin sesini duyamadan ve ikide bir kalkıp birbirlerinin kulağına bağırarak yemek yiyor. Bir çuval para ödeyip lokan-

tadan çıktıkları zaman sesleri kısılmış oluyor bağırmaktan. Ve bu, eğlence yerine geçiyor. Kimin sesi çok kısılmışsa, o iyice eğlenmiş sayılıyor.

Yemek müziği denilen ve konuşmaları örtmeyecek kadar hafif olan müzik kavramı unutuldu Türkiye'de. Bar ve lokanta ne kadar pahalı olursa, müzik potansiyometresi o kadar açılıyor. Hele bir de gözünü sevdiğimin havai fişekleri başladı mı, değmeyin milletin keyfine. Patır kütür eğlenip gidiyorlar.

Ege kıyılarında sessiz, kendi halinde bir lokanta buldum mu, "Aman" diyorum, "ne olur şu müziği kapatın. Denizi, dalgaları, yapraklarda hışırdayan rüzgârı dinleyelim." Biraz da şaşırarak kabul ediyorlar isteğimi.

Müzik ezelden ebede giden suskunluğu yırtma çabasıdır ama sessizliğin sesinden daha güzel bir müziği kimse yazamadı şimdiye kadar.

Bayreuth Festivali'nde Wagner'i anarken, günbatımında bütün borular Si notası üfleyerek selamlar dünyayı. Çünkü yerkürenin dönerken çıkardığı sesin notası Si'dir ama biz bu sesi duyamayacak kadar kirlettik kulaklarımızı.

Duygusuz Aşk Şarkısı Olur mu?

Yıllar önce bir dergide, Türkiye'de aşk şarkılarının mevcut olmadığını öne sürmüştüm. Güzelim Karacaoğlan türkülerini ya da Şevki Bey'in şarkılarını değil, son zamanlarda ortaya çıkan popüler parçaları kastediyordum.

Bugün de düşüncem aynı. Gencecik insanlar, sevgililerine duydukları yakıcı aşkı anlatacak yerde, durmadan, yeni bir aşk bulmaktan, karşısındakini çatlatmaktan söz ediyor.

Şarkı sözleri beddualarla, ilenmelerle, kendisini bırakıp giden sevgiliye nispet yapıp başkalarını bulmakla, inanılmaz sövgü ve tehditlerle dolu.

Elbette bu parçaların müziği de sözlerine uygun oluyor; bir uyum ve iç sızısı çağrıştırması gereken aşk şarkıları, duygusuz, hırçın, çığlık çığlığa haykırılan ilenmelere dönüşüyor.

Bu şarkılar duygulu değil, duygusal! Ve duygusallık da, duyguyu öldüren en önemli saptırma.

Derin duygu fırtınaları içinde yaşayan insanlar bu yapay duygusallığı görmeye dayanamaz bile. İşte Türkiye'de televizyon izleyen, gazete okuyan birçok kişi bu yüzden acı çekmekte.

Böyle giderse, yeni yetişenler bu parçaları aşk şarkısı sanacak. Aşk unutulacak, bu memlekette.

Leyleği Kime Şikâyet Etmeli?

Makam sahiplerine tapınma derecesinde bağlılık... Osmanlı'nın yerine Cumhuriyet'in kurulması bile bu özelliği değiştirmeye yetmedi.

"Büyükler" olarak nitelenen kişilerin çevresindeki yağcılık çemberine ve onlara selam duranlara bir bakın. Emeklilik yaşını çoktan aşmış, saçları ak pak olmuş adamlar bile el pençe divan!

Hiyerarşi geleneği, Türk milletinin etine kemiğine işlemiş. Bakın bir türkü bunu nasıl anlatıyor:

Gidin söyleyin serçeye
Konmasın bizim bahçeye
Konarsa bizim bahçeye
Şikâyet ederim bekçiye.

Anadolu türkülerindeki dörtlüklerin ilk iki dizesi genellikle anlamsız görünür.

Mesela, çardak, bardak, ördek gibi kelimeleri kullanarak, kafiye tutturmak için anlamsız dizeler döktürüldüğü sanılır.

Bazı türkülerde durum gerçekten böyledir. Ama çoğu türküde, anlamsız gibi görünen kafiyelerin arkasında, derin bir anlam bulunduğunu düşünürüm. Burada sırf kafiye olsun diye konmuş görünen sözler, çeşitli ölçüler ifade eder.

Kuş serçedir, toprak ölçüsü bahçe, makam sahibi ise bekçi.

İkinci kıtada şöyle söylenir:

Gidin söyleyin kargaya
Konmasın bizim tarlaya
Konarsa bizim tarlaya
Şikâyet ederim muhtara.

Kuş, toprak ve makam biraz daha büyümüştür. Serçe kargaya, bahçe tarlaya, bekçi de muhtara dönüşmüştür. Üçüncü kıtada bu ölçüler biraz daha büyütülür:

Gidin söyleyin leyleğe
Konmasın bizim evleğe
Konarsa bizim evleğe
Şikâyet ederim valiye.

Karga leyleğe dönüşür. Ölçüsü belirsiz olan tarla tanımı evlek olarak belirlenir. Makam sahibi ise vali olmuştur.

Basit gibi görünen bu türküdeki gizli düzen, halkın hiyerarşi konusundaki dikkatini, özenini ve korkusunu sergiler.

Yüzyıllar boyu kimin kimden üstün olduğunu, kimin kime söz geçirdiğini ölçüp biçip hesap etmiştir.

Ayakta kalabilmenin yolu olarak, hiyerarşiyi iliğinde kemiğinde hissetmiştir.

Serçe bekçidir, karga muhtar ama leylek elbette validir.

Türkü biraz daha devam etse, doğanlara, şahinlere, kartallara ve buna uygun olarak beylere, paşalara yükselecektir.

Kısacası Anadolu, serçeyi kargadan, kargayı leylekten ayırmayı bildiği gibi muhtarı validen, valiyi paşadan ayırmayı da bilir.

Bu konularda şaşmaz ölçüler edinmiştir.

Yani leyleği kime şikâyet edeceği bellidir.

Bu türkü; yüzyıllardır aklını kaliteye, üretime, niteliğe değil de hiyerarşiye takmış, güç sahiplerine tapınmayı ilke edinmiş bir toplumun izdüşümüdür.

Yorgunluk

İnsanlar yoruluyor, tarlalar yoruluyor, metal bile yoruluyor. Ve tabii ülkeler de yoruluyor zaman zaman.

Türkiye'ye, metal yorgunluğu gibi bir durgunluk çöktü. Politika ışıl ışıl bir ilgi odağı değil artık.

Herkes omuz silkiyor: "Biz sizin ne mal olduğunuzu biliriz!" tavrını takınıyor.

Politikanın, sorun çözmek için yapıldığına kimse inanmıyor.

Sanatçılar kavgalı. Televizyon starları birbirine girmiş durumda. Ekranlarda küfürden geçilmiyor. Herkes birbirine, "Ben senin cemaziyelevvelini bilirim!" der havasında.

İnsanlar kendine de saygı duymuyor, karşısındakine de.

Toplumlar kimi zaman umutlu bir geleceğe doğru aktıklarını hissediyor, heyecanlanıyor ve ayağa kalkıyorlar.

Bu şahlanma ruhunu her alanda görüyorsunuz. Sanatıyla, sporuyla, politikasıyla, ekonomisiyle bir tomurcuk şenliği yaşıyor ülke. Çiçek dürbünü gibi, her sallayışta bambaşka bir renk cümbüşüyle karşılaşıyorsunuz.

Türkiye de böyle dönemler yaşadı. Umutlandı, hayal kurdu, adaletine güvenmek, ülkesiyle gurur duymak istedi. Ama baktı ki hiçbir şey olmuyor.

Ayaklar baş olmuş, başlar ayak! Kanlı katillerin önünde el pençe divan durulurken, düşünce insanlarına kelepçe vuru-

luyor. Yolsuzluklar, yapanın yanına kâr kalıyor. "Yıl uğursuzun" deyimini haklı çıkarırcasına, her meslekte kötü iyiyi kovuyor. Saygı yok, sevgi yok, nezaket yok, adalet yok.

Ve ülke yoruluyor. Yürekler yoruluyor.

Negatif Seleksiyon

Tarih kitapları Osmanlı İmparatorluğu'nun Kanuni'den sonra duraklama devrine girdiğini yazar.

İyi ama o derece görkemli ve sultanına "Muhteşem" unvanı verdirten bir imparatorluk nasıl olur da, bir anda duraklayıverir? Siyasi, ekonomik ve idari çarkları nasıl birdenbire paslanır, işlemez olur?

Bu sorunun cevabı da "negatif seleksiyon" sisteminde gizli.

Kanuni'den sonra tahta çıkması beklenen, halkın ve ordunun çok sevdiği, yetenekli, becerikli Şehzade Mustafa'nın boğdurulması, duraklamanın başlangıcıdır.

Çünkü Mustafa, babasından da parlak bir kişiliğe, bilgi donanımına ve imparatorluğu ileriye götürecek karizmaya sahiptir.

Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa'nın hilelerine kanan sultan, Şehzade Mustafa'yı boğdurur. Bu ölümle kendisine taht yolunun açılacağı hesap edilen Şehzade Cihangir de (bugünkü Cihangir semtine adını veren şehzade) korku, üzüntü ve hastalıktan ölür.

Dolayısıyla koskoca imparatorluğun idaresi sarhoş Sarı Selim'e kalır.

Kanuni, Zigetvar'da ölünce İstanbul'a sedyeyle getirilen içkiden morarmış yeni padişah, kaçınılmaz olarak bir çöküntüye sebep olur.

İşte size kısaca özetlemeye çalıştığım çarpıcı bir "negatif seleksiyon" örneği.

Negatif seleksiyon sistemi geçmişimizi kararttı, geleceğimizi de karartmaya aday!

Ne yazık ki bu kavramın doyurucu bir Türkçe karşılığı yok. Bir aralar "tersine elek" diye bir karşılık geliştirmeye çalıştığımı hatırlıyorum. Ama "kötü seçim", "tersine elek" gibi yakıştırmalar, "ağyârını mâni, efrâdını câmi" bir anlatım olamıyor. Negatif seleksiyon dendiğinde taşlar daha bir yerli yerine oturuyor.

Negatif seleksiyon kavramının, Darwin'in "doğal seleksiyon" teorisine de bir göndermesi var. Belki de "tersine ayıklanma" demek daha doğru olabilir.

İşin dil boyutu da önemli ama negatif seleksiyon kavramının kendisi üzerinde düşünmek ve bunu bilince çıkarmak öncelik taşıyor galiba.

Çünkü bugün ne çekiyorsak, yüzyıllardır egemenliğini sürdüren negatif seleksiyon yüzünden çekiyoruz.

Türkiye gibi her alanda uluslararası çapta kadroları olan bir ülke, iyi yönetilemiyor. Doğru insanlar, doğru makamlara gelemiyor.

İnanın bana, en büyük sorunumuz bu!

Kara Bir Yazgı Gibi

Onyıllardır kötü yönetimlerden şikâyet ediyoruz. Türkiye'nin durumu iç açıcı değil, çünkü kötü yönetiliyor diye düşünüyoruz.

Yöneticilerin niteliği ve yönetim tarzı gündelik yaşamımızı, ekonomimizi, onurumuzu ve geleceğimizi belirliyor.

Çare arıyoruz. Türkiye nasıl daha iyi yönetilebilir? Bu işi kimler becerir?

Yukarıdaki soruları sorar sormaz, tarihimizin ve bugünümüzün iflah olmaz hastalığına yani "negatif seleksiyon" olgusuna ulaşıyoruz. Krizlerimizin ve bu hale düşmemizin başlıca sebebinin negatif seleksiyon sistemi olduğunu kavrıyoruz.

Sistem öylesine ters çalışıyor ki, iyiler eleniyor ve kötüler kalburun üstünde kalıyor.

Bu ülkenin nitelikli, birikimli, namuslu ve ehliyetli insanlarına karşı inanılmaz bir düşmanlık ve tasfiye etme süreci işlemekte. Hem de yüzyıllardır!

Bu yüzden ortalık önce orta zekâlılara, sonra giderek kötülere, kurnaz cahillere ve hırsı aklından büyük türedilere kalıyor.

Sistem şaşmaz biçimde iyileri ve yeteneklileri ayıklıyor.

Gelişmiş ülkelerde yönetim kademesinde bulunanlar halkın bir adım önündeyken, Türkiye'de tam tersi oluyor ve toplum, bu işi hiç beceremeyen kifayetsiz muhterislerin oyuncak tahtasına çevriliyor.

İşte bu sistemin adı "negatif seleksiyon!"

Ve ne yazık ki, kara bir yazgı gibi ülkenin başına çöreklenmiş durumda.

İyi ama bu durumda halk olarak bizim hiç mi kusurumuz yok? Sadece bizi yönetenler mi suçlu?

Elbette değil!

Bu yöneticileri biz seçtik; onlara "Kurtar bizi!" diye haykırdık, yıllarca başımızda taşıdık, işledikleri suçları görmezden geldik. Dolayısıyla onları yaratan biziz!

Aslına bakarsanız Mustafa Kemal Paşa bile bir cihan savaşının hezimeti üzerine ihtilal yöntemleriyle başa gelebilmişti. Eğer böylesine büyük bir altüst oluş yaşanmasaydı, zekâsını ve yeteneğini sezerek onu İstanbul'a bile yaklaştırmayan rakiplerinin tuzaklarını aşabilmesi mümkün olmazdı. Bu olağanüstü insanı, olağanüstü koşullar ortaya çıkardı.

1919 yılında eğer halka, padişahı tasfiye etmek isteyen bir general hakkında ne düşündüğü sorulsaydı, ortaya pek parlak bir sonuç çıkmazdı sanıyorum. Seçmen, Mustafa Kemal Paşa'yı da negatif seleksiyona kurban ederdi.

"Bu da Benim Fikrim" Hastalığı

Genç berber, sadece saç tıraşı yapmıyor, aynı zamanda laf tıraşı da yapıyor, deyim yerindeyse durmadan kafamı ütülüyordu.

Saçmalıklarının çoğu da Avrupa Birliği üzerineydi. Akla sığmaz komplo teorilerini ardı ardına sıralamayı marifet sanıyordu. Ne kadar da kendinden emin söylüyordu bunları bir görseniz.

"Bak" dedim, "20 yaşındasın. Dil bilmiyorsun, yurtdışına hiç çıkmamışsın, kitap okumuyorsun. Bunlar doğru mu?"

"Doğru!" dedi.

"Benim yaşım seninkinin üç katından fazla" dedim, "Avrupa Konseyi'nde görev yapıyorum, ömrüm bu insanlar arasında geçiyor; raporlar okuyorum, raporlar hazırlıyorum. Dikkat ettin mi, bu konularda sen ne düşünüyorsun diye hiç sormuyorsun. Durmadan kendi fikirlerini anlatıyorsun. Ben senin kadar cesur konuşamam."

Aklım sıra çocuğa bir hayat dersi veriyor, onu daha çok dinlemeye, okumaya, yazmaya yönlendiriyordum.

"Yook abi" dedi. "Ben biliyorum. Hem herkesin fikri ayrı."

O zaman anladım ki bunun gibi çocuklarda hayır yok.

AB, din, milliyetçilik, edebiyat, felsefe, uluslararası politika vs. gibi her alanda kesin fikirleri var ve düşüncelerinin doğruluğundan hiç şüphe etmiyorlar.

Sonsuz bir özgüvenle konuşuyorlar, internete yorumlar yazıyorlar; şiddeti, ilkelliği övüyor ve durmadan saçmalıyorlar.

Demokrasi bu mu acaba?

Gazetelerin ve haber sitelerinin durmadan güncellenen haberleri, anında bir yorum sağanağına tutuluyor ama Türkiye'de son yıllarda iyice yerleşen, kötünün iyiyi kovması alışkanlığı bu alanda da kendini göstermeye başladı.

Anadilini yazmaktan ve konuşmaktan aciz birçok lumpen, geçiyor internet başına ve okuduğu gazete haberlerine kötü cümlelerle yorumlar yağdırıyor.

Neler yok ki fikir beyan ettikleri konular arasında: Kuzey Irak operasyonu, ekonomi, sanat, kültür, tanınmış kişiler, dünya, uluslararası stratejiler...

Her konuya bir-iki cümleyle değiniyorlar. Çoğu da küfrediyor. Bol bol cinsel organ ve cinsel eylem sayılıp dökülüyor bu yorumlarda.

Ve bu kafa karışıklığı, bu şiddet eğilimi ve hakkaniyetten, insaftan, izandan yoksun yorumlar karşısında dehşete düşüyor, ülkeniz adına utanıyorsunuz.

İnternette bir haber:

Almanya'da bir Türk genci, bekâretini kaybettiği gerekçesiyle ablasını öldürmüş. Kızın, sevgilisinden hamile kaldığı düşünülüyormuş.

Genç Türk, bir Rus arkadaşını da yanına almış. Genç kızı ormana götürmüşler. Orada boğmaya çalışmış, beceremamişler. Sonra demir çubuklarla kafasını gözünü kırmışlar. Zavallı kızın dişleri bile dökülmüş, son demlerinde çok kan yuttuğu ortaya çıkmış.

Alman basını, "Bunu bir insan kız kardeşine nasıl yapar?" diye soruyor.

Bizdeki haberin altına yorum yazan vatandaş ise şöyle diyor: "Sevgiliden hamile kaldıysa başına geleceği de bilmesi gerekirdi."

Yani o yorumcu da aynı suçu işlemeye hazır. Bunları okurken tüylerim ürperiyor.

Bir siteye "2 kere 2, 4 eder" diye yazın, bakın ne değişik yorumlar geliyor.

Bu arada ne dediğini bilen, dünyanın farkında olan ve çok ilginç fikirler öne süren yorumcular da var elbette. Ama Türkiye'deki her güzel ve doğru şey gibi onlar da bir cahil kalabalığı içinde boğulup gidiyor.

Sevgili dostum Ataol Behramoğlu şiirinde ne kadar güzel söylemişti:

Zalimin elinde tutsak
Cahile kurban olarak

İşte durum bu. Hep söylüyorum, bu lumpenleşmenin ve lumpenliği yüceltmenin sonu iyi değil. Çünkü sayıları ve cüretleri her geçen gün biraz daha artıyor.

Bu yüzden Türkiye; cehaletin bilgiye, kabalığın nezakete, ilkelliğin gelişmişliğe tercih edildiği bir ülke haline geldi.

İnsanlar niye akıl sahiplerini dinlemez, niye herkes kendi küçük aklını beğenir, niçin aklın da vücut gibi geliştirilecek bir şey olduğunu bilmez, bir türlü anlayamam.

Birisine deseniz ki, "İdil Biret gibi piyano çal!"

Hemen, "Çalamam!" cevabını verir.

"Niçin?" dersiniz.

"Ama o bu işe ömrünü vermiş, çalışmış" der.

Ya da bir boksörün karşısına çıkmasını, bir halterciyle yarışmasını önerseniz, aynı şekilde haddini bilen yanıtlar verir size. Kasları daha gelişmiş olanlarla rekabet etmez.

Ne var ki aynı mantığı, düşünce alanına uygulayamaz. Ömrünü kitaba, düşünmeye, bilime adamış olanların beyninin

daha gelişmiş olabileceğini kabul etmez. Çünkü beynin kasları görünmez. Bu yüzden de kendisini düşünürlerle, filozoflarla bir tutar.

Bunun sonucu olarak da her şeyi kendi küçük aklıyla çözmeye çalışır. "O onun fikri, bu da benim fikrim!" der. "Herkesin fikri kendine!" klişesini tekrarlar.

Ah İstanbul

Bana sorsanız, "Dünyada gördüğün en çılgın şehir hangisidir?" Cevabım, "İstanbul" olur!

Konstantinopolis, Miklagarden, Konstantiniyye, Asitane, Dersaadet, İstanbul...

Her dönemden birer esintiyle Bizans'ı, Osmanlı'yı, Cumhuriyet'i kucaklayan bu dev şehir, geceleri gökyüzünü eğlence fişekleriyle aydınlatıyor. İstanbul geceleri cayır cayır!

Paris'te, Londra'da milenyum değişimini kutlamak için düzenlenen havai fişek şenlikleri, İstanbul'da her akşam tekrarlanıyor. Hem de beş-altı kez.

Otellerdeki havuz başı düğünlerinden, belediyelerin şenliklerinden, tanıtım kokteyllerinden, açılışlardan, defilelerden gökyüzüne havai fişekler boşaltılıyor.

Kırmızı, sarı, mavi, yeşil fişekler, gökgürültüleriyle arka arkaya patlamakta.

Boğaziçi'nde her biri iki bin kişi alabilen pahalı açık hava diskoları.

Buralarda iğne atsan yere düşmüyor ve hafta içi-hafta sonu demeden, her gece binlerce kişi diskoları dolduruyor.

Gençlerin, otomobil kapısı açanlara yüzer dolar verdiği söyleniyor. İçerdeki fiyatları bilmiyorum. Ama herhalde bir Batılının dudaklarını uçuklatacak düzeydedir.

Diskolar dolu, lokantalar tıklım tıklım, gece yarısından sonra trafik tıkanıyor.

Açıkhava tiyatrosundan ayrı bir müzik yükseliyor, Rumelihisarı'nda ayrı.

Festivaller, davetler, düğünler, şampanyalar, havai fişekler...

Tavernalarda ceketler, masalar yakılıyor. Vıcık vıcık terleyen insanlar kalçalarını tokuşturarak göbek atıyor. Ve lağım kokuları içindeki şehir, her gece Pompei gibi eğleniyor.

Ne Paris başa çıkabilir bu şehirle, ne Monte Carlo, ne Roma, ne New York, ne Madrid. Rio bile bu çılgınlığı yaşamıyor. İstanbul; vur patlasın, çal oynasın!

Bunun Bodrum'u, Antalya'sı, Kemer'i, Marmaris'i de var. Ama İstanbul, çılgınlıkta başı çekiyor.

Herkesin İstanbulu ayrı. Benimki, yukarıda anlattığım şehir değil.

Ama gürültü her yanınızdan saldırıyor, kulak zarınızda patlıyor. Çaresiz kalıyorsunuz. Çünkü şehir eğleniyor.

Gökyüzünü vurmak gibi bir takıntımız var bizim. İster tabancayla, ister havai fişekle, ister topla... Gökyüzüne barut boşaltıp duruyoruz.

Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç'ı yazan Hüseyin Rahmi bir de bugünleri görseydi... İstanbul düğünleri artık hep kuyruklu yıldızlar altında yapılıyor.

Türk'ün Düşmanı

Osmanlı'nın çöküş döneminde, İstanbul basınında çıkmış karikatürlerden birini hatırlıyorum. Karikatürde birçok "ecnebi", eski Osmanlı tebaası bazı halklar da içinde olmak üzere bavullarını hazırlamış, seyahate çıkıyorlar. Türkler ise birbirlerini boğazlamakla meşgul.

Karikatürün altında, "Herkesin medeni milletler cemiyetine doğru yola çıktığı, bizim hâlâ birbirimizi gırtlaklamakla meşgul olduğumuz" yazıyor.

Eski vakanüvisleri ve yazarları okursanız, halimizin her zaman böyle olduğunu görürsünüz.

Bence, "Türk'ün Türk'ten başka dostu yok!" yerine, "Türk'ün Türk'ten başka düşmanı yok!" desek yeridir.

Daha doğrusu, elbette birçok düşman var da hiçbiri Türklerin Türklere verdiği kadar zarar veremiyor.

Hatır İçin Çiğ Balık Yenir mi?

Dostoyevski Avrupa'ya gitmiş ve Fransa'yı, Almanya'yı, İtalya'yı gezmiş, notlar tutmuş.

Mesela, gördüğü muazzam bir köprüden etkilenmiş, onu uzun uzun anlatmış ama altına düştüğü notta demiş ki: "Almanlar köprü yapımında ileri ama bizim gibi semaverde çay kaynatamıyorlar. Hiçbir millet Ruslar gibi çay yapamaz." Koca Dostoyevski'nin (biraz da daüssıla etkisiyle) içine düştüğü durum çok insanca ve çok anlaşılabilir bir şey.

Biz de çok iyi tanırız bu duyguyu: Gıpta, takdir, kıyaslama ve kendini savunma ihtiyacı.

Ben de ne zaman Batı'ya gitsem, kendini haksızlığa uğramış hissetmenin iç burukluğuyla dolaşırım.

Evet! Ülke olarak haksızlığa uğruyoruz.

Ama en büyük haksızlığı kendi kendimize yapıyoruz, daha azını ise yabancılar bize uyguluyor.

Hadi Türkiye'nin gelişmişlik düzeyini, gelir dağılımı adaletsizliğini, insan hakları sicilini vb. anladık. Bunlara sözümüz yok.

İyi ama mutfağımız da mı kötü? Dünyanın en büyük üç mutfak kültüründen birine sahip olarak, evlerimizde kaynatılan tencerelerde ne lezzetler döktürüldüğünü bilmiyor muyuz?

İstanbul'a gelen yabancı konuklar, parmaklarını da yemek isteyerek kalkmıyor mu sofradan?

Mutfağımıza övgüler sıralamıyorlar mı?

Fransız mutfağının üstünlüğüne ve Amerikan hamburgerine karşı, dünyanın her köşesinde pıtrak gibi türeyen Çin ve İtalyan lokantalarını düşünün.

Yıllardan beri on binlerce lokanta, dünya insanlarına Çin ve İtalyan lezzetleri sunuyor.

Şimdi buna Meksika eklendi.

Bu ülkenin lokantaları Fajitas denilen dürümleriyle, Corona biraları ve milli kokteylleri margaritayla dünyaya taht kurdu.

Ama Japonlar ortalığı silip süpürmeye hazırlanıyor.

Çiğ balıkları suşi, dünya merkezlerinde kapış kapış.

Türk mutfağı ise, Batı şehirlerinin varoşlarındaki ucuz kebapçı ve dönercilerle temsil ediliyor.

Bu duruma bakıp da herhalde "Bizim yemeklerimiz kötü!" sonucuna varmayacağız.

Baksanıza, Japonya insanlara (hem de dünyanın parasına) çiğ balık yediriyor, biz zeytinyağlılarımızı tattıramıyoruz bile.

"Aa, Bak Kız!
'Aşk-ı Memnu'nun Kitabı Çıkmış..."

Bir gün "Kafam bozuk" demiştim de babam fena halde çıkışmıştı bana. "Ne biçim Türkçe konuşuyorsun?" demişti. "Bu kadar da kitap okuyorsun. Makine bozulur, araba bozulur ama kafa bozulur mu hiç?"

Ama bizim özel jargonumuz vardı ve bunu kullanarak büyükleri şaşırtmaktan zevk alıyorduk.

Ionesco'nun *Kel Şarkıcı* oyununu izledikten sonra bir konuşmayı o kadar çok beğenmiştim ki önüme gelene tekrarlayıp duruyordum.

"Kel şarkıcı ne yapıyor?"

"Saçlarını tarıyor!"

Herkes yüzüme tuhaf tuhaf bakıyordu ama zaten benim de amacım "aykırı olmak"tı.

Bugünün gençleri edebiyattan başka alanlara kaydı ama yine de aykırı olmaya meraklı.

Geçenlerde iki kızımız kitapçı vitrinine bakarken biri ötekine dönüp, "Aaa kız bak!" demiş, "*Aşk-ı Memnu*'nun kitabı da çıkmış.

Öteki, "Amma da çabuk yazıvermişler!" demiş.

Şimdi buna kızmalı mı? Televizyon dizisini bildikleri ama onlarca yıl önce böyle bir romanın yazılmış olduğunu dahi bilmedikleri için onları ayıplamalı mı?

Hayır! İçinde yetiştikleri ortam onları sürekli olarak kültürle ilgilenmeyen, düşünmeyen, sorgulamayan bir sürü insanı olmaya zorluyor. Hayatta tuttukları yer ancak "tüketici" kelimesiyle nitelensin istiyor. Okuyan yazan, tehlikeli sorular soran, adaletsiz düzeni sorgulayan bireyler o ortamın işine gelmiyor.

Bu büyük selin karşısında o gencecik kızlar ne yapsın, nasıl kendilerini ayrıştırsın? Hayatları okul, televizyon ve magazin arasına sıkışmış bir kuşağın kaderini nasıl değiştirsinler?

Dolayısıyla "*Aşk-ı Memnu*'nun kitabı çıkmış!" diyen kızımız suçlu değil. Suçlu olan bizleriz.

Kalktı Göç Eyledi...

Münih'te şişman "*tante*"lerin kiloluk bira bardakları taşıdığı bir Bavyera birahanesinde, Cem, davudi sesi ve annesinden geçen teatral tavrıyla geçmişine dalmış ve babasıyla yaptığı bir tartışmayı anlatmıştı.

Babası genç Cem'in şarkıcı olma isteğine karşı çıkıyor ve diyormuş ki, "Meslek doğru evladım, doğru da, memleket yanlış!"

Bugün düşünüyorum da acaba memleketin doğru olduğunu düşünen genç Cem mi haklıydı, yoksa Türkiye'nin bir sanatçı için yanlış memleket olduğuna inanan babası mı?

Galiba haklı olan babasıydı.

Baksanıza sanatçılar birbiri ardına kalp krizinden gidiyor. 60 yaşını görebilen sanatçı nadir! Çünkü beste yapmak, türkü yorumlamak için çarpan yürekleri, bu kadar sertliğe, bu kadar zulme dayanmıyor, birbiri ardına duruveriyor.

Ahmet Kaya Paris'te nokta koyuyor yaşamına; Barış ve Cem İstanbul'da.

Sanatçı dediğin, adı üstünde hassas insan; bir ezgiyle savruluveren, yanık bir dize duyduğunda gözyaşlarını engelleyemeyen coşku insanları.

Böyle bir kurtlar sofrasına nasıl dayansınlar? Üzerine zımpara sürtülen kabuksuz deniz canlısı gibi işkence altında yaşıyorlar. Bizde ne devlet sanatçıya bir özgürlük alanı tanı-

yor, ne toplum, ne basın ne de ideolojik çevreler. İftira, suçlama, küfür kıyamet! Sürgün, hapis, mahkeme, yurttaşlıktan çıkarma, basın sansürleri, meyhane dedikoduları. Baskı dönemlerinde vatan haini ilan edilmeler.

Bütün bunlara bakınca Cem'in babası haklı gibi görünüyor.

Bu memlekette iyi katil olunur; devlet adına şerefle kurşun sıkılır, ne kadar gaddarlık yaparsanız, ülke sizinle o kadar gurur duyar.

Bu memlekette iyi soygun da yapılır: Devleti, belediyeyi soyar ve büyük adam olarak elinizi kolunuzu sallaya sallaya dolaşırsınız.

Bu haltları işlerseniz, basın da size saygı duyar. Önünüzde ceket iliklenir.

Ama şiir, şarkı, türkü, roman, hikâye, sinema falan gibi tehlikeli sulara daldınızsa, ömür boyu burnunuzdan fitil fitil getirirler.

Sevgili arkadaşım Cem Karaca da bütün bunlardan nasibini alarak göçüp gitti bu dünyadan. Uçakların sesten hızlı gittiği bir dönemde, hâlâ sesin namusunu korumaya çalışırken yüreği duruverdi.

Nur içinde yatsın. Onu çok özleyeceğim.

Aşk Olmasa

Ankara yazlarının güneşli ve tembel öğle sonlarından biri. Saate bakıyorum: 3. Jean Paul Sartre'ın o sıralarda kahverengi kapaklı *Bulantı* romanını okuyorum. Kitabın bir yerinde şöyle bir cümle geçiyor: "Öğleden sonra 3, bir şey yapmak için ya çok geçtir ya da çok erken!"

Akıp giden zamanın anlamsızlığını bozmak için 33 devirli kara bir plağı çekip, Dual pikaba yerleştiriyorum.

Dual hoparlör cızırdamaya başlıyor. Bugünün dijital ses ortamına hiç benzemeyen, dip sesler dolduruyor odamı. Sonra da yaşlı, yorgun ama bir o kadar da bilge bir ses; "Yedi yaşına kadar ben de herkes gibi güldüm, seğirttim, oynadım" diyor. "Yedi yaşında çiçekten gözlerimi kaybettim."

Konuşma bitince sazının tellerine dokunuyor ve inim inim inleyen bir sesle söylemeye başlıyor:

Murat yalan, ölüm gerçek
Dostlar beni hatırlasın.

Sazı bir başka çalıyor. Saz Veysel'in elinde dile geliyor ve *İçim oyuk / Derdim büyük*! diyerek neden inlediğini anlatıyor.

Veysel'in Ankara Maarif Koleji'ne geldiği günü hatırlıyorum. Yanında Küçük Veysel diye tanıttığı bir âşık daha var.

İkisi beraber çalıyorlar ve nedense benim duygu dünyamda büyük yer tutan bu olaya öğrenci arkadaşlarım aldırmıyor.

Oysa koca Veysel bir efsane benim için. Onun gibi saz çalmaya uğraşan çocuk olarak, büyük Veysel'le tanışmanın heyecanını yaşıyorum.

33 devirli plaktan tanıdığım ezgiler birbirini kovalıyor.

Anadolu bilgesi Veysel, "Muhabbet, bir ekin ekip yeşertmek" diyor. "Sen bir ceylan olsan ben de bir avcı" dedikten sonra avına kıyamıyor ve avcının zalim tüfeği yerine sazını koyarak ekliyor:

...
Avlasam çöllerde saz ile seni
Bulunmaz dermanı yoktur ilacı
Vursam yaralasam söz ile seni."

Yüreğimin kökünde, Veysel'in ve Anadolu'nun büyüklüğünü hissediyorum.

Uzaklaşan Memleket

Daüssıla... Bu eski deyimi çok severim. İnsanın burnunun direğini sızlatan, geçmiş zaman ve sıla özlemini bundan daha iyi anlatan bir şiir yoktur gibi gelir bana.

Hele yerli yersiz kullanılan nostaljiden çok daha içli ve sızılı bir şeydir daüssıla. Daha derin bir yerimize dokunur, işte ben de bugünlerde feci bir daüssılaya yakalandım.

Yanlış anlamayın! Yurtdışına çıkınca Türkiye'yi özlemekten farklı bir duygu bu. Ben tanıdığım, bildiğim, içinde büyüdüğüm Türkiye'yi özlüyorum. Birbirine saygılı, efendi insanların yaşadığı, gösterişten nefret eden, herkesin ayağını yorganına göre uzattığı, orta halli ve kanaatkâr bir Türkiye gözümde tütüyor.

Toplumun kendi içinde sessiz bir dayanışma yaşadığı, harplerin, kıtlıkların, salgınların yarattığı bir yardımlaşma geleneğinin alçakgönüllü evlere damgasını vurduğu bir dönemi aradığımı hissediyorum. Kurşunların vızıldamadığı güvenli sokaklarında yaz akşamları avare aşklar yaşanan, duvarlara tünemiş gençlerin sonu gelmez hülyalara dalıp gittikleri, namuslu Türkiye'yi tekrar bulmak istiyorum.

İşkence tezgâhlarının kurulmadığı, insanların şakır şakır öldürülmediği bir dönemi tekrar yaşamaya çabalıyorum.

Kaçakçıların, mafya babalarının, rüşvet yemiş devlet görevlilerinin aforoz edildiği ve dürüstlüğün en yüce erdem olduğu eski Türkiye'ye kavuşmak dileğini tekrarlıyorum.

Gazete yazarlarının her gün birbirine ağız dolusu küfretmediği bir barış ortamına kavuşmak için çırpınıyorum.

Yaşlının yaşlı, gencin genç gibi davrandığı ve toplumu bir arada tutan değerler bütününün sarsılmadığı bir dönemi arıyorum. Paranın değil, dürüstlüğün, emeğin, onurun ve kibarlığın en yüce değer olduğu Türkiye'ye geri dönmek istiyorum.

Çarkların Yağsız Kalması

Hümanizm bu ülkeye uğramıyor artık. Politika, medya, sanat ve iş dünyamızda insancıl söylem eksikliği var. Her şey son derece sert, hatta acımasız.

Polemikler, karşısındakinin canını çıkarmak ister gibi yapılıyor. Hani yazarın elinde kalem değil de bıçak olsa rakibini yatırıp kıtır kıtır doğrayacak...

Siyasilerin birbirine seslenişinde, kökü çok derinlere inen bir nefret tonu seziliyor. Sanatçılar arasındaki polemiklerde de aynı tonu yakalamak mümkün.

Halk ister istemez bu atmosferden etkileniyor ve Türkiye giderek daha gergin bir ülke haline geliyor. Sanki bu ülkenin insanları birbirine tahammül edemiyor.

Oysa halk insancıl söyleme aç!

Siyasetin, ekonominin, toplumsal yaşamın çarkları dönüyor ve birçok insanı öğütüyor. İşte insancıl söylem bunun için gerekli.

Hümanizm bu çarkların dönüşünü yumuşatacak bir sıvı gibidir. Hani makinelere sürdüğümüz ve onların hareketini kolaylaştıran yağ gibi bir şey.

Hümanizm eksikliği duyulan ülkelerde insanlar sertleşir. Giderek acımasız olur. Ne yazık ki biz bu haldeyiz!

Boş Başaklar

Sokakta bir şey sorduğunuz insandan güler yüz görmeyeli, bir tatlı söz işitmeyeli ne kadar oldu, söyler misiniz? Ya asansörde karşılaştığınız komşularınız? Size, "Günaydın!" ya da "İyi akşamlar!" diyorlar mı? Hatırınızı soruyorlar mı?

Ya işyerlerinde karşınıza çıkan görevliler? Dostça, insanca bir bakış mı yöneltiyorlar size yoksa üç kuşaktır devam eden bir kan davasının hasmı gibi mi davranıyorlar? Otobüste, minibüste, yolda dirsek yiyor musunuz bol bol?

En aydın, en eğitilmiş kesimlerde bile somurtuk surat, çatık kaş ve kabalık devri başladı. Herhalde bunu modern ve güçlü olmak diye anlıyorlar. Çünkü "ancak olgun başakların eğildiğini" öğreten geleneksel toplum terbiyesi yok oldu.

En Büyük Türk Kim?

Türkiye'de bir anket yapsak ve "geçmiş bin yılın en önemli Türk'ü kimdir?" diye sorsak ne gibi cevaplar alırız acaba?

Bu listenin komutan ve devlet başkanlarından oluşacağına kesin gözüyle bakabiliriz. Bu soruya kimse kalkıp da Yunus Emre cevabını vermez. Bin yılın en önemli şahsiyetinin Yunus Emre, Nedim, Baki, Nefi olduğunu iddia edecek kimseye rastlanmaz.

Türkiye'deki önem ve itibar ölçüsü, bir sanatçının, bırakın en önemli şahsiyet olmayı, önemli kişi sayılmasını bile engeller.

Ama İngiltere'de durum farklı. Büyük bir imparatorluk kurmuş ve o sisli, puslu, yağmurlu adadan, dünyanın yarısını yönetmiş olan İngiltere, bin yılın en önemli adamı olarak, yönetici ve komutan seçmemiş.

Cenapları: William Shakespeare.

BBC tarafından yapılan ankette İngilizler bu dâhi yazarı, bin yılın en önemli İngiliz şahsiyeti olarak belirlemişler. Shakespeare'i, Winston Churchill izliyor. İngiltere'nin ilk matbaacısı William Caxton üçüncü sırada. Dördüncü büyük bilgin Charles Darwin. Beşinci sırada yine bir âlim var: Isaac Newton. 17. yüzyılın önemli ismi Oliver Cromwell altıncı sıraya yerleşmiş.

Bu sonuçlar İngiltere'de kültüre verilen önemi vurgulamıyor mu? Futbolda bir dünya devi olmasına rağmen, maçtan çok tiyatro bileti satılan bu ülkenin temeli kültür.

Bu nedenle, yüzlerce yıl önce yaşamış olan bir şair ve oyun yazarının, bin yılın en önemli İngiliz şahsiyeti seçilmesinde garipsenecek bir şey yok.

Aynı Shakespeare, kültürün bu kadar önemsenmediği, hayatta kalabilmek için kol gücüne ve dayanıklılığa gerek duyulan bir Afrika kabilesinde, yaşamaya bile değer görülmeyen bir meczup olarak anılırdı. Ağaca tırmanmayı bile bilmeyen bu zayıf adam, durmadan hakaret görürdü.

Shakespeare'lerin var olabilmesi için onları değerlendirebilecek bir topluma ve geleneğe ihtiyaç var. Bazı toplumlar kılıcı kalemden üstün görür. İngiltere gibi bazı ülkeler ise uygarlığını kaleme dayandırır.

Biz 1982 Anayasası'nı tartışıp dururken İngiltere'nin 1215'te kaleme alınmış olan Magna Carta'yı geçerli saymasının, sanayi devrimini gerçekleştirmesinin, dilini, kültürünü ve demokrasisini dünyada bir numaraya yükseltmesinin sırrı da burada. Sopadan korkmak yerine, kalemi sevmenin yarattığı bir uygarlık!

Darısı başımıza!

Erdal'a Ağıt

Ankara'daydım.

Büyük Sinema Pasajı'nda bir kitabevine giderdim her gün. Adı Sergi Kitabevi'ydi. Orada bize dünyanın kapılarını aralayan kitaplara, uzunçalarlara dalar giderdim. Sonra kitabevinin sahibi Erdal Öz'le konuşurdum.

İçim aydınlanırdı.

Ankara'daydım.

Erdal'la akşam yemeklerinde buluşurduk. Birbirimizin evinde kalırdık. Ona türküler çalardım.

Hayattan, edebiyattan, varoluşçuluktan, Nâzım'dan, sosyalizmden, devrimden söz ederdik.

İçim ısınırdı.

Ankara'daydım.

12 Mart gelmişti, demir parmaklıklar arkasına düşmüştük. Hepimize olduğu gibi Erdal'a ve ailesine de zulmediyorlardı.

Bir gün havalandırma saatinde tek kişilik hücrenin penceresinden bir ses adımı seslendi. Baktım. Küçük pencerede Erdal'ın eşini gördüm. Onu da hapsetmişlerdi.

Zaten o günlerde hep içim ürperirdi.

Ankara'daydım.

Erdal'la birlikte bir dostun evine gittik. Orada Samiye'yle tanıştı, sonra evlendiler.

İsveç dönüşü bir ara İstanbul'da evlerinde kaldık. Her fıkra anlatışında kahkahalarla gülerdim.

İçim içime sığmazdı.

* * *

Stockholm'deydim.

Türkiye'ye gelemediğim için Erdal benim adıma Unkapanı'ndaki plakçılarla boğuşur, haklarımı korumaya çalışır, sık sık yazdığı mektuplarla bana cesaret verirdi.

İçim minnetle dolardı.

İstanbul'daydım.

Erdal kitaplarımı yayınlamaya başlamıştı. Onun romanlarını, hikâyelerini okurdum, içim kanatlanırdı.

Ankara'daydım.

Erdal hasta dediler. Telefon ettim. "Ciğerimin birini aldılar" dedi. "Seni görmeye geleyim" dedim.

"On beş gün sonra" dedi.

İçim sızlıyordu.

İstanbul'daydım.

Akşam acı acı çaldı telefon. "Erdal Öz öldü!" dediler. Bir cam kırıldı birden, bir martı çığlık attı, bir sazın teli koptu! Kırk yıllık anılar geçti gözümün önünden.

"Seni hiç unutmayacağız namuslu, yürekli, yiğit arkadaşım benim" diye mırıldandım.

İçim kan ağlıyordu.

Sürünün İçinde Birey Olmak

Türkiye'de insanlar genellikle kendileri için değil, başkaları için yaşarlar. Aslında güzel bir evde oturmanın ya da iyi bir otomobil kullanmanın vereceği zevk, başkalarının bu eve ve otomobile nasıl özlemle ve gıptayla bakacağını bilmenin vereceği keyfin yanında solda sıfır kalır. Servet sahibi olanların, her gün servetlerini medyada sergilemeleri bu yüzdendir. Makam ve mevki için de böyledir durum.

Otoriteyi ele geçirmenin sarhoş ediciliği de buradadır: Başkalarını susta durdurmak, onlardan üstün olmak, onlara emir vermek! Bazı siyasiler bunu bir parça gizleyebilir ama kimilerindeki zevk kasılmaları her gün ekranlara yansır.

Birbirine bu kadar çok çiçek gönderen toplum yoktur dünyada. Ama bunlar gönülden gelen alçakgönüllü kır çiçekleri değil, illa dev çelenkler olmalı ve üzerinde isminiz yazmalıdır. Yerli yersiz herkese çelenk gönderilir: Cenazeye, düğüne, kebapçı, oto galerisi ya da umumi hela açılışına.

Düğünlerde çok cayırtı yapılması, mesela Anadolu köylerinde göğe ateş edilmesi ve İstanbul köylerinde havai fişek gösterisi yapılması da bunun bir göstergesidir.

Bu yüzden Türkiye'de birey olarak kendi varoluş problemleriniz ya da metafizik kaygılarınızla uğraşamazsınız. Ne kadar köşenize çekilmiş olursanız olun fazilet davası, kur hesabı, manken aşkları ve arabesk feryatlar gelip sizi bulur.

Medyanın en çok söylenti ürettiği ülkedir burası. Çünkü insanlar buna meraklıdır.

Bu yüzden bireysel olan hiçbir şey derinleşemez, kök salamaz; insanlar kendi iç hesaplaşmalarına dalamaz, olgunlaşamaz.

Her şey "Bir rivayete göredir" buralarda! "Bir hadisenin şüyuu vukuundan beterdir." (Yani, söylentisinin çıkması gerçekleşmesinden daha kötüdür!)

Yöneticilerin eleştiriye tahammül edememesi de aynı konunun bir başka yönüdür.

Sorunların çözülmesi değil, yok sayılması, görmezden gelinmesi tercih edilir. Bu nedenle, bir şeyi eleştirdiğinizde, o durumu ortaya çıkaran kişi olarak sanki sorunun nedeni sizmişsiniz gibi tepki alırsınız.

Ortega y Gasset'in felsefi mesajı daha çok bizim için söylenmiş gibidir: "Ben, kendimin ve çevremin toplamıyım!"

Her TC yurttaşı, kendisinin ve çevresinin toplamıdır. Yani hangi erdemleri taşırsanız taşıyın, hangi ilkelere inanırsanız inanın, toplumun akmakta olduğu çamurlu dere yatağından kurtulamazsınız. Gelir, size bulaşır!

Sizi de kendisi gibi kılmak için müthiş bir uğraş verir. Milyonlarca satır yazı üzerinize saldırır; milyonlarca televizyon imgesi gözünüzü ve beyninizi hırpalar.

Çünkü siz bir bireysinizdir. Ve Türkiye'nin bireye tahammülü yoktur.

Hele bağımsız, özgür düşünceli, kendi kendisine sorular soran, vicdanlı bireylere asla!

Bu yüzden Türkiye'de bireyselliğini korumak isteyen insanların ömrü, sürüleştirme çabalarına direnmekle geçer.

Devlet Tiyatrosu

Türkçe bilmeyen yabancı bir konuk, İstanbul'da kaldığı otelde televizyonu açıp Türk kanalları arasında gezinse, bir sürü ciddi adam görür ekranlarda. Lacivert takımlar, kravatlar, ciddi ifadeler. Bu adamlar; devlet yönettiklerini belli eden şatafatlı mekânlarda, bir kürsünün arkasında, sahnede, meydanlarda konuşup dururlar. Yabancı konuk da bu ülkede siyaset çok ciddi bir iş, ne dediklerini anlamıyorum ama baksana, ne kadar çok siyasetçi konuşuyor, kim bilir ne ciddi konulardan söz ediyorlardır diye düşünür.

Ve fena halde yanılır.

Çünkü Ankara'da sahneye konulan bir tiyatro izlemektedir adamcağız.

Ortada bir devlet, bir hükümet, bir bakanlar kurulu, bir sözcü ve çeşitli kurumlar yoktur. Görünenlerin hepsi rol gereği ordadırlar.

Oyunu sahneye koyan kişi tektir, kadir-i mutlaktır. O ne derse o olur, öyle tartışma, müzakere falan gibi eski kavramlarla uğraşmaz hiç. Hiçbir imparatorlukta olmayan güç onun elindedir. Başkalarına ihtiyacı yoktur; onları sadece sahnede kullanır.

Hadi sen başbakancılık oyna evladım der, hadi sen de başbakan yardımcısı ol; sen de hükümet sözcüsü. Hadi bakim, kravatlarınızı bağlayın, çıkın sahneye. Yalnız size ne dediysem o; zinhar sözlerimin dışına çıkmayın, mış gibi yaptığını-

zı unutmayın, kazara yanılır ya da nefsinize uyar, kendinizi bir şey zannederseniz alırım paçanızı aşağı. Aranızda rol değişikliği falan da yapamazsınız, ona göre. Hemen fiyakanızı bozar, eski rolünüze geri gönderirim.

Unutmayın ben ne dersem o olur; kimin vekil olacağına, kimin dışarıda kalacağına, kimin ne söyleyeceğine, kimin başına ne geleceğine ben karar veririm. Hatta kimin nerede oturacağına bile. Hadi bakalım sen geç şu köşke, sana da öteki köşkü bağışladım, otur oturduğun yerde, şükret, fazla sesini çıkarma.

Bu talimatları alan oyuncular çok iyi ezberledikleri rolleri oynamak üzere sahneye çıkar, Sahibinin Sesi gramofon şirketini hatırlatan bir gösteri sergilerler.

Oysa temelde hepsinin repliği aynıdır: Padişahım çok yaşa!

Olgunlaşamayan Ülke

Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye adlarıyla yüzlerce yıllık devlet geleneğine sahip bir ülke. İmparatorluklar kurmuş, kıtalar denetlemiş, dünyanın en büyük ordularını yönetmiş. Ve bu devlet azımsanamayacak bir yaşta!

Ama hâlâ kim olduğunu, ne yapacağını, hangi ahlak sistemini kabul edeceğini, hangi ekonomik modeli benimseyeceğini tartışıyor.

Rejimi üstüne karar verememiş. Acaba dine dayalı kurallar mı geçerli olmalı, laik kurallar mı?

Yerimiz Doğu mu Batı mı? Bize hangi anayasa uyar? Ordu müdahalesi mi kabul edilmeli, laik prensibin yara alması mı? Hangisi ehven-i şer?

Bütün bu tartışmalar arasında ülke her gün ölüp her gün diriliyor. Sürekli bir güvensizlik ve kaygı içinde yaşamakta.

Rejim tartışmalarından kurtulup, ülkenin eğitim, sağlık, gelir dağılımı, kalkınma, enerji açığı gibi sorunlarına eğilmek mümkün olmuyor.

Yüzlerce yıldır Doğu-Batı, asker-sivil, ilmiye-seyfiye, şeriat-hakikat diye tartışıp duruyoruz. Artık yetmedi mi?

En az sekiz yüz yaşındaki ülkenin seksen yaşında olgunlaşmamış bir insan gibi davranmaya hakkı var mı?

Neyimiz Eksik?

Avrupa'dan ya da Amerika'dan dönen her köşe yazarı klişeleşmiş bir soru sorar: "Biz neden onlar gibi olamıyoruz? Neyimiz eksik?" Yerinde bir sorudur bu! Yalnızca seyahat dönüşlerinde değil, sürekli sorulması ve gündemde tutulması gerekir!

Türkiye büyük bir imparatorluğun mirasçısı. Dünyadaki bütün büyük imparatorluklar günümüze damgasını vuran devletlere dönüştü. Bir zamanlar Britanya, Rusya, Fransa, Roma, Japonya, Çin imparatorluklarıyla karşılaştırılan Osmanlı, 20. yüzyılda küme düşmüş, bazen Üçüncü Dünya, bazen de gelişmekte olan ülkeler kategorisinde anılmıştır. Bu duruma düşmüş hiçbir imparatorluk yok.

Oysa Misak-ı Milli sınırları içinde kalan Türkiye, dünyanın en güzel denizlerine sekiz bin kilometre kıyısı olan, müthiş tarihi birikime sahip, olağanüstü bir ülkedir. Biraz deli dolu sayılabilecek kadar enerjik olan genç nüfusu da cabası.

Peki neden azgelişmişlik çemberini bir türlü kıramıyoruz? Neyimiz eksik?

Bizde eksik olan, kültüre, bilime saygı göstermemek ve can'ın kutsallığını kabul etmemektir. Azgelişmişlik ülkede değil, kafaların içinde. Sanki herkesin beynine bir azgelişmişlik kilidi takılmış. Bir anahtarla o kilidi açabilseniz, ülke kanatlanıp gidecek.

Ne var ki, bu iş o kadar kolay olmuyor: Tarihsel tortular, bilinçaltında yer etmiş tabular, korkular, ezeli Türk kıskançlı-

ğı ve kültür düşmanlığı Türkiye'yi bir cadı kazanına çeviriyor.

"Onlar" gibi olabilmek için "onlar" gibi düşünebilmek gerekir. Onların bu düşünce düzeyine varabilmeleri ise yüzyıllarca süren bir felsefe ve kültür çabasının sonunda şekillenmiş.

Düşünce kültürden türer. Kültürün beslediği düşünce ise üretime dönüşür. Gelişmiş ülkelerin sadece tüketimini, teknolojik seviyesini ve refahını görmek, meyvelere gözünü dikerek ağacı görmemek demektir. Ağaç, kültürdür.

Ve kültür yarım yamalak eğitim verilen okullardan alınan bir belge değil, bir halkın tarihini kapsayan ve o halkın insanlık tarihi içindeki yerini belirleyen varoluş biçimidir.

Bunu da düşünürler, bilim adamları, sanatçılar, kısacası kültür insanları yorumlar.

Boşluktaki Trapezci

Batı dünyası bizim uçan halılarla ilgilendiğimizi sanır ama bu ülkede trapez, sihirli Bağdat masallarından çok daha büyük bir ilgiyle izlenmiştir. Çocukluğumuzda gittiğimiz sirkler ve belleğimizde yer eden unutulmaz trapez filmleri sayesinde herhalde.

Bildiğiniz gibi trapezcilerin en tehlikeli numarası bir trapezden diğerine atlamaktır.

Boşlukta sallanır dururlar; bu sırada karşıdaki trapez de gidip gelmektedir. Trapezci bu gelgitler arasında en uygun anı sezmek ve tam o anda trapezini bırakarak öteki trapezi yakalamak zorundadır. Eğer bir hesap hatası yaparsa boşluğa yuvarlanır gider.

Son günlerde Türkiye, gözümün önüne bir trapezci olarak geliyor.

Ait olduğu Doğu uygarlığını bırakmış, Batı trapezini yakalamak istemiş ama tam da yakalayamıyor. Parmaklarının ucuyla dokunuyor ama kavrayamıyor Batı trapezini.

Boşlukta.

Aşağı yuvarlanması an meselesi. Aşağıda ağ falan da yok. Bıraktığı trapeze geri dönmesi mümkün değil. Artık o trapezden çok uzak.

Tek çaresi var; o da Batı trapezini yakalamak için neredeyse insanüstü bir gayret göstermesi.

Doğu Kıskançlığı

Doğu toplumlarının çok büyük bir derdi var: Kıskançlık! Eğer kıskançlık, haset ve gözü kör eden öfke bu kadar gelişmiş olmasaydı, Doğu toplumları da en az Batı toplumları kadar hamle yapabilir ve ileri gidebilirdi.

Ne yazık ki Doğu'da en güçlü idealler, en temiz amaçlar bile kişisel hırslara, çekememezliklere, anlamsız öfkelere kurban edilir.

Bir örnek vereyim: Adonis adlı bir şair var. Suriye doğumlu. Daha sonra Lübnan yurttaşı olmuş bu şair günümüzde Arap edebiyatının en büyük isimlerinden biri sayılıyor.

Adonis'in Batı'da kazandığı bu ünü çekemeyen bir başka Arap şair ne yapmış biliyor musunuz, oturup 1000 sayfalık bir kitap hazırlamış ve Adonis'in Fransız şairlerinden ne kadar etkilendiğini ispatlamaya çalışmış.

Hani kırk gün sopa atacaksın dedikleri cinsten bir adam.

Kendi şiirini yazmak, kendi eserini yaratmak yerine ömrünü, bir başka şairi karalamaya veriyor.

Ama bu Şark toplumlarında çok rastlanan ve yadırganmayan bir durum.

Yani, "Allah benim iki gözümü kör etsin, yeter ki komşumun da tek gözü kör olsun!" anlayışı.

Kültürde Şiddet

Şairin dediği gibi "Dert çok, hemdert yok!"

Ama galiba temel sorun, bu dertlere çözüm bulunup bulunamamasında yatıyor. Biz sorunlarımızı çözemiyoruz, çünkü geleneğimizde şiddet var. Şiddet, kültürümüzün temel öğeleri arasında.

Evde kadınlara ve çocuklara yönelen şiddet!

Siyasette şiddet!

Ticarette şiddet!

Sporda şiddet!

Namus anlayışında şiddet!

Dinde şiddet!

Karakolda, hapiste şiddet!

Medyada şiddet!

Bu kadar yoğun ve keskin bir şiddet ortamında, sorunlarımızı insan gibi konuşa konuşa çözme yeteneğimizi yitiriyor ve giderek mafyalaşıyoruz.

Günümüzün Türkiyesi mafyaların mücadele alanı. Çünkü kimin gücü, kime yeterse o haklı(!) oluyor. Şiddet giderek, adalet mekanizmasını da sakatlamakta. Herkes "ihkak-ı hakk!" peşinde.

Aynaya bakıp kendimizle yüzleşemezsek sorunlarımızı da çözemeyiz. Geleneklerimizde, köy âdetlerimizde, birçok destan ve masalımızda inanılmaz şiddet öğeleri var.

Kadın erkek ilişkilerimiz şiddet dengesi üzerine kurulu!

Mademki şiddet geleneği kültürümüzden kaynaklanıyor, o zaman bunun çözümü de yine kültürde.

Şiddet karşıtı bir kültür oluşturmadan, barışçı ve uygar çözümlere ulaşmamız mümkün değil.

Köy Kavgaları

Bir arkadaşımla konuşurken, son günlerdeki bazı gelişmelerle ilgili olarak, "Peki ama niye böyle oluyor?" diye sordum.

Dedi ki: "Türkiye'de kimse barış istemiyor da ondan. Herkes kavga etmeyi seviyor."

Dostum, görmüş geçirmiş, çok tecrübeli bir gazeteci. Ona hak verdim ama anlamakta yine güçlük çektim.

Bir insan kavgadan niye hoşlanır acaba?

Ölümlü olduğunu bilen tek canlı olarak zaten yeteri kadar azap çekmiyor mu?

Kazalarla, hastalıklarla, her an incinmeye hazır durumda yaşarken, niye birbirini ısırma ihtiyacını hissediyor?

Birkaç dostuyla, sevdiği insanlarla, kitapla, müzikle, resimle, sanatla çevrili bir yaşamı derinlemesine sürdürerek daha anlamlı kılmak yerine, niçin hınç ve öfke içinde geçiriyor gecelerini? Niye başkalarına kuyu kazıyor, tuzak hazırlıyor?

Bunca yıldır, bu soruların cevabını bulamadım. Bazı insanların negatif enerjiye niye ihtiyaç duyduklarını, didişmekten niçin zevk aldıklarını anlayamadım. Anlamam da mümkün değil.

Bu, işin bireysel yönü.

Bir de toplumsal boyutu var ve bu biraz daha anlaşılabilir.

Türkiye'de her gün biraz daha güçlenen kavga eğilimi, dışlanmışlıktan ve ülkenin yalnızlığından kaynaklanıyor.

Türkiye tek başına. Ne dünya Türkiye'ye aldırıyor ne de

Türkiye dünyaya. Kendi yağıyla kavrulan bir ülkenin insanları, tüccarları, sanatçıları, politikacıları, medyacıları da çok dar bir alanda yaşamak ve birbirinin ayağına basmak durumunda kalıyor. Paylaşacakları pasta çok küçük. Çevre dar. Ve bu çevre durmadan dedikodu üretiyor. Bu yüzden toplu bir kirlenme yaşıyoruz.

Kırk yılda bir kendi alanında ulusal sınırları zorlayan, dünyada kendine belli kanallar bulan romancı, ressam, bilim insanı çıkardık mı, ona da dünyayı zehir etmek için elimizden geleni ardımıza koymuyoruz.

Oysa Türkiye'nin böyle insanlara öylesine ihtiyacı var ve bu kişilerin sayısı öylesine az ki!

Anadolu'nun derinliklerinde kaybolmuş bir köy düşünün.

Bu köyde herkes birbirini yiyor, küçücük çıkarlar uğruna kavgadan, gürültüden geçilmiyor. Bunun sonucu olarak da o köyde kendilerine bir mikro cehennem yaratıyorlar.

Ama işin trajikomik yanı, bizim bu kavgalardan hiç haberimizin olmaması. Dünyayı birbirlerine zehir ettikleriyle kalıyorlar.

İşte ne yazık ki; dünyadan bakıldığı zaman Türkiye'nin durumu da bu.

Düşündükçe –ne yazık ki– dostuma hak veriyorum: "Bu toplum kavga seviyor!" Kabul etmek zor ama böyle.

Çocukları Yok Sayıyoruz

Bu toplumda niye çocuk şarkıları olmadığını kendi kendimize sormalıyız.

Çocuk şarkılarını elbette çocuklar bestelemez. Büyükler yapar bu işi. Demek ki biz çocukları için şarkı besteleyen bir toplum değiliz.

Ama çocukları sahneye çıkarıp, bizim azap dolu şarkılarımızı söyletmekten ve onları dinlemekten zevk alıyoruz.

Garip bir durum değil mi?

Acaba çarpıklık, çocuklarımızda mı, bizde mi?

Yazılı Olmayan Yasalar

Bir toplumda "Delikanlıların büyükannelerini dövmeleri yasaktır!" diye bir yasa olabileceğine inanır mısınız?

Ya da bir yemekhaneye "Toplu öğle yemeği sırasında masaların üstünde çamurlu pabuçlarla gezmek yasaktır!" diye bir kural yazılabileceğine.

Böyle bir yasa olamaz ve böyle bir yazı da yazılamaz; çünkü eğer bir yerde bu sayılanlar olabiliyorsa, orada birlikte yaşama olanağı zaten kalmamış demektir.

Toplumları yazılı yasalardan çok, yazılı olmayan yasalar bir arada tutar. Aynı ülküyü paylaşmanın, hep tekrarlandığı gibi "tasada ve kıvançta beraber" olabilmenin vazgeçilmez bir koşuludur bu ve ülke yaşamını ayakta tutan görünmez kolonlardır.

Biz, nezaket kuralları ve gelenekler açısından pek yoksul bir toplum değiliz ama, son yıllardaki Türkiye'ye bakınca şaşkınlığa sürüklenmemek elde değil.

Trafikte insanların birbirini yok etme ihtirası sokaklara, işyerlerine, gazete köşelerine ve siyasete yansıyor ne yazık ki!

Toplumu bir arada tutan ahlaki değerler sisteminin yerle bir olduğu günleri yaşıyoruz.

Anlayan acı çekiyor, anlamayan *Titanik*'te göbek atıyor.

Ne Eskisi Var Ne Yenisi

Dünyanın birçok toplumunda ahlakın din kökenli olduğunu düşünüyorum.

Bir zamanlar İslam ahlakı da alışveriş dünyasını "haram-helal" kavramlarıyla, lonca kurallarıyla ve Ahilik geleneğiyle düzenleyen sağlam bir temele sahipti.

Ama bu temel dünya çapında bir bozulmaya uğradığı ve modern ticarete cevap veremeyen bir altüst oluş dönemi geçirdiği için bugün ne yazık ki böyle bir ahlaki temelden yoksunuz.

Birinci trapezi bırakmış ama ikincisini yakalamayı becerememiş bir trapezci gibi boşlukta hissediyoruz kendimizi.

Gelenekten kopma ama çağdaş örgütlenme biçimlerinin getirdiği etik yapıya kavuşamama hali.

Kar Duygusu

Ankara'dayım. Havada kar kokusu var. Kar kokusunu bilmeyen bilmez; anlatılması mümkün olmayan bir şeydir. Bu yüzden belki de kar kokusu yerine kar duygusu demek daha doğru.

Danimarkalı romancı Peter Hoeg, *Smilla'nın Kar Duygusu* adlı nefis bir roman, Ahmed Arif de kar altındaki Ankara'nın şiirini yazmıştı.

Kar duygusu insanın içini tazelikle doldurur. Her solukta, yaşadığınızı bir kez daha fark edersiniz. Sanki ağzınızdan içeri süzülen hava değil, Ülkü Tamer'in güzel şiirinde olduğu gibi serin gökyüzüdür. Gökyüzünü soluyor gibi olursunuz.

Ankara kar altında.

Geceleri sokak lambalarının vurduğu beyaz kar birikintilerinin içimde yarattığı buruk tat, acaba bu şehirde gençliğimi aramamdan mı ileri geliyor, yoksa herkes mi bu duyguya kapılır, bilemiyorum.

Ben Ankara'daki kar manzarasını gençliğimde bir hapishane avlusundan da seyrettim, Çankaya'nın çam ağaçlarının dallarında da, Gaziosmanpaşa'nın neşeli günlerinde de, Kuğulu Park'ta da.

Bir Anadolu türküsü, "Pencereden kar geliyor!" diyor, sonra da hemen ekliyor, "Gurbet bana zor geliyor." Anadolu insanı zaten hep zor gurbetlerin, ayrılıkların, hasretlerin, bitip

tükenmek bilmeyen acıların türküsünü söylüyor. "Karlı dağlar ne olur!" diye dağlara yalvarıyor.

Dünyanın birçok ülkesinin aksine, bahardan ve bahar sevincinden söz eden türkümüz çok azdır bizim. Daha çok kar hüznünün türküleri, şiirleri vardır. Bol bol karlı dağlardan, karlı yollardan söz edilir.

Bu kervana, ben de büyük Nâzım'ın "Karlı Kayın Ormanı" şiiriyle katılmış bulunuyorum.

Yunanlıların özü denizcidir, ruhları deniz kıyılarında rahat eder. Bu yüzden Pers ordularının önünden kaçan Helenler denize kavuştukları zaman, *Thalassa! Thalassa!* (Deniz, deniz) diye çığlıklar atmışlardır. Çünkü artık kendi ortamlarına kavuşmuşlardır, denizde nasıl olsa işin bir kolayını bulurlar.

Aynı duygu Almanlarda, ormana girdikleri zaman uyanır. Orman onların doğal ortamlarıdır. Kara Ormanların sık ve gölgeli ağaçları onların ruhunda yanan Nibelungen ateşlerini harlatır, her Alman kendini Siegfried gibi hisseder.

Biz ise bozkır ve dağ insanlarıyız. Orta Asya Türklerinin çaldığı kopuzların ezgileri hep at koşusu ritmindedir. Bizim halk müziğimize de sinmiştir bu ritim. Ama ruhumuzun nefes aldığı gerçek ortam dağlardır.

"Hey dağlar, karlı dağlar..." dendiği zaman bile Türklerin ruhu heyecanla ürperir.

Dağ bazen ayrılıktır, engeldir; bazen de özgürlüktür, taze liktir, temizliktir, otoriteye başkaldırmaktır, bireyselliktir. Bu yüzden, "Ferman padişahın, dağlar bizimdir" diyen Dadaloğlu'nun seslenişi, kuşaktan kuşağa aktarılır.

"Arkam sensin, kal'am sensin dağlar hey!" denilir.

Ve kar Anadolu'nun yorganıdır.

"Ben Okumam!"

Ünlü kişilerden sık sık şu sözü duyarsınız: "Ben kitap okurum ama roman değil! Hiç roman okumam!" Bu cümlelerde, roman adı verilen edebiyat türünü aşağı görmenin küçültücü tonu sezilir.

"Ben edebiyat medebiyat okumam kardeşim!" diyerek, kendilerini dünya söz birikiminin üstüne çıkarmaya çalışan ve sözüm ona "bilimsel" olduklarını zanneden kişiler, çok sığ bir görüşü ifade ediyorlar. Çünkü kurulmuş bütün uygarlıkları söz sanatına borçluyuz.

Bu ciddi insanlara göre roman, saçma sapan uydurmalar ve genç kızların hayallerini süsleyen anlatılardan ibarettir.

Ama aynı kişiler eğitime ne kadar önem verdiklerini vurgulamaya da bayılırlar. Onlara göre her şeyin başı eğitimdir ve "Maalesef Türkiye eğitimsiz bir ülkedir!"

Oysa bir ülkenin eğitimsiz olma durumu, roman ve şiir okunmamasıyla çok yakından ilgilidir. Batı düşüncesinin gelişiminde edebiyatın rolünü görmezden gelmeye olanak var mı?

Hep söylediğim gibi, Homeros, Dante, Virgilius, Shakespeare, Cervantes, Molière, Balzac, Stendhal gibi yaratıcılar olmadan Batı uygarlığını düşünmek mümkün mü?

Elbette değil!

Ama Türkiye'deki eğitimsizliğin en çarpıcı yönü, kendisini "elit", yani "seçkin" sayanların bilgisizliğidir.

Aslında Türkiye'nin eliti yok. Çünkü elit olabilmesi için geç-

mişinde aristokrat kültürü bulunan bir ülkede, para kazanmaya başlayan burjuvaların da bu aristokratlara özenerek kendilerini ve çocuklarını geliştirmeleri gerekirdi.

Osmanlı Devleti'nde hanedan dışında köklü ailelere söz hakkı verilmediği ve güçlü ailelerin varlığı "canı da malı da helaldir" fetvalarıyla sona erdirildiği için aristokrat kesim oluşamadı.

Dolayısıyla, Cumhuriyet'ten sonra devlet yardımıyla para kazanmaya başlayan ve burjuvalaşan kesimler, özenecekleri, taklit edecekleri bir Türk aristokrasisinden mahrum olarak yetiştiler. Eğer Fransa, İngiltere gibi özenecekleri bir Türk aristokrasisi olsaydı; onlar da Fransız ve İngiliz burjuvaları gibi evlerinde edebiyat suareleri düzenlemeye, ünlü ediplerle tanışmak için can atmaya, müzik akşamları organize etmeye ve entelektüel faaliyetin içine girmeye çalışırlardı.

Oysa Türkiye gibi sanatın ve edebiyatın hor görüldüğü, hatta siyasi açıdan zararlı bulunduğu bir ülkede, para kazanmaya başlayan burjuvalar, entelektüellere tepeden bakmayı tercih ettiler.

Romancılar, şairler, düşünürler, oyun yazarları (hele bunların halk kültürüyle ilgili, yani yerli olanları) bu ülkenin üvey evladıydılar ve zenginlerin parmaklarındaki değerli yüzükler ya da kollarındaki mücevherli saatler, onların kendilerini bu eksantrik kişilerden daha üstün hissetmeleri için yeterliydi.

İşte böylece Türk eliti güdük kaldı; hiçbir zaman "elit" olamadı. Özeneceği bir aristokrasi olmadığı için ülkeyi kaplayan lumpen kültürün etkisine girdi. Ve böylece bizim altı kaval, üstü şeşhane örneği, kendine özgü lumpen zengin ve lumpen siyasetçi takımımız oluştu.

Bizim Elit...

Bizimkilerin pek hayran olduğu ünlü Amerikan üniversitelerinde hangi dalda okursa okusun, öğrencilere edebiyat kültürü verilir.

Böylece o üniversiteyi bitiren kişi Raskolnikov, Julien Sorel, Faust, Lafcadio gibi edebiyat referanslarının sık sık geçtiği konuşmalara katılabilirler.

Ama bizim "elit" henüz bunlardan uzak. Sanat denildiğinde akıllarına, alınıp satılabilen, evi süsleyebilen, resim ve antikadan, bir de hiçbir şey anlamadıkları, zevk de almadıkları Batı klasik müziğinden başka bir şey gelmiyor.

Demek ki Türk usulü "elit" de böyle oluyor işte.

Kökünden, geleneğinden ve toprağından kopmuş ama başka bir uygarlığa da uyum sağlayamamış.

Osmanlı'da aristokrat kesimin oluşamaması, bugünkü birçok sıkıntı gibi elit eksikliğinin de temel sebebi.

Lumpenleşme Süreci

Sıkıntılarımızın, üzüntülerimizin, yolsuzluklarımızın temel nedeni, içinde yaşadığımız lumpenleşme sürecidir. Bu süreçle, aynı zamanda Cumhuriyet'ten sapma yaşanıyor. Çünkü Cumhuriyet; bilimi, çağdaşlığı, kültürü, sanatı, ahlakı, fedakârlığı ve yurtseverliği öne çıkaran bir değerler sistemini yerleştirmeye uğraştı.

Ankara'da bazıları, "Biz nasıl olsa bu toplumu dizayn ederiz. Bunları önümüze katar güderiz" diye düşünüyorlar ama ne yazık ki çok yanılıyorlar.

Atı alan Üsküdar'ı geçiyor ve bu lumpen-arabesk ortamın yetiştirdiği milyonlarca kişi, başında kendisine benzeyen insanlar görmek istiyor.

Bu gidiş cumhuriyet ilkeleri döneminin sonudur ve tarihte "Lumpen-Arabesk Devri" olarak anılacaktır.

Keşke aklımızı başımıza toplayabilsek! Keşke kendimize gelebilsek. Keşke Ankara egemenleri, İstanbul zenginleri ve medyadaki kanaat önderleri, lumpenleşmenin aynı zamanda Cumhuriyet Türkiyesi'ni kaybetmek anlamına geldiğini kavrayabilse...

Acil Durum

İngiliz orkestra şefi Francis Shaw'la birlikte Kasımpaşa, Taksim üzerinden Lütfi Kırdar Salonu'na, orkestra provasına gidiyoruz. Zamansız bir kış güneşinin pırıl pırıl aydınlattığı caddelerde yoğun bir trafik akışı var.

Derken bir ambulans sireni duyuyor ve hemen arabayı bir kenara çekmeye çalışıyoruz. Ambulans siren çalarak, anons yaparak yol bulmaya çalışıyor ama yol vermekte direnen otomobiller yüzünden ilerleyemiyor. Yanıp sönen ışıkları, canhıraş siren sesleri ve bir erkek sesinin yaptığı anonslarla durum çok dramatik.

Belli ki içindeki hasta ölmek üzere. Bir an önce hastaneye yetiştirmek istiyorlar. Anons yapan ses de durmadan bunu vurguluyor ve otomobillere, yolu açmaları için yalvarıyor. Ama otomobillerin çoğu aldırmıyor bile. Yine bütün şeritleri kapatarak ağır ağır ilerlemeye devam ediyorlar. Bazı otomobillerin derdi ise, ambulansın arkasına takılmak ve ondan yararlanmak.

Francis Shaw hayretle, otomobillerin niye yol vermediklerini soruyor. Utanıyorum.

Bu şehirde yaşıyor olmaktan, bu bencil insanlarla aynı havayı soluyor olmaktan utanıyorum.

Kendilerini ilkel bencilliğin en kaba, en hoyrat, en zalim biçimine kaptırmış olanları düşündüm ibretle.

Ölmek üzere olan bir hastaya yol vermeyen insanlardan,

sosyal konularda sorumlu davranmaları, ahlaklı ve ilkeli olmaları nasıl beklenebilirdi ki?

Ambulans gözümü açtı. Son derece zalim ve davranış bozukluğu olan bir toplumda yaşadığımızı bir kez daha anladım.

Bu topluluğun siyaseti de böyle olur, medyası da, bürokrasisi de, sporu da. Belki tersini söylemek daha doğru. Siyaseti, medyası, bürokrasisi böyle olunca, toplum da böyle olur.

Bir zamanların "merhametli" toplumundan, bu canavarları çıkaranlar övünsün!

Dilerim kendileri de bencil trafiğin içinde, ambulanstaki hasta olarak durumu bir kez de başka açıdan seyretme imkânına kavuşurlar.

Silahsız Terör

Trafikte ilerleyemeyen bir ambulansın içindeki hastayı düşünmek insanı üzüyor. Ama işin sadece trafikle ilgili bir sorun olmadığını düşündükçe, içiniz yanıyor. Ambulansa bile yol vermeyen zalim bir toplum haline geldiğimizi görmek, büyük bir acı.

Dünyada birçok ülkeyi bilen, tanıyan bir insan olarak sizi temin ederim ki, yaşamımızın her alanı terörle dolu. Bir terör ortamında yaşıyoruz biz.

Medyaya bakın.

Eline hasbelkader bir olanak geçiren kişi, bu ülkenin değerlerine alçakça saldırma hakkı görüyor kendinde. İstediği gibi küfrediyor, kara çalıyor, iftira atıyor, alaylarla küçültmeye çalışıyor.

Düşünce dünyamız da terör baskısı altında. Düşünceler, ilkeler, ideolojiler özgürce tartışılamıyor. Serinkanlı bir ortamda, düzeyli tartışmalara rastlıyor musunuz hiç?

Her şey kişiselleştiriliyor, belden aşağı vuruluyor. Bir küfür, bir kıyamet. Cinsel imalar, aşağılamalar... Hangi ülkenin düşünce ve medya dünyası bu kadar lumpen bir tavra teslim edilir?

Politika da zıvanadan çıkmış. Her yerde manipülasyon, her yerde küfür, her yerde kompleks...

İnanın ki bütün bunlar, ambulans örneğinden daha az vahim değil. Birbirinden bağımsız konular da değil.

Ambulansa yol vermeyen benciller o anda tek bir kişinin ölümüne yol açıyorlar. Ama bu ortamın mimarları koskoca bir ülkenin yarınını ve genç kuşaklarını yok ediyor.

Seviyesizliğin de bir seviyesi olması gerektiğinin hatırlanacağı günleri hasretle bekliyorum.

Sadelik ve İhtişam

Mutlu Aşk

İyi şiir, insanın içine kök salan ve unutulmayan dizeler yaratabilen şiirdir. Bu işin kimyası bilinmez.

Eğer okuyup da unuttuğunuz bir şiir dizesi yaşamınızın herhangi bir anında "pat!" diye çıkıp geliyorsa, bilin ki şiirin hasıyla karşı karşıyasınızdır.

Orhan Veli, Gülten Akın, Dağlarca, Ahmet Arif, Lorca, Nâzım Hikmet, Paul Eluard ve daha birçoğu böyle şairlerdendir.

Durup dururken "Mutlu aşk yoktur!" diye mırıldandığınızda, Aragon'un şiir kaynağından susuzluğunuzu gideriyorsunuz demektir.

Nâzım'ın Sevgisi

Anadolu köylüsünü Nâzım Hikmet kadar büyük bir sevgiyle, anlayışla bağrına basmış bir yazar bulamazsınız. Nâzım, bu halkı çok ama çok sevmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nda top mermisi taşıyan kadınlardan cephede çarpışanlara, İstanbul'un yoksul halkından pamuk işçilerine, bozkır insanlarından balıkçılara kadar uzanan büyük bir fresk yaratmıştır ve bu freskin içine yerleştirdiği insanları sonsuz bir sevgiyle anlatmıştır.

Nâzım büyük bir şairdir. Politikanın acımasız dişlileri arasında parçalanmak istenmiş bir şair!

Taşra politikasının bütün ayak oyunlarını uygulayan bir güruh, hiçbir zaman ulaşamayacakları ve anlayamayacakları bir estetik düzeyi ayaklar altına almayı becermişlerdir doğrusu.

Sorun Nâzım'ın komünist olması değil, onun düzeyidir. Düzey ile düzeysizliğin karşılaştığı yerde mutlaka çarpışma olur.

Tarihin belli bir döneminde Türkiye'de bu çarpışma Nâzım isminde odaklanmış ve komünizm kavgası olarak adlandırılmış.

Oysa gerçek çatışma evrensel düzeydeki şair Nâzım Hikmet ile dünyadan kopuk, taşralı despotlar arasındadır.

Huzurlu Sanat Olur mu?

Sanatçılar huzursuz insanlardır. Toplumun genel geçer kurallarına, alışkanlıklarına ters düşerler. Kimi zaman, genel ahlakla bağdaşmayacak sivrilikler yaparlar. Böyle davranmak istedikleri için değil, tepki duydukları, duygusal patlamalar yaşadıkları içindir bu!

Sanatın özünde eleştiri vardır. Politikanın ve toplumun kurallarından ayrı ilkeler geliştirmek, başka açılardan bakmak vardır. İşte bu yüzden huzursuz insanlardır sanatçılar.

İyi ki de öyleler. Büyük senfoniler, romanlar, tablolar bu huzursuzluğun fışkırması, dışa vurulmasıdır.

Büyük huzursuzlardan biri de Fransız şairi Lautréamont'dur. *Maldoror'un Şarkıları* adındaki nefis şiir/metni, kamu ahlakının taş duvarına toslayınca, Lautréamont, iyi aile erkeklerinin ve iyi aile kadınlarının bütün hışmını üstüne çekmiş, yargılanmıştır.

Yargıç önüne çıkarıldığı duruşmada öfkeli sesler yatışınca, "Evet, haklısınız beyler!" demiştir. "Hepinizden özür dilerim. Artık ben de iyi bir aile babası olacağım. Her akşamüstü, kolumun altında dumanı tüten bir ekmekle yuvama koşacağıma ve orada sevgili karım ve çocuklarımla ebedi saadeti tatmaktan başka bir işle uğraşmayacağıma söz veriyorum; hele şiir gibi sapıklıklarla asla!"

Bazen...

Büyük yazar Borges, yolda yürüyormuş. Bir hayranı yaklaşmış yanına. Emin olmak için: "Siz Sinyor Borges misiniz acaba?" diye sormuş.

Borges cevap vermiş:

"Bazen."

Bir sanatçının iç fırtınalarını, oradan oraya savrulmalarını bu kadar iyi anlatan bir cevap duymadım şimdiye kadar.

Evet! Her sanatçı bazen öyledir, bazen böyledir! Yaptığı işin gereğidir bu ve giderek sanatçının doğası olur.

Başkalarını güldürecek kadar önemsiz sorunlara kafayı takıp, günlerce acı çektiği için, başka insanlara göre önemli olan şeyler ile önemsizler yer değiştirir durmadan.

Koskoca bir adamın, şiirin bir yerine oturmayan bir kelime yüzünden acı çekmesi, günlerce dalgın gezmesi ve gece yarıları heyecanla yataktan fırlayarak notlar alması nasıl açıklanabilir yoksa! Ama şair için o oturmamış kelime, İkinci Dünya Savaşı'nın bütün stratejilerinden daha önemlidir.

Bazı sanatçılar kendisi ve işiyle fazlaca uğraşır. "Egosantrik" derler böylelerine; benmerkezci! Bu da sanatçının işiyle ilgilenmeyen dünyaya verdiği bir cevaptır. Çünkü o da ilgilenmese, hiç ilgilenen kalmayacak gibi hisseder.

Sanatçılar bazen öyledir, bazen böyle...

Kâh çıkarlar gökyüzüne seyrederler âlemi

Kâh inerler yeryüzüne âlem onları seyreder.

Bazen kendilerini büyük bir sanatçı gibi hissederler. Yaptıkları iş müthiştir.

Daha on dakika geçmeden müthiş hüzünlenirler. "Hiçbir şey beceremedim hayatta!" diye içlenirler, "sanatım beş para etmez."

Bunu derken bile içten içe böbürlenirler, "Canım ne de olsa..." diye başlayan cümleler kurarlar.

Sanatçıları tanımayan insanlar –mesela politikacılar– ise, her dizenin, her ezginin altında politik bir sebep ararlar.

"Neden öyle yazdı?"

"Neden tam şimdi yapıyor bunu?"

"Hangi tilki dolaşıyor kafasında?"

"Zamanlama müthiş doğrusu!"

Bilmedikleri şey, bir sanatçının "bazen öyle, bazen böyle" olduğudur. Bir yürüyüşe katılıp da gözünün önünde gencecik insanların öldürüldüğünü gördüğü zaman, oturup da zamanlama ya da politik hesap yapacak sanatçı yoktur. Yüreği dayanmaz böyle şeye... İsyan duygularıyla dolar ve delirmemek için ya müzik yapar ya şiir yazar ya da makale. Gözünün önünde yaprak gibi düşen genç insanların ağıdından başka hiçbir şeye yüreğinde yer yoktur. Çünkü kendi kendisiyle hesaplaşması gerekmektedir.

Hele bu sanatçı, "merhamet" duygusundan dolayı acı çekmekteyse... Her şafak vaktinin, on binlerce canlının mezbahalarda kesildiği saat olduğunu düşünerek uyuyamıyorsa, kendisine işkence eden düşünceler yüzünden yıllardır et yemiyorsa ve kafayı, "Neden insanlar kendileri gibi et yiyen hayvanları değil de ot yiyen canlıları yer?" gibi anlamsız sorulara takmışsa, siz artık ondan zamanlama, politik hesap, kurnazlık bekleyemezsiniz.

Ama gene de durmaz insanlar:

"Niye yaptı şimdi bu çıkışı?"

"Nedir hesabı acaba?"

"O, nedensiz bir şey yapmaz!"

Teşekkür etmek gerekir böylelerine.

Demek ki sanatçıları akıllı uslu, hesapçı, planlar kuran adamlar sanıyorlar. Neredeyse Mareşal Rommel gibi falan...

Gerçi bazen "Rommel" gibi de olurlar ama sadece "BAZEN..."

Şarkılar ve Cinsellik

Dünyada her tür müzik dinlenir. Hepsi güzeldir. Ama samimi olması şartıyla! Hangi kültürden, hangi gelenekten çıkarsa çıksın, eğer müzik insanın içten duygusunu aktarmaya yarıyorsa güzeldir, anlamlıdır, dokunaklıdır.

Dünyanın bütün halk müzikleri güzeldir. Çünkü insanlar o müziği, müzik yapmak için değil, eğlenmek, oynamak, çalışmak, acılarını, sevinçlerini, özlemlerini aktarmak için kullanmışlardır. Dolayısıyla içtendirler. Klasik Batı Müziği de öyle!

Klasik Doğu Müziği de öyle! Itri, Abdülkadir Meragi, Dede Efendi, Sadullah Ağa, Tatyos Efendi, Tamburi Cemil Bey, Şevki Bey, Selahattin Pınar gibi üstatlar kendi kültürlerinin ve bireyselliklerinin ifadesine yarayan bir müzik yapmışlardır. Büyük sanatçılardır, çünkü içtendirler.

Televizyon ekranında ise iş öylesine anlamını yitirmiş, öylesine saçmalaşmış ki; bakıyorum, şarkıcı-türkücü iki elini çırparak seyirciyi tempo tutmaya çağırıyor. Yüzünde ancak aptallarda görülebilecek bir kaygısız sevinç ifadesi. Oysa o sırada söylediği şarkı, sevgilisine kavuşamadığı için kendini uçuruma atan bir kızdan söz ediyor. Ya da fidan gibi oğlu öldürülmüş bir ananın, al kanlar içinde kalmış yavrusuna yaktığı ağıdı söylüyor.

Ama ne dediğinin bile farkında olmayan lame smokinli, tuvaletli türkücü sırıtarak, "Hadi" diye işaret etmekte. "Hadisene ayol! El çırpın! Muhabbetiniz bol olsun. Ne güzel eğleniyoruz."

Programdan sonra çıkıp gidecek olan halk, "Aman!" diyecek, "Bi eğlendik, bi eğlendik!"

Sanki şarkıcı, türkücülerin hepsi cinsiyetsiz; Alaturka zaten kadın ve erkeğin soyut birer sembole dönüştüğü bir tuhaf âlemde salınıyor. Sanırım bu yüzden hünsa sesler pek tutuluyor.

Türkülerde ise bakıyorsunuz, palabıyıklı bir çam yarması, "Cemalım, Cemalım" diye gürlüyor. Ya da "Aslanım Kâzımım" diye gırtlak paralıyor.

Her tarafından kıllar fışkırmış eliyle tempo tutarak, "Et koydum tencereye, yar geldi pencereye" türküsünü söylüyor.

Daha örnek isterseniz çok; "Asker yolu beklerim vay benim emeklerim"den tutun da, "Osman Abim evde mi?"ye kadar.

Bu irikıyımlar eşcinsel oldukları için mi böyle şeyler söylüyorlar? Hayır! Ne dediğinin farkında değiller. O sözün hiç önemi yok. O anda loş bir Anadolu kasabasında, Rumlardan kalmış ahşap bir eve kapatılmış solgun bir kızın tek eğlence olarak elindeki leblebi tasına sarılmasının hüznünden haberleri yok! Hiçbir şeyden haberleri yok.

Ya kadınlar! Şıkırdak tuvaletler içinde omuz titrete titrete, "Bahçeye biber ektim kız Meryem" diye şakıyorlar. "Ne zaman kabaracak –O senin zalim kocan kız Meryem– Ne zaman geberecek?"

Bir yabancıya bu sözleri çevirirseniz, kendisini en azgın lezbiyen partisinde sanır.

Arkadaşlar soruyor: Niye şarkıları, türküleri sevmiyorsun. Tam tersine; ben Osmanlı müziğini de, halk müziğini de sevdiğim için bu soytarılıklara dayanamıyorum.

Rolex ve Arabesk

Tolstoy'un *Savaş ve Barış* romanında ünlü bir av sahnesi vardır: Av sonunda çiftliğe döndüklerinde Nataşa bir balalayka sesi duyar. Gün batmaktadır. Çiftlik evine, ovalara yayılan karanlığın hüznü çökmüştür.

Bir mujiğin kendi kendine söylediği şarkı hepsini çok derinden etkiler. Şarkıda ve adamın sesinde inanılmaz bir derinlik vardır.

Tolstoy, deha derecesindeki sezgisiyle bu etkiyi açıklamaya çalışır. Ona göre, mujik o anda müzik yapmaya değil, derdini anlatmaya çalışmaktadır. Bu yüzden de ezginin, çalgının, sesin hiç önemi yokmuş gibi söze önem vermekte, sözünü söylemekten başka hiçbir şey düşünmemektedir, işte müziğe o olağanüstü etkiyi kazandıran budur.

Kısacası içtenlik, müzikte yalan söylememek!

İtalyan şarkıcısı Giovanna Marini ile birkaç konserde birlikte söylemiştik. Çok ilginç bir hikâyesi vardı.

Marini İtalyan halk şarkıları derlemek için köylere gitmiş, bir köyde ağıt dinlemek istemiş. "Niye?" demiş köylüler. "Biri mi öldü?"

"Peki, bir düğün havası söyleyin" demiş.

"Birisi mi evleniyor da haberimiz mi yok?" demişler.

Marini ne kadar uğraştıysa da, köylülere türkü söyletememiş. Roma'ya dönmüş. Aylar sonra bir telgraf almış o köylülerden.

"Biri öldü. Ağıt söylüyoruz. Acele gel."

İşte sır burada. Büyük müziğin sırrı bu!

1920'lerde Anadolu'dan kopan Rumlar, Yunanistan'a göç etti. Ama hiçbir zaman doğup büyüdükleri toprakları, Anadolu'yu unutmadılar.

Yunanistan onları iyi karşılamadı. Aşağı gördü. Göçmenler, büyük kentlerin varoşlarında yoksul mahalleler kurdular. "Yeni İzmir", "Yeni Bergama" idi mahallelerin adı ama asıllarıyla ilgileri yoktu. Derin bir özlem içindeydiler. Yoksulluk çekiyorlardı.

Anadolu'dan götürdükleri sazı, bozuk düzen akordunda ayarlayıp adına "buzuki" dediler ve alaturka etkisinde bir müzik yarattılar. "Rebetika" adı verilen bu müzik, yoğun bir özlem, yakıcı bir aşk ve dipsiz bir acıyla doluydu.

Bu müzik aynen zenci "blues"larında olduğu gibi dünyayı etkiledi ve yayıldı.

Bizdeki arabeski de, içinde taşıdığı isyan tonu yüzünden rebetika'ya benzetmek isteyenler çıktı.

Ama arabeskin, rebetikadan da, bluesdan da çok önemli bir farkı vardı:

İçtenlik! Arabeskte içtenlik yoktu!

Arabesk akımını, Anadolu'dan büyük kente göç etmiş ve orada para kazanmış kişiler kurdu. "Yandım, bittim, kül oldum" feryatları gerçek değildi. "Harcadın beni kader" yakınmaları sahteydi.

Bütün bu sözleri söylerken, berberde saçlarına fön çektirip spreyle sertleştiriyor, tırnaklarına manikür yaptırıyor, Mercedes arabalarına binip programa giderken, kollarındaki altın Rolex saatlere bakıyorlardı.

Hatta bunlardan biri, gazetede yayınlanan tam sayfa plak reklamında yırtık pırtık giysiler içindeydi, ayakları çıplaktı. Ama kolundaki Rolex'i çıkarmayı unutmuştu.

Bu çelişki yüzünden de arabesk hiçbir zaman köklü, gerçek bir müzik olamadı.

Sanat Devrimcidir

Bazı kişiler eskiyi muhafaza etmek isterler ama o eskinin de bir zamanın "yeni"si olduğunu ve daha önceki eserlere karşı bir yenilik mücadelesi vererek var olduğunu unuturlar.

Ayasofya bin beş yüz yıllık bir eserdir ama basilika ve kubbe biçimlerini ilk kez birleştiren, yani kendilerinden önceki bütün eserlere meydan okuyan iki yenilikçi mimar ve onları destekleyen yenilikçi bir hükümdar sayesinde yapımı mümkün olabilmiştir.

Mozart klasiktir ama kendi dönemindeki "eski"ye karşı mücadele eden bir "yeni" olarak var olabilmiştir.

Cervantes de böyledir, Çaykovski de, Frank Lloyd Wright ya da Le Corbusier de...

Mustafa Kemal bir devrimcidir, hayatını Tanzimat Fermanı'nı tartışarak değil, geleceği inşa etmeye çalışarak geçirmiştir.

Ama bu insanların hepsi geçmişten geleceğe uzanan bir köprü niteliğindedir. Kökleri çok derindedir.

"Kökü mazide olan atiyiz", yani "Kökü geçmişte olan geleceğiz" sözü bu büyük insanlarda doğrulanır gibidir.

Her yenilik tepki görür; her peygamber, her büyük filozof, her büyük sanatçı önce reddedilir, sonra kabullenilir ve klasik olur. Bu yüzden sanat da hayatın gerçeği gibi devrimcidir.

Cehalet

Sizi bilmem ama ben dünyada en çok cehaletten korkarım. Çünkü cehalet kendi bildiğinin dışında bir bilgi ve düzey olduğunu fark etmeyen bir kör karanlıktır. Zehirli tutkular ve fanatik öfkeler üretir. En kötü yanı da cahilin, cahil olduğunu bilmemesidir. (Kültürsüzlük, bilgisizlik gibi kelimeler "cehalet"i karşılamıyor.)

Kendini aydın sanan, birkaç kitap okumuş cahillerin durumu ise en korkuncudur. Birkaç şiir, bir-iki cep kitabı ve çokça tanıtma yazısı okuyarak geldikleri noktayı, gerçek bir aydın birikimi sayma yanılgısı içindedirler. Bildikleri yarım yamalak lise İngilizcesiyle, entelektüel terminoloji kurmaya uğraşırlar.

Bunlardan biri, bir haftalık derginin TV filmlerini tanıtma bölümünde bana çamur atmış. Yıllardır, böyle çapsız sataşmaları ve bir ünlüye takılarak ün yapma heveslerini ciddiye almadığım ve cevap vermediğim bilinir. Şimdi de durum böyle. Ama bu sataşma nedeniyle anlatmak istediğim şey ayrı:

Konu: Büyük Rus yönetmen Tarkovski. Televizyonda da gösterilen *Andrei Rublev* adlı önemli filmin yönetmeni.

Geçenlerde bir sinema tartışmasında, "Tarkovski gibi büyük yönetmenlerin, Türk yönetmenlere zararı dokundu" demişim. Bu söze takılıyorlar. Ama neden böyle dediğimi ya anlamıyorlar ya da anlamak işlerine gelmiyor. Oysa daha önce kitabımda da yayınlamıştım bu görüşümü:

Dünya sinemasında bir yalnızlık ve iletişimsizlik modası var. Böyle filmler yapan yönetmenler sanat çevrelerini çok etkiliyor. Ama baktığımız zaman bu yönetmenlerin çoğunun kuzey ülkelerinden geldiğini görüyoruz.

Tarkovski, sanatını kuzey melankolisinin yanı sıra, koyu bir Ortodoks mistisizmine dayandırıyor. Filmlerinin temelinde Rus Ortodoks ruhunu ve acılarını kavrama özlemi yatıyor.

Gene çok hayran oldukları Wim Wenders, sanayileşmiş Alman kentlerinin boş ve gölgeli sokaklarında insan yalnızlığını ve iletişimsizliğini araştırmakta.

Ingmar Bergman derseniz, o da, romantik İsveç ormanlarında yitip gitmiş, kendi kişiliklerini ve cinsel sapmalarını arayan insan ruhunun peşinde.

Bu büyük yönetmenlerin hepsi, kendi varoluşlarını kendi coğrafyalarında ve kendi kültür kökenleri üzerine kurmayı deniyorlar. Eserlerinin özünde, Rus, Alman, İsveç ruhunun yansımaları yatıyor.

Şimdi size soruyorum, bizim, Şereflikoçhisar, Ergani ya da Kasımpaşa doğumlu bir yönetmenimiz, sıcak bir yaz günü Eminönü'nün vıcık vıcık terlemiş kalabalığı içinde dolaşıp tarak, ayna, pilli oyuncak ve kivi satan Anadolu köylüleri ve ayı oynatan Çingeneler arasında nefes almaya çalışırken, böyle bir kuzey iletişimsizliğini taklit etmeye kalkarsa komik olmaz mı?

Bu toplum Ziegfried efsanesini, karlar arasındaki ıssız kiliselerde söylenen ilahileri ve yanan mumları mı hatırlıyor, yoksa iftar sofrasında sıcak pide kokusuna karışan hüzünlü ney sesini mi?

Bu örnekleri uzatmayacağım. Anlamaya niyeti olan, ne demek istediğimi anlamıştır. Bu yönetmenlerin Türk sinemasına zararı olduysa, bu elbette onların suçu değildir. Sanat filmi klişesi altında bir tek biçim arayan bazı eleştirmenler ile bardaki arkadaşlarına film yapmaya çalışan hevesliler yaratmışlardır bu durumu.

Her ciddi sanat eserinin bir coğrafyası, bir iklimi vardır. Yabancı kültürlere özenerek yaratılmaz. Sibelius'u duyduğunuz zaman uçsuz bucaksız Fin ovaları, gölleri gözünüzün önüne gelir; aynen Wagner'de duyulan ormancı Cermen iklimi ya da Vivaldi'de duyulan İtalyan "primavera"sı gibi.

Márquez'in eserinde Karayipler'in nemi ve yağmuru yapışır derinize, Proust'da Paris çevrelerinin koket dedikoduları.

Bu söylediklerimin ulusal kültür senteziyle de ilgisi yok. Sadece her sanatçının bir coğrafyası, bir temel kültürü ve çocukluğundan beri aldığı hayat izlenimleri olduğundan söz ediyorum.

Bizim hevesli çocuklar, bu topluma ait her şeyden sıkıldıkları, kendilerini çok gelişmiş sandıkları ve egolarını bu toprağın geleneksel değerlerinin üstünde tuttukları için, Doğulu bir toplumda başka kültür kökenlerine ve onların çağdaş ürünlerine özenen taklit yaratılara yöneliyorlar.

Bu açıdan bakıldığında bu çocukların, Bağdat Caddesi'nde L. A. Gear ayakkabı ve Azzaro parfüm peşine düşmüş gençlerden nitelik olarak farkları yok. Biraz uzaklaştırarak düşünün: Bangladeş sokaklarında dolaşan ve Fransız marjinali olmaya çalışan esmer derili bir genç, cebinde bir Wittgenstein kitabıyla çarşıdan yufka ekmeği almaya gidiyor...

Tarkovski'nin başarısı, kendi kültürü içinde davranarak Andrei Rublev adlı ikon ressamının filmini yapmasıdır.

Türk yönetmenin başarısı da onu taklit etmekten değil, aynı sevgi ve aynı özenle Matrakçı Nasuh'u yüreğinde duymasından geçer. Zaten dikkat edin, Batı'nın ciddiye aldığı Türk sanatçı ve aydınlarının hepsi, kendi kültürleri içinde davranan, kendi insanlarına bakan yaratıcılar.

Yoksa o hayran oldukları Win Wenders, büyük bir tutkuyla okuduğu Yaşar Kemal hayranı olur muydu?

Sanatçı ve Halk

Galiba sanat ile politikanın mekanizmaları birbirinin tam zıddı. Politika disiplini, insanın gerçek düşüncesini saklamasını, duygularını, heyecanlarını kontrol etmesini ve çıkarı neyi emrediyorsa o yönde davranmasını zorunlu kılıyor.

Sanatçı doğası ise tam tersine yüreğinin derinliklerine gömülmüş en ufak bir duygu kırıntısını bile bulup açığa çıkarmak ve dışa vurmak üzere kurulu.

Sanatın büyük boyutu ancak "hasta duyarlık" diyebileceğimiz, büyük bir hassasiyetle yakalanabiliyor.

Politikacı duygularını saklarken, sanatçılar içlerindeki her kımıltıyı, projektör altına alıp büyütüyor ve sunuyorlar.

İçten olmak bir sanatçının en önemli avantajı ama bir politikacının da büyük zaafı.

Bu yüzden halk kitleleri sanatçılara güveniyor ve onlara politik misyonlar yüklüyor ama siyasi mahfellerin karanlık ilişkileri, içtenliğini öne çıkaran ve duygularını dışa vurma mesleğine sahip olan sanatçıları reddediyor.

Sanatın Gücü

Arada bir günlük siyasetten başımızı kaldırıp, daha kalıcı olan işlere bakmakta yarar var; "İki kapılı bir han" diyen Âşık Veysel'e mesela. Bu hanı siyasetçiler durmadan doldurur boşaltır, binlerce, on binlerce siyasetçi ya da makam sahibi gelir geçer ama Veysel'in tek bir dizesi yüzyıllara dayanır. Yaratıcının makam sahibine üstünlüğü de budur zaten.

Siz Yunus Emre dönemindeki valileri, vezirleri sayabilir misiniz? Ya Karacaoğlan dönemindekileri? Baki'nin, Şeyh Galib'in yaşadığı dönemlerde Tanrı gibi korkulan Kubbealtı vezirleri kimlerdi acaba? Nâzım Hikmet'in hapiste yattığı yıllardaki bakanlar kurulunu kim sayabilir? Parti liderleri kimlerdi? Orhan Veli'nin şiir yazdığı kentlerin valileri ve belediye başkanları kimdi? Balzac hangi saray nazırlarıyla çağdaştı? Dante *İlahi Komedya*'yı yazdığı zaman, ülkesine kimler hükmediyordu?

Yaşar Kemal'in eser verdiği 50 yıl içinde Türkiye'den kaç bin yönetici geçti acaba? İsimlerini söyleseniz kimse hatırlamaz ama Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'i hâlâ halkın en çok okuduğu kitap seçilir. Hele bir de 50 yıl sonrasını düşünün.

İşte sanatın gücü burada. Günün siyasete ayarlanmış dengeleri içinde bu boyutlar çarpıtılıyor. Bir tarafta ülkeyi tir tir titreten, makam arabalı, eskortlu, cafcaflı iktidar sahiplerini; öte tarafta da kimsenin tınmadığı, elinde kalem, yazı yazan bir kişiyi görüyorsunuz. Ama zaman o iktidar sahiplerini unutturup, kalem sahibinin satırlarını yaşatıyor.

Âşık Veysel'in eseri de zamana dayanan büyük bir yaratıcılık içeriyor. Bu ülkede doğan her kuşak, "Benim sadık yarim kara topraktır" dizesini öğreniyor. Ozanın gücü, aynen diğer büyük yaratıcılar gibi yüzyıllar ötesine uzanıyor.

Yaratıcılığın Kaderi

Bu ülkede, bağımsız bir kişiliğe sahip olan kültür ve sanat adamlarının ömrü, "Ne olur beni bu kadar kolay ve çabuk anlamayın!" demekle geçer. Çünkü küçük beyinler, fazla üstünde durmadan, iyice incelemeden size bir rol biçerler. Ve ömür boyu, onların kilitlediği yanlış çekmecede kalmanızı dilerler.

Hayatın bazı dönemeçlerinde, onların düşündüğü tip olmadığınız ortaya çıkınca da, "Yahu, ben bu kişi hakkında yanılmışım. Şunun fikirlerini biraz daha yakından inceleyeyim" demek yerine, size kızarlar. Kendisini yanılttığınız hissine kapılıp, hakaret ederler. Bu yüzden hayatta ne yapıp edip, birtakım orta zekâlıların zavallı önyargılarını doğrulayacak biçimde davranmalı, kendinizi gizlemelisiniz.

Eğer yaratıcıysanız, onların size biçtiği kategoride yaratmalı, kişiliğinizin ve birikiminizin farklı boyutlarını köreltmelisiniz.

Ellerinde Damga Var

Orta zekâlılar insanlara damga vurmaya çok meraklıdır. Kime selam verdiğiniz, nasıl giyindiğiniz gibi eften püften noktalardan hareket eder ve size hemen bir kılıf giydirirler.

Bu kılıfların en meşhurlarından biri, "komünist" klişesiydi. Öyle geniş bir çuvaldı ki bu, orta zekâyı aşan her türlü beyinsel çaba, buraya tıkılıverirdi. Franz Kafka okumak bile komünistlikti. (Aslına bakarsanız kitapla, tiyatroyla, eğlence türüne girmeyen müzikle uğraşmak başlı başına bir komünizm göstergesiydi.)

Bu yüzden Türkiye, komünist olmayan komünistlerle doldu taştı. Önüne gelen, hoşlanmadığı, daha doğrusu kültür düzeyine erişemediği kişiyi komünist ilan edip durdu.

Oysa bunlar arasında komünist diktatörlüğe kuşkuyla yaklaşan, onu eleştiren binlerce insan vardı.

Rus halkının kültürlü olduğunu yazdım diye, kaç aklı evvelin beni komünizm propagandası yapmakla suçladığını tahmin edemezsiniz.

Bilmem ki bu adamlara Rusya'nın artık komünist rejime sahip olmadığını nasıl anlatacağız. Dünyada komünizm bitti ama bizdeki anti-komünizm henüz bitmedi.

Müzik Ciddi Bir İştir!

Biz müzik konusunda bilgilendirilmeye muhtaç bir toplumuz. Müzik, yaşamımızda çok önemli bir yer tutuyor. Neredeyse müzikle çevrelenmiş bir hayat sürüyoruz.

Gelin görün ki müziği sadece "eğlence" olarak anladığımız için bu konuda okumuyor, düşünmüyor ve öğrenmiyoruz. Türk aydınlarının en eksik yönüdür bu. Oysa müzik ciddi bir iştir. Popüler müzik bile olsa toplumu bu kadar derinden etkileyen bir konuyu bizim de ciddiye almamız gerekir.

Müzik, sesi aşan bir şeydir. En soyut sanat olarak, bizi yüreğimizden, bilinçaltına sinmiş tortulardan yakalar.

Halkları birleştiren en önemli öğe, simgelerden önce ses sistemleridir, müzik makamları ve ritim duygularıdır. İnsanlar ses sistemlerine, kıskançlıkla, tutkuyla sahip çıkarlar.

Bu yüzden ses sistemleri benzerlikler gösteren ülkelerdeki müzikal beraberlikler ilginç sonuçlar doğurur. Müzik bölgeseldir. İnsanın kendi tarihiyle doğrudan ilişki kurmasının en çarpıcı örneği müziktir. Bunu bir örnekle açıklayayım.

Anadolu'daki antik uygarlıkların her birinin ayrı bir ses sistemi vardı. Bu sistemler dünya müziğinde de etkilidir bugün.

Likya, Karya, İyonya gibi adlarla anılan bu sistemler içinde Frigya gamı, Akdeniz insanını en heyecanlandıran makamdır.

Osmanlı müziğinde Frigya'ya denk gelen makamın adı "Mu-

hayyer Kürdi"dir. Son yıllarda Türkiye'de liste başı olmuş, dillere düşmüş şarkıların yüzde sekseni Muhayyer Kürdi makamındadır.

Sokakta duyduğunuz gelip geçici bir ezginin altındaki derin temeli görebiliyor musunuz? Önce Osmanlı'ya, sonra antik uygarlıklara giden binlerce yıllık bir kök.

Kültür Satın Alınamıyor

Paris'te de insanlar yaşıyor, Miami'de de, Cenevre'de de; Kandahar'da, Pnom Penh'de, Nairobi'de de.

Bu kentlerin bazılarında insanlar hayatlarını mutluluk, incelmişlik ve zevk içinde geçirirken, bazılarında işkence, baskı, korku ve yıldırma hüküm sürmekte.

Sorun sadece para değil.

Nice yoksul Akdeniz ve Karayip kasabası var ki, insanlar yaşamlarını pırıltılı bir gökkuşağı altında, saygı, sevgi ve neşe içinde geçiriyor.

Nice petrol zengini Arap ülkesi var ki, orada yaşam bir cehenneme dönmüş.

Sorun, yaşam kültürü denilen kavramda.

Sadelik ve İhtişam

Yüzyıllar boyunca büyük düşünürlerin, sanat ve bilim insanlarının ilkesi hep bu olmuştur. "Yaşamda sadelik, düşüncede ihtişam!"

Çünkü insan sadece gövdesini beslemek, giydirmek ve ona zevk vermek için yaşayamaz. Bunlar da yaşamın içindedir ama gövdeyi abartmak ve yaşamın tek amacı haline getirmek tehlikelidir. Bedensel zevklere adanmış yaşamlardaki tatminsizlik ve mutsuzluk kimsenin gözünden kaçmaz.

Hedonizmin en büyük çelişkisi, ölümün yoğunluğunu artırması ve yaşamla kontrastını ortaya çıkarmasıdır. Eğer böyle olmasaydı, insan dostluk, dayanışma, merhamet gibi duygulara gerek duymazdı ki!

Bu yüzden "yaşamda sadelik, düşüncede ihtişam," hiçbir zaman etkisini yitirmeyecek bir ilke.

İşbölümü Çıktı...

20. yüzyıl uygarlığı işbölümü ve ihtisaslaşma denilen çarpıklığı o kadar ileri götürdü ki, kapalı devre yayın gibi çalışan bir sürü uzman yarattı; bütünü göremeyen, olaylar arasında sebep sonuç ilişkisi kuramayan saçma sapan uzmanlar!

Hepsinin kafasında çekmeceler ve bölmeler var. Gerekli bilgiyi ait olduğu çekmeceye koyuyor ve diğer çekmecelerle karıştırmıyorlar. Oysa bilgi, çağrışımlarla, sezgilerle güçlenmeli ve değişik kategoriler arasında bağlantılar kurabilmeli. Çağrışımlar yoluyla düşünmenin kategorik düşünmekten bin kat üstün olduğuna inanıyorum.

20. yüzyıl uygarlığından önceki dönemlerde, böyle delice bir ihtisaslaşma tutkusu yoktu. Bütün çağlarda bilim ve sanat yakınlaşmış ve aynı kişilerde yüceltilmişti.

Rönesans sanatçıları hem resim yapar hem matematikle, astronomi ve anatomiyle ilgilenir hem de müzik aleti çalarlardı. İslam uygarlığında da çok iyi bildiğimiz gibi, bilim insanı, şair, müzisyen, matematikçi ve tabip filozof çoktu.

Bu bilge kişiler, bilimin ve sanatın yücelerek kesiştiği noktada parlayan yıldızın ışığını görebilen insanlardı. Bir evren kavrayışı oluşturabiliyorlardı. İşbölümü denilen hastalık, bu çapta kişilerin yaratısını engelledi.

En Derin Sanat

Son yıllarda bilgisayar teknolojisinin ve televizyon-video olanaklarının gelişmesi, kitaba duyulan ilginin azaldığı tahminlerine yol açıyor.

Gençler zamanının çoğunu, ister bilgisayar olsun ister televizyon, ekran karşısında geçiriyor artık.

Acaba edebiyatın sonu mu geliyor? Roman türü tarihe mi karışacak?

Bu sorulara, "Evet" diye yanıt verenler bence yanılıyorlar. Romanın yerini hiçbir sanat dalı tutamaz. Tarih bize olayların kaba çizgilerini anlatıyor; romanlar ise etten kemikten, yaratılmış insanların duygusal dünyasını, yaşadıklarını, hırslarını, öfkelerini, sevdalarını betimlemekte.

Roman, insan ruhunu didik didik etmenin en gelişmiş biçimi. Ne sinema ulaşabilir o derinliğe, ne müzik ne de resim!

İletişim ve Hız

İletişim teknolojisinin gelişmesi, insanların arasındaki iletişimi artırması bakımından ilk bakışta çok olumlu bir durum olarak nitelendirilebilir. Buna ben biraz kuşkulu yaklaşmak istiyorum. Acaba her alanda doğru bir iletişim kuruluyor mu? Sandığımız gibi en yüksek noktasında mı iletişim? Televizyonlar, uydular, bilgisayarlar dünyayı bir bilgi akışı ağı içine sarmadan önceki zamanlarda, insanlar iletişimsiz mi yaşıyordu? İnsanların birbirinden haberi olmuyor muydu?

Önce bu soruların cevabını vermek lazım. Çünkü her çağ, zaman zaman nostalji duyar ama kendi ürettikleriyle de övünür. Biz de kendi kendisiyle çok övünen bir çağız. Çok büyük değişiklikler yapmış bir çağın çocuklarıyız.

Dünyadaki iletişim hızını en üst düzeye çıkardık diye övünüyoruz. Oysa, acaba iletişimin en üst düzeyinde mi yaşıyoruz ve iletişim acaba olumlu mu?

Yüzyıllardan beri insanoğlunun dünyada çeşitli yollarla kurduğu iletişimler var. Belki daha uzun vadeli, belki bu kadar hızlı değil ama belki daha derinlemesine, belki daha doğru. İslam filozoflarının Yunan düşüncesiyle alışverişe girmeleri belki yüzyıllar aldı.

İstanbul'un fethinden sonra İtalya'ya giden bilim ve sanat adamlarının yarattığı Rönesans uzun bir sürede gerçekleşti. Bunlar belki daha uzun vadede ortaya çıkan, elli senelik, yüz

senelik süreçler. Ama daha doğru sonuçlar alınabiliyor. Çünkü doğal bir seleksiyon var.

Bunu modern şiir ile klasik şiir ve halk şiiri arasındaki ilişkiye benzetecek olursak, halk kültüründen, bütün dünya halklarından bize taşınan her ürün değerlidir. Çünkü bize taşınması için daha önce bin bir seleksiyondan geçmiştir. Yani halk onu yüzlerce yıl, sözlü edebiyatta bir şiir olarak taşımış ve Yunus Emre'yi bize 700 yıl sonra hediye etmişse burada hiçbir manipülasyon, hiçbir medya oyunu yoktur. Doğal seleksiyondur.

Belki, Yunus Emre tarzında yazan milyonlarca şair vardı. Onların hiçbirini bilmiyoruz. Dolayısıyla doğal bir seleksiyon gerçekleşmiştir. Suyun dere yatağındaki taşı, binlerce yılda temizleyip sedefli bir hale getirmesi gibi cilalamıştır.

Oysa modern şiire baktığımız zaman değerini ölçemiyoruz. Çünkü, belki de medya değeri olarak çok ünlüdür. Birdenbire, bir günde meşhur olan değerler var bu dünyada. Yani doğal seleksiyon ve halkların kendi içindeki doğal alışverişlerini engelleyen bir boyutu var bu bilgi akışının.

Haber Bolluğu

Modern insanın en büyük sıkıntılarından biri, haber bolluğu.

Bin bir haber arasında giderek karmaşıklaşan gündem, kafamızda net resimler oluşmasını zorlaştırıyor.

Gerçeği ancak parçalı olarak algılayabiliyoruz.

Çünkü eski dünyaya göre çok daha fazla haber, imge ve sesle yükleniyoruz.

İnsanoğlu eskiden sadece yaşadığı yörenin değişmez manzarasını seyrederken, biz her gün milyonlarca değişik resme, kareye, harekete bakıyoruz.

Hele müzik... O ayrı bir facia.

Elias Canetti'nin *Kamaşma* romanının kahramanı, gözleri gibi kulaklarının da kapakları olmadığına hayıflanır.

Zaman zaman ben de aynı özleme kapılmıyor değilim doğrusu.

Yapıları Yapanlar

Mimar Sinan gibi bazı mimarlar neredeyse eserlerinden daha ünlüdür ama kimi büyük mimarlar, müthiş eserler vermelerine rağmen unutuluşa terk edilirler. Eserlerin şöhreti onları gölgeler; Sultanahmet Camii'nin mimarı Sedefkâr Mehmet Ağa gibi.

Batılıların Mavi Cami dedikleri Sultanahmet, muazzam mimarisi ve gökyüzünde nazlı selviler gibi salınan altı minaresiyle bir şaheserdir, dünyaca da ünlüdür ama mimarından hiç söz edilmez.

Aynı kaderi, karşısındaki müthiş yapının mimarları da paylaşmıştır. Ayasofya dünyaca ünlüdür ama insanlık kültürüne bu eseri hediye eden mimarların pek sözü edilmez, onlar adına mimarlık ödülleri verilmez, sempozyumlar yapılmaz. Oysa çok önemli mimarlardır bunlar. Aydınlı Anthemius ve Miletli İsidore 6. yüzyılda bir mucizeyi gerçekleştirmiş ve insanlığa Ayasofya'yı kazandırmışlardır.

İmparator Justinianus'un emriyle yapılmış olan Ayasofya'ya bugünkü parayla 1 milyar pound harcanmış. Bina bittiği zaman Bizans hazinesi tamtakır kalmış.

İmparator Justinianus, mimarlardan imkânsızı başarmalarını istemiş. Binanın altı, dinsel gücü temsil eden bazilika formunda köşeli olacak ama üstüne dünya iktidarını vurgulayan yuvarlak bir kubbe yerleştirilecekmiş. Yani binanın altı Doğu Roma, üstü Batı Roma tarzında olacakmış.

Mimar hemşerilerimiz bu sorunu çözmek için çok uğraşmış ama sonunda başarmışlar. Dünya tarihinin en pahalı binası olan Ayasofya, altı yılda bitirilmiş. İstanbul'u yıkan depremlere dayanıklı olabilmesi için de tuğla tozu karıştırılarak esnemesi sağlanan özel bir harç icat edilmiş. Ve gerçekten müthiş depremlere direnmiş Ayasofya.

Ama ne yazık ki yapıldıktan sadece 20 yıl sonra 557 depreminde kubbesi çökmüş, sonradan yeni bir kubbe yapılmış.

Aydınlı Anthemius, Miletli İsidore, Ağırnaslı Mimar Sinan ve Kastamonulu Mehmet Ağa iyi ki bugünün İstanbulu'nu görmüyor ve dünya çapında eserler diktikleri bu muhteşem şehrin sefaletine kahrolmuyorlar.

Ayasofya'nın yapımıyla uğraşan iki mimar, şehrin 1400 yıl sonraki halini görselerdi herhalde ikisi de inanmazdı.

Bin yıllara meydan okuyan Ayasofya, yüzyıllara dayanan Sultanahmet ve Süleymaniye yeni bir İstanbul depreminden de kurtulacak. Onlar varlıklarını sürdürmeye devam edecekler. Bakalım biz ne yapacağız?

Anadil, Yaşayan Dil

John Berger, "Anadil anayurt demektir!" diyordu. Benim için de öyle. Belki Türkiye'den uzakta yaşayabilirim ama Türkçeden ayrı yaşamama imkân yok.

Başka diller konuşuyor olmak da önemli değil. Bunlar sadece birer iletişim aracı benim için. Türkçe kelimeler olmadan dünyanın tadına varamıyorum.

İster eksik ister fazla, ister yeterli ister yetersiz; kim ne derse desin, benim için dünyanın en güzel dili Türkçedir ve ben anadilimde konuşmadan, okuyup yazmadan, türküler söylemeden, dinlemeden yaşayamam.

Çünkü bir insanın anadili ana sütü gibidir.

Hiçbir şeyle kıyaslanamaz.

Türkçe, bizim anayurdumuz.

Yaşayan dil yazarların, şairlerin kalemlerinde gelişir, serpilir, boy atar ve değişir. Bir dili tüzüklerle yönetmek olanaksızdır.

Halk bir kavramı en iyi ifade eden kelimeyi yakalamaya çalışır. Kavram yoksa kelime de yoktur. Dilimize son yıllarda giren kelimelere bakın: Software, hard-disc, mouse, windows, internet, CD rom, modem vs.

Bunlar bilgisayar deyimleri. Bilgisayarı icat eden ve geliştiren kültür, ister istemez kelimelerini de ihraç ediyor. Aslında biz ne yazık ki teknik ve felsefi deyimler konusunda, yabancı dillere sonuna kadar açık bir dile sahibiz.

Bir kelimenin, o dil ve kültür içinde çeşitli çağrışımları, akrabalıkları ve referansları vardır. Bunları sıyırıp atarak, yeni bir sözcük yaratamazsınız. Her sözcük, felsefe ve bilim tarihiyle birlikte, bir kültürel geçmişi yansıtır.

Örnek olarak televizyon kelimesini alalım. Milyonlarca kişi televizyon dediğinde bir aleti algılıyor ama onun çağrışımlarını bilmiyor.

Yunancada "tele" uzak demektir. Bu yüzden Yunanlılar televizyona, "uzaktan görülen" anlamında "tele-orasi" derler. Telefon, tele-komünikasyon, tele-pati gibi birçok kelime buradan türemiştir.

Gelelim "vizyon"a: Bildiğiniz gibi vizyon, görüş demek. Kameradan baktığınız küçük pencereye vizör, görmekle ilgili şeylere vizüel denmesi bu yüzden. İki sözcük yan yana gelip televizyon kavramını oluşturmuş.

Şimdi siz bunu uz-görüm, uzaktan-görüş falan gibi sözcüklerle Türkçeleştirebilirsiniz ama tutmaz, sahte olur. Çünkü bu teknolojik aygıtın altında binlerce yılın kültürü ve felsefesi vardır.

Sözün kısası şu: Eğer yabancı kültürler, teknolojisiyle, felsefesiyle ve yaşam biçimiyle etki yapıyorsa, sözcüklerinin de girmesi kaçınılmazdır.

Otobüs, metro, tramvay, elektrik, ampul, sinema, film, aktör, asansör, doktor, röntgen, bulvar, restoran gibi binlerce Batılı sözcük iliklerimize işlemiş. Bunlar olmadan konuşamayız.

Doğu kültürlerinden aldıklarımızı saymıyorum. Onları da katsanız köken olarak Türkçe kelime sayısı azınlıkta kalır. Bu yüzden dili eğip bükmeden, zorlamadan ve hangi kökenden gelirse gelsin hiçbir sözcüğü atmadan Türkçeyi zenginleştirmek en doğru yol. Batı dillerinde de değişik kökenlerden alınma binlerce sözcük vardır. Kimse de bundan gocunmaz. Yazdığınız kelime sayısının artması, bir kavramın birden çok karşılığının bulunması bir dili zengin ve dökümlü kılar.

Dilimiz

Bir zamanlar ortalığı öz Türkçe modası kasıp kavuruyordu ve dilimiz neredeyse kuşdiline çevriliyordu.

Zaten Osmanlı'dan ideolojik olarak kopuşun yarattığı Osmanlıca reddi, halkın konuştuğu gündelik dilin de reddiyle bütünleşince ortaya takır tukur bir dil çıkmaya başlamıştı.

İşin garibi "dilde ırkçılık" diyebileceğimiz bu akımın başını da kendisine solcu diyen aydınlar çekiyordu. Türkçülük ideolojisini benimsemiş olan çevreler dilde Türkçeleşmeyi reddediyor, solcular ise Çağatay lehçesi diye tutturuyorlardı.

Bu da Türkiye'nin kendine özgü garipliklerinden biriydi doğrusu.

Neyse ki şimdi bu akım hızını yitirdi, dil kendisine gelmeye başladı. Ama bu kez de Türkçeye karşı aşırı bir saygısızlık ve sevgisizlik ortamı doğdu.

"Eğer", "Eğer ki"ye dönüştü.

Gençler, "Kafa bulma benimle yani gibi oldum" cinsinden garip bir dil tutturdular.

Kültürü kuşaktan kuşağa taşıyan en önemli araç olan dil, bu işlevinden uzaklaştırıldı.

Şiir dilini ayakta tutan bazı müthiş kelimeler, sürgüne gönderildi.

Yabancı dil bilmeyenler bile Türkçeyi İngilizce gibi yazmaya çabalıyor. İnternet, Türkçeye özgü harfleri neredeyse sildi silecek.

Şucu veya Bucu Değil, Aydın Olmak

Aydınlar arasındaki kamplaşmaları anlamakta hep güçlük çekmişimdir. Bir ideolojiye, bir kişiye, bir görüşe tam yandaş ya da tam karşı olma durumu, benim sözlüğümdeki "entelektüel" tanımıyla yan yana gelmiyor.

Militanlık, özgür düşünceyle bağdaşabilen bir tavır değil. Ama nedense aydın çevrelerde "şucu ya da bucu" olma ihtiyacı hep hissedilir.

Formül, bir kişiye ve onun çevresindekilere bağlanmak, onu körü körüne savunmak ve o kampta yer almaktır.

Zaman içinde, bağlanılan kişi ve ideoloji değişebilir. Hatta tam tersi fikirleri temsil eden kutuplara da geçilebilir. Bu aşırı değişiklik durumunda değişmeyen tek şey bağlanma ihtiyacıdır. Şahıslar çevresinde oluşan kamplardan birine katılma arzusudur.

Oysa bir aydını "şucu ya da bucu" değil, akılcı olmak erdemli kılar.

Pusula Şaşarsa

Açık denizdeki bir tekne yol alabilmek için en azından bir pusulaya muhtaçtır. Kuzeyini, güneyini, doğusunu, batısını bilmesi gerekir. Pusula yoksa yıldızlara bakarak yön belirlemeye çalışılır.

İnsanlar da aynen okyanustaki tekneler gibidir. Hayatta neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bilmek için bir pusulaya ihtiyaçları var. Bu pusulanın gösterdiği değerlere referans noktaları diyoruz. Hayatta referans noktaları olmayan insan, uçuruma düşer.

Biz, referans noktaları güçlü bir toplumduk eskiden. Doğruyu yanlıştan, değerliyi değersizden, haklıyı haksızdan ayırmamıza yarayan ipuçları vardı elimizde.

Ne yazık ki bu ipuçlarını sürekli kaybediyoruz.

Zaman zaman Türkiye'nin ne kadar çok soyulduğu konuşulur: Şu holding şu kadar milyar dolar soymuş, bu müessese bu kadar hortumlamış.

Aslında tahribat bu rakamlardan çok daha büyük. Çünkü bu insanlar Türkiye'yi soyarken değer yargılarını yok ettiler, ahlakı çürüttüler, yanlışı doğru yerine geçirdiler.

Türkiye'nin referans noktaları kayboldu.

Ekonomi bile bir mucizeyle kurtulabilir ama bir halkın kaybolan değerlerinin yerine konması için yüzyıllar gerekir.

Doğru ve Yanlış

Her ülkenin *decadence* denilen dönemleri vardır.

Ve bireyin maruz kaldığı medya bombardımanının yarattığı yeni ahlakı incelemek, Anthony Burgess'in *Otomatik Portakal*'da ya da Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'da yaptığı gibi bir tek suçtan yola çıkarak toplumdaki yönelişleri sezmeye çalışmak suç değildir.

Hatta bir iddiada bulunacak ve diyeceğim ki, çağını eleştirmemiş, çağdaşı olan bireyler yoluyla genellemeler yapmamış bir tek ciddi yazar yoktur.

Gelin dogmalar yoluyla düşünmeyelim; kızarak, öfkelenerek hayatı kavramış bir tek düşünür yoktur.

Her türlü sezgiye, parmak uçlarınıza gelen ihsaslara açık olmanız ve bildiklerinizden, size öğretilenlerden sürekli olarak kuşkuya düşmeniz gerekir.

Ne diyor Montaigne, "Bana doğru gibi gelen bir şey yoktur ki aynı zamanda yanlış gibi de gelmesin."

Hayat bir ruh halinden ibarettir.

Ruh Obezliği

Köfte firması McDonald's, Amerika'da sattığı köfte paketlerinin üstüne geniş bir besin tablosu koyuyormuş. Bu nesneyi yiyen ne yediğini anlasın ve ne kadar şişmanlayacağını öğrensin diye.

Ayrıca okullarda doymuş yağı, tuzu vs. azaltılmış ürünler satılıyormuş artık.

Evet; yağ doyar, insan doymaz. Agop'un kazı gibi yedikçe yer insanoğlu. Hele modern insan... Televizyonun karşısındaki kanepeye uzanıp, saatlerce homini gırtlak çalışır.

Eski Türk filmlerindeki erkeklerin zayıflığına bakın, bir de şimdiki gençleri gözünüzün önüne getirin. Batı'da da durum böyle.

Oysa oburluk, Hıristiyan dinindeki yedi günahtan biridir. Bizde de peygamberin, "Sofradan aç kalkın!" öğüdü bilinir.

Bedenimizin sağlığını abur cubur yemek bozuyorsa, ruh sağlığımızı da televizyondan, basından, eğlence dünyasından yayılan abur cubur mahvediyor.

Çünkü günümüzün insanı farkında olsun olmasın, her gün milyonlarca mesaj alıyor: Ekrandan, gazetelerden, reklamlardan, arabada dinlediği radyolardan, eğlence endüstrisinden, siyasetten, afişlerden, el ilanlarından, maçlardan mesaj akıyor da akıyor.

Önümüze gelen abur cuburu gövdeye attığımız gibi, hatta

daha da beter bir şekilde, bu kültür abur cuburunu ruhumuza dolduruyoruz.

Dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Türkiye'de de uzun zamandır, hamburger yemek, Coca-Cola içmek neredeyse çağdaşlığın, modernliğin, kendiliğin göstergesi kabul ediliyor.

İnsanlar köfte yerine hamburger yiyince, kendilerini daha dinamik ve daha Batılı sayıyor. Köfte ve ayran ise Şarklılığın, geriliğin simgesi.

Demek ki insana en zararlı şeyler bile çağdaş-modern-Batılı-kentli cilası altında yutturulabiliyor.

Yine de ayaküstü atıştırılan hazırlop gıdaların zararı biliniyor, insana olumsuz etkileri fark ediliyor. Ama ruhlarımıza doldurduğumuz abur cuburları henüz fark edemiyoruz. Oysa onlar da aynı etkiyi yapıyor.

Yaşam kalitemizi bozuyor, toplumsal hayatımızı cehenneme çeviriyor. Ahlak yapımızı derinden sarsıyor. Bunu görmek daha zor elbette.

Çünkü doktorların uyarılarına inanmaktan farklı olarak, kültürel alandaki uyarılar "kişisel beğeni" noktasından algılanıyor.

Ama bu arada ruhlarımız abur cubura alıştırılıyor, şekli şemaili bozulan obezler gibi bir ruh obezliği baş gösteriyor. Ne yapalım!

Acaba ileride birileri çıkıp, mucize kültür diyetleri mi tavsiye edecek diye düşünmeden edemiyorum.

Entel ve Entelektüel

Birisine entel demek, ona hakaret etmek oluyor. Böylece Türkiye dünyada ilk kez saygın entelektüel kelimesini, entel diyerek hakarete dönüştürmüş oluyor. Ama ne yazık ki, "entel"i bir suçlama olarak kullananlar bütünüyle haksız değil!

Entel kadroların hiç hazetmediği ve onlarla yıllarca mücadele etmiş birisi olarak benim de bu ülkede entel olan hiçbir şeye saygım yok. Entel sıfatını hak eden bir grup, toplandıkları mekânlarda sabahlara kadar kötü enerji biriktirip bunu dışarı yaymaya çalıştılar. Onların hayatına ve konumuna özenen bazı gençler aracılığıyla gazete ve dergilerde de etkileri görüldü. Neredeyse bir düşünce terörü yaratma noktasına geldiler, herkesin beğenisini denetlemeye kalkıştılar.

Herkesin bir entelektüel tarifi olabilir.

Bana göre entelektüeller, dünyayı düşünce yoluyla kavrayan, insanlığın sorunlarını dert edinen, kitleleri, gelenekleri ve inançları küçümsemeyen, ciddi ve birikim sahibi insanlardır. Dünyada da genellikle böyle algılanırlar.

Bu kişiler çoğunlukla üniversite kampuslarına, evlerine, çalıştıkları kütüphanelere ya da yazdıkları kitaba gömülür ve başkalarına nasıl göründükleri ile fazla ilgilenmezler.

Albert Einstein bir entelektüeldir; Alvin Toffler ve Edward Said de öyle.

Entellik ise bambaşka bir yaşam biçimi.

Özündeki sıradanlıktan dolayı şekilselliğe kayan, içi boş bir radikallik ve marjinallik peşinde koşan, kendini içinde yaşadığı toplumdan ayrı ve üstün hisseden kişilere entel deniyor; bunların biriktikleri ve sabahlara kadar onu bunu kesip biçtikleri mekânlara ise entel barları.

Gerçek bir entelektüelin böyle bir yaşam biçimiyle ilgisi olamaz. Bir de sanatçıların entelektüel sayılması garipliği var.

Bir insanın ressam, yazar, heykelci, aktör ya da müzikçi olması onun entelektüel olduğunu göstermez. Bazı sanatçılar aynı zamanda entelektüeldirler ama hepsi için böyle bir durum söz konusu değil.

Kısacası entelektüel olmak ne kadar saygınlık işareti ise, entel olmak da o kadar sahte bir yaşam tarzı.

Mesele ikisini birbirine karıştırmamakta.

Hepimizin canını sıkan enteller yüzünden evrensel entelektüel kavramına kıymayalım.

Sanat ve Trajik Yazgı

Bu dünyada sanat diye bir kavram olmasaydı ne yapardım ve hayata nasıl dayanırdım bilmiyorum. Öylesine karmaşık, hırs dolu ve öfkeli bir dünyada yaşıyoruz ki, insan ilişkileri her geçen gün daha acı verici hale geliyor.

Bir yıldızın ışığı vuruyor bize, uzak bir yıldızın. Yıldızı gördüğümüzü sanıyoruz, oysa milyonlarca yıl önce oradan göçüp gitmiş olan yıldızın ışığı bize yeni ulaşıyor. Orada yıldız falan yok artık.

Kavranamayacak kadar büyük bir zaman ve mekânın içinde, böylesine küçük ve kayda değmez yaratıkların, bir kelebek ömrü kadar kısa yaşamlarını hır gürle, hırstan dili dişi kilitlenerek geçirmesi akıl alır gibi değil.

İşte sanat bu bilincin sezgilerini yansıtıyor insana. Gündelik hırslar küçülüyor, başarı denilen virüs ilgilendirmez oluyor sizi. Zamanın ve mekânın büyüklüğünü duymaya çalışıyorsunuz.

Trajik bir yazgıya çarpılmış ve ölümlü olduğunu bilerek dünyaya gelmiş olan insana yardımcı olmak, onun uğradığı haksızlıklara karşı çıkmak ve acılarını hafifletmeye çalışmaktan başka bir amacı kalmıyor sanatın.

Çılgınlıktan Kurtulmak

Ne oluyor? Sanat, edebiyat ölüyor mu yoksa? Müzik sonsuza kadar birkaç klasik besteciyi yorumlamaya devam edecek ve ortaya yeni yapıtlar koyamayacak mı?

Resim, bin bir ticari dolabın döndüğü bir Wall Street malı mı oldu? Romanlar devrini doldurdu mu?

Bana kalırsa hayır! Sadece Antonio Gramsci'nin dediği gibi, "Eskinin çürüyüp yok olduğu, yeninin ise bir türlü ortaya çıkamadığı" bir değersizleşme, bir çürüme, bir nihilizm dönemi yaşıyoruz.

Dünya sadece maddeci kapitalist değerlere göre yönlendiriliyor. Yaşamın tek amacı şirket kârını sonsuzcasına artırmakmış gibi yeni bir ahlakın propagandası yapılıyor. Amerika'daki ticaret okullarını bitiren birtakım genç adamlar, nasıl her tüketiciden birer küçük parça koparırız üzerine kafa yoruyor.

Mesela sivrisineklere karşı ilaç yapan bir şirketin toplantısında genç bir adam çıkıyor ve diyor ki: "Fişe takılan makinelerin açma kapama düğmelerini kaldıralım. Fişte unutulan makinelerdeki ilaç daha çabuk tükenecektir. Biraz da ilaçtaki etkin maddeyi azaltırsak, her odaya iki adet koymak zorunda kalacaklardır. Böylece şirket daha çok kazanacaktır."

Bu kurnazlığı düşünen genç adamı terfi ettiriyorlar, Porsche hediye ediyorlar. Ve eskiden Beethoven, Kleist, Newton gibi insanlara verilen "dâhi" sıfatı, bu basit kafalı kurnazların unvanı haline geliyor.

Dünya mutlaka bu çılgınlıktan kurtulacak.

Ulu Irmak

Genç müzisyenlerden gelen her albüm, genç yazarlardan gelen her kitap Nâzım'ı hatırlatıyor bana. Hani demiyor muydu, "İnsan eli ilk mağaraya ilk bizonu çizdiğinden beri bir ulu ırmak akıyor" diye, işte o ırmakta yıkananlar tükenmiyor.

Türkiye'de çoğunluğun aklı fikri köşeyi dönmekte, ihalede, vurgunda, mafyada, kabadayılıkta, düzeysiz TV programlarında. Bazı insanlar da bunlara hiç aldırmayıp müzikle, şiirle, romanla, hikâyeyle, tiyatroyla uğraşıyor.

Yeni ezgiler, yeni dizeler heyecanlandırıyor onları. Demek ki bir ülke, yozlaştırma çabalarının en yüksek noktasında bile tükenmiyor. Hiç kurumayan bir pınar gibi kendi kendini yeniden üretiyor, işte genç arkadaşlarımın her çalışmasından aldığım büyük zevkin nedeni bu.